ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVIII.
YÜZYILDA RUSÇUK'TA SUÇ VE CEZA

Duygu TANIDI

(Doktora Tezi)

Eskişehir, 2020

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK'TA SUÇ VE CEZA

Duygu TANIDI

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı
DOKTORA TEZİ

Eskişehir, 2020

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Duygu TANIDI tarafından hazırlanan Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyıl'da Rusçuk'ta Suç ve Ceza başlıklı bu çalışma 12-06-2020 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN (Danışman)

Üye: Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN

Üye: Prof. Dr. Meral BAYRAK

Üye: Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Üye: Doç. Dr. Mehmet TOPAL

ONAY

…/…/20…

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

…/…/…

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

DUYGU TANIDI

İMZA

ÖZET

ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NE GÖRE XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK'TA SUÇ VE CEZA

TANIDI, Duygu

Doktora, 2019

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Meryem KAÇAN ERDOĞAN

İnsanın, beslenme, barınma gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra aradığı ilk unsur güvenliğidir. Suç, insanın güven gereksinimine zarar veren, tarihsel, hukuki, sosyolojik, psikolojik boyutları olan çok yönlü bir olgudur. Varlığıyla insanlık tarihinin bir gerçeği durumundaki suç yine insan tarafından, yaşayan her varlığa karşı işlenmiştir. Ceza ise suça yönelik yaptırımdır ve tarihi süreç içerisinde büyük hukuk ekolleri aracılığıyla var olmuş bir adalet uygulamasıdır. Böylelikle suç, otoritenin ceza verdiği bir eylem iken ceza da suça karşı alınan her türlü önlem ve toplumlarda düzeni sağlayan unsurdur. Söz konusu unsurları araştırmak, tarihi süreç içinde nasıl var olduklarını incelemek, çağdaş devletlerin hukuk uygulamalarına örneklik teşkil eder.

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir kazası olan Rusçuk'ta XVIII. yüzyıl boyunca işlenen suçlar ve bu suçlara verilen cezalar çok yönlü incelenmiştir. Çalışma giriş ve sonuç ile beraber üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın temel tarihi kaynağı olan şer'iyye sicilleri ve bu sicillerin hukuk tarihi bağlamında kullanımı açısından kaynak değerleri açıklanarak teorik ve metodolojik altyapı oluşturulmuştur. İkinci bölümde XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta işlenen tüm suçlar bütüncül bir bakışla tetkik edilmiş; ardından önemli bir husus olan suçu tetikleyen unsurlar irdelenmiştir. Bölümün son kısmında ise şer'iyye sicillerinden edinilen bilgiler doğrultusunda, Rusçuk'ta suçlulara karşı uygulanan cezalar araştırılmıştır. Üçüncü ve son bölümde toplumun farklı kesimleri açısından suç ve ceza unsurları ele alınıp konu hakkında ihtiyatlı genellemeler yapılmıştır.

Çalışma ile hedeflenen amaç, Osmanlı Devleti'nin bir taşra bölgesinin suç ve ceza olgularını, bu olguların topluma etkilerini ve bu olgularla başa çıkma yöntemlerini şer'iyye sicillerden edinilen verilerle inceleyerek günümüze ışık tutmaktır. Ayrıca çalışmada devlet-taşra ilişkilerine de değinilmiştir. Böylelikle Osmanlı mahkemesinin XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta tutulan kayıtları suç ve ceza açısından araştırılıp, söz konusu olguların tarihi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusçuk, Suç, Ceza, Mahkeme, Şer'iyye Sicili

ABSTRACT

CRIME AND PUNISHMENT AT RUSE IN THE XVIII. CENTURY ACCORDING TO COURT REGİSTERS

TANIDI, Duygu

Doktora, 2019

Tarih Anabilim Dalı

Advisor: Professor Doctor Meryem KAÇAN ERDOĞAN

The basic element that human beings looks for the security after getting physiological needs such as nutrition, harbouring. Crime is phenomenon gives harm to necessity to trust of human being and has so many dimensions such as historical, sociological, legal and psychological. Crime, as a reality for humanity history, has done against all kind of being by the people again. Punishment is a justice application applied by great legal ecoles in the historical period. By this way, while crime is an activity that is given a punishment by authoritiy, punishment is a precaution against crime and supplies regulation for societies. Searching these phenomeons and studying their roles in the historical period, serve as examples for legal practices of modern states.

In this research, crimes and punishments given to them during the XVIII. century is examined versatilely at Ruse which was a place at the Ottoman Empire. Research has three chapters with an introduction and the result. In the first chapter, theoretical and methodological infrastructure is constituted by explaining source value in terms of usage of legal history of court registers that are the basic source of the work. In the second chapter, crimes were done in the XVIII. century at Ruse with a whole view is explored; after that the elements affecting the crime are examined which is an important issue. After that, the punishments applied against criminals at Ruse are investigated. In the third and the last chapter, the elements of crime and punsihment are approached in terms of different parts of society and the prudent generalizations are done.

This study is a trying that examines crime and punishment practices of a rural place of Ottoman Empire, struggling methods against these elements and the effects of them for society by analyzing court registers. In the study, also, the relations of state-rural are mentioned. By this way, the records of Ottoman court at the Ruse in XVIII. century are revealed by examining the history of these elements in terms of crime and punishment.

Key Words: Ruse, Crime, Punishment, Court, Court Registers

İÇİNDEKİLER

ÖZET ……..…….…….……..… V
ABSTRACT …….……...……..……..……Vİ
TABLOLAR LİSTESİ …….…….…….…..……İX
GRAFİKLER LİSTESİ …...……..……..…….……X
ŞEKİLLER LİSTESİ……..…..…Xİ
EKLER LİSTESİ ……...…….……...Xİİ
KISALTMALAR LİSTESİ ……...…….……..Xİİİ
GİRİŞ ……...……. 1

1.BÖLÜM

HUKUK TARİHİ BAĞLAMINDA ŞER'İYYE SİCİLLERİ

1.1. HUKUK TARİHİ BAĞLAMINDA ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN KULLANIMI VE KAYNAK DEĞERİ…….……12

2. BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK'TA SUÇ VE CEZA OLGUSU

2.1. SUÇLAR

2.1.1. Eşkıyalık…….…….…...…24

2.1.1.1. Eşkıyanın Kimliği……...……..…….…..31

2.1.1.2. Eşkıyanın Faaliyetleri……...……...36

2.1.1.3. Eşkıya Faaliyetlerine Halkın Tepkisi……..……..….. 41

2.1.2. Askerden ve Devlet Görevinden Firar Etme…….…….51

2.1.3. Malvarlığına Yönelik Suçlar ……..…....…..64

2.1.4. Yaralama ve Öldürme…,…….…….……..73

2.1.5. Diğer Suçlar…….…….…….....……82

2.2. SUÇU TETİKLEYEN UNSURLAR……..…….….87

2.3. ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE RUSÇUK'TA UYGULANAN CEZALAR…….…….....92

3. BÖLÜM

YÖNETİCİ-REAYA BAĞLAMINDA RUSÇUK'TA SUÇ VE CEZA

3.1. MERKEZİN TAYİN ETTİĞİ YÖNETİCİLER VE SUÇ İLİŞKİSİ.

3.2. YEREL YÖNETİCİLER VE SUÇ İLİŞKİSİ……..……113

3.2.1. Görevi Kötüye Kullanma…….…..…117

3.2.1.1. Usulsüz Vergi Toplama…….....118

3.2.1.2. Taşra Görevlilerinin Reayaya Zulmü……..…..…126

3.2.1.3. Taşra Görevlilerinin Yolsuzluk ve İhmalleri……..…133

3.3. AYAN-EŞRAF VE SUÇ İLİŞKİSİ……..……..…139

3.4. REAYA VE SUÇ İLİŞKİSİ…….……..145

SONUÇ……..…….152

KAYNAKÇA…….……157

EKLER……..…….……166

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Rusçuk Şer'iyye Sicillerinde Kimlikleri Belli Olan Eşkıya Taifesi……35
Tablo 2: Bireysel Başvuru Yapan Mağdurların Kimlikleri ve Davalar.....……..….43
Tablo 3: Firar Eden Askerlerin Bilgileri ve Askerlere Verilen Cezalar……...….56
Tablo 4: Fail-Mağdur ve Olay Yerine Göre Yaralama ve Öldürme Olayları.....78
Tablo 5: Reayaya Çeşitli Bahanelerle Zulüm Eden Ehl-i Örf ve Diğer Görevleri..129

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: XVIII. yüzyıl Rusçuk Şer'iyye Sicillerine Göre Kayıtlı Suç Oranları…...24
Grafik 2: XVIII. Yüzyılda Rusçuk'ta Malvarlığına Yönelik İşlenen Suçların Oransal Dağılımı……...…….....65
Grafik 3: Malvarlığına Yönelik Suçların Bölgesel Dağılımı…….....66
Grafik 4: Öldürme-Yaralama Suçlarının Oransal Dağılımı…….…..…….....73
Grafik 5: Katillerin Oransal Durumu……..……...75
Grafik 6: XVIII. yy Rusçuk Şer'iyye Sicillerine Göre Suçlulara Verilen Cezaların Genel Dağılımı…….....95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Fiş Örnekleri……..…….10

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Örnek Hüküm ve Transkribe Edilmiş Metni (RŞS6, 23-93)…….…….166
Ek 2: Örnek Hüküm ve Transkribe Edilmiş Metni (RŞS39, 107-7b)…….…….168
Ek 3: Rusçuk Harita……..……...……....170
Ek 4: Rusçuk Harita: …….……..171
Ek 5: Rusçuk Harita...……..172

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız
C. :Cilt
Çev. : Çeviren
ed. : Editör
H. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
KOCAV : Kültür Ocağı Vakfı
M. : Miladi
M.S. : Milattan Sonra
NBKM : St. Cyril and Methodius National Library of Bulgaria Natsionalna Biblioteka Sv Kiril i Metodiy
RŞS : Rusçuk Şer'iyye Sicili
s. : Sayfa
ss. : Sayfa Sayısı (Sayfalar arası)
TTK : Türk Tarih Kurumu
t.y. : Tarih yok
vb. : Ve benzeri
vd : Ve diğerleri
Yay. :Yayınları

ÖNSÖZ

Modern dünyadaki gelişmeleri takip eden ülkemiz tarihçilerinin çalıştığı konular güncellenmiş ve çeşitlenmiştir. Bu ilerlemeye paralel olarak, birçok bilgiyi içeren şer'iyye sicilleri üzerine yapılan çalışmalar da baş döndürücü bir hızla artmıştır. Bu tarihi kaynaklar içerisinde daha az çalışılan bir alan ise suç ve ceza olgularıdır. Çalışmada, söz konusu olguların Osmanlı Devleti'nin bir kazasındaki durumu çeşitli boyutlarıyla incelemiştir. Araştırma sonucunda görülmüştür ki eşkıyalıktan hırsızlığa, adam öldürme ve yaralamadan asker kaçakçılığına kadar değişen çeşitlilikte suçların işlendiği Rusçuk'ta güvenlik en başta gelen sorunlardan biridir.

Tarih, haklının olduğu kadar, haksızın; güçlünün olduğu kadar güçsüzün yer aldığı bir tecrübe olagelmiştir. Bu da insanlık tarihininde olumsuz deneyimler yaşamış insanoğlunun varlığına işaret eder. Bu bağlamda suçun ve suçlunun toplum üzerindeki olumsuz etkileri de Osmanlı Devleti için oluşan başlıca sorunlardan birisi olmuştur. Çalışma, söz konusu varsayım üzerinden kurgulanmıştır. Bu süreçte, elbette Osmanlı toplumundaki suçluların kimliği ve işledikleri suçların yanında, onların bu suçlara tevessül etme nedenleri ile Osmanlı Devleti'nin onlara karşı yürüttüğü mücadele de incelenmiştir. Ayrıca merkezin Rusçuk kazası ile olan ilişkilerine değinilmiştir.

Genel olarak, Osmanlı toplumundaki suç ve ceza olgularının çok yönlü analizi yapılmış ve bu doğrultuda elde edilen çıkarımlar neticesinde bazı ihtiyatlı genellemelere ulaşılmıştır. Tezin temel kaynağı olan XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinin tümü okunarak bu kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda oluşan verileri yorumlama ile Osmanlı dönemindeki suç ve ceza olguları incelenmiştir.

Beni bu çalışmamda her şekilde destekleyen ve titiz okumaları, değerli yorumları ile bana yol gösteren danışmanım sayın Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN'a; çalışmam hakkında faydalı yönlendirmeler yapan sayın hocam Prof. Dr. Meral BAYRAK'a, ilgiyle ve yorulmadan tüm sorularımı cevaplayan saygın hocam Doç Dr. Mehmet TOPAL'a ve tezim ile ilgili zihin açıcı eleştirilerde bulunan sayın Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN ve Prof. Dr. Ferruh AĞCA'ya sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca, dostum ve manevi ablam Ayşegül KARAPINAR'a bana sonsuz sevgisinden tattırdığı, her halime katlanma yüceliği gösterdiği için; babam Ertuğrul TANIDI ve annem İnci TANIDI'ya bu zorlu süreçte yanımda ve muhabbetlerini

esirgemeyerek her daim hayatımda oldukları için en kalbi duygularımla şükran ve minnetlerimi sunarım.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan ve süreklilik gösteren unsurların içerisinde suç ve ceza kavramları da vardır. Bununla beraber, Antikçağlardan bugüne suç biçimlerinde ziyadesiyle benzerlik bulunmaktadır. Tarihin başlangıcından günümüze kadar uzanan süreçte cinayet, hırsızlık, tecavüz, gasp vb. suçlar mevcuttur. Kadim uygarlıklardan bu yana suçlulara ceza vermek adına kanunlar çıkaran devletler, Doğu'da ve Batı'da büyük hukuk geleneklerinin oluşmasını sağlamışlar ve suçlular bu hukuki normlara göre cezalandırılmışlardır. İnsanlık tarihindeki belli başlı hukuk ekollerinden birisi İslam hukuku olup bu okulun XIV. yüzyıl ila XIX. yüzyıl arasındaki en önemli temsilcisi ve uygulayıcısı da Osmanlı İmparatorluğu'dur.

XVIII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun bir taşra bölgesindeki suç olgusunun incelendiği bu çalışma, suç ve ceza tarihine ışık tutmak hedefindedir. Osmanlı dönemi suç ve ceza tarihi çalışan tarihçiler var olmakla beraber sayıları azdır. Konu üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri ise genellikle bir suç türü üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalarda da Anadolu coğrafyasının daha çok tercih edildiği görülmüştür.[1] Ayrıca suç ve ceza kavramları

[1]Sözü edilen tezler şunlardır: İlker Aykut, "Osmanlı İktisadi Suçlarına Bir Örnek: Ondalık Ağnam Uygulamasında Sayıcı İsmail'in Yolsuzluğu", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2011; Serap Babalar, "Bursa'nın Sosyal Tarihi Kapsamında, 17.Yüzyıl Başlarında Kadı Sicillerinde Şiddet İçeren Suçlar ve Düşündürdükleri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2015; Naci Çevik, "Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukuku'nda Devlete İsyan Suçu", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Samsun, 2015; Burcu Gelir, "1680-1700 Tarihleri Arasında Ayntab (Gaziantep) Şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam-Ceza Hukuku Uygulamaları", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2006; Hatice Kırlı, Kürek Cezası ve Osmanlı Uygulaması (966-981/1558-1574)", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2015; Ahmet Kılınç, "Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2013; Vanessa Rose de Obaldia, "Osmanlı Ceza Hukuku'nda Teori ve Pratik: III. Mehmet Döneminde (1595-1603) Asilik ve Haydutluk", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2014; Mehmet Ali Ocak, "Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre 1115-1133/1703-1721 Yılları Arasında Trabzon Eyaleti'nde Yaşanan Asayiş Olayları", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Trabzon, 2015; Mehmet Özcan, "Kadı Sicilerine Göre 17. Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Asayiş", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Trabzon, 2018; Nilgün Temel, "Sivas Şer'iyye Sicillerinde Ceza Davaları (M. 1792-1799 Yılları Arası)", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2004; Muhammed Yazıcı, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yeniçağ Anabilim Dalı, Ankara, 2009; Kübra Yıldırım, "Sivas'ta Asayiş ve Suç Olayları (1566-1630)",

daha çok ilahiyat veya hukuk fakültelerinde çalışılmıştır. Bu bağlamda gerek bulunduğu yer, gerek yüzyıl ve gerekse konu itibariyle çalışma özgün olmuştur denebilir. Ayrıca, suç ve ceza kavramı; hukuki, siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel olmak üzere çok boyutlu ve kapsamlı bir çaba sonucu hakkıyla incelenebilir. Bu çalışmada, bahsedilen çok yönlülüğü korumak titizlikle hedeflenmiştir. Aksi takdirde, suç ve ceza olgusu tarihsel zemine oturtulmaz ve genelleme yapmak mümkün olmaz.

Geleneksel bir toplum olan Osmanlı Devleti'nde suç ve ceza konusu da İslam hukukuna göre şekillenmiş ve uygulanmıştır. Elbette bu uygulama sırasında, Osmanlı âlimleri aracılığıyla ve kanun koyan padişahların tevilleri sayesinde "Osmanlı Dönemi İslam Hukuku" şeklinde tarihe geçmiş bir olgu oluşmuş; Osmanlılar, İslam hukukuna kendi renklerini katmışlardır. Bu sebeple çalışmada hukuk bilgisinden de faydalanılmıştır.

Çalışmada, suç ve ceza olgusunun XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'ndeki durumu, şer'iyye sicillerinin yorumlanması sonucu edinilen bilgilerle analiz edilmeye ve genel verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıl dönemi üzerine yapılan çalışmalar, eskiye nazaran çoğalmaya başlamıştır. Bu sevindirici gelişmeye katkı sunmak amacıyla dönem olarak XVIII. yüzyıl seçilmiştir. Bu noktada, XVIII. yüzyılın bir gerileme veya değişim dönemi olmasından XVIII. yüzyıl toplumunun suç işleme anlamında nasıl etkilendiği ve XIX. yüzyıla nasıl gelindiği gibi önemli sorulara cevap aranmıştır. Ayrıca, adaletin bir nevi kaos ortamında nasıl işlediği, toplumsal yozlaşmanın kamu güvenliğini bozmadaki katkısı ve suç oranının artışında etkili olup olmadığı unsurlarının da üzerinde durulmuştur. Osmanlı taşra hayatı hakkındaki bu çalışmada devletin taşra ile olan münasebetlerinden de bahsedilmiştir.

Çalışılan bölge, Osmanlı Balkan coğrafyasında bulunan Özi Eyaleti'nin Niğbolu Sancağına bağlı Rusçuk kazası olup, orta büyüklükte bir yerleşim yeridir. Bulgaristan'da tarihi bir şehir olan ve uzun seneler Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunmuş Rusçuk (*Bulgarca Ruse/Russe*), Bulgaristan'ın dördüncü büyük kenti olup önemli bir endüstri ve kültür merkezidir. Rusçuk şehri, Rusenski Lom Nehri'nin çok yakınında, Tuna'nın sağ yakasındadır ve Tuna sahili uzunluğu 11

(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Sivas, 2013.

km'dir. Kısmen yüksekçe düz bir sahada kurulmuş olan Rusçuk'un karşısında Romanya'nın Yergöğü (Giurgiu/Gürgevo) şehrinin uzandığı Eflak ovaları yer almaktadır (Babinger, 1993: 784 ve Kiel, 1988: 247). Şehrin güneyi, güneydoğusu ve doğusunda dağ sırtları yükselmektedir. Şehir, kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde meralarla çevrilidir. Tüm yükseklikler bağlarla örtülüdür (Popov, 1928: 5). Bu da Rusçuk topraklarını bereketli kılmış ve çok çeşitli tarım ürünlerinin yetişmesini sağlamıştır.

Rusçuk, kaynaklarda farklı isimlerle geçmektedir: *Sexaginta Pristis, Pristapolis, Prista, Yürük Ovası, Yergöğü Beriyaka, Malko Yurgovo, Urus, Urusçuk, Rusi-to, Rusiko, Rostzig, Russy, Rusi, Rosi, Ruse, Rusçuk* (Topal, 2011: 11). Rusçuk'ta yerleşimin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Bununla beraber, Bulgaristan'ı araştıranların yaptıkları kazılarda, bulunan antik eserlerin tarifinden, seyahat edenlerin kitaplarından, coğrafyacılardan, topografyacılar ve tarihçilerden, edinilen bilgilere dayanılarak, şehrin; bilinmeyen zamanlara uzanan tarihi geçmişinin bulunduğu söylenebilir (Popov, 1928: 5).

Rusçuk, M.S. I. yüzyılda tarihsel olarak tanınmıştır. Roma İmparatorluğu kuzey yönünde fetihler yapmaya başlamış, bunun sonucunda bölgede, İmparator Trayan döneminde (M.S 98-117) Roma hâkimiyeti kurulmuş ve bölge Prisca adını alarak Miziya eyaletine bağlanmıştır (Doykov,1959: 13 ve Kiel, 1988: 247). Bu dönemde bölge, hızlı gelişen bir liman kenti görünümündedir. VII. yüzyıldan itibaren Bulgar Devleti'ne tabi olan şehir, "Ruse" adını almış; eski Roma kalesinin bulunduğu yerde bir köy olarak ihtişamlı günlerinden uzak kalmıştır (Bakırjieva, Yordanov, 1999: 13 ve Doykov, 1959: 14 ve Topal, 2008: 232;). Rusçuk bu dönemde, Bulgarların Ortaçağ Tuna Kalesi mahiyetindedir.

Bulgar Çarlığı hâkimiyetinden sonra başlayan Osmanlı Devleti'nin Rusçuk'un fetih hareketi, I. Murad dönemine kadar gitmektedir. I. Murad döneminde, olası bir Balkan ittifakını önlemek için büyük bir hızla Bulgar toprakları üzerine yürüyen Veziriazam Çandarlı Ali Paşa komutasındaki ordu, Aydos'un kuzeyindeki "Nadir" geçidinden Balkan dağlarını geçerek, Pravadi ve Şumnu şehirlerini zapt etmiş; ondan sonra da Bulgaristan'ın o zamanki başkenti olan Tırnova'yı almıştır. Kral Şişman'ın bu durum üzerine Tuna boyuna kadar kuzeye çekilip Niğbolu Kalesi'ne kapandığı rivayet edilir. İşte bu sırada I. Murad da ordusuyla gelip Niğbolu önüne yetişmiş ve Kral Şişman artık anlaşma ümidini

yitirmiştir. Kralın bu koşullar altında bir kez daha Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiği belirtilir. Fakat geçmiş haraçlarını vermek ve Silistre gibi birkaç kaleyi teslim etmek gibi sözler verdiği halde I. Murad oradan çekilir çekilmez Şişman'ın yeniden isyan bayrağını açması, Bulgaristan için felaketle neticelenmiş ve Silistre, Hezargrad, Rusçuk şehirleri Osmanlılar tarafından zapt edilmiştir (Danişmend, 1971: 76).

I. Bayezid zamanında ise bu şehirlerden bir kısmı tekrar fethedilmek zorunda kalınmıştır. Yıldırım Bayezid bu göreve büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi getirmiştir. 1388 tarihinde başlayan Bulgaristan'ın fethi 1389 yılında sona ermiştir. Bu şekilde, Bulgar hükümeti ilga edilerek bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti kesinleşmiştir (Danişmend, 1971: 100). Fakat bölgenin huzuru ve güvenliği zaman zaman bozulmuştur. Örneğin, Varna Savaşı'ndan sonra Walerand de Wavren kumandasındaki Burgundia donanması Eflak tarafındaki Yergöğü ve Tutrakan'a saldırarak buraları ele geçirmiştir. Eflak Voyvodası Vlad Drakul, Bulgar tarafındaki Rusiko Kalesi'nin Tutrakan'dan daha büyük ve daha önemli olduğunu söyleyip alınması talebinde bulunmuştur. Burgundia donanması kaledeki küçük Osmanlı garnizonuna yaklaştığında muhafızlar Yergöğü ve Tutrakan'daki garnizonların akıbetini bildiklerinden kaleyi ve yakınındaki köyü ateşe vererek kaçmıştır.

Bu olayı takip eden yıllarda Rusçuk bölgesi için bir yıkım daha yaşanmıştır. 1462 yılı Şubat ayında, Vlad Tepeş (Kazıklı voyvoda); Macar Kralı Matthias Cornivus'a yazdığı mektupta, Tuna nehrinin her iki yakasındaki Yergöğü şehrini aldığını, subaşı dâhil olmak üzere Bulgar ve Türk 6414 kişinin hepsini kılıçtan geçirdiğini bildirmiştir (Bakırjieva, Yordanov, 2001: 16 ve Kiel,1988: 247). Bu kanlı ve zorlu süreç sonunda, eski Bulgar idari ve hukuki yönetimin yerine Osmanlı sistemi gelmiştir. İlk etapta Osmanlı Devleti, farklı yapıdaki tüm fethettiği bölgelerde yaptığı gibi, eski idare biçimini korumuş; fakat daha sonra o bölge için yeni bir askeri, idari ve ekonomik düzen olan tımar sistemini getirmiştir.

Kazıklı Voyvoda'nın saldırısından sonraki 134 yıl içerisinde Rusçuk büyüyerek gelişmiş; bir Hıristiyan köyü olmaktan çıkıp, Türk İslâm şehrine dönüşmüştür. XV. yüzyılın sonlarında Rusçuk, ticari bir merkez ve önemli bir liman olma yolunda gelişmiştir. XVI. yüzyıla ait bazı belgelere göre Rusçuk, Çerven nahiyesinin bir bölümüdür; diğer bazı belgelere göre de "Silistre sancağına bağlı Rusçuk nahiyesi" olarak geçmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusçuk, kaza yeri ve kadılık olarak kesinleşmiştir (Bakırjieva, Yordanov, 2001: 15).

Rusçuk'un hızlı büyümesi, 1595 Şubat itibariyle kesintiye uğramıştır. Bunun sebebi de XVI. yüzyıl sonlarında meydana gelen Eflak-Osmanlı çatışmasıdır. Savaş uzun yıllar sürmüş ve Hıristiyan güçlerine katılan Eflak Voyvodası Michael, kaleyi alamamakla birlikte şehri ele geçirip yakmıştır. 1598'de ordusuyla tekrar gelmiş ve bu defa kaleyi de ele geçirmiştir (Kiel,1988: 248). Fakat Osmanlı kuvvetleri bölgede tekrar hâkimiyet kurup, kısa sürede imar faaliyetlerine başlamıştır.

Önemli Avrupa yolları buradan geçtiği için Rusçuk, askeri sevkiyât bakımından önemli bir merkezdir. Şehir, Varna-İstanbul ya da Tuna kıyısındaki karayolları ile İstanbul'a bağlanan güzergâhta bulunur ve diğer taraftan da Orta Avrupa'dan Karadeniz'e uzanan suyolunun önemli bir istasyonu konumundadır. Bu sebeplerle Rusçuk'ta trafik, özellikle askeri harekâtlar sırasında canlanmaktadır (Topal, 2008: 232). Böylelikle Rusçuk, diğer Tuna şehirlerinin önüne geçmiştir. Rusçuk, bölgenin merkezi olarak kendini kabul ettirmektedir. Şehir, Tuna kıyısındaki diğer limanlar ve Yerğöğü-Rusçuk ikilisi arasında bir temel halka oluşturmaktadır. Ayrıca, Polonya ve Romanya'dan İstanbul'a giden yolun en uygun geçitlerinden birine sahiptir. Öte yandan şehir, Fethülislam (Kladovo) ve Belgrad'tan İsakça'ya kadar giden nehir yolu boyunca nehir ve deniz kayıkları, askeri ve ticari gemiler tahsis eden, mola verilebilen, cerahorlar, hamallar, şarap mantarcıları, gemiciler, leventler ve kaptanlar ile hizmet veren bir nehir kıyısı istasyonudur. Kısacası, Rusçuk kasabası bir limandır ve toplumun atar damarlarından biridir (İvanova, t.y.: 51-52).

Bölge, Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan ve Eflak-Boğdan'a yaptığı seferler sırasında askeri bir üs olarak kullanılmıştır. Örneğin, Osmanlı Sultanı II. Mustafa'nın Avusturya'ya yaptığı üç seferde Rusçuk, limanı ve kalesiyle orduya büyük fayda sağlamıştır. Rusçuk; mühimmat, asker vb. savaş malzemeleri sevkiyâtı; ordunun zahire, et ve peksimet ihtiyacının karşılanması; kara sevkiyâtı için hayvan tedarik edilmesi; tersanesinde gemi tamir ve inşası; sefer esnasında kullanılan yük hayvanlarının bakımı; Tuna'da seyreden gemilere personel temini konularında en aktif rolü üstlenmiştir (Topal, 2011: 88-89).

XVII. yüzyılda Rusçuk şehri, nüfus yapısı ve görünümü açısından bir Müslüman şehridir. Buraya gelen ve yerleşen Müslümanların sayısı giderek artmıştır. Bahsi geçen özellikleri sebebiyle, söz konusu kişiler Rusçuk'a yakın ya da uzak bölgelerden, hatta Anadolu'dan ve Arap ülkelerinden göç etmişlerdir. XVI. yüzyılda

başlayıp bölgeye yapılan Türk göçleri söz konusu yüzyılda da devam etmiştir. Rusçuk'ta çok sayıda Müslüman köle de serbest bırakılmıştır.[2] Sahiplerinin himayesine bağlı kalan ya da bir şekilde maddi varlıkla onlara belli ölçüde bağlı olan bu kişiler, büyük ihtimalle şehirde kalmışlardır (Ivanova, t.y. : 5).

Ayrıca, XVII. yüzyılın ikinci yarısında daha iyi yaşam koşullarını bulmak için; sadece Müslümanlar değil, çok sayıda Hıristiyan (Ermeniler, Romenler) ve Yahudiler de civar köylerden Rusçuk'a gelmiştir. Çünkü Rusçuk ticari bir üne kavuşmuştur. Öyle ki bu göçler tehlikeli boyutlara ulaşmaya başlayınca merkezi yönetim olağanüstü önlemler almak zorunda kalmıştır. (Bakırjieva ve Yordanov, 2001: 19).

Rusçuk'un cazibe merkezi olmasında ve şehrin gelişip kalkınmasında, tersanesi önemli bir etken olmuştur. Osmanlı Devleti Macaristan'ı fethedince, Tuna'da bir donanma meydana getirmiştir. Rusçuk tersanesinde; Tuna için kullanışlı kaliteli üstüaçık, firkate ve şayka gibi gemiler yanında koruma amaçlı kırlangıç, şalope ve aktarma gemileri de inşa edilmeye başlanmıştır (Bostan, t.y. : 129) . Bu tersane zamanla gemilerin kış mevsimini geçirdiği güvenli bir sığınak halini almış ve gemi inşa faaliyetleri daha sonra da devam etmiştir (Kaçan, Erdoğan ve Bayrak, Ferlibaş ve Çolak, 2009: 9).

Tersanesinin yanında Rusçuk için önemli unsurlardan birisi de kalesidir. Rusçuk Kalesi[3], XIV. yüzyıl sonundan 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun destek noktasıdır. Onun askeri, politik, ekonomik, demografik vb. faktörlerin de etkisiyle uygun coğrafi konumu, stratejik öneminin büyümesine yol açmıştır. Ayrıca, kale; Osmanlı Devleti'nin zahire ve mühimmat stoklamasında birinci derecede görev üstlenmiştir. Osmanlı Devleti, Tuna sahili boyunca yer alan kalelerde, tedbir amaçlı büyük miktarda zahire depolamıştır. Rusçuk Kalesi ambarlarına, başta buğday ve arpa olmak üzere darı, mısır, un ve peksimet stoklanmıştır (Kaçan Erdoğan, 2005: 428).

[2] XVII. yüzyılın sonlarına ait Rusçuk kadı defterindeki köle ile ilgili tüm hükümler -Müslüman olsun veya olmasın- köle azadı kaydıdır. Bkz. Duygu TANIDI, "R-3 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili Çeviriyazısı ve Tahlili (H. 1093-1100/M. 1682-1688)", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2013.

[3] Rusçuk Kalesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk Kalesi", *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler, Uluslararası Sempozyum (İstanbul, 2015)*, 11–13 Mayıs 2005, ss. 425-439.

Rusçuk Kalesi'nin önemi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'ya karşı savunma gücü oluşturma görevini alınca daha da artmıştır. Bu savaşlarda Rusçuk stratejik açıdan önem kazanmış; 1768-1774 yıllarında kalede yeni savunma sistemi inşa edilmiş; şehrin etrafı surlarla çevrilmiş ve 1788 kışında Rusçuk'un yakın bölgeleri ordugâh olarak kullanılmıştır (Kaçan, Erdoğan ve Bayrak, Ferlibaş ve Çolak 2009: 14). 1768-1774 savaşında şehri korumak için hendek ve siperler yapılmış; şehrin etrafı bir duvar ile çevrilmiştir. Ruslar, 1773 yılında Tuna'nın karşı kıyısında yer alan Yergöğü'den kaleyi topa tuttukları için kale duvarının bir kısmı yıkılmıştır. Ruslar 1774 yılında kaleyi kuşatmalarına rağmen antlaşmanın imzalanmasıyla kuşatmayı kaldırmıştır. Tam da bu dönemlerde kalenin istihkâmına yönelik çalışmalar hız kazanmış; mühimmat, zahire ve muhafız açısından güçlendirilen kaleye fiziki olarak da takviye yapılmıştır. Etrafında duvar bulunmayan kaleye, duvar inşa edilmiş; mevcut tabyalar elden geçirilerek dayanıklı hale getirilmiş ve kalenin dışına yeni tabyalar yapılmıştır (Kaçan Erdoğan, 2005: 433, 434). Fakat sık sık tekrar eden savaşlar ve muhasaralar ile kale harap olmuştur. Bu da kalede tamir ve inşa faaliyetlerinin aralıklarla yapılmasına sebep olmuştur. Böylelikle ne kadar sıkıntılı günler geçirirse geçirsin, Rusçuk Kalesi şehir için hayati önemini her zaman korumuştur. Ayrıca kalesi ile beraber Rusçuk, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gelişen ticareti, gümrüğü, tersanesi ve askeri açıdan bulunduğu stratejik konumuyla ön plana çıkmaya başlamıştır.

XVIII. yüzyılda Rusçuk bölgesinde Osmanlı hâkimiyeti sürmüş -zaman zaman savaşlarla kesintiye uğramakla beraber- şehir gelişmeye devam etmiştir. Şehirdeki gelişim süreci diğer bölgelerle uyumlu olup Rusçuk, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun tipik bir Balkan şehri örneğidir.

Rusçuk, özellikle Avusturya'nın desteklediği Ruslarla XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın savaştığı cephelerden biri olmuş ve çok yıpranmıştır. Bölge, 1768-1774 ve 1787-1792 tarihlerindeki iki önemli Osmanlı-Rus savaşına şahitlik etmiştir. 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşında bir süre Rus hâkimiyetine giren şehir, harap bir vaziyette tekrar geri alınmıştır. Ardından 1828-29 ve 1854 yıllarında, Rus kuşatma ve bombardımanına maruz kalmış; 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşında, Rus topçusu tarafından bombalanmış ve büyük bir yıkıma uğramıştır. Sonuçta Berlin Antlaşması ile yeni kurulan Bulgar Devleti'ne katılmıştır (Kiel, 1988: 246). Ayrıca bu antlaşma ile kale üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti sona ermiş; antlaşmada yer alan

madde gereğince kale yıkılmıştır. Künt Kapı denen Rusçuk'a ait bölgede 20 Şubat 1878 tarihinde General Totleben ve Rus askerlerinin Rusçuk'ta karşılanmasıyla şehirdeki Osmanlı varlığı sona ermiş olup şehrin yeni tarihi başlamıştır (Efraimova, 2010: 409).[4]

Çalışmada, söz konusu bölgenin suç ve ceza tarihi; XVIII. yüzyılda şer'iyye sicilleri kapsamında incelenmiştir. Konuyla ilgili cevaplanmaya çalışılan soru ve konular için en başta gelen kaynak şüphesiz şer'iyye sicillleri *(court registers)* olup, bu kayıtlar; Osmanlı hukukunun pratiği ve reaya dâhil toplumun tüm kesimlerinin yaşantısı hakkında bilgi edinilebilecek tarihi kaynakların başında gelmektedir. Bu sebeple çalışma, şer'iyye sicillerinden edinilen tarihi malzemenin yorumlanması üzerine kurulmuştur. XVIII. yüzyıla ait olan on bir kadı sicili taranarak üç yüz on sekiz adet ceza davası tespit edilmiş ve bu davalar konularına göre ayrılarak tasnif edilmiştir. Ardından; her suç türü için hazırlanan dosyalardaki bilgiler yorumlanıp, tarihi çıkarımlar elde edilmiştir. Bu bilgiler ışığında, yani mahkeme kayıtlarının araştırıcıya söylediği veriler doğrultusunda çalışma kurgulanmıştır. Şüphesiz araştırıcıya yol gösteren günümüz tarihçilerinin eserlerinden de istifade edilmiştir. Bu eserler, araştırıcının düşünsel süzgecinden geçerek ve alıntılanan tarihçinin de adı zikredilerek çalışmanın oluşmasına katkı sağlamıştır.

Rusçuk şer'iyye sicilleri, Türkiye'de İSAM, İstanbul Müftülük Arşivi ile Bulgaristan'ın Milli Kütüphanesi olan ve Sofya'da bulunan Cyril ve Methodius Kütüphanesi Şark Koleksiyonu'nda[5] yer almaktadır. Sicillerin bir kısmına söz konusu kütüphanenin dijitale aktarılmış görüntüleri yoluyla ulaşılmıştır.

Sicillerin yazı türü, Osmanlı ilmiye sınıfının kullandığı talik yazı olmakla beraber, bazı defterlerde divani kırması şeklinde yazılmış hükümler de vardır. Defterlerdeki yazım şeklinden anlaşılmaktadır ki sicilleri kayda geçiren kâtiplerden kimisi düzgün ve okunaklı olarak kayıt tutan ve işinin ehli iken, kimisi için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Bazı hükümleri okumak daha fazla problem oluşturmuştur. Özellikle XVIII. yüzyıla has bir özellik olan yazım sırasında gerekli yerlerde (kaf, te, ye vb. harflerde) nokta kullanılmamasından dolayı sıkıntı

[4]Günümüzde Türk-İslam İmparatorluğu'nun taşradaki bir örneği şeklinde adlandırabilecek olan Rusçuk bölgesinden göçlerle Anadolu'ya gelmiş Müslüman kesimin torunlarının bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamaya kaldıkları yerden devam etmektedir.

[5] Kütüphanenin orijinal adı*: St. Cyril and Methodius National Library of Bulgaria Natsionalna Biblioteka Sv Kiril i Metodiy –NBKM*

yaşanmıştır. Zaten XVIII. yüzyıl yazım şekli, özensiz ve okunması son derece dikkat gerektirecek şekildedir. Devlette bulunan bozulma yazı şekline de sirayet etmiştir. Listede görüldüğü üzere defterlerden yedi tanesi yüzyılın ilk yarısı, dört tanesi de ikinci yarısına aittir. Tezde kullanılan XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinin numaraları ve tarihleri şu şekildedir:

RŞS-5: H. 1121-1124/M. 1709-1713: 60 varak

RŞS-51: H. 1127-1129/M. 1715-1717: 150 varak

RŞS-52: H. 1147-1148/ M. 1734-1736: 100 varak

RŞS-6: H. 1149-1151/M. 1736-1739: 143 varak

RŞS-7: H. 1151/M. 1738-1739: 140 varak

RŞS-36: H. 1150-1153/M. 1738-1740: 60 varak

RŞS-38: H. 1155/M. 1742-1743: 105 varak

RŞS-37: H. 1166-1167/M. 1752-1754: 62 varak

RŞS-8: H. 1192-1193/M. 1778-1780: 108 varak

RŞS-9: H. 1200/M. 1786: 20 varak

RŞS-39: H. 1204-1205/M. 1789-1791: 105 varak

İncelenen sicillerin çok çeşitli davaları içerdiği söylenebilir. Sicillerde, suç ve ceza davaları dışında; miras, alım-satım, seferdeki ordunun iaşe ve ibatesinin temini, memurların tayin ve azli, terekeler gibi gündelik hayat pratiklerinin yansıması olan konular da müşahede edilmiştir. Her sicil defterinde suç ve ceza ile ilgili davalar bulunmakta ve bu davalar da çeşitlilik göstermektedir.

Farklı nitelikte ceza davalarını barındıran şer'iyye sicilleri yorumlanırken genelleme yapmak hususuna dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü siciller, toplumda oluşan her adli olayı içermemektedir. Her hukuki anlaşmazlık yaşayan, mahkemeye gitmemiştir. Böylelikle şer'iyye sicillerini kendi bağlamı içinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu da hatalı ve temelsiz genellemelerden kaçınmak demektir.

Sicillerdeki hükümleri fişleme işi, çalışmaya son derece kolaylık katmış, fişlerde bulunan tarihsel verilere göre metin yazımı gerçekleştirilmiştir.

Defter-Sayfa-Hüküm No	**Davacı (Mağdur)**	**Davalı**	**Suçun Yeri**	**Suçun Özelliği (Bireysel veya Kolektif**	**Suçun Tarihi**	**Suçun Türü**	**Verilen Ceza ve Tarihi:**
R8/ 62 248	Bayraktar oğlu Mustafa	Veltova Köyü sakinleri	Köy camisi önü	Veltova köyünde oturanlar	Olayın kaydedildiği tarihten önce	Haksız yere adam katletmek	Köy sakinleri, katili saklarlarsa, köyden 10 kişi Vidin Divanı'na çağrılacaklardır 23 Ramazan 1192
R8 106 421	Rıza efendi	Hasan Paşa Hazinedarı Hüseyin Efendi	Rıza Efendi'nin fırını önünde	Bireysel	Akşam namazı	Sol memesi üzerinden yaralanma	Keşif İlamı 28 Şevval 1192

Şekil 1: Fiş Örnekleri

Çalışma için şer'iyye sicilleri dışında, devrin önemli kroniklerinden de faydalanılmıştır. Vakanüvis Subhi Mehmed Efendi'nin Subhi Tarihi, Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizade İsmail Asım Efendi'nin Tarih-i Raşid ve Zeyli, Mustafa Kesbi adlı vakanüvisin İbretnüma-yı Devlet adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Bunlar dışında; Osmanlı hukuku, siyasi, sosyal ve iktisadi tarihi alanlarında yazılmış çağdaş kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu çağdaş kaynakların içerisinde; Bulgar tarihçilerin, kendi dillerinde yazdıkları eserleri de bulunmaktadır. Söz konusu kaynakların kullanımı için daha önce Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinin yaptırdıkları çevirilerden istifade edilmiştir.

Çalışma, giriş ve sonuç hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde metodolojik bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın ana kaynağı olan şer'iyye sicillerinin tanıtımı ve hukuk tarihi bağlamında şer'iyye sicillerinin kullanımı ile kaynak değeri incelenmiştir. Böylelikle, çalışmanın daha sonraki bölümlerinde yapılacak tarihi malzemeyi yorumlama işi için altyapı oluşturulmuştur. İkinci bölümde; XVIII. yüzyılda, Rusçuk'ta suç ve ceza kavramları her yönüyle tartışılmıştır. Bu suçlar içerisindeki alt başlıklar; eşkıyalık, askerden ve devlet görevinden firar etme, yaralama ve öldürme, mal varlığına karşı suçlar ile tasnif dışı

kalacak kadar değişik olan diğer suçlar şeklinde sıralanmış olup, ardından suçu tetikleyen unsurlar ile suçlar için verilen cezalar yazılmıştır. Bu bölüme bağlı olan üçüncü ve son bölümde ise yönetici-reaya bağlamında suç ve ceza işlenmiş olup reaya, ayan ve eşraf, merkezin tayin ettiği yöneticiler ile taşra yetkilileri şeklinde sıralanan toplumun tüm kesimleri ile suç ve ceza ilişkisinin tarihsel analizine yer verilmiştir. Taşra yetkililerinin işlediği görevi kötüye kullanma bölümünde detaylı olarak ta'zir kapsamına giren bu suç türü irdelenmiştir.

Adaletin çabuk tecelli etmesi ile meşhur Osmanlı ceza hukuku sistemi, en zor zamanlarında bile ayakta kalmaya ve meşru devlet otoritesini özellikle zararlı unsurlara hissettirmeye çabalamıştır. Bunda da başarılı olduğu altı yüz yıl ayakta kalması ile açıklanabilir. Suç ve ceza unsurunun incelendiği bu çalışma günümüz insanına örnek olabilecek ve adaletin tesisinde ortaya çıkan hataların düzeltilmesine ışık tutacak nüanslar bulunursa amacına ulaşmış olacaktır. Çünkü her yönüyle araştırılmaya değer birçok konuyu haiz Osmanlı İmparatorluğu'nun, torunlarına ve insanlığa söyleyecek daha çok şeyi vardır.

1.BÖLÜM

HUKUK TARİHİ BAĞLAMINDA ŞER'İYYE SİCİLLERİ

1.1. HUKUK TARİHİ BAĞLAMINDA ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN KULLANIMI VE KAYNAK DEĞERİ

Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze gelen belge sayısı milyonlarla ifade edilir. Bu geniş külliyat içerisindeki belgeler büyük bir çeşitlilik arz eder. Zengin belge çeşitlerinden bir grubunu da bir açıdan günümüz tabiriyle Osmanlı mahkeme kayıtları anlamına gelen, şer'i mahkemelerin tarih sırasına göre tuttukları kayıtlar oluşturur ve bunlara şer'iyye sicilleri denilmektedir (Pakalın, 1983: 343).

Şer'iyye sicilleri, günümüz araştırmacıları ve yüksek lisans ile doktora öğrencileri için çalışılan başlıca kaynak grupları arasında yer almaktadır. Fakat önemi kavranana kadar bu belgelerin, bir kısmı ısınma ihtiyacını karşılamak için sobalarda yakacak olmuş; bir kısmı çöplüklere atılmış; bir kısmı ise doğal afetlerin tahrip ediciliğine bırakılarak -ne yazık ki- yok edilmişlerdir. Ayrıca koruma amacıyla sonradan ciltleme işlemi yapılırken de bir bölümünün yazılarına zarar verilmiştir. Böylelikle bazı defter serileri tamamen veya kısmen yok olmuş, bazıları da çöplüklerden toplanmış veya özel kişilerin eline geçmiştir (Gedikli, 2007: 73).

Maarif Vekâleti'nin 3 Kasım 1941 tarih ve 4018/2182 sayılı kararıyla; çeşitli yerlerdeki sicillerin, müze ve kütüphanelere devredilmesi sağlanmıştır. Karar gereği, şer'iyye sicilleri, ait oldukları şehirlerin müze ve kütüphaneleri ile Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilmiştir. Şer'iyye sicilleri 1991 yılında Kültür Bakanlığı'nın kararıyla; İstanbul Şer'iyye Sicili Arşivi'ndekiler hariç (İŞSA), Ankara Milli Kütüphane'de toplanmıştır. İstanbul ve çevresi mahkemesine ait siciller, halen İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde bulunmaktadır. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Bursa Milli Kütüphanesinde de şer'iyye sicilleri mevcuttur.

Osmanlılara ait en eski tarihli -M. 1455- kadı defteri Bursa Milli Kütüphanesi arşivindedir ve yine bu arşiv, 1062 adet sicil ile İstanbul'dan sonra en fazla sayıda şer'iyye sicili bulunduran arşiv olmaktadır. (Ortaylı, 1994: 70). Osmanlı coğrafyasına ait kadı defteri sayısı -kesin bir rakam vermek mümkün olmasa da- otuz bini aşmaktadır. Ayrıca İnönü Üniversitesi'nde Osmanlı Araştırmaları Merkezi (OSAM) ve Kayseri Erciyes Üniversitesi'nde Kayseri Tarihi Araştırmaları Merkezi (KAYTAM) kurulmuş olup, bu merkezler kendi bölgelerine ait şer'iyye sicili

defterlerinin fotokopilerini araştırmacıların istifadesine sunmuşlardır. Konya ve Trabzon şer'iyye sicillerinin fotokopileri de, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ile Konya Müzesi'nde ve Trabzon Halk Kütüphanesi'nde araştırmacılara açılmıştır (Gedikli, 2007: 74).

Sicil, sözlükte "resmî belgelerin kaydedildiği kütük" anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, 12 Şubat 2017). Terim olarak ise, insanlarla ilgili hukuki olayları, kadıların verdikleri karar suretleri, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı evrakları haiz defterlere *şer'iyye sicilleri (sicillat-ı şer'iyye), kadı defterleri, defter, kadı sicili, mahkeme defterleri, zabt-ı vakayi sicilleri, sicillat defterleri, Osmanlı mahkeme sicilleri* denilir (Gedikli, 2005: 187). Osmanlı Devleti'nde mahkemeyle işi olan taraflara, mahkeme kararını bildiren kâğıt verilir ve bu kâğıtlardan bir tane de devlete ait olmak üzere şer'i mahkemede saklı bulunurdu. Bu saklı tutulan defterler şer'iyye sicillerini oluşturmaktadır. Defterlerin tutulduğu ve şer'i hükümlerin uygulandığı şer'i mahkeme için belirli bir bina olmadığı için kadının evi kullanılırdı. Esas prensip Müslümanların kolayca ulaşabilecekleri bir yerde mahkeme kurulmasıydı (Ortaylı, 1994: 50). Bu uygulama - Osmanlı Devleti dâhil- tüm İslam toplumlarında görülmüştür.

Osmanlı hukuki hükümleri azdır. Çünkü insanlar bir ihtilaf halinde önce müftüye gider, işlerini bu şekilde hallederlerdi. Bu durum Osmanlı uygulamasında çok fazladır. Mahkemeye gelen ihtilafların bir kısmı da sulh yoluyla çözülürdü. Eğer müftü gerekli görürse, tarafları mahkemeye gönderirdi. Bununla birlikte, şer'i mahkemelerde görülen her davadaki yazılı muamelelerin hepsi sicile kaydedilmemiştir. Kaydedilmesi gerekenler, bugünkü mahkeme zabıtlarına pek benzememektedir. Eski tarihli sicil defterlerinde vakıf tescili dışındaki bütün kayıtların, genellikle bir sayfanın yarısını geçmediği; hatta çoğu zaman bir sayfaya beş, altı, bazen yedi, sekiz hukuki muamelenin kaydedildiği gözlemlenmektedir (Akgündüz, 2002: 58 ve Bayındır, 1986: 2). Eski defterler kadının cübbesine girecek kadar dar ve uzundur. Örneğin 40 cm. boyundaki bir defterin yaklaşık 16-17 cm. eni bulunmaktadır. Yazı şekilleri çoğunlukla talik kırmasıdır. Kâğıdı çok sağlam, parlak ve aharlıdır; iyi muhafaza edilmiş olanların mürekkepleri bugün bile parlaklığını korumaktadır. Genellikle defterlerin üzerinde kadının adını bulmak mümkündür (Uzunçarşılı, 1984: 366).

İslâm dünyasında sicil tutma veya davaların kayıt edilmesi geleneği İslâm'ın ilk asrına kadar gitmektedir ve kaynağını Kur'an'da geçen bir ayetten alır:

Bakara Suresi: 2/282:

"Ey iman sahipleri! Belirli bir süre için birbirinize borç verdiğinizde onu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borç altına giren kişi de onu kayda geçirsin ve Rabbinden korksun da borcundan hiçbir şey eksiltmesin..."

Kur'an'ın yukarıda geçen ayetine binaen tarihteki İslam devletleri, mühlet verilmiş borçlanma işlemlerinde ve ticari alışverişlerde akdin yazıyla tespit edilmesini ve şahit bulundurulmasını tavsiye etmiştir. Davaların kaydedilmesi H. 120 tarihinden itibaren başlamıştır. Emeviler ve Abbasiler'den sonraki devirlerde bütün bölgelerde her hâkimin, "*Divanü'l-kadı"* denilen ve dava dosyaları ile sicil defterlerinin bulunduğu birer arşivi olmuştur ve siciller bu arşivde korunmuştur.

Şer'iyye sicillerinin mahkemece yazılması ve tutulup korunmasının sebebi ise dolandırıcılığın önüne geçmek isteğidir. Hâkim, ilam ve senetlerin bir kopyasını hak sahiplerine vereceğinden, evrak üzerinde sahtekârlık yapılması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Oysa kadı, ilam ve senetleri kendi koruması altında olan defterlere kaydettiği zaman, ihtiyaç halinde ona müracaat edecektir. Ceza muhakemesiyle ilgili şikâyetler, son karar örnekleri ve taraflar arasında yapılan barış anlaşmaları da sicillere kaydedilerek korunmuştur. Bu kayıtlar daha çok maruz defterlerinde yahut ilam defterleri içerisinde, ayrı bölümlerde yer almaktadır (Bayındır, 1986: 2).

Osmanlılar, yazılı muameleleri, selefleri olan İslam devletlerinden daha standart hale sokmuşlar; fıkhın bütün bölümleriyle ilgili belge çeşitlerini, bir bütünlük içinde Türkçe olarak düzenlemiş ve bu konuda kitaplar telif etmişlerdir. Bu şekilde, şer'iyye sicillerinde kullanılacak kelimelere varıncaya kadar bir üslup birliği sağlanmıştır (Akgündüz, 1988: 18 ve Bayındır, 1986: 2). Bu üslup birliğini sağlamak için de *"sakk-ı şer"* ya da *"sakk usulü"* denilen bir usul kullanmışlardır. (Aslan, 1998: 192 ve Ortaylı, 1994: 65)

Sicillerde kullanılan dil, başlangıçtan XVI. asrın sonlarına kadar Arapça iken zamanla Türkçe yazılmıştır. Yine de birçok hukuki terim Arapça olarak kalmıştır. Bazı sicillerin Rumca olduğu görülmüştür (Gedikli, 2005: 188-189). Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan sicillerde gayrimüslimlere ait özel isimler ile bazı yer adları da Rumca yazılmıştır. Ayrıca şer'iyye sicillerini sadece mahkeme

kayıtlarıyla sınırlamak doğru değildir. Şer'iyye sicilleri bulunduğu devri bütün yönüyle yansıtır. Her il ve ilçe merkezinde bulunan siciller, o bölgenin geniş salahiyetleri haiz kadısının idari işlemlerini de içerir. Kadı sicilleri, son derece önemli bilgiler sunan sosyal, iktisat, hukuk, gündelik hayat vs. gibi çeşitli konularda bakılması ve tetkik edilmesi gereken evraklardır. Özellikle son yıllarda artan yerel tarih çalışmaları, kadı defterlerine bakılmadan yazılırsa eksik olur, tarihi tam anlamıyla aydınlatamaz. Çünkü mahalli birçok olay, Osmanlı arşiv belgelerinde kaydedilmemiş hatta bilinen bazı olaylar çoğu kez ayrıntıya inilmeden yazılmış, hakiki nedenler etraflıca açıklanmamıştır. Hâlbuki Osmanlı coğrafyasının en uzak köşesinde meydana gelen bir olay, herhangi bir sebeple mahkemeye intikal etmiş olabileceğinden, bunların izlerini sicillerde bulmak mümkündür (Tanıdı, 2013: 15).

Şer‘iyye sicilleri, Osmanlı devlet teşkilatının ve kurumlarının hem sağlıklı bir şeklide tespiti hem de taşradaki uzantılarının veya numunelerinin işleyişini zaman içinde meydana gelen değişim ve gelişmeleri izleyebilmek imkânı sunar (Taş, 1998: 180). Ayrıca, mütesellim buyrulduları, ticari davalar, savaş zamanlarında kaza ve sancağın hissesine düşen imdad-ı seferiye, barış zamanlarında imdad-ı hazariye hisselerinin toplanması, maden aranması ve işletilmesi, bugünkü belediyelerin gördüğü şehir hizmetleri, devlete ait kale, sur ve diğer resmi binaların inşa, tamir vs. masraflarına ait kayıtları sicillerde bulmak mümkündür (Tanıdı, 2013: 15).

Toplumların sosyal tarihlerini aydınlatan temel kaynaklar da sicillerdir. Bölgede yaşayan insanların; evlilik gelenekleri, aile yapıları, çocuk sayıları, toplumsal güvenlik kurumları, toplumun her kesiminden ailelerin sosyal özellikleri de sicillerde bulunmaktadır (Yılmazçelik, 1998: 164). Ayrıca aile hukuku ile ilgili kararlar da sicillerde mevcut olduğu için bu kayıtlardan; eski Türk aile yapısını, nişanlanma, evlenme vb. kurumların nasıl işlediğini ve daha genel olarak aile hakkında her türlü bilgiyi öğrenmek mümkündür (Akgündüz, 1988: 13).

Hukuk tarihinin kaynaklarından biri olan şer'iyye sicillerinin, hukuk tarihi çalışmalarına katkısı büyüktür. Sadece kanunnamelere bakılırsa, teorik birtakım bilgiler elde etmekle sınırlı kalınır. Fakat o kanunname metinlerini uygulayan kadıdır ve uyguladığı yer de şer'i mahkemedir. Böylelikle hukukun soyut kurallarını tam olarak idrak edebilmenin yolu, pratiği öğrenmekten geçer. Bu pratik uygulamaların kâğıda geçirilmiş şekilleri de, günümüz “mahkeme tutanakları” olan sicillerdir.

Sicillerin incelenmesiyle; Osmanlı Devleti'nin -Osmanlı tabiriyle- şer'i şerifi (İslam hukukunu) ne derece uyguladıkları, padişahların ve diğer devlet yetkililerinin yasama yetkilerinin sınırları ve örfi hukukun uygulama alanları bütün açıklığı ile ortaya çıkmaktadır. Bunlar incelenmeden Osmanlı hukuku hakkında verilen hükümler ilmi olamaz. Çünkü şer'iyye sicillerinde, hukukun bütün dallarıyla alakalı olarak şer'i hükümlere uygun bir şekilde verilmiş tüm kararlar bulunmaktadır.

Miras hukuku ile ilgili kayıtlar da sicillerde bol miktarda mevcuttur. Vasi tayini ve tereke taksimleri hep sicillere kayıt edilmiştir. Hem tereke taksimi hem de vasiyetle ilgili kayıtlardan, çeşitli dönemlerdeki Türk ailelerinin refah seviyeleri, kullandıkları eşyalar ve kişilerin sahip oldukları mal varlıklarının tümü incelenebilir (Akgündüz, 1988: 13). Görülmektedir ki bu kayıtlar, ölüm işlemlerinden iktisadi duruma kadar geniş bilgiler içermektedir. Özellikle yetim veya öksüz kalmış bir çocuğa vasi tayin etme, hızlı olarak işlemi yapılmış bir durumdur. Bu da araştırmacıyı, siciller ışığında Osmanlı Devleti'nin sosyal devlet olma özelliğini koruduğu bilgisine ulaştırmaktadır.

Eşya, borçlar, ticaret hukukuna ait kararlar iç içedir ve teorik olarak "muamelat" başlığı altında toplanmıştır. Eşya hukuku ile ilgili kararlardan, mülkiyet hakkının, din, dil ve ırk farkı gözetilmeksizin tüm kişilere belli şartlar altında tanındığı bilgisine yine sicillerden ulaşılmaktadır (Akgündüz, 1988: 14). Borçlarla ilgili şer'i hükümlerde, faizin hatta faiz işlemlerine benzeyen işlemlerin kabul edilmediği; anlaşmalarda, karşılıklı rıza beyanın geçerli olduğu görülmektedir.

Sicillerdeki hükümlerde, gayrimüslim statüsündeki reaya için de son derece hoşgörülü bir işleyiş olduğu açıktır. Şahsi durumlar ve ibadet konuları dışında gayrimüslimlere kendi rızalarıyla İslam hukukunun esasları uygulanmıştır. Başta aile ve miras hukuku olmak üzere kendi dinlerinin gereği olan konularda ise kendi hukukları uygulanmıştır. İçki içme gibi özel bazı konular dışında ceza hukuku alanında, eşya-borçlar ve ticaret hukuku alanlarında din ayrımı yapılmadığı görülmektedir. Bu sebeple yabancılar hukuku başlığı altında çok az karar geçmektedir. Zira diğer kararlar içinde de gayrimüslimlerle ilgili olanlar bulunmaktadır (Akgündüz, 1988: 14 ve Bayındır, 1986: 18).[6]

[6] Şüphesiz elde edilen bu veriler günümüze kadar yapılan sicil çalışmalarından elde edilmiştir. Bundan sonra incelenen yeni siciller dâhilinde bilgiler güncellenip farklılaşabilir.

Şer'iyye sicillerinin hukuk tarihi açısından asıl önemi, ceza hukuku alanında kendini göstermektedir. Ceza hukuku alanındaki kararlardan Osmanlı Devleti'nin İslam hukukunu nasıl uyguladığı anlaşılmaktadır. Had cezalarında Osmanlı'nın naslara uygun hareket ettiği ve şeriatın gerekli gördüğü cezayı verdiği görülmektedir. Şahsa karşı işlenen cürümlerde ise sanığın toplumsal statüsüne göre değil, işlediği suça göre muamele edildiği açıktır. Şeriat herkes için olması gerektiği gibi geçerli olmuştur. Diğer ceza türü olan ta'zir cezaları -ki buna siyaset cezaları da denilir- ise padişahın takdirine ve zamanın ulü'l-emri olan diğer devlet yetkililerine bırakılmıştır.

Fatih, Kanuni, IV. Murat ve III. Ahmet Kanunnamelerindeki cezai hükümler, hep şeriatın devlete bıraktığı suç ve cezaları düzenlemek amacıyla yapılmıştır. Şer'iyye sicillerinde bu tür cezalar için "*kanun üzere ta'zir cezası"* ifadesi kullanmaktadır.

Usul hukuku ile ilgili kararlar ve sicil kayıtları, Osmanlı Devleti'nin bu konuda da şer'i hükümleri uyguladığını göstermektedir. Şer'iyye sicillerinde İslam hukukunda olduğu gibi, en çok müracaat edilen ispat vasıtası, şahitlik veya davalının ikrarıdır. Şahitlik kurumuna verilen önem sebebiyle, sicillerde çoğu işlemin şahitler huzurunda kayda geçirildiği görülmekte ve hüccet denilen bu belgelerin sonuna mutlaka mahkemede hazır bulunan şahitler anlamında *"şuhudü'l-hal"* yazılmış, şahitlerin isimleri kaydedilmiştir. Usul hukuku açısından delil olan diğer şey de yemin ve yeminden kaçmadır (nükûl). İslam hukukunun bir uygulaması olan yemin durumu Osmanlı hukukunda da bulunmaktadır. Ayrıca fetva-kaza ilişkisi de şer'iyye sicilleri aracılığıyla incelenebilir. Böylece müftülerce verilen fetvaların; mahkeme kararlarına nasıl yansıdığı, hangi konularla ilgili fetva istendiği, fetva karşısında kadının durumunun ne olduğu açığa çıkabilmektedir (Gedikli, 2005. 191).

Şer'iyye sicillerinin Osmanlı hukuk tarihi açısından diğer bir önemi, padişahların hüküm, irade ve fermanlarının bir araya getirilmesiyle oluşan kanunnamelerin ilk şekillerini oluşturan münferit ferman ve hükümlerin bu defterlerde kayıtlı olmasıdır. Bu sebeple siciller, bugün arşivde rastlanmayan pek çok kaydın sureti olmasından dolayı ayrı bir önemi haizdir (Aksu, 2004: 22-23).

Yine Osmanlı hukukuyla ilgili yapılan, özellikle Batılılar tarafından, bazı öznel ve ideolojik yorumların doğru olup olmadığı, bu hukukun pratiği olan şer'iyye sicilleri vasıtasıyla aydınlatılabilir. Gerçekten de siciller daha araştırma kaynağı

olmadan önce, Batı'da İslam hukuku incelemelerinin temelini atanlar; İslam hukukunun uygulanan bir hukuk olmadığını, kitabi olduğunu iddia etmişler ve yanılmışlardır (Gedikli, 2005: 192).

Buraya kadar edinilen bilgilerden sicillerin zengin içerikli tarihi vesikalar olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında siciller, kendi içinde belge çeşitliliği açısından son derece zengindir. En geniş kapsamda siciller, kadı tarafından yazılan belgeler (*hüccetler, ilamlar, maruzlar, müraseleler*) ve başka makamlardan yazılan belgeler (*Padişahtan gelen emir ve fermânlar, sadrazam, beylerbeyi ve kazaskerlerden gelen buyruldular, tezkereler, temessükler ve diğer kayıtlar*) olmak üzere ikiye ayrılır. Kadı tarafından yazılan belgeler, sicillerin çoğunluğunu oluşturur. Defterler, tutuluş tarzlarına göre üçe ayrılır: İlki; tereke, hüccet, ilam, vekâlet gibi yalnızca bir konuya ait kayıtların bulunduğu defterlerdir. İkincisi; mahalli olayların kaydedildiği sicil-i mahfuz denen defterlerdir. Üçüncüsü; kayıt sırasında konu, hatta tarih sırasına bile dikkat edilmeden karışık olarak tutulan defterlerdir (Taş, 1998: 178).

Kadı tarafından yazılan belgelerin çoğunluğunu hüccetler oluşturmaktadır. Hüccet**, s**özlükte delil ve bir fiilin sabit olduğuna vesile olan şey demektir. Şer'iyye sicillerindeki manası ise, kadının hükmünü içermeyen, tarafların ikrarını içeren ve üst tarafında bunu düzenleyen kadının mühür ve imzasını taşıyan yazılı belgeye denir. Halk dilinde, hükmü ihtiva etsin etmesin üst tarafında hâkimin imza ve mührünü taşıyan her belgeye *hüccet* denmiştir (Pakalın, 1983: 865).

Sicillerde bulunan ve çoğu araştırmacı tarafından diğer belgelerle karıştırılan önemli bir belge çeşidi de, günümüzdeki mahkeme kararlarına benzeyen *ilamat-ı şer'iyye* yani *şer'i ilam*lardır. İlam sözlükte "bildirmek ve anlatmak" manalarını ifade eder. Hukuksal terim olarak, bir davanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren resmî belge veya bir tahkik ve keşfin sonucunu bildiren, kadının bir hukukî problem hakkındaki reyini içeren bir nevi rapordur (Güncel Türkçe Sözlük, 23 Şubat 2017 ve Ortaylı, 1994: 61 ve Pakalın, 1983: 51). Davacının davasını, davalının cevabını ve eğer müdafaada bulunmuşsa dayandığı delilleri ve sonuç bölümünde de gerekçeli olarak, kadının hükmünü ihtiva eder. (Bayındır, 1986: 3) Muhakeme (yargılama) esnasında tarafların ve şahitlerin ifadeleri mahkemece tutanağa geçirilmiş olacağından verilecek ilamın bu kayıtlara aykırı bir yanı bulunmaması için kadının tutanakları tekrar inceleyip yazacağı ilamla

karşılaştırması gerekir. Bu nevi belgeleri diğer belgelerden ayıran en önemli özellik, kadının verdiği kararı içermesidir. Kadının verdiği kararı içeren her belge ilamdır (Akgündüz, 1988: 29).

Kadılar yukarıda zikredilen yazılı belgeler dışında da bazı resmi yazışmalarda bulunabilirlerdi. Mesela merkezden gelen bir fermân veya buyruldu üzerine herhangi bir sanığın yakalanması için mahallenin voyvodasına veya kethüdasına resmi bir yazı yazabilirlerdi. Yahut tayin edildikleri kadılık görevini yine resmi bir yazı ile bir naibe devredebilirlerdi. İşte şer'iyye sicillerinde yer alan ve kadının kendisine denk veya daha aşağı rütbedeki şahıs yahut makamlara hitaben kaleme aldığı yazılı belgelere *mürasele* denir (Akgündüz, 1988: 38 ve Pakalın, 1983:621).

Kadılar tarafından yazılan belgeler içerisinde bahsedilecek belge türü de maruzlardır. Sözlük anlamı "arz edilen şey" demektir. Genellikle şekil ve ifade bakımından ilamlarla karıştırılır. Maruzlar, kadı tarafından kaleme alındığı halde kadının kararını ihtiva etmeyen ve hüccet gibi hukuki bir durumun tespiti açısından yazılı delil olarak kabul edilmeyen belgelerdir. Sadece kadının icra mahkemelerine idari bir durumu arz ettiği yazılı kayıtlara ve halkın icra makamlarına veya kadıya yazdığı şikâyet dilekçelerine *maruz* denir. Kısaca; astın üste yazdığı, bir isteği veya bir durumun arzını belirten yazılı belge ve kayıtlardır (Bayındır, 1986: 19;).

Başka makamlardan yazılan belgelerin başında ise padişahtan gelen fermânlar ve emirler vardır. Bunlar, padişahın kendisine İslâm hukuku tarafından tanınan yasama yetkisine dayanarak veya icra kuvvetinin başı olarak kaleme aldığı ve sicillerde "*evamir ve feramin"* diye zikredilen hükümlerdir (Akgündüz, 1988: 39).

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde padişahtan sonra şer'i ve kanuni hükümleri icra ile görevli olan makam sadarettir. Sadrazamlar, padişahın emrine dayanarak, bazı hususları kadılara hatırlatabilirler. İşte sicillerde bulunan kayıtlardan biri; sadrazamın yazılı emirleri demek olan buyruldulardır. Aslında Sadrazamdan başka kaptan-ı derya, vezir, beylerbeyi, kazasker gibi devlet erkânının yazılı emirlerine de buyruldu denilmiştir (Akgündüz, 1988: 44 ve Pakalın, 1983: 248). Dolayısıyla bu tarz buyruldulara da sicillerde rastlanabilir.

Şer'iyye sicillerinde bulunan ve kadıların dışındaki makamlar tarafından kaleme alınan bir diğer belge çeşidi ise tezkere ve temessüklerdir. Osmanlı

diplomatikasında; daha ziyade üstten alta veya aynı seviyedeki makamlar arası yazılan ve resmi bir konuyu içeren belgelere *tezkere* denir (Pakalın, 1983: 491). Tezkereler, başta sadrazam olmak üzere yüksek devlet memurlarının özel kalem müdürü demek olan *tezkereciler* tarafından kaleme alınmıştır.

Temessükler ise, miri arazide tasarruf hakkı sahiplerine, yetkili makam veya şahıslar tarafından verilen belge demektir. Yani temessük, tasarruf vesikasıdır. Yetkili makam veya şahıslar; sahib-i arz denilen tımar ve zeamet sahipleri, vakıf mütevellîleri, mültezimler, muhassıllar, muhasebe kalemlerinden biri olabilir (Akgündüz, 1988: 48 ve Pakalın, 1983: 453).

İlmiye sınıfı içerisinde yer alan ve reaya ile devlet arasında bir bağ kurma görevinde olan "kadı" özellikle üzerinde durulması gereken tarihi bir şahsiyettir. Çünkü kadı, mahkemenin başı olup, bir anlamda karar merci'idir ve imparatorluk genelinde, adaleti; padişah adına, ondan aldığı yetkiyle tesis etmek durumdadır. O, doğrudan merkeze bağlı olmakla birlikte yerel otorite ve yöneticilerden bağımsız olup yargı ile beraber mülki ve mali konularda diğer yerel yöneticilerle aynı derecede sorumludur.

Kadı, Arapça bir sıfattır ve sözlük anlamı ifa ve icra eden, eda eden; terimsel anlamı ise hakimü'ş-şer, mahkeme-i şer'iyye reisi, ahkâm-ı şerifeye göre muhakeme ile hüküm eden adamdır (Sami, 2011: 794). Osmanlı kadıları, kazalarda, padişahın temsilcisi ve dolayısıyla da kaza örgütü içinde hem mülki amir, hem belediye başkanı ve hem de hâkimlik görevini yürüten memurlardır (Anıl, 1993: 43-44). Bu makamı işgal eden kişinin her yönüyle güvenilir olması gerektiği gibi, kadının görevini yaparken maddi ve manevi baskılardan uzak olması şarttır. Bu nedenle görevli olduğu bölgede yapılan davetlere asla icabet etmemesi ve kendisine verilen hediyeleri de almaması gerekmektedir.

Kadı, adalet dağıtmak, haksızlığı önlemek, taraf tutmamak ve Hz. Peygamber'in yolunda yürümek gibi dinin yapılmasını istediği şeyleri yapmalı; katı, kaba, kibirli ve inatçı olmamalıdır. En önemlisi dini bilgisi de kuvvetli olmalıdır (Tanıdı, 2013: 7).

Yukarıdaki özellikleri taşıyan ve bu özelliklere göre hareket eden kadı iyi bir kadı sayılmaktadır. İyi bir kadı olmak, yargı becerisi kadar davranış düzgünlüğü de gerektirir. Bunun nedenini dini ve geleneksel bir toplum olan Osmanlı Devleti'nin

İslami karakterinde aramak gerekir. Çünkü İslam dininin en önem verdiği değerlerin başında, güzel ahlak sahibi olmak gelir. İslam'a göre iyi ve doğru davranışlar ancak ahlaklı şahsiyetlerden çıkar. Bu da demek oluyor ki kadı, yukarıda ana hatlarıyla verilen özelliklere ne kadar sahip olursa, karar vermesi de o derece doğru olur.

Bu ağır yüklerinin yanında Osmanlı Devleti'nde kadılar keyfi hüküm veremezler. Bu da; adaleti temel devlet ideolojisi olarak telakki etmiş bir imparatorluk için kaçınılmazdır. Demek oluyor ki, her devlet yetkilisi gibi kadılar da imparatorluk mantığı gereği denetlenmektedir. Diğer yandan kadı, halkın yakından tanıdığı kişidir ve makamı, hizmetinde olduğu halkın gözünde; halkın malıdır (Pierce, 2005: 243). Bir anlamda halk ve devlet arasında iletişimi sağlayan bir merciidir. Kadılar, kendi dönemlerinin ferman ve kanunnameleri ile fıkıh ve fetva kitaplarına bağlı olmak zorundadır. Bu durum bilhassa XVI. yüzyıldan sonra Hanefi literatürünün ağırlık kazanmasıyla daha sistemli bir hale gelmiştir (Gümrükçüoğlu, 2010: 65).

Kadıların yukarıda zikredildiği şekilde güzel ahlak özellikleri göstermesi beklentisi ve bu konudaki hassasiyet, pratikte kadılar tarafından her zaman aynı özenle yerine getirilmemiştir. Çünkü Osmanlı ülkesinde görevli kadıların adalet ve ahlak anlamında her zaman beklenen seviyede olmadıkları görülmektedir. Ne yazık ki kadı kişisel çıkarlarını ön planda tutan, kendine aşırı güveni yüzünden bozguna uğrayan ya da çıkarcı oyunbazların yalan tanıklıklarıyla aldattıkları bir kişi olarak Osmanlı yazın kültüründe karşılaşılan bir kişiliktir (Pierce, 2005: 244). Bu da iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın, beraberce her çağda var olduğu tarihsel gerçeğini yeniden doğrulamaktadır. Bunlarla beraber sağlıksız genellemelerden kaçınmak gerekmektedir. İncelenen on bir tane sicil defterlerinde sadece münferit örneklerde kadının yolsuzluklarına şahit olunmuştur. Gerek İstanbul'dan gelen hükümlerde gerekse yerel düzeydeki davalarda kadının önemli rolü olduğu ve her halükarda görevinin başında bulunduğu görülmüştür.

Kadıların faaliyetleri hem devlete bağlı oluşları hem de içinde bulundukları kırsal ilişki ağları içinde incelenmelidir. Mahkeme görevlilerinin dönüşümlü (münavebeli) olarak atanması ve devlete bağlı olmaları, merkezi yönetime sadık kalmalarını sağladığı gibi, kadı-köylü işbirliğinin kurulmasını da engellemiştir. Bununla birlikte, reayanın hakkını araması ve içinden çıkılmaz derecedeki hukuki ihtilafları için kadı ve mahkemesi ilk akla gelen alternatiflerin başındadır.

Kadının görevli olduğu şer'i mahkemede tutulan şer'iyye sicilleri, bir tarihçi için vazgeçilmez kaynakların başında gelmektedir. Bütün tarihi kaynaklar gibi siciller de çalışılmalı ve anlaşılmalıdır. Ancak Osmanlı hukuk tarihi alanında sicillerden yararlanabilmek için ilk olarak sicillerin doğru okunması lazımdır. Bunun için de iyi bir Osmanlı Türkçesi bilgisi ve sicillerin terminolojisine aşina olmak zaruridir. Bununla beraber terimsel öğeler iyice öğrenilmeli; iş erlerinden kadıya, sadrazamdan subaşıya kadar herkese hitap şekli farklı olduğundan incelik gerektiren okuma detaylarına vukufiyet gereklidir. Bu bağlamda Osmanlı teşkilat tarihi hakkında bilgi sahibi olmak faydalıdır ki konuyla ilgili sağlıklı yorumlar yapılabilsin.

Sicilin okunması aşamasından sonra bu belgelerin araştırıcıya ne anlattığı kavranmaya çalışılmalıdır. Bu da kritik yapmak, kimi tarihçiler için belgeleri konuşturmak demektir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken ilk husus, sicilin edebi üslubunun nasıl olduğudur. İkinci olarak, kadılar ve mahkeme prosedürlerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Kadılar ve naibler hakkında –onların eğitimleri, dilleri ve siyasi düşüncelerine dair- yapılacak bir araştırma, tarihsel bir kaynak olarak farklı zaman ve mekân dilimlerinde kaleme alınan sicil kayıtlarına dair yapılanları doğrudan etkileyebilir. Diğer bir husus, mütercimlerin oynadıkları rol ve davaların sonuçları üzerindeki etkileridir. Hukuki süreçte çeşitli hukuk mekteplerinin (mezhep) oynadıkları rol sistematik bir şekilde çalışılmalıdır. Şer'i mahkemeler hukuki kurumlar olarak daha yakından analiz edilmelidir. Ayrıca mahkeme ile yerel nüfus arasında var olan temel güven ya da güvensizlik ile ilgili sorunlar dikkat edilmesi gereken diğer bir hususdur (Ze'evi, 2009: 227-228).

Bir sicil veya diğer bir tür tarihi belge incelenirken; eleştirinin nasıl olması gerektiği de önemli bir konudur. İlk olarak; tarihi belgenin ne zaman, nerede yazıldığı ve belgede ne yazdığı anlaşılmalıdır. İkinci olarak; belgeyi kimin hangi niyetle (varsayımları ve tarafgirlikleri var mıdır; varsa nelerdir?) ve nasıl yazdığının belirlenmesi gelmektedir. Üçüncü olarak; belgenin günümüze nasıl ulaştığı, belgeye ne kadar güvenilebileceğinin sorgulanması, belgeyi üreten kişi ve toplum hakkında neler öğrenilebileceği, belgenin ne anlama geldiği sorularına cevap aranmalıdır. Dördüncü ve son olarak; belgenin kaynak olarak kullanılıp kullanılmayacağı, belgede anlatılanların ne derece güvenilir olduğunun tetkiki yapılmalıdır (Karakışla, 2015: 18).

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta teorik altyapı yetkinliğidir. İlk olarak kadı sicili çalışan birinin, İslam hukuku ve İslam hukukunun Osmanlı dönemi uygulaması hakkında yeterli donanıma sahip olması gerekmektedir. Kadı; reaya ile devlet arasında bir köprü oluşturması hasebiyle ve hukukun baş uygulayıcısı olması yönüyle, devletin adalet mekanizmasını çalıştıran yani hukuk işleyişinin baş aktörü olduğu için ayrıca tetkik edilmelidir.[7]

Üslubu detaylı bir şekilde ele alarak teorik altyapı oluşturulup, eleştirel bakış sağlandıktan sonra ham malzeme halinden çıkan belge, tarihi bilgi verebilecek bir hale gelmiş olacaktır. Bundan sonra ise tarihçinin bilgi birikimi ve zihni melekelerini iyi kullanması gerekmektedir. Böylelikle tarihi veriler doğru işlenecek ve nesnel bilgiler üretilebilecektir.

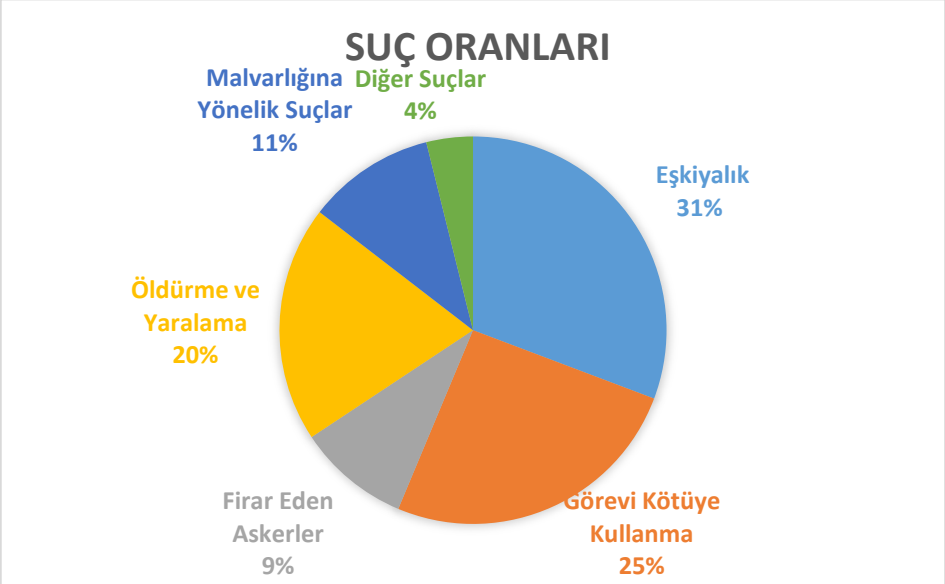
[7] Bkz. İlber Ortaylı, *Bir Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 1994.

2. BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK'TA SUÇ VE CEZA OLGUSU

4.1. SUÇLAR

Suç çeşitlerini incelemeye geçmeden önce genel olarak suç oranlarını görmekte fayda vardır. Aşağıdaki grafiğin gösterdiği gibi eşkıyalık suçu en çok işlenen suç olup, onu; görevi kötüye kullanma takip etmektedir. Görevi kötüye kullanma, taşra idarecilerinin işledikleri bir suç olup, reayanın bu suça hiçbir etkisi yoktur; hatta reaya bu suçtan ötürü mağdur olmuştur. Öldürme ve yaralama olayları da azımsanmayacak derecededir. Genellikle öldürülen ve öldüren erkektir.

Grafik 1: XVIII. Yüzyıl Rusçuk Şer'iyye Sicillerine Göre Kayıtlı Suç Oranları

2.1.1. Eşkıyalık

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geniş çaplı isyan hareketlerini, XVI. yüzyılın başlarında ortaya çıkan "Celâlî İsyanları"na kadar götürmek mümkündür. Bu isyanlar, sonraki yüzyıllarda çeşitli sebeplerle isyan eden eşkıyanın -değişik karakterli de olsa- başlangıç zamanıdır. XVI. ve XVII. yüzyıllardaki isyanların genel adı *Celâlî İsyanları* olagelmiştir. Bu isyan hareketleri, Osmanlı kaynaklarında "Celâlîlik" ismi ile anılır ve başlangıçta, Osmanlı idaresinden memnun olmayan çeşitli grupların -özellikle Şii eğilimli Türkmen zümresinin- Safeviler'in kışkırtmasıyla başkaldırması şeklindeyken, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren büyük

bir sorun halini alarak ekonomik ve sosyal nitelikleri haiz bir karakter kazanmıştır[8] (Ünal, 2017: 4).

1519 yılında isyan eden ve mehdilik iddiasında bulunan Şeyh Celâl, Tokat civarında ilk başkaldıran kişidir. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarından itibaren, Alevilik iddiasıyla ortaya çıkan bir dizi isyan olayı daha görülmüştür. Şehzade Mustafa'nın idamından sonra halinden şikâyet eden tımarlılar, suhte ve reayayı çevresine toplayan Düzmece Mustafa İsyanı da Celâlîlik olarak geçmektedir. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Selim ve Bayezid arasındaki taht mücadelesinde de karışıklık yaşanmıştır. Bu devirde önemli mevkilere Enderun'dan yetişenlerin alınması, Anadolu'da bir istikrarsızlığa daha yol açmıştır. Tımar erbabı asiler Şehzade Bayezid'in etrafında toplanmıştır. İsyanın bastırılmasından sonra başıboş kalan bu tımar erleri, eşkıyalık yaparak Celâlîlerin kaynağını oluşturmuşlardır. Ayrıca Bayezid'in isyan sırasında topladığı "yevmlü" askerler sonradan takibata uğrayıp Celâlîlere katılmışlardır (İlgürel, 1993: 252, 253).

Bu gelişmelerin kötü bir yansıması, tımarları ellerinden alınan sipahilerin dirliklerinin yeniçeri bölüklerine ve diğer kapıkullarına verilmesi; kapıkullarının ticaret ve ziraat ile uğraşmalarının halkın hoşnutsuzluğunu arttırmasıdır. Ayrıca XVI. yüzyılda Anadolu'da büyük bir nüfus artışı olmuş, fakat zirai alanda yani tarımsal üretimde aynı artış gerçekleşmediği için halk yoksul düşmüştür. Topraklar yetmediği için yersiz yurtsuz bir kalabalık oluşmuş ve bu kesim çiftbozan olmuştur. Bunlar için tek çıkar yol "kapı halkından" olmaktır. İlgili zümrenin bazıları levent, kalelerde azeb, yeniçeri olmuş veya çoğunlukla iş bulamayıp "garip-yiğit" adıyla başıboş dolaşmıştır. Bu grupların diğer bir kısmı ise medreseye gitmiş, ancak genellikle istihdam edilmedikleri için imaretlerin civarında dolaşan işsiz zümreleri oluşturmuşlardır. İşte Osmanlı tarihçilerinin "Büyük Kaçgunluk Dönemi" dedikleri sorunlu yılların başlangıcı bu nedenler üzerine kurulmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı insanının eşkıyalığa tevessül etmesinde sosyo-ekonomik koşullar ve bu koşulları yaşama, algılama tecrübeleri rol oynamaktadır. Bu iç karışıklar, tüm

[8] Mustafa Akdağ Celâlî İsyanları hakkında yazdığı ve konu ile ilgili ilk derli toplu eser olan çalışmasında söz konusu isyanları ayrı bir kategori ve özgün bir olay olarak ele almaktadır*: "... Celâlî İsyanları denmiş bulunan bu büyük oluntuyu ne bir Kızılbaş-tarikat isyanı ne de tımarlı sipahilerin hükümete karşı giriştikleri ayaklanma ya da Anadolu halkının kökü sarayda bulunan Enderuncu düzeni yıkma girişimi biçimlerinden hiçbiri bizi olumlu sonuca götürmez."* Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Düzen Kavgası: Celali İsyanları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2009, s. 13.

Osmanlı toplumunu siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan etkileyen büyük çaplı sosyal bir buhran dönemine sebep olmuştur (Akdağ, 2009: 15, 20).

1590'a kadar İranlılarla savaşan Osmanlı Devleti iyice yorulmuş; Anadolulu tımar sahibi de uzun süren savaşlar nedeniyle tımarının başında bulunamamış, çeşitli nedenlerle iktisadi haksızlıklar yaşamıştır. Bu sebeplerle yerel kolluk kuvvetlerinin karşı koyamayacağı yerel başkaldırılar oluşmuştur (Griswold, 2000: 11). Söz konusu eşkıya takımı, silahlı gezen haydutlar olup Anadolu'da yaşamın güvensizliğini arttırmışlardır. Daha sonra bu silahlı eşkıya artarak büyümüş ve Osmanlı Devleti'nin başını hayli ağrıtan bir sorun haline gelmiştir.

Arşiv kayıtlarında, hiçbir Celâlî önderinin kendi adına para bastırdığına, hutbe okuttuğuna, hükümet bürokrasisi kurduğuna ya da yabancı devletlerle elçilik düzeyinde ilişkide bulunduğuna dair bir belge yoktur (Griswold, 2000: 45). Bu durum, onların amaçlarının yeni bir devlet kurmak olmadığını göstermektedir.[9] Gerçekten de Celâlîler, ne dine ihanet etmiş kişilerdir, ne de ayrı bir devlet kurmak istemektedirler. Celâlîlerin çoğu, kim parayı nakit olarak öderse onun buyruğunda askerlik yaparak rahat yaşamak arzusundadır. Nihai olarak ise Celâlîler, kendilerini zorla Osmanlı sistemi içine aldırmayı hedeflemektedirler (Griswold, 2000: 31, 37). Onlar, devletten kökten ayrılmanın aksine eski Osmanlı toprak düzeninin sürdürülmesini amaçlamaktadırlar. Bu durum, daha sonra yaşayan eşkıya mantalitesinin de temelini atacaktır.

Merkezi hükümet, Celâlîleri bastırmak konusunda son derece pragmatiktir. İlk strateji, konuyu yerel güçlerle çözmek yönündedir; bu çözüm işe yaramazsa, merkezden bir veziri serdar tayin edip önlem almaktır. Eğer söz konusu ayaklanma daha güçlü etkileri haiz ise bu sefer de devlet, eşkıya lideri ile masaya oturup ona mansıp vermiştir. Merkezi hükümet, böylelikle onu affedip devlet kadrosuna alarak uysallaşmasını hedeflemiştir. Bazen de Celâlî liderleri devletle anlaşmak için kendileri müracaat etmiştir (Ünal, 2017: 5). Ayrıca, merkezi hükümet; işkenceyle yıldırma, silahların toplattırılması, sefer sırasında sancaklara muhafızlar atanması,

[9] Suriye ve Lübnan bölgelerindeki Canbuladoğlu ve Maanoğlu hariçtir. Bkz., Mehmet Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özelliği", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör,* İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yay., Samsun, 2017, s. 18.

gençlerin kefile bağlanması, il-erleri teşkilatının kurulması ve adaletnameler[10] yayınlanması gibi bir dizi tedbir daha almıştır (Öz, 2017: 17, 19). Celâlîlerin başlangıcından sonuncusu idam edilene kadar Osmanlı Devleti, geleneksel düzenine dönmeye çalışmıştır (Griswold, 2000, s. 169). Celâlîleri ortadan kaldıran IV. Murad zamanında görevli, Kuyucu Murat Paşa olmuştur. Bu kanlı isyanları bastırma olaylarından sonra bir dizi önlem alınıp reformlar yapılmıştır. Fakat Celâlî İsyanları bir zaman için bastırıldıysa da izleri tamamen silinememiştir.

XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti yeni bir yapısal döneme girmiştir (Akdağ, 2009: 15). Bu yapısal dönüşümü sağlayan iç ve dış unsurlar vardır. Dış unsurlar, Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu tüm Akdeniz havzasını etkileyecek boyuttadır. Eşkıyalık hareketleri XVII. yüzyılda söz konusu bölgenin genel sorunu olmuştur. Bunun sebebi, Akdeniz havzasında görülen nüfus artışı, ticari faaliyetlerin artması, ekonomik zorluklar, siyasi iktidarın zayıflaması ve halkın fakirleşmesi olarak ifade edilebilir. İç unsurlar ve Osmanlı Devleti'nin kendi yapısından kaynaklanan sebepler ise bir dizi değişikliğe neden olmuştur. XVII. yüzyılda -ve devamında- devletin genişleme politikası durmuş, mevcut topraklara sahip çıkma endişesi baş göstermiştir. Batıda ve doğuda savaşlar devam etmiş; bu savaşların ve diğer giderlerin karşılanması için olağanüstü durumlarda halktan alınan vergiler süreklilik arz etmeye başlamıştır. Bu sebeple köylü büyük yoksulluk yaşamış ve toprağını terk etmiştir. Ayrıca hac kervanları, seyyahlar ve tüccar kafileleri güvensizliğe düşmüştür (Özcan, 2017: 111).

Tüm bu sebeplerle XVII. yüzyılda eşkıyalık yapanların başında çiftbozanların oluşturduğu levent-sekban zümresi, ehl-i örf zümresi[11], kapıkulu süvarileri, medrese öğrencileri (suhte taifesi), kendini acemi oğlan veya yeniçeri olarak halka tanıtanlar gelmektedir. Bu zümreler, Osmanlı yapısal dönüşümünün sonucu olarak ortaya çıkmakta ve tüm toplumu etkileyecek boyutlarda sorun olmaktadırlar. Söz konusu dönüşüm; eski düzenin sekteye uğraması, bir kargaşa ortamının doğup, bahsedilen zümrelerin de etkisiyle devam etmesi anlamına gelmektedir.

[10]Adaletnameler için bkz. Halil İnalcık,"Adaletnameler", *Belgeler* (Ankara, 1965), C.: II, Sayı: 3,4, ss. 49-144; Yücel Özkaya, "XVIII. yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Belleten (*Ankara, 1974), C.: XXXVIII, Sayı: 151, ss. 445-491.

[11] Ehl-i örf tabiri, devletin icra gücünü ve otoritesi temsil edenler için kullanılırdı. Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yay., İstanbul, 2018, s. 34. Ehl-i örf, kadının verdiği kararları uygulardı ve toplumda vergi vermeyen kesimi oluştururdu.

XVII. yüzyılda Rusçuk'ta da ilgili dönüşümün izlerine rastlanmaktadır. Bu yüzyılda Rusçuk'ta eşkıya tabiri; sadece adam öldüren, yaralayan, devlete isyan edip dağa çıkan, soygun ve tecavüz olaylarına neden olan başıboş asiler için değil, aynı zamanda devletin taşradaki temsilcisi olduğu ve sorumlulukları bulunduğu halde bu yetkiyi kötüye kullanarak huzur bozan kişiler için de kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok bölgesi için geçerlidir. Rusçuk eşkıyasının faaliyetlerinin sebepleri zenginlik hırsı, kişisel çıkarlar, düşmanlık yanında Osmanlı idari ve toprak sisteminde ahaliyi rahatsız eden uygulamalara bir tepki olarak görülmektedir (Çolak, 2011: 109, 112).

XVII. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Rumeli'de, II. Viyana Kuşatması'nı takip eden yıllarda, eşkıyanın faal olduğu ve yaygınlık gösterdiği söylenebilir. Savaş devam ederken seraskerliğe getirilen (1684-1685) Yeğen Osman Paşa başta olmak üzere, kapıkulları ve kapıkulu iddiasında bulunanlar, diğer askeri zümreler, geri hizmet sınıfları, Yörükler, idari görevliler, Tatar Hanzâde ve askerleri ile reayadan bir kısım kişilerin eşkıyalık yaptıkları görülmektedir.[12]

XVII. yüzyıl boyunca eşkıya, köylüler ya da ayan ve eşraf gibi ileri gelenler arasında ittifak kurabilecekleri kimseleri ve devletin otoritesini sarsmak isteyen grupları bulamadıkları için gerçek anlamda devlete başkaldırmamışlardır[13] (Barkey, 1999: Vİ). Bu dönemde eşkıya, yerel iktidarı ellerinde tutanlara aracılık eden, kırsal toplumun kaynaklarını yağmalayan ve çeşitli şekillerde zarar veren zümredir. Böylelikle denilebilir ki eşkıyanın kaynağı; çıkar birliği yapan, aynı işlere bulaşan sonra tekrar yolları ayrılan, bu çıkar ve uğraşları yeniden tanımlayan gruplardır (Barkey, 1999: 22, 161).

XVII. yüzyılda eşkıyaya devlet yolu her zaman açıktır. Hedefi yağmacılık ve devlet katında mevki elde etmek olan eşkıyaya karşı devletin uyguladığı iki politika vardır. Birincisi, şiddet tehlikesini ortadan kaldırmak; ikincisi, devletin ipleri tekrar eline aldığı ve dolayısıyla yerel yardımlara ihtiyacı olmadığı fikrini yaratmak. Fakat ileride de değinileceği üzere devlet bu politikalardan ikincisini gerçekleştirememiş, olay daha karışık bir hal almıştır.

---

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. Meryem Kaçan Erdoğan, "Bozgun Yıllarında (1683-1699) Rumeli'de Eşkıyalık Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* (İstanbul, 2012), Sayı 26, KOCAV, ss. 19-66.

[13] Bu özellik XVIII. yüzyılda da devam etmiştir.

XVII. yüzyıldaki eşkıyalık hareketlerine kökten çözüm bulunamaması ve bu hareketlerin sebeplerinin ortadan kaldırılamaması, XVIII. yüzyılda da bu hareketlerin artarak devam etmesine neden olmuştur. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren devlet için ekonomik ve askeri açıdan külfetli olan seferler[14] devam etmiş, ordu yıpranmıştır. Taşra yöneticilerinin birçoğu bu seferlere katıldığından merkezi otorite zayıflamış ve böylelikle taşra idaresinde otorite boşlukları oluşmuştur. Bazı kimseler, bu otorite boşluğundan yararlanarak bulundukları bölgelerde; başına buyruk, kanunsuz olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu durum özellikle reaya için huzur ve güvenliğin bozulmasına sebep olmuştur. Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'de de halk, katliam ve yağmalara maruz kalmış, can ve mal güvenliklerini yitirmişlerdir. Rumeli'deki reayaya güven oluşturmak için gönderilen 9 Şubat 1795 tarihli hükümle, Rumeli eyaletine, vezir rütbesiyle Mehmet Hakkı Paşa atanmıştır (Özcan, 2017: 111, 113). Buradan anlaşılmaktadır ki söz konusu paşa, itimat edilir ve sorun çözme umudu taşıyan başarılı bir şahsiyettir. Ayrıca, 20 Aralık 1797 tarihli Anadolu ve Trabzon eyaletlerine gönderilen bir başka hükümde, Tuna kıyılarında ortaya çıkan eşkıyanın durdurulması için, Trabzon ve Canik bölgelerine, piyade askerlerinden yeterli sayıda gönderilmesi emredilmektedir (Özcan, 2017: 114). Görülmektedir ki Rumeli'de eşkıya tehlikeli boyutlardadır.

XVIII. yüzyıl eşkıyalığının önüne geçilememesi ve artarak devam etmesinin başka sebepleri de vardır. Osmanlı Devleti, Avusturya ile XVII. yüzyılın sonlarında yaptığı savaşlar için nakit para bulmak adına malikâne[15] sistemine geçmiştir. Bu geçiş ile Anadolu ve Rumeli'de, miri mukataaları ve çiftlikleri alan yerli eşraf, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren ekonomik olarak güçlenmiş ve nüfuzları artmış; bunun sonucunda da ayanlık iddiasında bulunmuşlardır. Bu sebeple, taşrada sosyo-ekonomik hayat değişmiştir. 1716 yılında vilayetler de iltizama verilmeye başlanmış;

[14] Rusya (1711), Venedik ve Avusturya (1715-1717), İran (1723-1746), Avusturya ve Rusya (1736-1739) ile yapılan savaşlarda önemli başarılar elde edilmiş ve mevcut durum korunmuştur. Fakat yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) sonunda devlet, hem saygınlığını kaybetmiş, hem de Karadeniz üzerindeki hükümranlık haklarını Rusya ile paylaşmak zorunda kalmıştır. Üstelik Osmanlı Devleti'nin Kırım'daki egemenliği sona ermiş, Kırım önce bağımsız hale gelmiş, 1783 yılında da Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Uyanış ve Toparlanma Çabaları", *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, Grafiker Yay., Ankara, 2012, ss. 345-390.

[15] Malikâne, ömür boyu verilen iltizamlara denir. Osmanlı maliye sisteminde vergi iltizam sisteminin 1695 yılından Tanzimat'a kadar uygulanan özel bir çeşididir. Bazı mukataaların geçici olarak değil, ömür boyu devam etmek suretiyle iltizama verilmesidir. Bu sistemde yıllık vergi miktarı hazine tarafından belirlenmiş olup, rekabetle arttırılması veya azaltılması mümkün değildir. Yapılan müzayede "muaccele" denilen peşin meblağ üzerinden ömür boyu yapılır. Mehmet Genç, "Malikâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.: 27, Ankara, 2003, ss. 206-208.

bu dönem valilerinin çoğu görev yerine gitmeyip vilayetlerini mütesellimlere bırakmışlardır. Kadılar da aynı usulü uygulayıp görevlerini naiplere devretmişlerdir. Bu sebeple taşrada merkezi otorite zayıflamıştır ve ayanlar bölgede etkili olmaya başlamıştır. Eskiden görev ve sorumlulukları kanunla belirlenmiş olan reaya artık taşradaki ağaların çalışanı olmuştur. Reaya, ya ağaları için çalışacak ya da dağa çıkmak isteyecektir. XVIII. yüzyılda eşkıyalık, bu saikler sebebiyle yaygınlaşmıştır (Öztürk, 2018: 185,186). Eskiye göre eşkıya daha güçlü, daha yaygın ve daha tehlikelidir.

Bu sebeple, Barkey'in XVII. yüzyıl için ileri sürdüğü, eşkıyanın devlet tarafından merkezileşme adına bilinçli olarak kullanıldığı tezi, XVIII. yüzyıl için geçerli değildir. Çünkü şer'iyye sicillerinde dikkat çeken hususlardan ilki, devletin aynı konu üzerine art arda hükümler göndermesidir. Bu da demek oluyor ki merkezin emirlerini yerine getirmede gevşeklik gösterilmektedir. Yani merkez, kurallarını, taşra yöneticileri ve bir türlü dizginleyemediği eşkıya üzerinde uygulatamamaktadır. Ayrıca yine şer'iyye sicilleri incelendiğinde görülecektir ki devlet, eşkıyadan faydalanma emelinde olan veya onu kendi politikaları doğrultusunda kullanmaya çalışan bir otorite değil, eşkıyadan ve eşkıyaya karşı yeterince önlem alamayan -hatta bazen onunla işbirliği yapan- yerel yöneticilerden bıkmış, bu durumdan kurtulmak isteyen, tüm bu sebeplerle de gerilimli bir dil kullanan konumdadır. Dışarıda da savaşlarla uğraşan devlet için eşkıya meselesi, artı bir yüktür.

Merkezi hükümetin, XVIII. yüzyılda eşkıyaya karşı aldığı önlem, bir önceki yüzyılla bir yönüyle paralellik arz etmektedir. Adaletname yayınlamak, idam, hapis, sürgün, mallarının müsadere edilmesi şeklinde cezalar vermek, halkı kefalete ve nezre bağlamak ve onları mücadeleye teşvik edip nefir-i amm uygulamak, silahları toplamak, derbent ve menzilleri denetlemek, eşkıyalık yapanların öldürülmelerinin meşru olduğu, onları katledenlerin gazi, bu yolda ölenlerin ise şehit olacağı şeklinde fetva yayınlamak şeklindedir (Öztürk, 2018: 203,205). Ayrıca merkezi hükümet, 1776 yılında yayımladığı bir fermanla leventliği tamamen ortadan kaldırmıştır. Fakat bu da kalıcı bir çözüm getirememiş ve sadece levent adı *divanegan, gönüllüyan* olarak değişmiş, dolayısıyla leventlik devam etmiştir (Öztürk, 1990: 970, 972).

İki yüzyılda alınan tedbirlerin çözüm odaklı olmadığını söylemek mümkündür. Merkezi hükümet, olayın neden olduğu mekanizmaları düzeltmek yerine şiddete dayalı çözümler üretmiştir. Fakat bu şiddet ve sindirme eylemlerinin

yetersiz olduğu, XVIII. yüzyılda halkın işin içine daha çok katılmaya teşvik edilmesinden de anlaşılabilir. İlgili durum, devletin halktan yardım veya işbirliği istemesi şeklinde yorumlanabilir. Bunda, merkezi hükümetin soruna çözüm üretmekte zorlandığı gerçeği bulunmaktadır. İncelenen XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicilleri de bu savı doğrulamaktadır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra eşkıyanın çok daha aktif olduğu gözlenmiştir.

2.1.1.1. Eşkıyanın Kimliği

XVIII. yüzyıl boyunca merkezi hükümeti en çok uğraştıran ve reayaya türlü zararlar veren zümre eşkıya olmuştur. Kelime anlamı olarak şaki; bedbaht, talihsiz, günahkâr asi demektir ve Arapça kökenli olup, çoğulu eşkıyadır (Öz, 2017: 12). Rusçuk şer'iyye sicillerinde "haramizâde" "haydut" "şaki" "eşkıya" "kendi halinde olmayan" "iyi âdem değiller" "müfsidler" "mütegallibe" "erazil" ifadeleri ile tanımı yapılan, "ebna-yı sebile zulüm ve teaddi eyleyen" "fukaraya ve ibadullaha cevr ve zulüm eyleyen" zümre olarak bahsedilen bu kişiler, XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta en çok ve en sık suç işleyen gruptur. Onlar, idama varacak boyutlarda tehlikeli olup merkezi hükümeti uğraştırmış ve reaya üzerine korku salmışlardır. Nedir Rusçuk insanını eşkıyalık yapmaya iten sebepler? Bu zümrenin hedefi neydi? Reayanın huzurunu kaçırıp onlara türlü işkenceler eden, zorla mallarını alan, bulundukları bölgeyi adeta bir fesat yuvasına çeviren bu zümre ne istiyordu? Öncelikle şu hususa dikkat çekmek gerekir ki XVI. ve XVII. yüzyıllardaki şakilerin amacının yeni bir devlet kurmak, padişahı tahttan indirmek ve devlete karşı gelmek olmadığı gibi sicillerde geçtiği şekliyle, XVIII. yüzyıl Rusçuk eşkıyası için de aynı şeyi söylemek mümkündür. XVII. yüzyıl Rusçuk eşkıyasında da görüldüğü üzere, onları bu yola iten sebepler; kişisel çıkarlar ve düşmanlıktır. Ayrıca, devletin vergileri arttırması, ek vergi talep etmesi gibi düzenlemeleri ile sık sık yapılan savaşlar, uğranılan yenilgiler, bunun sonucunda yaşanan ekonomik sıkıntılar da insanların eşkıyalığa tevessül etmesine yol açmıştır. Toplum yapısındaki bozulma, iktisadi ve idari yozlaşma ile beraber ortaya çıkan ahlaki çöküntü de diğer bir etkendir.

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta eşkıyalık yapan zümrenin, ekonomik anlamda iyileşmek, kim olduğu önemsiz olarak, toplumun çeşitli ve uygun kesimlerinden para, eşya, hayvan, giyecek, yem ve yiyecek, kısacası ne mümkünse gasp etmek ve bunu yaparken de mağduru eğer karşı çıkarsa, yaralama veya öldürmekten kaçınmamak şeklinde bir gerçeği vardır. Eşkıyanın ana hedefi, kendilerini ve

adamlarını yeniden Osmanlı düzenine kabul ettirmek için Osmanlılara baskı yapabilecekleri belirli bölgelerde egemenlik kurmaktır (Griswold, 2000: 173). Bunu Rusçuk'ta gerçekleştirebilmişler midir? Kısmen evet. Tam anlamıyla egemenlik kuramasalar bile devletle sürekli savaşmış ve devletin başını ağrıtan ana unsur olmuşlardır. Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kargaşa daha da artmıştır. İmparatorluğun başka bölgelerinde görülen, reayanın güvensizlik durumlarında evini barkını bırakıp göç etme tehlikesi, Rusçuk'ta da görülmüştür.

En nihayetinde bu kişileri, *bağy* anlamında bir isyancı değil de, İslam hukukunda tanımı yol kesme (kat-i tarik) olarak yapılan suç türü içerisinde saymak gerekir. Yol kesme suçu da, eşkıya tarafından ekonomik anlamda iyileşmek ve eğer mümkünse *devletlü* olmak gayesini haizdir. Osmanlı Devleti'nde, münferit olaylar dışında, bağy mefhumunun olmaması ise hem Doğu toplumunun devlet telakkisi hem de devletin kurduğu siyasi sistem sebebiyledir. Bununla beraber, eşkıya ne sebeple olursa olsun, Osmanlı toplumu için çetin bir problem olmaya -belki de eskisinden daha çok- devam etmiştir. Yukarıdaki savı destekleyen H.14 Cemâzıyelevvel 1155/ M. 17 Temmuz 1742[16] tarihli hükmün verdiği mesaj da kısaca şöyle özetlenebilir:

"Rusçuk kadısı! Eşkıya, yol kesiciler, haydutlar Rusçuk, Osman Pazar ve Şumnu'da türemiştir ve ben size önlemeniz hakkında buyruldu göndermiştim. Yine sizi uyarıyorum. Eşkıyayı bulundukları yerlerde hapsedin, yakalayın, reayayı koruyun. Mübaşir, sen bu işi vilayet ayanları ve zabitlerle halledesin. Eğer sana yardım etmezlerse bana isimlerini bildiresin. Sen de sorumluluktan kaçmayasın." (R38,86-84a/84b-85a).

Örnek hükümde ve daha birçok aynı içeriği haiz hükümde de görülmektedir ki merkez söz dinletmeye uğraşmakta, emirlerini uygulatmadaki aksaklıkları gidermeye çalışmaktadır**.**

Bu minval üzere, Rusçuk eşkıyası, imparatorluğun tümünü etkileyecek bir evsafta huzursuzluk çıkarmaya kudretsizdir; fakat bulundukları bölgeye son derece zarar vermişlerdir. Onların, yerel çaplı ve zarar verici bir konumda oldukları görülmektedir. Bu şakilerin de niyeti, devlet içinde devlet olmak değildir. Onlar, sadece merkezi otoritenin zaaflarını kullanıp, bulundukları bölgede yağma yapmayı

[16] Bundan sonra Hicri ay için kullanılan *H.* ve Miladi ay için kullanılan *M.* kısaltmaları yer almayacaktır.

hedeflemektedir ve buna muktedir olmuşlardır. İstedikleri devletten mansıp almak ve ekonomik durumlarını zorbalıkla iyileştirmektir. İmparatorluğun eski gücünden siyasi anlamda uzak oluşu, merkezileşmede yaşanan sıkıntılar ve taşra görevlileri ile reayanın zaman zaman şakilerle yaptığı işbirliği sebebiyle güçleri daha da artmıştır.

Rusçuk şer'iyye sicillerinde bu eşkıya grupları çeşitlidir ve şu şekilde sıralanabilir: Suriçi taifesi[17], Kıbtiyan taifesi (RŞS38, 48-46b), kaypakçı eşkıyası[18] (RŞS37, 61-20a), haydut eşkıyası[19], köy sakinlerinden bu gruplara katılan silahlı, atlı veya yaya kişiler, kadı, askeri sınıftan kişiler (kapusuz leventler[20], delil askerler[21], canbazan[22], tımarlılar vs.).

Yukarıda sayılan eşkıya için, toplumda suç teşkil eden gruplardan olmaları sebebiyle biraz da aşağılayıcı veya hakaretamiz bir üslup kullanılmıştır. Tablo 1 içinde yer alan şaki grupları incelendiği zaman toplumun çeşitli kesimlerinden oldukları görülmekte; bu grupların, devleti ve "masum reayayı" uğraştırdıkları müşahede edilmektedir. Şakilere daha yakından bakmak, onları tanımak için hazırlanan aşağıdaki tabloda XVIII. yüzyıl şer'iyye sicillerinde bölgede etkili ve kimlikleri belli olan şakilerin isimleri verilmiştir.

---

[17] Rusçuk Kalesi efradı olmalı.

[18] Uzağa mal aşıran gasıp, eşkıya demektir. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllar'da Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri,* Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955, s. 155, 1 numaralı dipnot.

[19] Yol kesen, dağ hırsızlığı yapan eşkıya türüdür.

[20] Kapusuz Levent: Kara leventlerinden bir beylerbeyi veya vezir kapısında hizmet edenlerine "kapılı levent denilmiştir. Efendiler makamlarını kaybedince bu leventler de boşta kalıp eşkıyalık yaparak "kapısız levent" adı ile anılmışlardır. Kapısız leventlerin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Anadolu'da bozulan ekonomik şartlar ve tarıma elverişli toprakların yetersizliği kapısız leventlerin ortaya çıkmasının sebebi olmuştur. Kapısız leventler genel olarak on-on beş, yirmi-otuz veya otuz-kırk kişilik gruplar halinde dolaşıp eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Kapısız leventleri disiplin altına almak isteyen devlet onları zaman zaman orduya dâhil ederek sükûneti sağlamaya çalışmıştır. Mücteba İlgürel, "Levent", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.: 27, İstanbul, 2003, ss. 149-151. Bu çalışmanın çeşitli sayfalarında da kapusuz leventlerin eşkıya zümresine katıldığı örnekler görülmektedir.

[21] Delil Askerler: Başlarına uzun ve siyah kalpak giyen bir süvari askeri sınıfıdır. Bunlar bir ocak olup Hz. Ömer (ra) tarikine mensubiyet iddiasındaydılar. Sonradan bozulmuşlar; nizam-ı kadime riayet etmemişler; sağa sola çapul edip gelip geçerken, levent eşkıyası gibi reayanın evini ve barkını yıkmışlardır. Tanzimat döneminde bu ocak kaldırılmıştır. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul: Ekim 2011, s. 190.

[22] Cânbâzân: Osmanlı askerî teşkilâtında bir sınıftır ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Canbâzân, savaş başladığı zaman orduya öncülük eden ve cesur bir şekilde kendilerini tehlikeye atmaktan çekinmeyen asker grubudur. Muhtemelen yeniçeri sınıfının önem kazanması sonucunda, yaya ve müsellemler gibi Rumeli'deki diğer askeri sınıflardan yörükler ve tatarlarla birlikte canbâzân da ordunun geri hizmetlerinde istihdam edilmişlerdir. Seferdeki görevleri, ordunun ve ileri gelen vezir ve başka devlet adamlarının atlarına bakmak, bunun dışında ise has ahır ve çayır hizmetlerinde bulunmaktır. Sefer voynukları ile aynı işi yapmaktadırlar. Yalnız onlar Hıristiyan, cânbâzân ise Müslüman'dır. M. Tayyib Gökbilgin, "Cânbâzân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.: 7, İstanbul, 1993, s. 141.

DEFTER-SAYFA-HÜKÜM NO	EŞKIYA LİDERLERİ	LİDERLERE BAĞLI EŞKIYA GRUPLARI	İŞLEDİKLERİ SUÇ
RŞS8/ 29,112	İsmilli Ali, Laz Ömer, Arnavut Veysel	Seksen atlı şaki	Maçin Köprüsünden atlı olarak Tuna'yı geçip Boğdan'a varmışlar, Eflak ve Boğdan köylerinde eşkıyalık yapıp firar etmişlerdir.
RŞS8/ 34,132	Çelebi oğlu Seyyid Mehmet ve Kadeş oğlu Ahmet		Bir yıldan fazla süre mal gasp edip insanları öldürmüşlerdir. Yakalanmaları için emir çıkmış; fakat firar etmişlerdir.
RŞS37/ 24,9b		Zımmi Petro Köyü ile Pisaniç (Pisanets) Köyü eşkıyası	Gece ev basıp kız kaçırmışlardır.
RŞS37/ 60,19b	Haydut eşkıyasından on üç Mataracı Çavuş	Diğer çiftliklerde ele geçirilmiş, onlara yataklık eden avaneleri	Rusçuk reayasına zarar vermişlerdir.
RŞS37/ 71,21b		Seydi Köyü ve Sağırlar Köyü eşkıyası	Tırnova sakinlerinden ticaret amaçlı bölgeye gelen Hasan Beşe'yi öldürüp mallarını çalmışlardır.
RŞS37/ 72,21b		Marıncı, Kovancılar, Nasreddin ve Caferler köyleri eşkıyası	Etrafa zarar vermiş ve Hacı Fakıhlar Köyü'nden Cazgıroğlu'nu öldürüp parasını gasp etmişlerdir.
RŞS37/ 73,21b		Ablanova ve Karakocalı köyleri eşkıyası	Tırnova sakinlerinden Nevan adlı zımmiyi öldürmüşlerdir.
RŞS37/ 104,33a-34b		Niğbolu Sancağı'nda deli levendat kıyafetiyle dolaşan kapısız ve başıboş kişiler ile Rahova kazası eşkıyası	Köylerde kalıp reayadan çeşitli adlar altında para almışlar, bir grubu da mübaşirin yanındaki adamı öldürüp malını yağmalamıştır.
RŞS37/ 106,34b	Rusçuk'a bağlı Virbofka'dan Mehmet Ağa	Etrafına topladığı adamları	Reayaya türlü zararlar vermiştir.
RŞS39/ 157,57b-58a	Hezargrad kazasına tabii Yunus Abdal Köyü'ndeki 20 tüfekli eşkıya	Yardımcıları Gönlü Hasan, Karagül oğlu, Yılık oğlu ve Kara Mustafa vs.	Reaya üzerinde uzun süre baskı uygulamışlardır.

RŞS38/ 63,61b	Çapra köylü Kara Mustafa ve arkadaşı Kara Ali, Terzi Hüseyin-mechul mekân-Tozluk Nahiyesi Termiş Köyü'nden İsmail ve arkadaşı Veli, Kobroviçe Köyü'nden Kışlakçı oğlu Ali, Deli Hüseyin, Şevkiye Köyü'nden Ali vs. eşkıya		Atlı ve atsız olarak harekete geçip zımmi Boyco'nun evine girerek zımmiyi yaralamışlardır. Kardeşi Ruse'nin 400 kuruşunu almış ve firar etmişlerdir.
RŞS6/ 73-13b,74-14a	Askeriyeden Eyüp ve Kürt İbrahim	Serasker maiyetine tayin olan askerler, 15-20 kadar eşkıya	Yeniçeri bayrağıyla *seferliyiz* diye başlarına eşkıyayı toplayıp halkın evlerine girmişler, zorla mallarını ve akçelerini alarak çocuklarına tecavüz girişiminde bulunmuşlar; sonra da firar etmişlerdir. 20 gün geçtikten sonra yine köye gelip eylemlerine devam etmişlerdir. Bu asker grubunun iade edilmeleri için ferman çıkmıştır. Eyüp ve Kürt İbrahim itaat etmemiş, açık ve gizli halkı rahatsız etmişlerdir.

Tablo: 1- Rusçuk Şer'iyye Sicillerinde Kimlikleri Belli Olan Eşkıya Taifesi

Tablo incelendiğinde denebilir ki şakiler tek başlarına hareket etmemişlerdir. Atlı olarak bazen üç, beş bazen de kalabalık gruplar halinde eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Maçin Köprüsü'nden Tuna'yı geçen atlı olan seksen kişi ile Eflak-Boğdan köylerinde eşkıyalık yapıp firar eden İsmilli Ali, Laz Ömer ve Arnavut Veysel aslen Rusçuklu olmayıp lakaplarından anlaşıldığına göre bölgeye farklı yerlerden göç etmişlerdir (RŞS8, 29-112).[23] Söz konusu durum, Rusçuk'un göç alan bir bölge olduğunu akla getirmektedir. Böylelikle, hükümlerden Eflak-Boğdan bölgesi gibi Rusçuk dışındaki köylerde de eşkıyalığın var olduğu görülmektedir. Yine hükümlerden anlaşıldığına göre Rusçuk'un yerli nüfusu, en fazla eşkıyalık yapan kesimdir. Bununla beraber, eşkıyalık yapan yerli nüfusun, sadece Müslümanlardan oluşmadığı, gayrimüslim kesimin de eşkıyalık yapanlarının bulunduğu hükümlerde görülmektedir. Örneğin, gece ev basıp kız kaçıran Petro Köyü ve Pisaniç (Pisanets) Köyü eşkıyası da Müslüman olmayıp, bu yola girmiş gayrimüslimlere bir örnek teşkil etmektedir.

[23] Ayrıca başka bir hükümde Kürt İbrahim adlı bir eşkıya lideri vardır (RŞS6, 73-74/13b-14a).

Eflak bölgesinin eşkıya bakımından hareketli olması, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu bölgelerin XVIII. yüzyılda temel özelliği, savaşlarla altüst halde olmalarıdır. Merkezin bu bölgeler üzerindeki denetiminin zayıflaması, nüfusun azalması, tarım topraklarının tahrip edilmesi, veba ve açlığın baş göstermesi gibi sebeplerle bölgede eşkıyalık artmıştır. Bu bölgelerde bulunan iktidar boşluğunu yerel beyler doldurmuş, bunlar kargaşa durumundan faydalanma isteğindeki Osmanlının düşmanlarının (Avusturya-Rusya) kışkırtmasıyla arka arkaya ayaklanmışlardır (Aksan, 1997: 124). Rusçuk, Eflak voyvodalığı sınırına çok yakın olduğu için bu hareketler içerisinde iki bölgeyle alakalı hükümler bulmak mümkündür. Ayrıca Eflak ve Boğdan taraflarından, İstanbul'un iaşesi için tedarik edilen koyun ve zahirenin bir kısmı Rusçuk'tan, Tuna ve Karadeniz yoluyla İstanbul'a ulaştığından, bu durum eşkıya için önemli bir fırsat oluşturmuş ve yıllarca bundan faydalanma yoluna gitmiştir. Eşkıya; Leh, Erdel, Eflak ve Boğdan bölgelerinden geçen elçiler ve diğer bazı devlet adamlarına saldırılarda bulunmuştur (Çolak, 2011: 92, 94). İki bölge arasında görülen sınır ihlalleri de, düzensizliği oluşturan ve asayişi bozan nedenler arasında yer almıştır (Çolak, 2011: 100).

Çelebi oğlu Seyyid Mehmet ve Kadeş oğlu Ahmet adlı eşkıya ile ilgili hükümler incelendiğinde, bir yıldan fazla süredir halkın mallarını gasp eden bu şakilerin güçlü ve etkin oldukları, merkezin olayları önlemede yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Yine Tablo 1'e göre haydut eşkıyasının çiftlik ele geçirmesi de fırsat buldukları her zaman ve her yerde eşkıyalık faaliyetlerini sürdüren bir eşkıya güruhu olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 1 ve genel olarak şer'iyye sicilleri incelendiğinde, bu kişilerin sadece "alt tabakadan" veya "sıradan insanlar" olmadığı görülür. Bazen şakiler, reaya ile işbirliği yaptığı gibi zaman zaman taşra görevlileriyle birlikte de hareket etmiştir; hatta bir "kadı"nın[24] desteğini alarak hareket etmişlerdir. Fakat özellikle belirtmek gerekir ki münferit örneklere rağmen, Rusçuk reayasının en çok güvendiği yetkili, yine kadı olmuştur ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu var olduğu müddetçe devam etmiştir.

[24] Rusçuk şer'iyye sicillerinde farklı türlerde suçlara karışan kadılarla ilgili münferit örnekler bulunmamktadır. Sadece birkaç hükümde, görevli kadının eşkıyalarla işbirliği yaptığı, bu çalışma esnasında tespit edilmiştir. Köylülerin en yakın müttefiki kadılar olduğu gibi merkezin taşradaki temsilcileri de yine kadılardır.

2.1.1.2. Eşkıyanın Faaliyetleri

Şakilerin köylerde, geçit ve yollarda daha aktif oldukları görülmüş; ayrıca, bazı çiftliklerde ve mağdurların evlerinde de suç işledikleri tespit edilmiştir. Bunun sebebi; sapa yollarda, köy gibi daha az insan ve korumanın bulunduğu bölgelerde suça maruz kalma riskinin daha yüksek olmasıdır. Halkın oturmadığı yol ve geçitlerde; kurbanlar, yalnız veya birkaç kişi olup etkisiz haldedir. Bu da kurbanın malını çalmak, karşı koyarsa yaralamak için uygun bir ortam yaratır.

Yukarıda değinildiği üzere, XVIII. yüzyılda şakiler sadece Rusçuk'ta değil, aynı zamanda çevre bölgelerde de varlıklarını hissettirmişler ve yaygın bir etki oluşturup güvenliği sekteye uğratan bir zümre olmuşlardır. Öyle ki merkezden gelen hükümlerde, taşra görevlilerinin birlikte hareket etmesi emredilmekte ve bu önlem neredeyse her hükümde tekrar edilmektedir. Üstelik bu durum yüzyıl boyunca devam etmiştir. Beşinci bölükten İsmail Ağa'ya hitaben yazılan Evahir-i Şaban 1147/ 27 Aralık 1734-5 Ocak 1735 tarihli hükümde, Çernovi Köyü ahalisinin hallerinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Ahalinin eşkıya ile başı derttedir. Onların eşkıyadan korunması için ocaktan İsmail Çavuş görevlendirilmiştir. Hükümde, devlete sadık ve işinde sorumluluk sahibi üç dört adam ile reayanın güvenliğinin sağlanması emredilmiştir (RŞS6, 91-21b). Eşkıyaya karşı toplu hareket etmenin ve önlem almanın birlikte görüldüğü hükümlerden biri de 22 Muharrem 1149/ 2 Haziran 1736 tarihli olup, Niğbolu Sancağı'ndaki kadı, mütesellim, kethüda yeri, serdar, vilayet ayanı, iş eri gibi yerel yetkililere gönderilmiştir. Baharın gelmesiyle beraber şakiler arttığı için, eşkıyalık yapanların yakalanması, mütesellimin "mutâd-ı kadîm üzere" teftişe çıkıp şakileri ele geçirmesi emredilmektedir (RŞS6, 71-12b). Buradan anlaşılmaktadır ki bahar mevsiminde şakilerin ortaya çıkması olağandır ve incelenen sicillerde görülmektedir ki eşkıyalığı önlemeye yönelik en çok hüküm, bahar aylarında gelmiştir. Bu durumu şer'iyye sicillerindeki çeşitli hükümlerde de izlemek mümkündür. Bir hükümde, şakilerin bulundukları yerden -genellikle dağ veya yerleşim yerlerinden uzak bölgelerden- yerleşim bölgelerine geçerek faaliyetlerini arttırdığı kaydedilmektedir (RŞS38, 63-61a). Buyruldu veya fermanla bölgenin kadı ve taşra görevlilerine uyarıda bulunulmuş; şakilerin *yaklaşan rûz-ı baharda* faaliyette bulunacakları, bunun için tüm görevlilerin birlik olup şakileri yakalamaları, devre çıkmaları ve halkın güvenliğini sağlamaları emredilmiştir. Ayrıca emirde, iş erleri ve serdarların mütesellimle birlikte hareket etmeleri yönünde bir uyarının yer alması,

taşra görevlileri arasında güç odaklı çatışmaların olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü esas mücadele, kanuna uyan ve uymayan ehl-i örf arasında geçmektedir (Ünal, 2017: 6). Bu da, elbette içerideki düşman olan şakilerin işine gelen ve düzen bozucu hareketlere kolaylık sağlayan bir durumdur.

Şakilerle ilgili alınan önlemler daha sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. 1193/ 1779-1780 yılında; Ziştovi, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Osman Pazarı, Cuma-yı Atik ve Tırnova kadıları ile taşra yöneticilerine gönderilen hüküm, eşkıyanın etki sahasını ortaya çıkaracak niteliktedir. Bu hükümde, yaklaşan kış mevsiminde Osmanlı tebaasının rahat ettirilmesi için şakilere karşı önlem alınmasından bahsedilmektedir. Merkez, daha önce gelen haberlerden tüccarın kiminin soyulduğunu, kiminin katledildiğini, köy ve mezraların yağmalandığını duymuştur. Bunun önüne geçmek için yerel yöneticilerin görevli atamaları ve bu güvenilir adamlar ile (mübaşir) eşkıyayı İstanbul'a teslim etmeleri emredilmektedir (RŞS8, 40-148). Bu hükümler, devletin eşkıya gerçeğini kabullendiği, kökten bir çözüm üretemediği fakat devamlı baskı altında tutmaya çalıştığı, reayanın da güvenliğini tehlikeye atan bu şakilere karşı çare olarak ya silahlanmayı tercih ettiği ya da buna muktedir değilse mahkemeye hatta Divan'a başvurduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ülke sınırları dışında yabancı devletlerle savaşan ve toprak kayıpları yaşayan imparatorluk, içeride zuhur eden sorunlarla uğraşmada zaman zaman zorlanmıştır. Bu zorlanma ve sıkışmışlık, şaki varlığının devam etmesine sebep olmuş başlıca etkenlerdendir. Özellikle yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasında şakilerin sayısı artmıştır. Bunda devletin sınır bölgelerinde yaptığı savaşların da etkisi olmuştur. Bu durum askeri seferler sırasında eşkıya hareketlerinin arttığını gösteren hükümlerde açıkça görülmektedir. Sefere giden asker, reayayı koruyamamakta ve eşkıya da bu durumdan yararlanmaktadır. Örneğin, Şumnu, Rusçuk, Hacıoğlu Pazarı, Karasu, Kozluca, Eski Cuma, Ziştovi, Tırnova, Lofça vs. kadılarına, naiblerine, kethüda yerlerine, yeniçeri serdarlarına, vilayet ayanlarına, iş erlerine ve zabitlerine, Babadağı Kışlağı'ndan Evahir-i Zilhicce 1147/ 13-22 Mayıs 1735 tarihinde gönderilen hükümde bu durum açıkça ifade edilmektedir. Belirtilen yılda sefer olduğu için asker seferde görevlidir. Bu sebeple köy ve civarında asker bulunmamaktadır. Yol kesen eşkıyaya dikkat edilmesi ve reayanın güvenliği için eşkıyanın yakalanması emredilmektedir (RŞS6, 103-33b).

Evail-i Rebi'ülâhır 1192/ 29 Nisan-8 Mayıs 1778 tarihli, Hacı Esir Ağa'ya gönderilen ferman bu noktaya işaret etmektedir. Söz konusu tarihte gerçekleşen seferde ve bitiminde, Silistre ve Deliorman tarafında eşkıya ve haramizadeler yol kesip, nüfusu katledip, reayanın mallarına ve ırzlarına göz dikmektedirler. Merkezin aldığı önlem, mübaşirlerin tayin edilip eşkıyanın etkisiz hale getirilmesi yönündedir (RŞS8,77-291). Çoğunlukla askerler ve özellikle firar eden askerler[25] şakilik eylemlerine tevessül etmiştir.

Eşkıyaya karşı alınacak önlemler, hac kervanlarının yolculuğu sırasında, savaş zamanları ve yaklaşan bahar mevsimiyle birlikte arttığı gibi pazar ve panayır kurulduğu dönemlerde de yoğunlaşmaktadır. Bu durumlarda şakiler, kendileri için uygun ortamı daha rahat bulmakta ve eylemlerini sıklaştırmaktadır.[26]

Merkezin pazar ve panayır kurulduğu zamanlarda da yerel yöneticilerden hassasiyet göstermesini, sorumluluk bilinci çerçevesinde davranmasını ve görevini yapmasını istemesi boşuna değildir. Rusçuk ve Ziştovi kadıları, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, voyvoda ağaları, ayan, zabitan memurlarına, Mübaşir Mustafa Ağa tarafından 7 Rebi'ülâhır 1155/ 11 Haziran 1742 tarihli gönderilen buyrulduda merkezin, panayır ve pazar olduğu için bir takım haramizade ve eşkıya taifesinin çıktığından, halktan bazılarını katlettiğinden, kiminin eşya ve malını çaldığından haberdar olduğu bahsedilmektedir. Zabit ve diğer görevliler aracılığıyla bu şakilerin yakalanıp hapsedilmeleri ve son durumun merkeze bildirilmesi istenmektedir (RŞS38,83-81a).

Yine pazar ve panayır zamanlarından birinde, Rusçuk kadısı ve diğer görevlilere gönderilen 29 Cemâzıyelâhır 1166/ 3 Mayıs 1753 tarihli buyrulduda yazıldığına göre, İvrace sakinlerinden olan bir zımmi, İslimye Panayırı'ndan döndüğü sırada, kazaya bağlı Bozofça, Çelnov ve Ustariçe köylerinden bazı kişilerin saldırısına uğramıştır. Bahsedilen köylerin eşkıyasıyla da birleşen bu kişiler, adı geçen zımmiyi öldürmüş ve yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır (RŞS37, 107-35a).

[25] Bkz.: Firar eden askerlerle ilgili bölüm.

[26]Urban eşkıyasıyla Müslüman hacıların çekişmesine bir örnek 1115/ 1703-1704 yılında gerçekleşmiştir. Maan'da Müslüman hacılar hacdan dönerken Cerde askeri de burada bulunmaktadır. Hacıların kervanını beklediği anlaşılan eşkıya da Maan bölgesine yakın bir yer olan Mağara adlı yerde toplanmıştır. Cerde askeri ile eşkıya Müslüman hacılar için çarpışmıştır. Hac Emini paşa ile Cerde askeri, eşkıya saldırısına karşılık vermiş, Urban eşkıyası da korkudan kaçmıştır. Böylelikle, hacılar rahat etmiş ve Şam'a dönmüşlerdir. Raşid Mehmet Efendi ve Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Cilt: II-III, hz. Abdülkadir Özcan, Ahmet Zeki İzgöer, Baki Çaker, Yunus Uğur, Klasik Yay., İstanbul, 2013. s. 641-642. Bahsedilen veriler de göstermektedir ki Osmanlı coğrafyası, bir kaos ve yeniden yapılanma dönemine girmektedir.

Zımminin kim olduğuna dair hükümde açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece İslimye Panayırı'ndan dönerken öldürüldüğü ve şakilerin kurbanı olduğu bilinmektedir. Hükümde dikkat çeken nokta, şakilerin reaya ile birlikte hareket etmesi, yağma faaliyetlerini beraber gerçekleştirmeleridir. Bu durumun neden gerçekleştiği sorusuna, ilk akla gelecek cevap, çıkar ortaklığı olabilir. Çaldıkları ganimeti paylaşma, zayıf devlet otoritesinin yarattığı boşluk ve bu durumun şaki grupları ile yardımcılarına cesaret vermesi de düşünülmesi gereken sebeplerdendir. Fakat başka bir sebep de, reayanın eşkıyadan korkması ve bunun sonucunda zorunlu ortaklığı kabul etmesi şeklinde düşünülebilir. Bu duruma eşkıya açısından bakılırsa, devletin karşısında yer alan, kanunsuz işler yapan bir güruhun, toplumun belirli bir kesimiyle uzlaşmak istemesi de, çıkarları gereği, kaçınılmaz görünmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılması için İslimye Panayırı'ndan bahsetmek yerinde olacaktır. İslimye, Niğbolu Sancağı'na bağlıdır ve burada büyük çaplı bir panayır kurulmaktadır. Bu panayır, Rumeli'nin en işlek panayırıdır ve XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yerli ve yabancı tüccarların buluştuğu, uluslararası bir hüviyet kazanmıştır. Bu panayıra katılım fazla olmaktadır ve pek çok kıymetli mal ile eşya burada satışa sunulmaktadır. Bu sebeple İslimye Panayırı, eşkıya için önemli bir yerdir. Panayıra gelip giden tüccarın yollarını kesip, can ve mallarını gasp eden eşkıya sadece yol güvenliğini tehdit etmekle kalmamış; aynı zamanda söz konusu bölgenin yerleşik yöneticileri ve oturanlarıyla işbirliği yapmaktan da geri durmayarak, çıkar ortaklığı sağlamıştır (Kaçan Erdoğan, 2016: 130,133). Yukarıda bahsedilen iki hükümde de olay yolculuk esnasında olmuştur. Ayrıca, hükümler göstermektedir ki tarih farkı olsa da pazar ve panayır kurulduğu zamanlarda şaki faaliyetleri devam etmiştir.

Çeşitli zamanlarda faaliyetleri artan şakilerin en çok yaptıkları eylem; din, mezhep, etnik köken vb. hiçbir ayrım gözetmeksizin, yolda veya evlerinde olan insanları silah ve satırlarla tehdit ederek hayvanlarını, mallarını gasp etme, bu masum insanlar karşı koyduğu durumlarda onları yaralama veya öldürme ve en nihayetinde yakalanmamak için firar etmektir. İlgili bölgede güvenliğin sekteye uğraması neticesinde şakiler, köy ve mezra ahalisinin sadece mallarını yağmalamakla kalmamış, reayanın ırzına da göz dikmiş, gece ev basarak kız kaçırmış, kadınları köyden köye gezdirmiş, reayanın erkek-kız çocuklarına musallat olup onları fiil-i şeni-kasd-ı ırz yani tecavüz ve tecavüz girişimi amacıyla zorla dağlara kaldırmıştır.

Hatta bazı çiftlikleri ele geçirmiş, Rusçuk Kalesi'nden sekiz kıta top, fişek ve barut çalmıştır. Şehirdeki önemli bir yer olduğu anlaşılan Şatıroğlu Konağı'nı tüfekle basıp yağmalamıştır. Şakilik yapan delil askeri de kalpağını takıp halkı korkutmuştur. Bu da eşkıyanın, reayaya karşı, eylemsel olarak harekete geçmese bile psikolojik olarak baskı kurduğunu göstermektedir.

2.1.1.3. Eşkıya Faaliyetlerine Halkın Tepkisi

Görüldüğü üzere, şakilerin faaliyetleri çok çeşitlidir ve hareketlerinin niteliği, merkezi otoritenin zayıfladığı yönünde ipuçları vermektedir. Şakilere karşı önlem almak veya onları durdurmak konusunda merkez, Rusçuk kadısı ve diğer taşra görevlilerine hitaben pek çok emir göndermiştir. Örneğin Niğbolu'dan Fakir Mustafa Ağa tarafından Rusçuk kadısına ulaştırılan hükümde, tımar sahibi birinin şakiler tarafından katledilmesi üzerine mübaşir, zabitler, ahali reisleri ve söz sahipleri mahkemeye çağrılmış, düşman olan eşkıyayı yakalamaları istenmiştir (RŞS38, 51-49b). Görüldüğü üzere, tımar sahibi olmak yani nüfuzlu olmak da güvende olmayı sağlamamıştır.

Şer'iyye sicillerinde kaydedilen hükümler doğrultusunda edinilen bilgiler, merkezin hangi koşullarda şakilerin faaliyetlerinden haberdar olduğu ve kısmen onlara verilen cezaları göstermektedir. Bu hükümleri iki başlık altında incelemek mümkündür:

1-Reayanın bazen kadı ile beraber bazen de bölge ahalisi olarak toplu bir şekilde başvurusu,

2-Reayanın bireysel başvurusu.

Birden çok kişiye yönelik şiddet içeren şakilik faaliyetlerine bir örnek, Rusçuk kadısı, Rusçuk serdarı, Yergöğü başkalesi dizdarına Babadağı Kışlağı'ndan Evâhir-i Şaban 1147/ 15-24 Ocak 1735 tarihinde yazılan mektuptur ve Dergâh-ı Mualla yeniçerilerinden Abdullah Ağa vasıtasıyla Çernovi Köyü ahalisinin arzuhali üzerine gönderilmiştir. Kefeci Ali ve arkadaşı Mahmut yaralayıcı alet (alet-i darb) ile ahaliden birinin kapısını kırıp, tecavüz (fil-i şeni) etmek için onu yaralamıştır. Bu sebeple bu şakilerin yakalanması ve etkisiz hale getirilmesi emredilmektedir. Bu iş için beşinci bölükten İsmail Ağa görevlendirilmiştir. Görevlilerin bu mektup doğrultusunda hareket etmeleri istenmiştir (RŞS6, 81-21b).

Kadının veya halkın toplu olarak şikâyeti sonucu eşkıyanın takibe alındığına bir başka örnek, Rusçuk reayasının arzuhali üzerine, Rusçuk Dergâh-ı Ali Yeniçerileri Zabiti Turnacıbaşı Ağa'ya gönderilen 20 Muharrem 1166/ 27 Kasım 1752 tarihli hükümdür. Bu hükümde halkın rahatı için eşkıyanın bulundukları yerde yakalanması, halkın da mahalle ve sokak aralarında silahla dolaşmaması, kanunlara ve görevlilere itaat etmesi, aksi davrananların ikaz edilmesi ve gerekenin yapılması emredilmiştir (RŞS37, 14-5b-6a). Bu hükümde merkez, şakiler sorununda iki gruba iş yüklemektedir. İlk olarak, şakilerin yakalanması ve reayanın rahatı için taşra görevlilerine iş buyurmakta; ikinci olarak da reayanın görevlilere uyması, mahalle ve sokak aralarında silahla dolaşmamasını istemektedir. Reayadan görevlilere uymayanlar olduğu için böyle bir uyarı yapılmıştır. Muhtemelen reaya kendisini korumak için silah kullanmakta, bu da şakilerle reayanın güçlü olan kesiminin çatışmasına sebep olmaktadır.

Bu durumu şöyle algılamak mümkündür: Yerel yöneticiler ile reayanın bir kısmı arasında güvene dayalı bir ast-üst ilişkisi olmadığı, reayanın devleti temsil eden bu zümreden ümidini kestiği için kendi başının çaresine bakmak istemesi, yerel yöneticilerin şakilerle iş birliği yaptığını tecrübe eden reaya için onlara güven kalmaması ve onlardan gelecek yardımın sonuçsuz kalması nedeniyle oluşan çaresizlik… Ayrıca 1752 yılında reayanın toplu hareket ederek, eşkıya tasallutunu merkeze intikal ettirecek kadar çok rahatsızlık duyması, merkezden medet umması, padişaha güven duyması ve çözüm arayışı içinde olması söz konusudur. Böylelikle iki farklı reaya ile karşılaşılmakta ve bu iki kesimin olaya farklı tepkileri bulunmaktadır. Bir kısım reaya, silahlanmış ve şakileri kendisi cezalandırmak istemiş, diğer kısmı ise iki taraftan da darbe aldığı için silahlı reayadan da şakilerden de şikâyetçi olmuştur. Merkezin bulduğu çözüm ise yine taşra yöneticilerinin görevlendirilmesidir.

Padişaha sunulan toplu arzların dışında birçok örnek de bireysel başvurular şeklinde olmuştur. Çünkü bireye yönelik işlenen şiddet eylemleri mevcuttur. Bu nedenle bireysel olarak mahkemeye başvurularak çözüm aranmıştır. Aşağıdaki tablo, bu başvuruları içeren hükümleri göstermektedir:

DEFTER-VARAK HÜKÜM NO	DAVACI	DAVALI EŞKIYA VE GRUBU	OLAY YERİ	OLAYIN TARİHİ	EŞKIYANIN FAALİYETLERİ

RŞS37/ 24,9b	Rusçuk kazasına bağlı Senova Köyü sakini	Zımmi Petre Köyü eşkıyasıyla Pisaniç (Pisanets) Köyü eşkıyası	Mağdurun evi	Bilinmiyor	Eşkıya, köylünün gece evini basarak kızını kaçırmıştır.
RŞS37/ 34,12a 35,12a	Sofya sakinlerinden Süleyman	Bilinmiyor	Rusçuk'a bağlı Gabran ve Babaniya köyleri arasında	16 Kasım 1752	Süleyman'ın kardeşi ile komşusu Mustafa Silistre'de mütesellimin hizmetinde iken Rusçuk tarafına geldiklerinde eşkıya saldırısına uğrayarak katledilmişlerdir.
RŞS37/ 67,21a 68,21a	Nikolça'nın kardeşi	Rusçuk Kazası'na bağlı Kadı Köyü ve Gabran Köyü'nden bazı eşkıya	Eflak	Bilinmiyor	Yol kesme suçu işlenmiş, Nikolça ve kardeşi eşkıyanın saldırısına uğramıştır. Eşkıya Nikolça'yı katledip kardeşini yaralamış, 250 kuruşlarını da gasp etmiştir.
RŞS37/ 73,21b	Tırnova sakinleri	Kazaya bağlı Ablanova ve Karakocalı köylerinden bazı eşkıya	Tırnova	9 Nisan 1753	Bazı eşkıya ortaya çıkarak reayaya zarar verdikleri gibi Tırnova sakinlerinden Nevan adlı zımmiyi de öldürmüşlerdir.
RŞS5/ 92,26b	Orta boylu ela gözlü açık kaşlı Mehmet	Tımar mutasarrıfı olan Osman oğlu Mustafa	Rusçuk	17 Haziran 1709	Müşterek tımar tasarruf eden Osman oğlu Mustafa ile kardeşi Mehmet, yol kesip eşkıyalık yapmakta ve insanları katletmektedir.
RŞS38/ 71,69a	Bir tüccar	15 eşkıya	Hezargrad Kazası'na tâbi Zavad Boğazı	Bilinmiyor	15 eşkıya yolunu kesip, 100 kuruş akçesini, 25 macar altınını, davarını, 3 mintan, 3 kürk, 3 entari, 2 kuşak, 2 çift gümüş küpe ile giysisini çalmış ve ona zulüm etmiştir.
RŞS38/ 93,91a	Rusçuklu bir şahıs	Şaki Hasan ve Tütüncü Salih	Mağdurun evi	Bilinmiyor	Şakiler, mağdurun evini basıp 300 kuruş akçesini çalmış, suçlarını itiraf etmişlerdir.
RŞS52/ 34,16a	Köy sakinleri	3 eşkıya	Babanlı ve Taban köylerinin arasında	26 Mayıs 1735	Mehmet Paşa Padişah'ın huzurlarından gelirken eşkıya

					saldırısına uğramış, katledilmiş ve malları çalınmıştır.
RŞS52/ 53,25a	Hasan Ablonava köyünde Şatıroğlu hizmetinde olan Rusçuk'lu Hasan	Demirci oğlu mürü? Hasan Efendi oğlu, İsmail Kapıcıoğlu, Halil, Üs oğlu İsmail	Ablonava Köyü'nden Şatıroğlu Konağı	Bilinmiyor	Eşkıya, konağa gelip tüfek ile saldırmıştır.

Tablo 2: Bireysel Başvuru Yapan Mağdurların Kimlikleri ve Davalar

Bu tablodan anlaşılmaktadır ki mağdurlar, "sıradan" insanlar oldukları gibi Silistre'de mütesellimin hizmetinde olan Süleyman'ın kardeşi ve komşusu Mustafa gibi bir *"devletlü"* de olmaktadır. Hatta ilgili hükümde görüldüğü üzere, bir tüccarı da gasp eden eşkıya, onun çok çeşitli mallarını almıştır. Eşkıya için önemli olan, mağdurun saldırıya açık ve savunmasız olmasıdır. Sosyal konum ve statü onlar için önemsizdir. Saldırıların kayıt altına alınan tarihleri 1709, 1735 gibi yüzyılın ilk yarısına işaret etmektedir. Söz konusu tarihlerde yapılan başvurular dikkate alınırsa, merkeze güvenen ve şikâyet hakkını kullanması hasebiyle adaletin işleyeceğine inanan bir reaya kesiminin bulunduğu söylenebilir. Ayrıca, yüzyılın ikinci yarısında, eşkıyanın hareket alanı ve etkisi artmış; bu sebeple ahalinin toplu başvuruları daha çok olmuştur.

Bu mağdur şahsiyetler; Eflak, Tırnova, Hezargrad kazasına bağlı Zavad Boğazı gibi farklı bölgelerde, hanelerde ve köyler arası yollarda eşkıya saldırısına uğramışlardır. Bu da eşkıya faaliyetlerinin yaygın bir alanda olduğunu ve yine köylerde sıkça bulunduğunu düşündürmektedir.

XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinde görülen diğer örneklerden de anlaşılmaktadır ki imparatorluk XIX. yüzyıla evrilirken eşkıya, Rusçuk bölgesinde nicelik ve nitelik olarak büyük bir artış göstermiştir. Bunda, XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşlarının getirdiği zorluklar da etkili olmuştur. Bu bağlamda büyük çaplı şakilik faaliyetleri önlemek için 11 Zilhicce 1192/ 31 Aralık 1778 tarihinde, Vidin Muhafızı Dağıstani Ali Paşa tarafından ulaşan teftiş buyruldusu tespit edilmiştir. Bu hükümde Şumnu, Tırnova, Rusçuk, Niğbolu, Ziştovi, Plevne, Cuma-i Atik, Osman Pazarı, Lofça, İvraca, İzladi, Rahova, Hezargrad, Servi, Tetova ve Etrepol'de bulunan görevlilere hitap edilmektedir. Söz konusu mahallerde eşkıya saldırısı olduğu bilinmektedir. Kazalarda bulunan

çiftçileri, yolcuları ve fakirleri korumak amacıyla yazılan buyruldu Enderun Çukadarı Ali Ağa aracılığı ile taşra görevlilerine gönderilmiştir. Buyrulduda mübaşir ve görevlilerin reayayı koruyup eşkıyaya karşı önlem alması istenmiştir (RŞS8, 54-207). Buradan şakilerin faaliyet alanının ne kadar yaygın olduğu tespit edilebilir.

Görüldüğü üzere bölgede sorunlar büyümüştür. Bu süreç boyunca bölgede başıboş gezen eşkıya türemiş, köy ve kasabalarda yağma hareketlerini arttırmışlardır. Reaya ise yerel yöneticilerin asker gücünün yeterli derecede olmadığını bildiği için korunamayacağına inanmış ve -daha önce yaptığı gibi- ya kendi başının çaresine bakmaya çalışmış, ya da eşkıyanın faaliyetlerine ses çıkarmamıştır (Doğru, 2007: 111).

Büyük tahribatlara sebep olan, toplumu en fazla uğraştıran şakilerden ayrıca bahsetmek gerekmektedir. Bu kişiler reayaya çok zulmetmiş; merkez için büyük sorun teşkil etmiş ve yerel ölçekte de olsa etkileri uzun süre devam etmiştir. Ne yazık ki bu şakiler için de kalıcı bir çözüm üretilememiş, zaman zaman faaliyetlerini arttırmışlar, zaman zaman da kenara çekildikleri izlenimini vermişlerdir.

Sosyal konum gereği yüksek tabakadan gelen, haklarındaki davalar kısa bir zamanla sınırlı olmayan Kadeş oğulları bunlardan biridir. Kadeş oğulları, nüfuz sahibi ve hayli etkili bir ailedir. Aile hakkındaki en erken tarihli hüküm Evasıt-ı Receb 1147/ 6 Aralık-16 Aralık 1734 tarihinde Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı, Vidin Muhafızı ve Rusçuk kadısına hitaben yazılmıştır. Bu hükme göre Kadeşzade Hasan, Rusçuk sakinlerinden olup kurallara uygun yaşayan biridir. Ancak köyde bulunan şahıslardan bazıları onun hakkında fesat çıkarmışlardır. Hükümde gereğinin yapılması emredilmektedir (RŞS52, 30-13b). Burada, Kadeşzade Hasan'ın masum olduğu ve düşmanları yüzünden iftiraya maruz kaldığı görülmektedir.

Babadağı Kışlağı'ndan Evâil-i Zilhicce 1147/ 24 Nisan-3 Mayıs 1735 tarihinde Dergâh-ı Âlî yeniçeri ocağından mübaşir olarak görevlendirilen küçük çavuş aracılığıyla, Rusçuk vs. kadıları ile Silistre mütesellimi ve Rusçuk ayanına gönderilen hüküm ise bu şakinin suçunun büyüklüğünü içermektedir. Zamanı kesin olarak belirtilmeyen mühim bir iş için gönderilen sadrazam tatarlarından Tatar Hüseyin, Basniçe adlı köyden geçerek Hezargrad kazasına bağlı Torlak adlı köye gelmiş ve Sarı Meşinlik denilen yerde eşkıya saldırısına uğramıştır. Burada Tatar Hüseyin'in eşyasını çalan eşkıya kendisini de katletmiştir. Bu işi Kadeş oğlu ile

arkadaşları yapmıştır. Hüküm, şakilerin yakalanması ve eğer karşı gelirlerse merkeze bildirilmesini emretmektedir. Bu durum; şaki güruhunun, bir kişiye yaptığı saldırısından söz etmesi ve mağdurun, devlettin görevlisi olması sebebiyle ayrıca dikkate değerdir (RŞS6, 100-30b). İsminin Hasan olduğu takip eden hükümde görülen Kadeş oğlu ile farklı bir şekilde karşılaşılmaktadır. İlgili hüküm, Babadağı Kışlağı'ndan Evâil-i Muharrem 1150/ 1-10 Mayıs 1737 tarihinde, Dergâh-ı Mualla yeniçeri ocağından Küçük Çavuş, kışlağa mübaşir olan Silahdar İsmail, Rusçuk ve Yergöğü kadıları ile Silistre Mütesellimi'ne gönderilmiştir. Hükümde, iki sene önce Tatar Hüseyin'in katillerinin, Kadeş oğlu Hasan ve arkadaşları sanıldığı halde, şimdi bu kişinin katillerinin Suriçi taifesinden olduğu ve Kadeş oğlunun delil bulunmadığı için suçsuz olarak cezasından kurtulduğu şu ifadelerle belirtilmiştir:

"Sadrıazam tatarlarından önceden mühim bir iş için tayin olunup Torlak adlı köyde Sarı meşinlik adlı yerde katl olunup emval ve eşyası gasp olunan tatar Hüseyin'in katilleri olan Rusçuk ayanından Kadeş oğlu Hasan kalebend cezasına çarptırılmıştı. Onu mübâşir ile getirin. Tatar Hüseyin'in katilleri Suriçi taifesindendir. Kadeş oğlu Hasanın kat'-i tariki açık değildir. Mübayaa memuru olduğu topkeşân bargirlerinin mübayaasıyla meşguldür. Bu sebeple Kadeş oğlu Hasan kalebend cezasından kurtulmuştur. Onu diğer Rusçuk ayanlarıyla Ordu-yu Hümâyûnuma getirin. Rusçuk Kadısı Hacı Ahmed ve Yergöğü kadısı Mehmed siz katilleri araştırın, ele gelmeleri matlubumdur. Rusçuk ayanı da af olunmuştur" (RŞS6, 106-63b, 107-37a).

Tatar Hüseyin'in katilleri hakkında bilinen tek şey, Suriçi taifesinden olduklarıdır. Kadeş oğlu Hasan'ın suçsuzluğu anlaşılmış ve serbest bırakılmıştır. Fakat Kadeş oğullarıyla ilgili olaylar burada bitmemektedir. Kadeş oğlu Hasan'ın kardeşi veya yakın bir akrabası olan Kadeş oğlu Ahmet'in Rusçuk kasabasını kasıp kavuran Çelebi oğlu tarafından saldırıya uğradığı, Karesi Sancağı Mutasarrıfı ve Yergöğü Muhafızı Kasım Paşa'ya Evasıt-ı Rebi'ülâhır 1193/ 27 Nisan-7 Mayıs 1779 tarihinde yazılan fermandan anlaşılmaktadır. Rusçuk kasabasında eşkıyalık yapan Çelebi oğlu, Rusçuk'tan çıkıp istedikleri yerlere gitmektedir. Bu fesadın bitirilmesinde görevli olan kişi, Kasım Paşa'dır. Bu kişiler Rusçuk ayanı Ahmet'in konağını yakan, kaleden sekiz adet top, fişek ve barut çıkaran kişilerdir. Ayrıca bu güruh, tüm çabalara rağmen görevliler ve ahali ile barışmayacaklarını göstermiş, gece vakti Rusçuk'tan taşraya firar etmiş, üç adet topla birlikte iki yüz adamını da

yanına alarak Köstence'yi basıp yanlarına zorla adam almışlardır. Ayrıca yerel yöneticilerle yaptıkları savaşta yirmi kadar kişinin ölümüne sebep olmuşlardır. Kasabada bulunan savaşa muktedir adamlarla birlikte bu eşkıyanın yakalanıp, gereken cezanın verilmesi emredilmiştir. Üstelik Rusçuk kadısı da eşkıya ile beraberdir. Bu sebeple kadının eşkıyadan ayrılması ve muhalefet ederse, evlatlarıyla uzak yerlere sürüleceği belirtilmiştir (RŞS8, 41-150). Hükümde, kadıya karşı daha yumuşak ifadeler kullanılmış, eşkıyanın ise ölü veya diri yakalanması emredilmiştir. Bu durum, merkezde eşkıyaya karşı nefretin uyandığını ve İslam hukukunun gereğinin yapılmak istendiğini göstermektedir.

Kadeş oğullarıyla ilgili olaylar bu kadarla sınırlı değildir. İlerleyen hükümler Kadeş oğlu Ahmet hakkında farklı bilgiler sunmaktadır. Kadeş oğlu Ahmet'in, Kadeş oğlu Hasan kadar masum olmadığı görülmektedir.

Kadeş oğlu Ahmet ile Çelebi oğlunun işbirliği yaptığı hükümler de mevcuttur. Çelebi oğlunun tam adı, takip eden hükümde "Çelebi oğlu Seyyid Ahmet" olarak kayda geçmiştir. Bu kişinin şakiliğiyle ilgili ferman Silistre Mütesellimi ve diğer görevlilere, Evâil-i Cemâzıyelevvel 1193/ 17-26 Mayıs 1779 tarihinde gönderilmiştir. Rusçuk kazasında fitne ve kargaşaya sebep olan Çelebi oğlu ve taraftarları firar edip Rusçuk'tan ayrılmış, Varna'ya gelip buradaki yolcuları ve mutasarrıfı öldürmüş, mallarını almış ve mahkeme zamanında İsmail'de bulunan Vezir Mehmet Paşa'nın adamını da telef etmişlerdir (RŞS8,21-73).

Çelebi oğul Seyyid Ahmet, Kadeş oğullarından başka bir kişiyle daha ittifak kurmuştur. Faaliyetlerinin ne zaman başladığı belli olmayan fitne ve kargaşaya sebep olan Çelebi oğlu Seyyid Mehmet ve Kadeş oğlu Ali, otuz bir neferiyle firar ettikten sonra beldelerin güvenliği ve şakilerin nizama bağlanmaları için Yergöğü Muhafızı Mirimiran'dan Hacı Kasım Paşa, Rusçuk'ta bulunan ulema, suleha ve ahali takrirlerini mahkemeye arz etmiştir. Rusçuk'ta oturan saray yeniçerilerinden altıncı cemaatin serdengeçti ağaları, 13 Cemâzıyelevvel 1193/ 29 Mayıs 1779 tarihli hükümle, bölgelerinde fitne ve kargaşaya sebep olan eşkıyanın firar etmesi üzerine eşkıyayı yakalayıp zabitlere teslim etmeleri konusunda uyarılmışlardır. Ayrıca firariler beldeye geldikleri takdirde fakirleri ve tüm ahaliyi korumak için kasabanın ulema, suleha ve ağalarının zorluğu birlikte göğüslemeleri emredilmiştir. Görevlilerin, bölge güvenliğinden sorumlu paşanın emirleri doğrultusunda kendi aralarındaki münakaşalara son vermeleri, eşkıya beldelerine geldiği zaman cezalarını

vermesi emredilmiştir. Eşkıyaya karşı birlik mesajı içeren karar burada bitmemektedir. Ayrıca, içlerinden birinin birlik kararına aykırı davranması durumunda otuz bin kuruş nezir ödemeleri kararlaştırılmıştır (RŞS8, 40-146). Böylelikle merkezin, eşkıyaya karşı bilinçli bir şekilde ve birlikte hareket etme konusundaki kararlılığı ve hassasiyeti görülmektedir. Bunun yanında şakilerin yıkıcı tahribatının da fazlalaştığı söylenebilir. Bu durumda saldırı ve savunmanın iyice arttığı ve iplerin gerildiği sezilmektedir. Ayrıca, merkez bu hükümde, yerel güçlerin birlikte hareket etmesinin sağlanması için özel olarak uyarıda bulunmaktadır.

Yukarıdaki hükümle ilintili olarak, Rusçuk kadısı ile mübaşir olarak görevlendirilen saray gediklilerinden İsmail'e gönderilen 19 Cemâzıyelevvel 1193/ 4 Haziran 1779 tarihli hükümde, Rusçuk kasabası sakinlerinden iken bundan önce bir seneden fazla eşkıyalık yapıp, mal gasp eden ve insanları öldüren Çelebi oğlu Mehmet ve Kadeş oğlu Ahmet'in cezalandırılmaları yönünde önceden emir çıktığı, fakat bu kişilerin firar ettiği yazılıdır. Bahsedilen kişilerin yakalandıklarında tüm malları ve eşyalarına devlet adına el konulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda mübaşirin kasabaya gidince eşkıyanın taşınır taşınmaz tüm mallarını kaydedip, defterini İstanbul'a göndermesi ve verilen emir doğrultusunda hareket etmesi bildirilmiştir (RŞS8,34-132). Buradan anlaşılmaktadır ki firar eden Çelebi oğlu Mehmet ve Kadeş oğlu Ahmet zengin kişilerdir; fakat eşkıyalık faaliyetlerini arttırdıkları için mallarına el konulacağı bildirilmiştir. Hüküm bu kişilerin etkilerinin büyüklüğünü ve devletin onlara karşı aldığı önlemlerden birine işaret etmiştir. Ancak taşra yetkilileri bu kişileri yakalayamamış ve firar etmelerini engelleyememiştir.

Söz konusu şakilerle ilgili girişimlerin sonuncusu Rusçuk kazasının ahali ve ocaklısının takrirleri olup, 5 Cemazıyelâhır 1193/ 20 Haziran 1779 tarihlidir. Halk, Rusçuk'ta kargaşa çıkaran Çelebi oğlu Seyyid Mehmet ve Kadeş oğlu Ahmet ile birlikte olan otuz eşkıyayı kazaya sokmamak, hep beraber huzuru temin edip fitne ve kavgaya izin vermemek üzere birbirlerine kefil olmuşlardır. Aksi davranış sergileyenler, devlete otuz bin kuruş nezir vermeyi taahhüt etmişlerdir. Fakat reayadan bir kesim, eşkıyanın yakalanması için yardım etmemiştir. Nezir ödemesinin yapılması için emir çıkmışken bu ödeme yapılmamıştır (RŞS8, 32-123).

Nezir vermekle yükümlü kesimin bundan kaçınması, Çelebi oğlu Mehmet ve Kadeş oğlu Ahmet'ten korkmalarıyla açıklanabilir. Çünkü bu şakiler, reayayı mal, can, ırz ve namuslarıyla tehdit etmektedir. Eğer reaya bu şakilerle iş birliği içerisinde

olsa, daha önceki hükümlerde görüldüğü gibi, neden şakilere karşı ortak hareket etme eyleminde bulunmuş olsunlar? Burada şakilerin misillemesi vardır. Şakiler kendilerine karşı birleşen güçlerin üzerinde tehdit oluşturmuşlardır.

Kefeci Ali ve arkadaşları da başka bir şaki grubu olup yol kesme, mal gasp etme gibi çeşitli şekillerde insanlara zulmetmişlerdir. Açılan davalarda suçlu durumundaki kişilerdir. Bu davalardan birinin sonucu, Yeniçeri Ağası Abdullah Ağa'ya verilen mühürlü mektupta görülmektedir. Mektup, İsakçı'dan Rusçuk kadısı, yeniçeri serdarı, vilayet ayanına Evâsıt-ı Cemazıyelevvel 1149/ 16 26-Eylül 1736 tarihinde yazılmıştır. Rusçuk kazasında oturanların ileri gelenlerinin mahkemeye gelerek Kefeci Ali ve arkadaşlarını şikâyet ettikleri bu hükümde, Kefeci Ali ve arkadaşlarının başkalarına zarar vererek eşkıyalık yaptıklarını bildirmişlerdir. Rusçuklu Hacı İbrahim'in zevcesi Hatice, evinden çıkarken Kefeci Ali Bosnevi, Kayıkçı İbrahim Ağa ile Hatice Hatun'u şehirden çıkarıp sahraya götürmüş, köylerde yedi gün gezdirmiştir. Kakaliye köyünde zabitlerin haber vermesi üzerine Hatice ile eşkıya yakınlık üzere yakalanmışlar, tutuklanıp mahkemeye getirilmişlerdir. Hatice Hatun'un eşi İbrahim Ağa, şakiden davacı olmakla beraber Hatice Hatun bu olayda rızası olduğunu itiraf etmiştir (RŞS6, 79-19b, 80-20a). Hükmün başındaki bilgilere göre kadının mağdur olduğu zannedilirken, kendisi eşkıya ile yakın bir halde yakalanıp suçunu da itiraf edince anlaşılmaktadır ki bu olayda karşılıklı rıza söz konusudur. Böylelikle Hatice Hatun'un eşini Kefeci Ali ile aldattığı anlaşılmaktadır.

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'ni uğraştıran en önemli sorunlardan biri dağlı eşkıyası olmuştur. Merkez, eşkıyayı ortadan kaldırmak için ayanların yardımına başvurmak zorunda kalmıştır (Kaçan Erdoğan ve Ferlibaş Bayrak ve Çolak, 2009: 31,32). Ayanların içinde dağlı eşkıyasına yardım edenler olduğu gibi onların yok edilmesi için çalışanlar da vardır. Osmanlı İmparatorluğu, 1768-1774 tarihleri arası Ruslarla ve 1787-1792 yılları arası Rus ve Avusturyalılarla olan savaşları nedeniyle kendi iç sorunlarıyla ilgilenememiş, Rumeli'de eşkıyalar türeyip köy ve kasabaları soymaya başlamıştır. Kırcaali dağlarında ortaya çıkan bu şakilere daha sonra başka eşkıya da katılmıştır. Bunlar her yere dağılarak "dağlı eşkıyası" adıyla şöhret bulup devleti uzun süre uğraştırmışlardır. Bu güruhun çoğu Kırcaali dağları ve Tuna kenarındaki Deliorman bölgelerinde bulunmuş, bu bölgelerde yaşayan ahaliden oluşmuşlardır. Daha sonraki tanımlamalarda bu güruhun ilk çıkışları bu şekilde olduğu için kendileriyle ilgili yazışmalar ve fermanlarda

"dağlı eşkıyası" tabiri kullanılmıştır. Dağlı eşkıyası, bütün Rumeli'yi talan edecek kadar tehlikeli olmuştur. (Özkaya, 1983: 7, 30).

XVIII. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde özelde Rusçuk'ta, genelde Rumeli'de şakilik faaliyetlerinin devam ettiği görülmüştür. Bölge ayanları iktidarlarını güçlendirmek için kapılarında, sekban adıyla çok sayıda asker beslemeye başlamışlardır. 1797'de Pazvantoğlu'nun adamları, önce Ziştovi ile Tırnova'yı ele geçirmiş, ardından Rusçuk-Ziştovi üzerinden Karadeniz'e uzanmışlar; Varna'yı almışlardır. Pazvantoğlu hizmetinde bulunan Macar Ali, Aliş, Rami Bayraktar, Poriçeli, Çatak Veli, Muslu ve Kara Mustafa gibi eşkıya liderleri adamlarıyla birlikte Rusçuk üzerine yürümüş ve şehre hücum etmişlerdir. Rusçuk Ayanı Tirsiniklioğlu İsmail ile Rusçuk halkı şehri savunmuş ve eşkıya geri çekilmiştir. Rusçuk ayanı ve halkı, kenti, eşkıyaya bırakmamıştır (Doğru, 2007: 111, 116, 117 ve Kaçan Erdoğan ve Ferlibaş Bayrak ve Çolak, 2009: 65). Görüldüğü üzere, XVIII. yüzyılın ilk yarısına göre daha büyük boyutlara ulaşmış bir karmaşa bölgede hüküm sürmüştür. 1791 yılından beri devleti uğraştıran dağlı eşkıyası, devletin iç ve dış itibarını sarsmış, zaten güçlü olan Rumeli ayanlarının daha da güçlenmesine neden olmuştur.

Eşkıyalık, tarihin her döneminde ve her toplumda var olmuş bir insanlık gerçeğidir. Her olgu gibi sosyo-kültürel farklılık ile siyasi iradeden etkilenir. Farklı milletlerde, farklı dönemlerde, farklı eşkıya tipleri görülür (Ertaş, 2017: 179). Çünkü tarihi olayların tekil olma özelliği vardır. Her tarihi olay, kendi dönemi ve şartları içerisinde oluşup kendi sonuçlarını meydana getirir. Bu durum, eşkıyalık olayı için de geçerlidir. Bununla beraber incelenen Osmanlı toplumunda, tarihsel süreklilik mefhumu da görülmüştür. Yani farklılıklara rağmen kendi zamanı içindeki diğer devletlerde ve önceki zamanlarda da eşkıyalar vardır. Birçok açıdan XVII. ve XVIII. yüzyıl eşkıyası benzerlik göstermiş, karakterleri ve ortaya çıkış sebepleri farklı olsa da devamlılık arz etmiştir. Bu durum, aralarında sadece zaman farklılığı olması ile açıklanabilir. Eşkıya, öncesinde ve sonrasında aynı kültür havzasındaki atalarının devamıdır.[27]

[27] Celâlî isyanlarıyla Çin'deki ayaklanmaların karşılaştırılması için Bkz. Suraiya Faroqhi, "Bir Çin Karşılaştırması", *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç: 1550-1720*, Alfa Yay.., İstanbul, 2016, ss. 128-132.

Bu minval üzere eşkıyalık hareketleri Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan gibi yerlerde sıklıkla görülmektedir. Bulgaristan ve Makedonya'nın ormanlık ve dağlık bölgelerindeki eşkıya grupları için "hayduk" ifadesi kullanılmakta olup bu kelime "haydut" ile eşanlamlıdır. Bu kişilerin, Osmanlı yöneticilerine karşı vermiş oldukları mücadele, Bulgaristan'ın özgürlük mücadelesinde bir model oluşturmuştur (Çolak, 2011: 92).

XVIII. yüzyıl Osmanlı Rusçuk bölgesindeki eşkıya, çıkarları doğrultusunda acımasızca hareket eden, saldırgan bir karakterdedir. Bununla beraber, reayadan ve toplumun diğer kesimlerinden kendisiyle çıkar ortaklığı yapabilecek yandaşlar aramış ve kimi zaman da bulmuştur. XVII. yüzyıla göre sayıca çokturlar ve daha geniş çaplı bir alanda etkili olup geçen yüzyıla göre daha büyük sorunlara sebep olmuşlardır. Bunda yerel güçlerle kurdukları çıkar ilişkileri de etkili olmuştur. Merkezi hükümet sürekli olarak yerel çaplı eşkıyalık olaylarına müdahale etmiş ve halkı korumaya çalışmıştır. En yaygın mücadele yöntemi bölgeye bir mübaşir göndermek olmuştur. Zararın büyük olduğu bazı durumlarda eşkıyanın kalebend edilmesi gibi çeşitli ceza yöntemlerine de başvurmuştur. Her ne kadar merkezi hükümet kontrol altında tutmaya çalışsa da eşkıyalık tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Devletin siyasi ve idari anlamda eski gücünü kaybetmesi ve sürekli yabancı devletlerle savaşması bu durumda etkili olmuştur. Yüzyılın sonuna doğru Rumeli'de çıkan "dağlı eşkıyası" da XIX. yüzyıl eşkıyası için bir prototip olagelmiştir.

Sonuç olarak görülmektedir ki devlet varlığı ile eşgüdümlü olarak çeşitli sebeplerle isyan etmiş şakiler adındaki yıkıcı ve tahrip edici karakterde eylemlerde bulunmuş bir zümre hep var olagelmiştir. Önemli olan, devletin bakmakla yükümlü olduğu masum halkı, bu zararlı kişilere karşı koruması ve zarara uğramalarını önlemesidir.

2.1.2. Askerlik ve Devlet Görevinden Firar Etme

Askerlik; gaza ve cihad anlayışını haiz Osmanlı siyasi düşüncesi ve İslami karakterli toplum yapısı için kutsal bir olgudur. Din-i mübin uğruna, başka bir ifadeyle ila-yı kelimetullah için yapılan fetih ve savaşlar, Osmanlı, tarih sahnesinde var olduğu sürece devam etmiş ve toplum yaşayışını şekillendiren, öndegelen unsurlardan birisi olmuştur. Viyana Bozgunu'ndan sonra savunmaya geçen Osmanlı

Devleti, zaman zaman fetih yapsa ve çeşitli başarılar elde etse de XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra yabancı ülkelerle savaşta bir nevi vatan savunmasında olmuş ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Bu sebeple savaşan ordu fertlerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi çok önemli hatta nizam-ı âlem hedefindeki devlet için elzemdir. Böylelikle, İslam dinini yaşatma misyonunda olan ve halifeliği uhdesinde bulunduran Osmanlı Devleti taşıdığı ağır yükü yerine getirebilecektir. Üstelik Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olduğu İslam dini için vatan savunmasında hayatını kaybedenler makam sahibi şehitler mertebesinde olup cennet ile müjdelenen zümredir[28].

Tüm bunlarla beraber, XVIII. yüzyılda seferdeki ordudan firar ve bu esnada reayaya zulmeden, geçiş güzergâhlarında güvenliği bozan askerlere rastlanmaktadır. Örneğin, Mora Seferi sırasında tımarlı sipahilerin önemli bir kısmı sefere katılmamıştır. Bunların on dört bin civarında olduğu saptanmıştır. 1715-1717 yıllarındaki Avusturya ve Mora seferlerinde, Osmanlı yönetiminin aldığı bütün önlemlere rağmen ordu, disiplinsiz davranmış ve Mora'ya varmadan sefere katılan askerler firar etmeye başlamışlardır. Bu disiplinsiz davranışlar, ana yolun dışına çıkarak bölge ahalisini rahatsız etmek ve başına buyruk davranmak şeklinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin daha yüzyılın başında ve kayıpların büyük olmadığı zamanlarda böylesi durumlar yaşaması son derece zararlı sonuçlar doğurmuştur. Reaya açısından zararı ise firar edenlerin yol üzerinde ve zaman geçirdikleri yerlerde yağma yapmaları, can ve mala göz dikmeleri, kanunsuz yere para almaları şeklinde olmuştur. Firari askerler en azından gece karanlığında yürürken yol kenarındaki halka ait ekinlere zarar vermişlerdir (Ertaş, 2007: 215). Osmanlı merkezi açısından firarilerin en önemli zararı ise savaşların kaybedilmesinde büyük etken olmalarıdır. Bu da ekonomik sıkıntı anlamına gelmektedir. Bu durumdan da tüm ülke olumsuz olarak etkilenmiştir.

Bazen bir kalenin korunmasında, bazen seferden doğrudan firar edip gittikleri yerlerdeki reayayı rahatsız eden bu gruplar için işler iyi gitmemektedir. XVIII. yüzyılda Avusturya ve Rusya ile uzun süren savaşlar sonucunda silahaltındaki bazı neferler bunalmış ve Osmanlı hukuku açısından büyük suç sayılmasına rağmen

[28] Osmanlı'nın gaza ve cihad anlayışı, devletin kuruluşunda önemli etkenlerden birisi olmuştur. Konuyla ilgili bkz. Halil İnalcık, *Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak*, Hayy Kitap, İstanbul, 2012.

firar etmekten çekinmemişlerdir. Bunda, savaş şartlarının ağır olması, kuruluş ve yükselme dönemlerindeki gibi galibiyet sonucu alınan ganimetin eksilmesi, savaş süresinin uzun olması gibi sebepler etkilidir. Böylelikle, ordudaki askerin bir kısmı metanet ve sabır gösterememiş ve görevini bırakmıştır. Ayrıca zaman zaman huzursuz askerlerin orduda karışıklık çıkardığı da olmuştur. Örneğin, 1115/ 1703-1704 yılında orduda kaos oluştuğu haberini alan veziriazamın çağırması üzerine kışladaki otağa birkaç asker temsilen gelmiştir. Silahdar ağa askerlere dertlerinin ne olduğunu sorduğunda, cevaben arzuhallerini aracısız ileteceklerini söylemişlerdir. Padişah da izin verince "edebsiz ve kanuna aykırı" şekilde arzuhallerini dile getirmişler ve para istediklerini ifade etmişlerdir. Padişahın cevabı şu şekilde olmuştur:

> *"Kullarımın niyazları müsaade-yi aliyyem olmuşdur, hazinem anlar içindir. Padişah kuldan ibarettir. Lakin hala benim yed-i müeyyed-i saltanatıma teslim olunan hazine akçeden hali olduğu cümlenin malumudur. Benim hayr-ı dua-yı padişahanemi isterler ise birkaç gün sabr ü imhal eylesünler İnşaallahü teala tedariklerinde sa'y ü istical olunur."* (Raşid Mehmet Efendi, 2013: 690).

Burada görülmektedir ki eski zamanlardaki cihad ve gaza anlayışını haiz asker yerine uzun süren savaşlar ve savaşın zor koşullarından usanmış, amacı maddi çıkar elde etmek yani para almak olan bir grup oluşmuştur. Üstelik bu amaçlarında ısrarcıdırlar ve kendilerini güçlü hissetmektedirler. Bu duruma diğer bir örnek, 1115/ 1703-1704 tarihli devrin kroniğinden alıntılanan bilgidir. Padişah, asker taifesinden bazılarının özürlerinden sonra onları affetmiş, fakat bu askerler sözlerinde durmamışlardır. Merkezin bulduğu ilginç çözüm ise birlik olan bu grubun arasına nifak sokmaktır. Fakat acele edilmemesi, günün şartlarına göre ihtiyaçlarının şimdilik temin edilmesi istenmektedir (Raşid Mehmet Efendi, 2013: 702). Böylelikle merkez ve ordu komutanı, hem eşkıya ile hem ordu içindeki huzuru bozan ve firar eden askerlerle, hem de düşmanla savaşmak, bu sebeplerle galibiyete ulaşmak gibi birçok işin üstesinden gelmek durumunda kalmıştır. Örneğin askerin bir kısmı, 1715 yılında Mora'ya girdikten sonra bazısı Gördüs, bazısı İnebolu fethiyle görevliyken firar etmiş ve yol üzerinde reayaya türlü zararlar vermişlerdir. Firarilerin, Üsküdar, Gelibolu gibi geçitlerden geçmelerine izin verilmeyip cezalandırılmaları yoluna gidilmiştir (Raşid Mehmet Efendi, 2013: 954-955). Gördüs Boğazı'ndan firara niyet eden eyalet askerlerinin sayısı elli yedi bin kadardır (Ertaş, 2007: 231). Şer'iyye sicillerinde bu türden örnekler fazlaca görülmektedir.

Savaş ortamına detaylı bakmak, firar eden askerleri anlamak açısından yararlıdır. Öncelikle söylemek gerekir ki XVIII. yüzyılda şiddet, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olup, büyük seferlerin yapıldığı sırada artmaktadır. Bununla beraber yüzyılın ilk yarısındaki savaşlarda Osmanlı ordusu nispeten iyi durumdadır. İyi belirlenmiş, iyi konumlanmış depolarda yeterli tedarike sahip Osmanlı ordusu, iyi işleyen bir sevkiyat ve muhaberat sistemini haizdir. Fakat bu durum tek başına yeterli olmamıştır. Bir salgın hastalık çıkması ve iklimin zorlayıcı etkileri savaşan iki tarafı da zorlamış ve fiili çarpışmadan daha çok zayiat verilmesine sebep olmuştur (Aksan, 2011: 9,102). Örneğin, 1737-1739 savaşında, savaşan taraflar hastalıktan ve sağlığa aykırı koşullardan zarar görmüşlerdir. Bu dönemde veba salgını vardır ve ölümlerin nedeni savaştan çok hastalık olmuştur. Savaş sırasında Avusturyalılar erzak kıtlığı ve sevkiyat problemi de yaşamışlardır. Osmanlı sınır bölgelerinde ise sadakatsizlik ile haydutluk vardır (Aksan, 2011: 122, 125). Osmanlı ordusu olumlu yönlere sahip olmasına rağmen mükemmel değildir. Ordunun erzak sorununa bir örnekte, Vidin ve Niş Kalesi'ni savunmakla görevli askerin mağdur olduğu görülür. Askerlerin, yokluk ve zahire kıtlığı sebebiyle zorlanması üzerine söz konusu kalelere takviye kuvvet ve zahire gönderilmiştir (Subhi Mehmet Efendi, 2007: 362).

Yüzyılın ilk yarısında durum idare edilmiş olmakla beraber 1768 yılında Ruslara karşı yapılan savaşta önemli kayıplar verilmiştir. 1768-1774 savaşında çok çetin koşullarla karşı karşıya gelen Osmanlı ordusu firariler ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Arazinin çetinliği ve iklim koşulları yüzünden tedarik zorlaşmıştır. Eflak ve Boğdan'da manevra yapmak, boğazlardan ve dar geçitlerden geçmek zordur. Tuna, düzenli olarak taşarak stratejik geçitlerde sürekli ihtiyatlı olmayı gerektirmiştir. Örneğin, Osmanlı ordusu, Tuna üzerindeki İsakçı köprüsünün 1769 yılında yıkılması üzerine, 1770 yılında köprüyü tekrar inşa etmek zorunda kalmıştır. Üstelik çoğu zaman su baskınlarından önce veya sonra kuraklık gelmiş ve bu sebeple ekin hasadı yapılamamıştır. Ayrıca her yer böcek ile dolmuştur. 1788 yılında ise ani bir tipi olmuş ve yine veba salgını çıkmıştır (Aksan 2011: 154).

İnsan sağlığını ve psikolojisini son derece zorlayan tüm bu sebepler düşünülünce, firar eden askerlerin olması makul görülebilir. Bununla beraber şöyle bir soru akla gelmektedir. Daha önceden Osmanlı ordusu benzer koşullarda olmasına rağmen, firarilerle neden bu kadar uğraşmamıştır? Bu durum, XVIII. yüzyıl harplerinin özelliğinden kaynaklanmaktadır. XVIII. yüzyıl savaşlarında; uzun ve

zorlu kuşatmalar, sayısız kanlı hücum ile karşı hücum, lağım döşeme, siper kazma gibi durumlar söz konusudur (Aksan, 2011: 136). Böylelikle, savaş son derece ağır şartlarda devam etmekte ve savaşan ordunun sabrını zorlamaktadır. Bununla beraber, bu zorluk, firari askerlerin reayaya yaptığı zulümleri meşrulaştıracak sebepler değildir. Osmanlı merkezi yönetimi, güvenliği sekteye uğratacak bozgun ile zulüm faaliyetlerine hiçbir zaman izin vermek istememiştir. Ancak XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesi, tebaası için kısmen de olsa huzur ve güvenin sağlandığı bir coğrafya olmamıştır.

Aşağıda oluşturulan tabloda yaşanan huzursuz ortama firari askerlerin faaliyetlerinin de etkili olduğu görülmektedir.

DEFTER-SAYFA-HÜKÜM NO	SUÇUN FAİLİ	OLAYIN GEÇTİĞİ MAHAL	SUÇUN ŞEKLİ	SUÇUN TARİHİ	VERİLEN CEZA
RŞS52/ 42b, 89	Savaşta görevli yeniçeriler	Rusçuk ve civarı	Yeniçerilerin savaştan firar etmesi	3-12 Temmuz 1715	Yeniçerilerin askerlikten men edilmesi
RŞS52/ 45a, 94	Hotin Kalesi'ni korumakla görevli askerler	Hotin Kalesi	Devlet görevini terk edip firar etme	1715	Kalebend etme
RŞS51/ 71b, 146	Bosna'ya giden tatar askerleri ile Hotin'e giden bazı askerler	Eflak	Askerlerin yollardan geçerken reayanın zahiresini alması ve çocuklarına kötü muamele etmesi	13-22 Nisan 1716	Yerel yöneticiler tarafından askerlerin derhal yakalanmaları konusunda tenbih
RŞS6/ 63a, 133	Bender Kalesi'ni korumakla görevli leventler ve 200 kadar yeniçeri	Bender Kalesi	Devlet görevini terk edip firar etme	3 Kasım 1737	Kalebend etme
RŞS36/ 102, 244	Görevli ve gönüllü askerler	Mehadiye Boğazı	Askerlerin bölgeden geçişleri sırasında reayaya zarar vermesi ve firar etmesi	2 Ağustos 1738	Kalebend etme
RŞS7/ 75a	Hotin Seferi'ndeki bazı askerler	Eflak	Askerin firar etmesi	31 Ağustos 1738	Firari askerlerin yerel

					yöneticiler tarafından yakalanması
RŞS8/ 78, 294	Firari askerler	İsakçı, Maçin, Hırsova, Silistre, Tutrakan, Rusçuk	Askerin firar etmesi	26 Temmuz 1778	Hapis
RŞS8/ 78, 295	Firari kürekçiler	İsakçı ambarı	İsakçı ambarında orduya zahire nakleden 57 kürekçinin ücretlerini alıp firar etmesi	15 Temmuz 1778	Tenbih ve te'kid
RŞS8/ 71, 268	Firari askerler	Rusçuk	Askerlerin ordudan firar etmesi	Tarihsiz	Askerlerin yakalanması hakkında tenbih
RŞS8/ 44,168	Tuna'daki taşra yöneticileri ve ayanları	Rusçuk'un karşı kıyısı	Bölgede dağınık bir şekilde dolaşan askerin yerel yöneticiler tarafından Rusçuk'a geçmelerine izin verilmesi.	2 Mayıs 1779	Tenbih ve te'kid

Tablo 3: Firar Eden Askerler ve Onlara Verilen Cezalar

Tabloda da yer alan, konuyla ilgili ilk örnek, Evâil-i Recep 1127/ 3-12 Temmuz 1715 tarihli hüküm olup Rumeli'nin sağ ve orta kolundaki kadılar, serdarlar ve vekilleri, vilayet ayanları ile iş erlerine gönderilmiştir. Hüküm, yeniçerilerin ordudan firarı üzerine yazılmıştır. Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan yeniçerilerin huzursuzluk sebebi olması son derece acıdır. Hükme göre, 1715 yılındaki savaşta görevli olan yeniçerilerin çoğu hizmet etmeyip, görev yerlerini terk etmiş ve emir verilmeden evlerine dönmüşlerdir. Verilen ceza ise yeniçeriler açısından ağır olmuştur. Yeniçerilerin ibret için kıyafetlerinin değiştirilmesi, askerlikten men edilmesi, ödemeleri gereken vergilerinin zabitlere ödetilmesi cezaları verilmiştir. Bunun için Hasan Çavuş gönderilmiş, firar eden yeniçerilerin yakalanarak cezalarının uygulanması, bölgeye iletilen mühürlü mektup gereği hareket edilmesi emredilmiştir (RŞS52, 89-42b). Yaklaşık bir yıl sonra bir firar olayı daha yaşanmıştır. Karadeniz sahillerinde Tuna'nın iki tarafında olan kadılar, iskele eminleri, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları, vilayet ayanları ve iş erlerine gönderilen, 24 Cemâzıyelâhır 1128/ 16 Mayıs 1716 tarihli hükümde, gemilerde

görevli bazı askerlerin ulufelerini alıp firar etmelerine değinilmiştir. Firari askerlerin yakalanmalarının önemli olduğu, üzerlerine başbuğ tayin edilen Mehmet ile kapı adamlarına teslim edilmelerinin gerektiği ve ihmal ile herhangi bir bahanenin dikkate alınmayacağı bildirilmiştir (RŞS52, 126-60b).

Firari askerler, sadece firar edip kenara çekilmemişler, firar sırasında çevreye zarar vermişlerdir. Örneğin, Eflak reayasının Bosna'ya sefere giden Tatar askeri ile Hotin'e giden bazı asker taifesi hakkındaki şikâyeti üzerine Evâhir-i Rebi'ülâhır 1128/ 13-22 Nisan 1716 tarihinde yazılan hükme göre, bu askerler bozuk yollardan gitmişler; Eflak memleketinden geçerken reayanın zahiresini almış ve çocuklarına kötü davranmışlardır (RŞS51, 146:71b). Burada firar ile beraber haksız yere reayaya zulmeden askerlerin varlığına işaret edilmektedir.

Benzer bir başka olay 1717-1718 yılında da ortaya çıkmış; leventler ve bazı askerler, Edirne'den geçişleri sırasında reayaya zulmetmiş ve merkez, bu gibi sorunlarla da uğraşmıştır.

XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinde, firarilik ve asker zulmüne, 1736 yılına kadar rastlanmamıştır. Fakat 2 Mayıs 1736 tarihinde Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan edince, takip eden üç yıl boyunca firar olayları ile karşılaşılmıştır. Üstelik Avusturya'nın da savaşa katılmasıyla Osmanlı Devleti geniş bir cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Savaş Belgrad Antlaşması'nın imzalanması ile son bulmuştur (18 Eylül 1739). Bu savaş sırasında da firari askerler görülmüştür. Örneğin, Rusçuk kadısı ve Rusçuk Mübayaa Mübaşiri Ebubekir'e İsakçı'dan yazılan 3 Cemâzıyelevvel 1149/ 9 Eylül 1736 tarihli hüküm, zahire mübayaası sırasında kaçan görevlilerle ilgilidir. Sefer için yeni mahsulün Rusçuk'tan İsakçı'ya gönderilmesi gerekmektedir. Ancak bu işle görevli kişiler başka yerlere gitmekte ve firar etmektedirler. Gemilerle kaçan görevlilerin yakalanması ve Rusçuk iskelelerindeki zahirenin, İsakçı İskelesi'ne taşınması emredilmiştir (RŞS6, 78-18a). Burada firari askerlere yardım eden iskele görevlilerinin varlığı hissedilmektedir. Ayrıca, merkez, hem ordunun iaşesi hem de kaçakların cezalandırılması konusunda hassasiyet göstermiştir. Kaçak görevlilerin; düzeni bozmak, devlet işlerini aksatmak gibi zararları da bulunmaktadır. Üstelik bu durum, galibiyet kazanmak adına uğraşan ordu için olduğundan, fazladan külfet teşkil etmektedir.

1736- 1739 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşında firar eden askerlerle ilgili hükümler sayılarının çokluğu ve etkilerinin büyüklüğünden dolayı peş peşe kaydedilmiştir. Örneğin, 26 Rebi'ülâhır 1149/ 3 Eylül 1736 tarihli Rusçuk, Silistre, Niğbolu, Ziştovi kadıları, mütesellimler, iskele eminleri, voyvodalar, vilayet ayanları, iş erlerine gönderilen hükümden anlaşıldığına göre, sefer için Bosna Eyaleti Başbuğu Ebubekir Paşa'nın hizmetinde olan askerlerden bir kısmı gizlice firar edip Rusçuk, Silistre, Niğbolu ve Ziştovi iskelelerine geçmişlerdir. Görevlilerin onların geçişlerine izin vermemeleri, firar edenlerin yakalanıp hapsedilmeleri ve sonucun merkeze bildirilmesi emredilmiştir (RŞS6, 94-24a).

Firari askerlerin diğer görevlilerle işbirliği yaptıkları örneklerden bir başkası, Evâhir-i Şaban 1149/ 14-24 Aralık 1736 tarihli olup, Babadağı Kışlağı'ndan Rusçuk kadısı vd. görevlilere gönderilen hükümdür. Hükme göre, firariler iskele zabitleriyle işbirliği yapmıştır. Büyük ihtimalle bu işbirlikçiler maddi yardım veya herhangi başka bir menfaat peşindedir. Merkez, sefer için görevlendirilen askerlerden, zafer müjdesi beklerken asker, levent ve kale görevlilerinden bazıları köy topraklarına girmiş; Kili, İsmail Geçidi, İsakçı, İbrail vs. Tuna sahillerindeki iskelelerde, zabitleri aracılığıyla firar etmiştir. Bu sebeple zabit ve askerler için af ve özür kabul etmeyen emir çıkmıştır. İlgililerden iskelelerin araştırılması, firar edenlerin yakalanması ve tekrar firar ederlerse cezalarının verilmesi ile iskelelerin korunması istenmiştir (RŞS6, 89-21b).

Savaş devam ederken firar etme eylemleri de sürmüştür. 1737 yılında Rumeli'nin ve Anadolu'nun üçer kolunda sefer için görevli olan ve İsakçı'da toplanmak için serdar bayrakları altına yazılan yeniçeriler (RŞS6, 115-45b) ile Hotin seferindeki askerler (RŞS7, 75a) bu eyleme tevessül etmiştir. Bu eylemleri yapan askerler en çok yeniçeriler ve daha sonra diğer bölükler olmuştur. Dikkat çeken bir nokta firari askerlerin bu eylemi, bazen sayıları binleri bulacak şekilde toplu olarak yapmalarıdır. Burada savaşan orduyu komuta eden görevlilerin yeteneksizliği akla gelmektedir. Ordu komutanları stratejik düşünememiş olabilirler veya şartlar komutanları zorlamış olabilir. Her ne sebeple olursa olsun, asker kaçakları, savaşın kötüye gitme ihtimaline sebep olmuştur ve İslam hukukuna göre savaştan kaçmak mühim bir suçtur.

Askerlerin çeşitli sebeplerle seferdeki ordu için çağırıldıkları halde orduya katılmadıklarını belirten hükümler mevcuttur. Böyle bir hüküm, Rumeli'nin sağ

kolunda bulunan yol üzerindeki kadılar, naibler, serdarlar, ocak ihtiyarları, vilayet ayanları, iş erleri ve kale dizdarlarına hitaben Evâil-i Rebi'ülevvel 1150/ 29 Haziran-8 Temmuz 1737 tarihinde gönderilmiştir. 1737 yılında Rumeli ve Anadolu'da bulunan kazaların yeniçeri ve serdarlarının orduya katılmaları gerekenlerden çoğu sefere gitmemiştir. Bunun bir sebebi düşmanın onları engellemesidir. Hükümde, orduya gitmeye hazır olanlar için hazırlık yapılıp, iki üç gün içinde orduya katılmalarının sağlanması istenmiş, bunun için beşinci bölükten Kadızade Ali Çavuş adlı kişi müfettiş olarak görevlendirilmiştir. Askerlerin orduya gönderilmesi, gitmeyenlerin kalebend edilmesi ve şer'iata uygun iş yapılması emredilmiştir (RŞS6, 118-48a, 48b). Güvenliğin asker için de kalmadığı bu gibi durumlarda birlikte hareket edilmesi ayrıca önem kazanmaktadır. Bunun yanında savaşan ordudaki askerin yeterince cesur olmadığı da akla gelmektedir.

Zaten bu savı destekleyen bir olaya, 29 Rebi'ülevvel 1151/ 17 Temmuz 1738 tarihli hükümde de rastlanmaktadır. Vidin seraskeri maiyyetindeki askerlerden gönüllü olanlardan bazıları, Mehadiye Boğazı'ndaki tabur savaşında güvenli bir şekilde nakletmek bahanesiyle eşya ve esirleri kaçırmışlardır. Bu kanunsuz bir durumdur. Onların bulundukları yerlerde alıkonması, savaştan sonra hapsedilmesi, av bahanesiyle yağma ettikleri ne varsa deftere yazılıp merkeze bildirilmesi emredilmektedir (RŞS36, 106-254). Mehadiye Boğazı ile ilgili birçok hüküm bulunmaktadır. Bu bölgenin kanlı çarpışmalara sahne olduğu ve zor bir coğrafyada bulunduğu sicillerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır.

Mehadiye Boğazı ile ilgili diğer bir örneğe 15 Rebi'ülâhır 1151/ M. 2 Ağustos 1738 tarihinde rastlanmaktadır. Hüküm, Niğbolu Kaymakamı Hacı Hüseyin, Rusçuk kadısı vd. görevlilere hitaben yazılmıştır. Mehadiye'de sefere çıkan görevli ve gönüllü askerler, geçtikleri yollarda bulunan reayaya zulüm etmişler, içlerinden "zayıf karakterli" süvari ve piyadeler, kayıklarla ordudan firar etmiş ve Rusçuk kazasına gitmişlerdir. Bu askerlerin kalebend edilmeleri, kaleden kaçmalarına asla izin verilmemesi emredilmiştir (RŞS36, 102-244).

Yaklaşık bir ay sonra, 14 Cemâzıyelevvel 1151/ 30 Ağustos 1738 tarihinde taşra yöneticilerine gönderilen sadrazam mektubu yine Mehadiye Boğazı'ndaki durumla ilgilidir. Mehadiye Boğazı etrafında devam eden savaş sırasında kâfirden alınan ve orduya getirilen altmış dokuz esirin Hersene Zindanı'na güvenle gönderilmeleri hakkındaki bu hükümde, bu iş için Hassa Silahşoru Ahmet Ağa

görevlendirilmiştir (RŞS36, 112-271). Böylelikle Mehadiye Boğazı'nın savaş için kilit noktalardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm bu gelişmeleri takip eden süreçte firariler meselesi tekrar başlamış ve hükümlerde görüldüğü üzere 1768 yılından sonra Rusya ile yapılan savaşlar büyük kayıplara sebep olmuştur.[29]

Osmanlı Devleti 8 Ekim 1768 tarihinde bir beyanname yayımlayarak Rusya'ya savaş ilan ettiğini Avrupa devletlerine duyurmuş ve böylelikle savaş başlamıştır. Savaş sırasında Rusların hücumlarına hedef olacak önemli yerlerden birisi Kırım'dır. Kırım'ın takviyesi için Tuna sahilinde bulunan Prevadi, Hacıpazarı, Varna, Kozluca, Osmanpazarı, Eski Cuma, Hezargrad, Rusçuk, Şumnu, Ziştovi ve Silistre gibi kazalardan serdengeçtiler temin edilmeye başlanmıştır (Köse, 2006: 15). Savaş devam ederken, Yaş ve Kalas şehirlerindeki Ruslardan kurtulmak ve asi reayaya ders vermek amacıyla Tuna sahilindeki bölgelerin erkekleri silahaltına alınmıştır (Köse, 2006: 27-28). Denilebilir ki Rusçuk, söz konusu dönemdeki savaş için stratejik bir konumdadır. Ağustos 1771 tarihinde Ruslar, Yergöğü Kalesi'ni ele geçirince Rusçuk tehlikeye girmiştir. Rusçuk, *" Balkanlar'ın Kilidi"* konumunda olduğu için muhkem bir şekilde korunması gerekmiştir. Anadolu'dan ve Balkanlardan gelen destek kuvvetlerle Kasım 1771 tarihinde Rusçuk muhafaza altına alınmıştır (Köse, 2006: 61). Bu süreçte, Rusçuk bölgesi zor günler geçirmiştir. Aslında söz konusu zaman, imparatorluğun geneli için zor zamanlardır. Bu zor zamanların sonunda anlaşılmıştır ki Osmanlı Devleti askeri teknoloji ve taktikler konusunda artık arayı kapatamayacak derecede Avrupalı devletlerin gerisinde kalmıştır (Aksan, 1997: 126).

Özelde firari askerler, genelde savaş yüzünden sınırda bulunan Tuna bölgesinde ve Rusçuk'ta yaşam çok ağırdır. İnsan ruh ve sağlığına aykırı olan koşullar altında bulunan sınır bölgesindeki reayanın eylemleriyle ilgili olarak *de Tott* izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

[29] Üstelik bu zamanda Rusçuk önemli bir konumdadır. Bu savaş sırasında arpa istenen Tuna kazaları arasında Rusçuk da bulunmaktadır. Rusçuk vb. bölgelerden istenen 165.000 kile arpa için 41.250 kuruş ödenmiştir. Mustafa Kesbi, *İbretnüma-yı Devlet (tahlil ve tenkitli metin)*, haz. Ahmet Öğreten, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2002, s.180. Rusçuk'tan 12.500 kuruşa 50.000 kile arpa mübayaa edilmiştir. Bunun dışında İsakçı ambarlarında depolamak ve ordu iaşesini temin maksatlı Tuna nehri iskeleleri çevresinden buğday, un, peksimet, darı ve pirinç mübayaa edilmiştir. Mustafa Kesbi, İbretnüma-yı Devlet, s.184.

" Bu bölge tamamen terk edilmiş, yöre halkına ait yerlere ordudan kaçan askerler yerleşmişti. Hasat, esasen ordu tarafından öyle bir yağmalanmıştı ki yaptıkları işin korkunç kanıtları İstanbul'un surlarına kadar uzanıyordu. Her yan yakılıp yıkılmıştı. " (Aksan, 1997: 125).

Bu zor koşullarda, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının ikinci yılında yaşanan asker birliğinin firarı, durumun vahametini gösteren çarpıcı bir örnektir. İsakçı'da ordu köprüden karşıya geçtikten sonra askerlerden firar eden olursa top darbesiyle öldürülmeleri için toprak kale inşa edilmiştir. Ordu, köprünün karşı tarafındaki Kartal adlı bölgede çadır kurmuştur. Düşman ise Hacıbey bölgesinde kendisini göstermiştir. Burada düşmana karşı takviye kuvvet bulamayan Osmanlı askeri firar etmek istemiştir. Canını kurtarmak zorunda kalan asker, firarın kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür. Tuna Nehri taşınca köprü yıkılmıştır. Üç saatlik mesafeden yapılan düşmanın top atışı ve Tuna Nehri'nin taşmasıyla köprünün yıkılması, Osmanlı askerinin durumunu sıkıntıya sokmuştur. Asker can güvenliğini sağlamak için firara kalkışmıştır. Kendilerini nehre atan askerlerden bir kısmı boğulmuştur (Kesbi, 2002: 127-128).

Görüldüğü üzere, seferler sırasındaki asker firarları, toplum düzeninin ve nizamının bozulmasına, savaşların kaybedilmesine sebep olmuştur. Asker kaçakları, eşkıya ve zalim yerel yöneticilerden bunalan reaya, en sonunda köyünü terk etmiştir. Üretici kesim olan reayanın yaptığı göçler sebebiyle ekonomi daha da bozulmuştur. Seferlerin reayaya yaptığı zararlardan biri açlıktır. Eflak-Boğdan ve Rumeli İstanbul'un buğday ambarı olup sefer düzenlendiği zamanlarda, bu bölgelerin erzağı orduya ayrıldığı için İstanbul'a yeteri kadar buğday gönderilememiş ve İstanbul'da açlık baş göstermiştir. Söylenebilir ki uzun süren XVIII. yüzyıl seferlerinin sıkıntısını bütün Osmanlı toplumu gerçekçi bir şekilde hissetmiştir.

Firariler meselesi 1768-1774 savaşını izleyen yıllarda da devam etmiştir. 23 Cemazıyelevvel 1192/ 19 Haziran 1778 tarihinde, Serasker Abdullah Paşa tarafından firar eden askerler için gönderilen buyruldu; İsakçı, Maçin, Hırsova, Razgrad, Silistre, Tutrakan, Rusçuk kadıları vs. görevlilere hitaben yazılmıştır. Hükümde firar eden askerlerin Tuna'ya geçmesine izin verilmemesi, onların hapsedilmeleri ve kimliklerinin merkeze gönderilmesi bildirilmektedir (RŞS8, 78-294). Bu konu, büyük ihtimalle 1774 tarihinde biten savaştan sonraki toparlanma devresi ile alalkalı olan bir durumdur. Yine firar eden askerler için Abdi Paşa tarafından yazılan diğer bir buyruldu, kethüda olan ve beylerbeyi soyundan gelen Osman Paşa ile diğer

yöneticilere gönderilmiştir. Ordudan firar eden askerlerin toplanmaları, görev yerlerine dönmeleri ve firarilerin gelip geçeceği yolların kapatılması hakkındaki emir, savaş zamanında sıkıntı yaşayan merkezin durumunu gözler önüne sermektedir. (RŞS8, 71-268) Belirtmek gerekir ki devlet savaş sonrasında da gerçekten zor durumda kalmıştır.

Rusçuk'taki asker kaçakları ise bu kadarla sınırlı değildir. Rusçuk kadısı ile Rusçuk Ayanı Tirsiniklizade İsmail Ağa'ya gönderilen, H. 16 Zilka'de 1205/ M. 17 Temmuz 1791 tarihli hükümden, bu durumun devam eden bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Savaştan kaçan firariler, Rusçuk ve Hezargrad kazalarına girmişlerdir. Sınır ihlali söz konusu olduğu için görevli bulundukları yerlerde yeni gelenlere dikkat edilmesi ve bu firari askerlerin yakalanması emredilmiştir (RŞS39, 184-85a). Ayrıca belirtmek gerekmektedir ki firari askerler elbette, reayayı rahatsız edecekler; güvenliği bozacaklar ve ihtiyaçlarını reayadan karşılamak için onların mal ve yiyeceklerini alacaklardır.

Asker kaçaklarının kimlikleri ve fiziksel özellikleri; toplu olarak firar etmeleri sebebiyle hükümlere yansımamıştır. İncelenen sicillerde, firari askerlerin sayıları da belirtilmeyip "birkaç nefer", "neferlerden bazısı" *gibi* tabirler kullanılmıştır. Çünkü merkez için kimlerin firar ettiğinden ziyade firar olayına önlem alınması önemlidir. Ayrıca zamanın koşulları ayrıntılı kimlik tespitine olanak tanımamaktadır. Firarilerin kimlikleri ile uğraşma görevi ise merkez tarafından taşra yetkililerine verilmiştir.

Hükümlerden anlaşılmaktadır ki merkez, nizamın ve işleyişin aksamasından daha da önemlisi savaşan ordunun birliğinin bozulmasına sebep olan ordudan firar etme olaylarından son derece rahatsızdır ve bu kişilere karşı önlem alınmak istemiştir. Üstelik ordudan firar etme suçu, söz konusu bölgeyi etkileyen büyük ve önemli savaşların hepsinde işlenmiştir. Fakat nicelik ve nitelik olarak çok olan firariler özellikle reayaya büyük zarar vermişlerdir. Yol ve ulaşımda güvenliği bozma, reayanın malını alma, çocuğunu kaçırmaya kadar varan bir dizi suça karışan firari askerler için Osmanlı merkez bürokrasisinin kullandığı "zaifü'l-mizaç" yerinde bir tabirdir. Mesleği askerlik olan bir Osmanlı görevlisinin ordudan firar etme nedeni, uzun süren savaşların sebep olduğu bitkinlik ve yorgunluk, cihad olgusunu idrak ve tatbik edememe gibi sebepler olabilir.

Her ne kadar Osmanlı siyasi ve askeri düşüncesi gaza ve cihat anlayışı üzerine kurulmuş olsa da, tatbikatta bu uygulamaların sekteye uğradığı incelenen hükümlerde belirtilmiştir. Zaten askerin bir kısmının ganimet için bu yola tevessül ettiği, parasını temin ettikten sonra firar ettiği örneklerden de anlaşılmaktadır.XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinde sadece askerden kaçma değil, asker veya başka meslek gruplarının, devlet işini izinsizce bırakıp başka yere firar etme, görevde ihmal ve aksaklıklara sebep olma gibi durumlar da görülmüştür. Örneğin, Rusçuk kadısı ve voyvodasına, Babadağı'ndan 7 Şevval 1149/ 8 Şubat 1737 tarihinde gönderilen hükümde, İsakçı İskelesi'nde zahire ambarı ile gemi yapımında görevli Rusçuk neccarlarından yirmi nefer, işi bırakıp firar etmiş; bu sebeple yapım işleri aksamıştır. Hükümde, firar eden neccarların mübaşire teslim edilmeleri emredilmektedir (RŞS6, 93-23b). Yine, Rusçuk kadısı ve taşra görevlilerine, 3 Eylül 1753 tarihinde gönderilen buyruldu aynı konuda olup, Vidin Kalesi'nin tamirinde istihdam edilmek üzere Rusçuk'tan daha önce temin edilen amelelerin durumuna değinmektedir. Hüküm, bu maksatla toplanan yüz amelenin, görevi bırakıp firar etmeleri üzerine tekrar görevlerine başlamaları emrini içermektedir (RŞS37, 108-35a).

Görevini terk edenler arasında kasaplar da bulunmaktadır. Rusçuk, Yergöğü vs. kadılarına gönderilen, 19-28 Ekim 1753 tarihli fermanda; Molla Gürani dükkânında kasap olan Ali Beşe, 1.820 kuruşu alıp firar etmiştir. Bekir'in arzı üzerine, bir mübaşir vasıtasıyla Ali'nin bulunduğu yerde yakalanması ve İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (RŞS37, 118-39a).

Bu durumla ilgili olarak Serasker Abdullah Paşa, firar eden kürekçiler için de Rusçuk'a, 19 Cemâzıyelâhır 1192/ 15 Temmuz 1778 tarihinde buyruldu göndermiştir. Rusçuk kadısı, ayan ve zabitlerine hitaben yazılan buyrulduya göre, Çadırcızade Serturna Mehmet Ağa'nın kontrolünde bulunan, açık denilen gemilere İsakçı ambarından ordu için zahire yükleyen 200 kürekçiden 57 tanesi üçer aylık ücretlerini alıp firar etmiştir. Hepsinin geri getirilmesi emredilmektedir (RŞS8, 78-295). Böylelikle söylenebilir ki orduya gönderilecek iaşe ve erzak için de aksaklıklar olmakta ve bu durumun sebep olan kişileri taşra görevlileridir. Aynı zamanda, görevde ihmal ve sorumsuzluk da görülmektedir. Kürekçilerin paralarını alıp kaçmaları ise gayri ahlaki bir durumdur.

Yüzyılın sonlarına doğru benzer sıkıntıların olduğu bir olay daha yaşanmıştır. Evâsıt-ı Ramazan 1205/ 13-23 Mayıs 1791 tarihinde, Şumnu'dan

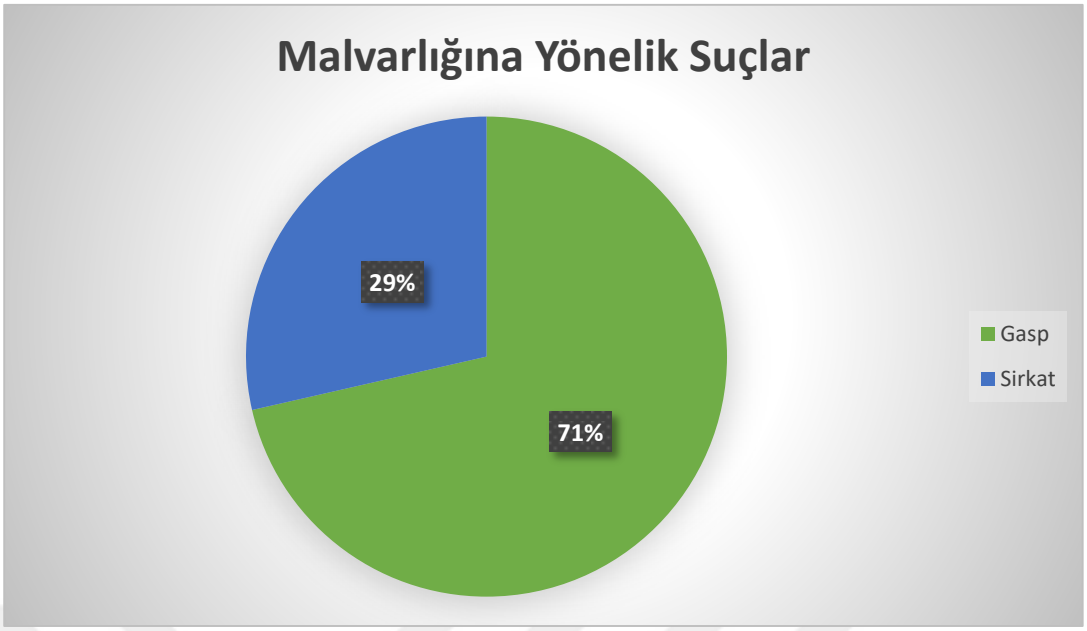
Rusçuk kadısı, yeniçeri zabiti ve serturnacıya gönderilen hüküm, Vezir ve Cebeler Başbuğu Hacı Memiş'ten merkeze giden tahrirata bir cevap niteliğindedir. İbrail'de duran cebe kayıklarını gece gündüz korumada görevli olan dört cebe ağası ve beş, altı nefer, başbuğ ve zabitlerine haber vermeden firar etmiştir. Bu kişiler, 42. bölüğün Cebe Ağası Memiş, Alemdarı Mehmet, 55. cemaatin Cebe Ağası Mustafa ve Alemdarı İbrahim, 10. bölüğün Cebe Ağası İbrahim ve Alemdarı Kara Ali ile Halil, 19. bölüğün Cebe Ağası İbrahim ve Alemdarı Kadı olup hepsi Rusçuklu'durlar. Rusçuk'a gönderilen mühürlü mektup ve ferman gereği firarilerin yakalanıp cezalarının verilmesi emredilmektedir (RŞS39, 171-71b). Taşrada önemli mevkideki bu kişilerin firarı, olayın etkisini arttırmıştır.

Sonuç olarak, firar eden askerler, yüzyıl düşünüldüğünde, çok sayıda olup merkezi uğraştırmış ve reayaya zarar vermiş bir grup olarak ifade edilebilir. Ayrıca her savaş zamanı firarilere rastlamak mümkün olmuştur. Bu sebeple, firariler, nizamı bozulmuş orduda, yüzyıl boyunca savaşların bir kısmının kaybedilmesinin nedenlerinden en önemlisi olmuşlardır. Her devir ve her devlette karşılaşılabilecek bir durum olan savaşı izinsiz terk etme yani firar etme XVIII. yüzyıl Rusçuk bölgesinde de yaygın ve etkili bir gerçek olarak tespit edilebilir. Savaşan askerden ilahi bir hedef uğrunda bulunanlar olmakla birlikte para ve diğer maddi kazanımlar ile ganimet elde etme isteğinde olanların varlığı da söz konusudur. Ayrıca devletin menfaatine aykırı olarak görevini terk edenlere rastlanmıştır; fakat bu kişilerin sayısının az olduğu görülmüştür.

2.1.3. Mal varlığına Yönelik Suçlar

İslam hukukunda bir şahsın malına karşı işlenen çeşitli suçlar bulunmaktadır. Bunlar hırsızlık, gasp, yol kesme, yankesicilik, yağma, emniyeti suiistimal ve sırrın ifşası, kaybolmuş mala usulsüz temellük, tefecilik, dolandırıcılık, ölçüde ve tartıda hile şeklinde sıralanabilir (Avcı, 2004: 232 ve Menekşe, 1998: 22). XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinde gasp ve hırsızlık suçları tespit edilmiştir. Bu ikisi işleniş şekilleri bakımından farklılık göstermektedir.[30]

[30] Eşkıyanın işlediği yol kesme suçu, farklı bir hukuksal kategori olduğu için bu grafik ve devamı verilere alınmamış, çalışmanın bu bölümü müstakil değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Bkz, Eşkıyalık Bölümü.

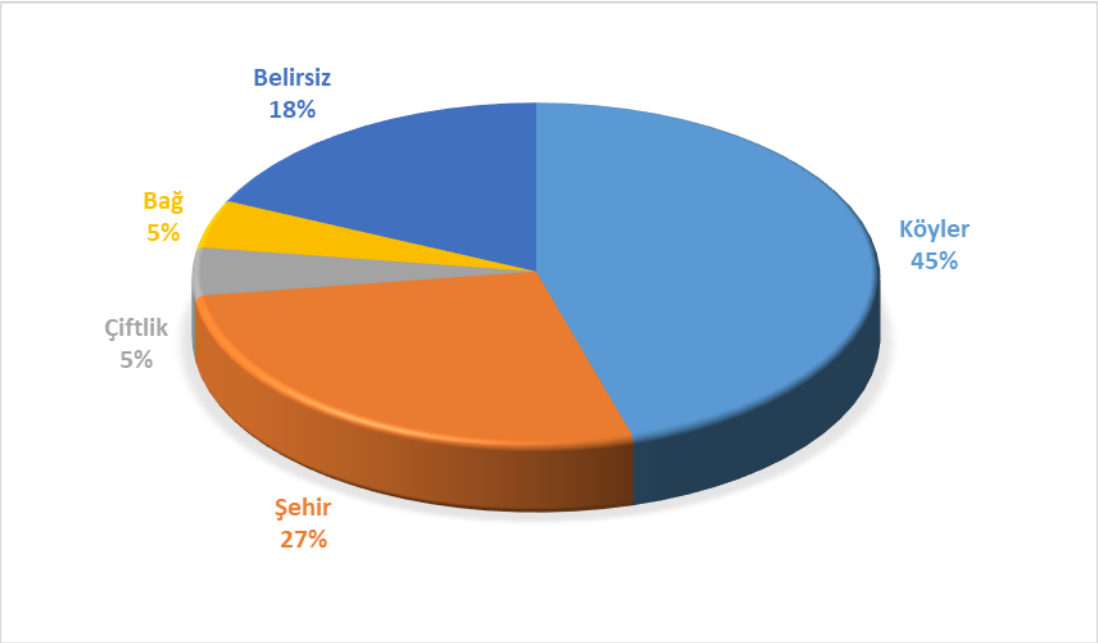

Grafik 2: XVIII. Yüzyılda Rusçuk'ta Malvarlığına Yönelik İşlenen Suçların Oransal Dağılımı

Gasp; Mecelle madde 881'e göre, mal sahibinin bilgisi dâhilinde fakat rızası olmadan, o malı ahz ve kabz etmektir. Gasp, hem haksız bir fiil, hem İslam'a göre günah ve suç olarak kabul edilmiştir. Ancak hırsızlık suçunda bulunan gizlilik unsuru eksik olduğu için had değil, tazir cezası gerektirir. Mağdur affetse bile kamuya karşı işlenmiş bir suç olduğu için ve yeryüzünden fesadı defetmek amacıyla gasıp (gasbeden) hapis vb. cezalara çarptırılır (Akgündüz, 2018: 417 ve Avcı, 2004: 234, 235).

Şer'iyye sicillerinde görülen malvarlığına yönelik diğer bir suç olan hırsızlık ise mülkiyet şüphesi ve tevili olmadan bir kişinin başkasına ait nisab miktarı (10 dirhem gümüş, 4,5 gram altın) menkul ve çabuk bozulmayan koruma altındaki malını, mal edinmek maksadıyla ve gizlice almasıdır (Avcı, 2004: 232).

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta malvarlığına karşı suç işleyen kesimin en çok eşkıya olduğu görülmektedir. Bu grup, yol keserek ve ev basarak mağdurun canına kastedip mal, eşya ve parasını gasp etmiştir. Güvenliğin en aza indiği böyle bir ortamda hırsızlık ile gasp suçuna, eşkıya dışındaki toplumsal zümrelerin tevessül ettiklerini de şer'iyye sicilleri göstermektedir. Bunlar, firari askerler ve toplumun çeşitli kesimlerinden kişilerdir. Fakat "hırsızlık" grubuna girebilecek suçluların sayısı son derece azdır. Bunda, eşkıya tasallutuna maruz kalan bölgenin durumu ile yine bölgede eşkıyanın suç türlerinin büyük kısmında başı çekmesi etkili olmuştur.

Grafik 3: Mal varlığına Yönelik Suçların Bölgesel Dağılımı

Üç numaralı grafikte görüldüğü üzere, malvarlığına yönelik suçlar en çok, kontrolün daha az, serbestliğin daha fazla olduğu köylerde görülmüştür. Bu köyler, Ablanova, Maratin, Batın, Sakarlar, Vetova, Karakocalı ve Dümekli'dir. Şehirlerde meydana gelen hırsızlık olaylarında ise en tehlikeli mahalleler, sayıca köylere göre daha az olup şöyledir: Hacı Musa Mahallesi, Cami-i Cedid Mahallesi ve Faik Mahallesi.

Sicillerde, Müslümanlar için kutsal olan Ramazan ayında hırsızlık veya gasp olayına hiç rastlanmamıştır. Elbette bu durum diğer suç türleri için geçerli değildir. Eşkıya takibi veya adli davalar Ramazan ayında da görülmüştür.

Malvarlığına yönelik suçlar daha çok bireysel olarak işlenmiştir. Fakat hükümlerin çoğunda davacı ve davalının kimlikleri belirtilmemiştir. Sadece lakap veya bazen meslekleri yazılmış olup, bu konuda detaylı bilgi mevcut değildir.

Hırsızlık davalarının neredeyse hepsi, suça maruz kalan kişilerin mahkemeye başvurmasıyla belgelenmiştir. Hırsızlık olayı ancak öldürme veya yaralama ile birleşirse, mağdurun yakınları veya varisleri devreye girmektedir. Bununla beraber, suçun işlendiği bölge ahalisi, suçlunun bulunmaması durumunda sorumlu oldukları için, bu konudaki bildiklerini yetkililerle paylaşmak ve dikkat etmek durumundadır. Çünkü söz edilen dönemde Osmanlı toplumunda herkes herkesten sorumludur.

Bu birliktelik ve sorumluluğa rağmen, hırsızlık suçu, toplumun çeşitli kesimlerinde görülmüştür. Osmanlı toplumunun kanaat önderleri arasına giren, reayayı ve diğer tüm kesimi irşad vazifesi ile yükümlü din adamları arasından hırsızlık suçunu işleyenler tespit edilmiştir. Bu kişilerin sayısı çok az olmakla beraber, bu suçu işlemesi ahaliyi hayli rahatsız etmiş olmalıdır. İmam oğlu ile şakilerin yakın teması, tarihi kayda geçmemiş davada görülmektedir. Burada eşkıyalık yapan, köyün imamının küçük oğlu Feyzullah'tır. Davacı kadın, Feyzullah'ın, kendi halinde olmayıp ümmet-i Muhammed'e zarar verdiğini, bazılarının eşyalarını çaldığını, bir kadının uyurken evine girip eşyalarını ve sandığından 40 kuruşunu gizlice aldığını beyan etmiştir. Hâkimin hükmü, davacı kadının parasını geri alması ve Feyzullah'ın dava sürecinin başlaması şeklinde olmuştur (RŞS38, 70-68a). Burada, eşkıyanın toplumun içine sızdığı ve kendisine işbirlikçi olarak bir imamın oğlunu bulacak kadar ileriye gidebildiği gözlenmiştir.

Hotince Köyü'nden Müezzin Mustafa oğlu Mehmet ise hırsızlık şüphesi ile yargılanmıştır. 27 Cemâzıyelâhır 1127/ 30 Haziran 1715 tarihli mahkemede Acem tüccarlarından Lebs(?) oğlu İvaz adlı zımminin açtığı davada, İvaz'ın iddiası, Vetova Köyü'nde bazı kıyafetlerinin çalındığı, daha önce mahkemeye başvurduğu halde bir sonuç alamadığı ve müezzinin hırsızlık yapan kişi olduğudur. Şahitlere sorulmuş, fakat şahitler de onun iyi halli biri olduğu yönünde şahitlik edince müezzinin suçsuz olduğuna karar verilmiştir (RŞS51, 27-12a). Burada mutlaka bir hırsız vardır. Fakat bu hırsız gizli kalmıştır ve zımmi uğradığı zararı kabullenmek durumundadır. Belki de müezzin ile aralarında olan bir husumetten dolayı doğrudan onu hedef göstermiştir. İslam hukukunda önemli bir delil olabilen şahitlerin ifadeleri kadıyı yönlendirmeye yetmiştir.

Hırsızların kimliklerinin belli olduğu ve reayadan birinin arzuhalinin devleti harekete geçirebilecek kadar ciddiye alındığını gösteren bir örnek de, Berber Recep ve Tütüncü Salih'in sebep oldukları hırsızlık olayıdır. Tüccar olan Süleyman'ın arzuhali üzerine, Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı Vidin Muhafızı paşa'ya, Rusçuk vd. kadılara, Evâsıt-ı Receb 1155/ 10-20 Eylül 1742 tarihinde gönderilen hükümde Süleyman, zararsız bir adam olduğu halde, zanlıların yasadışı işler yaptıklarını, 1742 yılında şeriata aykırı olarak üç yüz kuruşunu çaldıklarını, kendisinin parasını talep ettiği halde parasını vermediklerini ifade edip bu zor durumdan yakınmıştır. Suçluların yakalanıp mahkemeye çıkarılmaları emredilmiştir (RŞS38, 93-91b). Bu

durumun merkez tarafından ciddiye alındığı açıktır. Ancak olayın akıbeti ve verilen ceza hakkında, hükümde bir bilgi bulunmamaktadır.

Hırsızların hedef aldığı kişilerin, esnaf veya tüccar gibi toplumun zengin ya da en azından orta halli kişileri oldukları görülmüştür. Evahir-i Cemâzıyelâhır 1204/ 7-16 Mart 1790 tarihinde Emin adlı kişinin arzuhali üzerine Rusçuk kadısına gönderilen hükümde, Tirsiniklioğlu İsmail'e hırsızlık suçu isnad edilmiştir. Emin'in iddiasına göre, ayan olan Tirsiniklioğlu İsmail, 1785-1786 yılında kendisinin üç kese akçe tutarındaki silah ve eşyalarını çalmıştır. Ayrıca Hasan adlı bir kişi de Emin'in eşyasını zorla almıştır. Suçluların mahkemede yargılanıp hakkı olanın hakkının teslim edilmesi emredilmiştir (RSŞ39, 107-7b). Emin çalınan eşyalarına kavuşmuştur. Fakat hırsızlara verilen ceza yine kayıtta bulunmamaktadır.

Hırsızlık suçu savaş sırasında artmıştır. Savaş zamanı, ordu kışlağına gönderilen arzuhaller üzerine görülen davalar da bulunmaktadır. Savaş zamanı artan sıkıntılara bir örnek, Rusçuk naibi, yeniçeri serdarı, vilayet ayanları ve iş erlerine Evâsıt-ı Cemâzıyelevvel 1205/ 15-25 Ocak 1791 tarihinde merkezden gönderilen hüküm olup, Rumeli kışlasındaki askerler hakkındadır. Söz konusu askerler, yolda iken, Rusçuk'ta geçirdikleri bir iki gün sırasında reayanın eşyalarını çalmışlardır. Hükümde, askerlerin yakalanıp karşı çıkanların hapsedilmeleri ve durumun kışlaya bildirilmesi istenmiştir (RŞS39, 192-97a-97b). Reayanın güvenliğine önem veren merkezin, olayın takipçisi olduğu için herhangi bir aksaklığa yer vermeyeceği açıktır. Reaya, merkez için önemlidir. Çünkü üretici kesim olup ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde önemli ölçüde rol oynamaktadır ki bu da İslami karakterli doğu toplumlarında önemli olan daire-yi adalet[31] kavramının bir tezahürüdür.

Firar etme ve hırsızlık olayının iç içe geçtiği ilginç bir hükümde ise; hırsızlık olayının gerçekleştiği zaman ve mekân, son derece şaşırtıcıdır. Bu hüküm, Hacegan Divanı Baştatarı Ali Rıza, Baş Muhasebe Kalemi'nden Mehmet Esat, ayanlar, zabitler ve iş erlerine, H. Cemâzıyelevvel 14 Cem 1205/ M. 18 Şubat 1791 tarihinde gönderilmiştir. Olay, Rusçuklu Çelebi Mehmet'in Babadağı'ndaki idamı sırasında olmuştur. Fakat hükümde bu kişinin kimliğine dair bilgi bulunamamıştır.

[31] daire-yi adalet: Eski Hind-İran siyaset teorisinden İslam uygarlığına geçmiş bu kuram şöyledir: Hükümdarın gücü askeri güce, askeri güç hazineye, hazine reayanın ödemekle yükümlü olduğu vergilere, vergilerin artışı da adalete bağlıdır. Bu sebeple akıllı hükümdar, güçlü olmak için tebaasına adaletle hükmetmeli ve zulümden kaçınmalı ve hatta zulmü önlemelidir. Halil İnalcık, Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, s. 59.

Hırsızlar, Çelebi Mehmet'in yüz tane Macar altınını, altmışaltı tane altınını, şatır bir gömleğini çalıp Rusçuk'a firar etmişlerdir. Hükümde; hırsızların acele olarak yakalanıp ellerinde bulunan eşya ve malların ordu hazinesine gönderilmesi emredilmiştir (RŞS39, 192-107a-107b). Firar etme kararı vermeleri ve bu imkâna sahip olmaları, onların da eşkıya ile bağlantıları olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu kişiler, en azından eşkıyadan destek almışlardır.

Yukarıda söz edilen davaların yanında daha farklı nitelikte gasp olayları da yaşanmıştır. Üstelik yapılan incelemelerde görülmüştür ki gasp suçu içeren davalar, hırsızlık suçuna göre çok daha fazladır. Üstelik burada bir gayrimüslimin davasına da tanık olunmuş ve süreç, bu kişinin merkeze gönderdiği arzuhal üzerine başlamıştır. Bu da gayrimüslim bir kişinin şer'i mahkemeye karşı olumlu düşüncelerinin olduğu konusunda ipucu vermiştir. Olay, bazı zımmilerin, David'in kendilerinden para aldığını iddia edip ondan geri istemeleri üzerine olmuştur. Oysa David onlardan para almadığını, bunun bir iftira olduğunu ifade etmiş, zımmilerin de ispat ve şahitleri olmadığı için David Evâsıt-ı Muharrem 1121/ 22 Mart-1 Nisan 1709 tarihinde davayı kazanmıştır (RŞS5, 20b-70).

Gasp olayı bazen topluca da yapılabilmekte ve daha tehlikeli olmaktadır. Buna örnek bir hüküm, Selh-i Şevval 1150/ 19 Şubat 1738 tarihli olup Ablanova Köyü'ne misafir olarak gelmiş Yakup oğlu Hacı Mehmet oğlu Selim'in başından geçmiştir. Olayın olduğu yer, davacı olan Selim'in kaldığı konaktır. Burada, Ablanova Köyü sakinlerinden Hacı Hasan oğlu Kasım Ağa, Ahmet oğlu Hatib Osman Efendi, Ahmet oğlu İbrahim ve köy ahalisi davalı konumundadır. Bu kişiler, Selim'in seksen kuruşunu, piştov tüfeğini, Acem kılıcını, lezki veznesini ve sırmalı palaskasını gasp etmiştir. Böylelikle belki bir yakınını görmek için, belki bir iş halletmek için misafir olarak geldiği köyde mağdur durumuna düşen Selim için verilen karar muslihunun[32](ara bulucu) araya girip, beş kuruş karşılığında tarafların

[32] Muslihun, "muslih" kelimesinin çoğulu olup "barışı sağlayanlar" anlamına gelmektedir. Osmanlı toplumunda anlaşmazlığa düşen tarafların aralarını düzelterek onları barıştıran kişilere "muslihun" adı verilmiştir. Bu kişiler, davalı ile davacıyı bir araya getirip aralarında barış olmasını sağlamaktadırlar. Ardından yapılan anlaşma, mahkemede tescil edilmektedir. Muslihun adlı arabulucular, bazen de mahkemeye intikal eden davalarda devreye girerek tarafların davadan vazgeçmelerini sağlamaktadırlar. Böylelikle hem yargının daha iyi işlemesine yardımcı olmakta, hem de toplumda barışın tesisinde etkili bulunmaktadırlar. Nasi Aslan, "İslam ve Osmanlı Hukuk Sisteminde Sulh Akitleri ve Osmanlı Toplumunda (Muslihun) Arabuluculuk Müessesesi", *Kur'an'da Evrensel Hoşgörü*, Nesil Yay., İstanbul, 1997, s. 269. İncelenen şer'iyye sicillerinde görülen şekliyle muslihun, öldürme ve yaralama olaylarında tarafların diyet üzerinden anlaşmaları için büyük rol üstlenmiştir.

sulh olmaları şeklindedir (RŞS36, 46-114). Dikkat edilmesi gereken bir husus, Selim'in tüfek, palaska ve kılıç taşımasıdır. Selim'in bir görevli olduğu için bu aletleri taşıdığı ihtimali vardır. Fakat bu durum, yolda karşılaşabileceği eşkıyaya karşı önlem aldığını, dolayısıyla bölgenin tehlikeli olduğunu da düşündürmektedir.

Sadece üç hükümde yaralama ve öldürme olayları gasp suçu ile birleşmiş, bu durum suçun niteliğini arttırmakla beraber taraflar arabulucular aracılığı ile sulh olmuştur. Yaralama örneğine dair bir hüküm, 28 Safer 1166/ 4 Ocak 1753 tarihli olup mağdur olan kişi Rusçuk kazasına bağlı Karakocalı Köyü'nden Hüseyin'dir. Hüseyin aynı köyden ismi belli olmayan şahıslar hakkında açtığı davada alacak iddiasında bulunmuş, talep ettiğinde vermediklerini, bazı kıyafetlerini gasbedip kendisini yaraladıklarını, bu sebeple daha güvenli olduğunu düşündüğünden olsa gerek kendisinin Vidin Kalesi'ne kaçtığını beyan etmiştir. O, Ablavona Köyü'nden Hasan'dan da alacağı olduğu halde tahsil edememiştir. (RŞS37, 32-11b-12a). Olay burada da bitmemiş; Rusçuk kadısına hitaben yazılan diğer hükümde, mübaşirler ve zabitler tarafından olayın araştırılması, davanın görülmesi ve sonucun merkeze bildirilmesi yönünde yol gösterici bir emir çıkmıştır (RŞS37, 33-11b). Sonuçta, bir mübaşir görevlendirilerek, Hüseyin'in alacaklarının tahsili kararı ile sıkıntının giderildiği düşünülebilir. Çünkü dava takip edilmiştir.

Toplumun çeşitli kesimlerine mensup şahıslar, gasp ve öldürme olaylarından mağdur olmuşlardır. Örneğin, Kıbtiyan cemaatinden bir şahıs, kimliği belirsiz kişiler tarafından, Rusçuk kazasına bağlı Yenice Köyü ile Hezargrad kazasına bağlı Sinan Köyü arasında baskına uğramış; cariyesi öldürülüp yirmi beş kuruşu gasbedilmiştir. Merkez, açılan dava üzerine bir mübaşir tayin ederek, durumun araştırılması ve suçluların cezalandırılmasına hükmetmiştir (RŞS37, 69-21). Ayrıca konuyla ilgili diğer hükümde, Niğbolu Mütesellimi Ahmet Ağa vasıtasıyla; kadılar, mübaşirler ve zabitler tarafından bahsedilen durumun araştırılarak sonucun merkeze bildirilmesi emredilmiştir (RŞS37, 70-21a). Buradan anlaşılmaktadır ki olay takibe alınmıştır.

Bu çeşitli örnekler dışında, alacağını tahsil edemeyen ya da herhangi bir şekilde alacağı konusunda anlaşmazlık yaşayan ve bu durumu mahkemeye intikal ettiren şahıslar da mevcuttur. Bu örnekler; akraba, karı-koca gibi aile bireyleri arasında gerçekleşmiştir. Birkaç örnek üzerinden konunun açık bir şekilde anlaşılmasına çalışılacaktır.

Evâhir-i Muharrem 1121/ 1-10 Nisan 1709 tarihindeki dava, Osman adlı kişinin arzuhali üzerine işleme alınmıştır. Yergöğü kazası sakinlerinden Abdülbaki Çelebi davadan bir yıl önce Osman'a, borcu olan 460 kuruşu, nakit yerine sade yağ[33] ile ödeyeceğini taahhüt etmiştir. Fakat söz konusu yağı kendisine vermemiştir. Dava, Osman'ın alacağı paranın verilmesi kararı ile sonuçlanmıştır. Böylelikle Osman sıkıntısından kurtulmuştur (RŞS5, 69-20b).

Aynı yıl birbirini izleyen iki hükmün konusu ise bir üvey anneye karşı üvey çocukların açtığı dava üzerinedir ki bu tarz davalar şer'iyye sicillerinde epeyce çoktur. Konuyla ilgili Rusçuk şer'iyye sicillerindeki örnekte Ahmet adlı kişi üvey annesi Hatice Hatun'a dava açmıştır. Evâhir-i Şevval 1121/ 23 Aralık 1709- 1 Ocak 1710 tarihindeki davada konu, Hatice Hatun'un 1698-1699 yılında Ahmet'ten aldığı 800 kuruş borcunu ödememesi ve Ahmet'in de bunu talep etmesidir. Sonuçta borcun ödenmesi kararı verilmiştir. Burada ilginç olan nokta, aradan yaklaşık on bir sene geçtikten sonra Ahmet'in dava açmasıdır. Fakat XVIII. yüzyılda sekiz yüz kuruş az bir meblağ değildir ve hibe edilmeyecek kadar değerlidir.

Yukarıdaki hükmü takip eden dava incelendiğinde olay daha iyi anlaşılmaktadır. Tuna Kaptanı Merhum Ali Paşa'nın karısı olan Hatice Hatun'a bu sefer, Ahmet'in çocukları olan İsmail, Razıye ve Hatice dava açmışlardır. Kardeşler, kendilerine babalarından kalan mirası üvey annelerinin aldığını, artık büyüdükleri için haklarını aradıklarını, kardeşleri Ahmet'in hissesini aldığı halde kendilerinin alamadıklarını belirtmişlerdir. Evâhir Şevval 1121/ 23 Aralık 1709- 1 Ocak 1710 tarihinde görülen davada Süleyman Çavuş görevlendirilmiş ve çocuklara haklarının verilmesi kararı alınmıştır (RŞS5, 41-16a). Ahmet ve diğer kardeşler İslam hukukuna göre hakları olan baba mirasını almak istemişler ve haklı bulunmuşlardır.

Yukarıdaki örneklerle ilişkili olarak bir gayrimüslimin boşanma olayının akabinde gerçekleşen alacaklı davası 14 Zilka'de 1154/ 21 Ocak 1742 tarihinde görülmüştür. Rusçuk kazası dışında Hacı Feyzullah adlı kişinin çiftliğinde oturan İvaz kızı Niza adlı Hıristiyan, mahkemeden bir hafta önce boşandığı Yuvan'a dava açmıştır. Yuvan'ın mahkemeden bir hafta önce eşyalarını aldığını, kendisinin de bunları istediğini belirtmiştir. Fakat ara bulucular araya girmiş ve on kuruş karşılığında taraflar sulh olmuşlardır (RŞS38, 20-18b).

[33] Şer'iyye sicillerinde içine, kalitesi düşük ve sağlıksız türden yağlar karıştırılmayan yağa *sade yağ* denilmiştir. Sade yağ, devletin tebaası için tercih ettiği yağdır.

Esnaf grubu arasında alacaklı davalarına ilişkin ilginç bir hükümde, kurnazca bir hareketle karşılaşılmıştır. 5 Rebi'ülevvel 1167/ 31 Aralık 1753 tarihli davada davacı, Rusçuk'un Hacı Musa Mahallesi'nden Terzi Abdullah oğlu Hasan Beşe, davalı Astarcı Mehmet oğlu Molla Mustafa'dır. Terzi Hasan, İzvor bağlarında bulunan iki dönüm bağını sekiz sene önce on iki kuruşa Molla Mustafa'ya cinnet halinde iken sattığını, bu sebeple satışın geçersiz olduğunu ve bağlarını Molla Mustafa'dan geri almak istediğini belirtmektedir. Şahitler dinlenmiş ve Terzi Hasan'ın bağlarını sattığı zaman aklını yitirmediği ifade edilmiş, bu sebeple isteği reddedilmiştir (RŞS37, 137-48b). Terzi Hasan'ın malını geri almak için yaptığı kurnazlık bu şekilde sonuçsuz kalmıştır.

Sonuç olarak, Rusçuk şer'iyye sicillerinde malvarlığına yönelik suçlardan olan hırsızlık, gasp ve alacaklı davaları az sayıda da olsa vardır. Bu suçlar, her suç gibi muhakkak ki, toplumun huzurunu bozan; toplumda güvensizlik yaratan ve korku duygusunu uyandıran özelliktedirler. Örneklerin eşkıyalığa göre az olmasının sebebi bu çeşit suçların hepsinin mahkemeye intikal etmemesidir. Mahkeme masraflı bir iştir. Ayrıca bazen toplumun kanaat önderlerinden ayan, eşraf, yaşlı veya bir din büyüğü araya girip taraflar arasında barışı sağlayabilmekte veya mahkemede ara bulucular aracılığı ile olay sonlandırılmaktadır. Ayrıca bu tarz olaylar, etkileri bakımından da küçük çaplıdır.

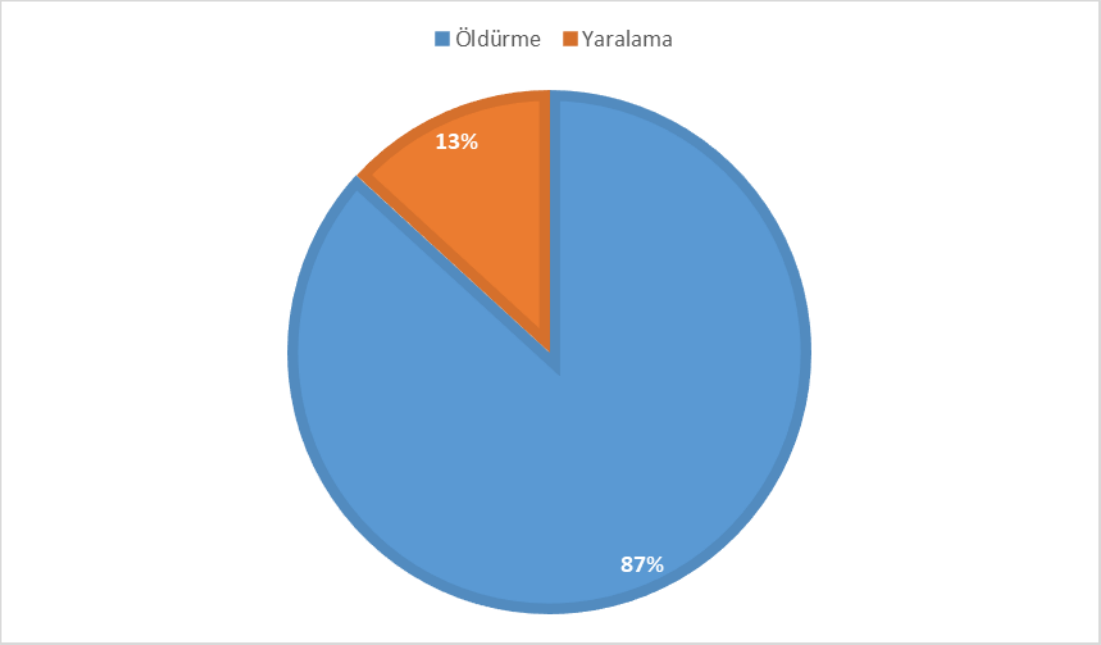
Suçu işleyen kesimler arasında asker, imam oğlu ve müezzin gibi toplumda güven uyandırması beklenen kişilerin de olması, XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda genel bir çözülmenin ve yozlaşmanın varlığına işarettir denebilir. Yine eşkıyalıkta olduğu gibi savaş zamanı bu suçun da arttığı gözlenmiştir. Diğer bir önemli nokta da hırsızlık suçunu işleyenlerin hemen hepsinin erkek olmasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine bakıldığında benzer yozlaşmanın varlığı hissedilmektedir. Örneğin, İstanbul'da Patrona Halil İsyanı'ndan on yıl kadar sonra küçük veya büyük çapta hırsızlık her gün olmakta, suçlular defalarca hüküm giymektedirler. Üstelik XVIII. yüzyıl süresince mahkûmiyetlerin çoğu hırsızlıkla ilgilidir (Zarinebaf, 2010: 73, 84). Bu durum göstermektedir ki İstanbul'daki benzer durumların, taşra yapısına uygun şekilde yansıdığı Rusçuk'ta da geçerlidir. Bunun sonucunda reaya, güvenli gördüğü bölgelere göç etmek istemektedir. Fakat İstanbul bu durumun bir istisnasıdır ve yüzyıl boyunca göç almıştır. Elbette payitaht olmanın getirdiği avantajlar bunda etkili olmuştur. XVIII.

yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinde ise bölgeden uzak yerlere göç olduğuna dair bir olaya rastlanmamıştır.

2.1.4. Yaralama ve Öldürme

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta en sık görülen suçlardan birisi de darb ve katl yani yaralama ve öldürmedir. Kaza köyleri, mahalleler, sapa yollar, bağlar, köy korusu, panayır yeri, maktulün hanesi; kısacası birçok değişik yerde katledilmiş insanların varlığından bahsedilebilir. Çoğunlukla suçun işlendiği mahallerin özelliği, olaya müdahale edebilecek üçüncü bir şahsın bulunmadığı, sessiz ve ıssız yerler olmalarıdır. Vücut bütünlüğüne yönelik bu suç türü kimi zaman yaralama ile sınırlı kalmış, kimi zaman da öldürme ile sonuçlanmıştır. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere yaralama suçuna kıyasla öldürme suçu çok daha fazla gerçekleşmiştir. Bunun sebebi, katilin maktulü öldürme kastı olabileceği gibi dönemin tıbbi koşullarının günümüze oranla yetersiz kalması da olabilir. Çünkü yaralama ile başlayan fiziksel saldırılar, çoğu zaman tıbbi yetersizlik sebebiyle ölümle sonuçlanmıştır

Grafik 4: Öldürme-Yaralama Suçlarının Oransal Dağılımı

Bu bağlamda, katilin öldürme kastı olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Şer'iyye sicillerinde bu durumu açıklayıcı doyurucu bilgiler bulunmamakla beraber, hataen veya kasten adam öldürme bilgisi bazen kaydedilmiştir. Ayrıca katillerin yanında, suç esnasında kesici veya yaralayıcı alet bulunmaktadır. Bu durum, kesici alet olarak günlük hayatta kullanılan nesnelerin varlığı ile açıklanabileceği gibi kasti bir durum olabileceğini de akla getirmektedir.

Rusçuk şer'iyye sicillerinde öldürme olayı anında kullanılan aletler için genel olarak "alet-i ceriha" yani "yaralayıcı alet" tabiri kullanılmıştır. Bir aletin suç aleti sayılabilmesi için adam öldürmeye elverişli olması şartı vardır (Yazıcı, 2019: 55). En çok kullanılan suç aleti tüfektir. Bu durum reayadan ve askeri sınıftan kişilerin silah kullanmasının yaygın olması ile açıklanabilir. Reaya, kendini eşkıyaya karşı korumak için silahlanmıştır ve böylelikle istenmeyen sonuçlar oluşmuştur. Tüfek dışında çok farklı suç aletleri de görülmektedir. Örneğin, 20 Cemazıyelâhır 1151/ 5 Ekim 1738 tarihli hükümde, Rusçuk'ta Kara Mustafa Mahallesi sakinlerinden Mustafa kızı Akika, Hacı Mustafa oğlu Abdullah'a açtığı davada, Abdullah'ın, babasını, duruşmadan sekiz sene önce *tuz tokmağıyla* darp ederek öldürdüğünü belirtmiştir (RŞS7, 76a). Tuz tokmağının yemekler için tuzu ufalamaya yarayan bir alet olduğu düşünülebilir. Fakat bu olayda tuz tokmağı, belki de anlık bir öfke patlaması sonucu bir cana mal olmuştur.

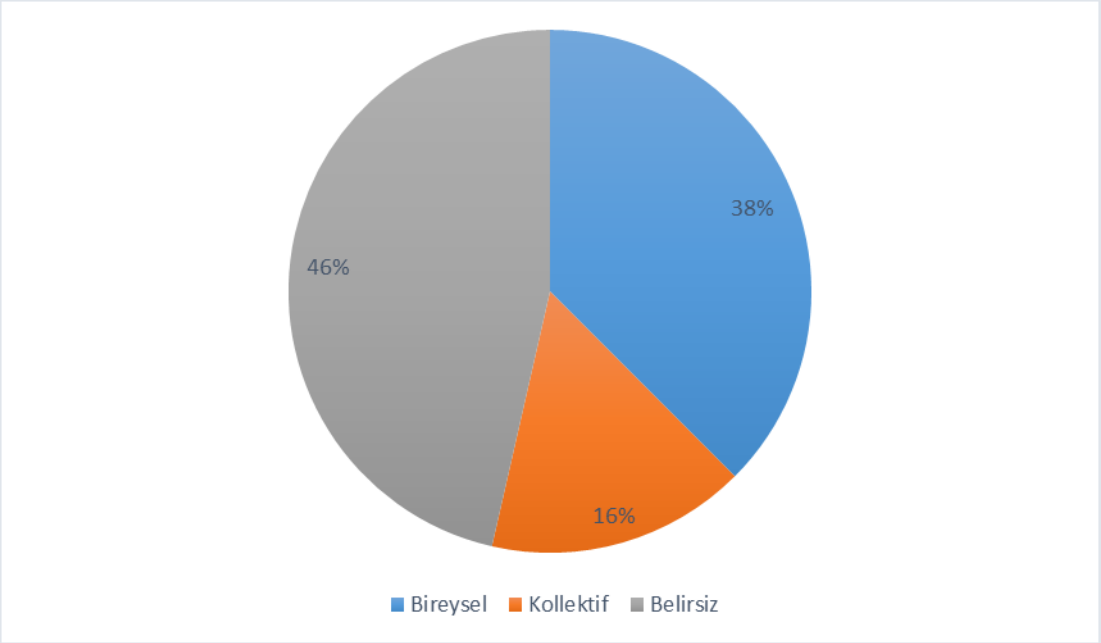
Bunun dışında Rusçuk'taki yaralama ve öldürme aletleri**;** kurşun, pištov[34] kurşunu, çifte tüfek[35], yatağan bıçağı[36], bıçak, mum ve rob (?) gibi tehlikeli araçlar olmuştur.

Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere, öldürme olayında katillerinin yarıya yakın kısmının kimliği bulunamamaktadır. Kimliği belirli katiller de bu suçu daha çok bireysel olarak işlemişlerdir.

[34] Pištov: Bulgarcadan Türkçeye geçmiş bir kelime olup Osmanlı ordusunda bir süre kullanılan, paçavraya sıkıştırılmış barutu horozunda bulunan çakmaktaşı ile ateşleyip kurşun bilyeyi atan, kısa namlulu, tek atış yapabilen bir tabanca türüdür. Türk Dil Kurumu, (Çevirimiçi), http://sozluk.gov.tr//, 22 07 2019.

[35] Çifte Tüfek: Çift namlulu tüfek demektir. Mehmet Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 171.

[36] Büyük bıçak.

Grafik 5: Katillerin Oransal Durumu

Örgütlü bir çetenin fiili olan suçlar da azımsanmayacak derecededir. Örgütlü suç kapsamında o günün koşulları içinde iki veya üç kişinin birleşip katl olayını gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu durumun bir örneği, Mehmet ve Emine adlı kişilerin arzuhalinde görülmektedir. Rusçuk ve Tırnova kadılarına gönderilen Evâhir-i Ramazan 1151/ 22-31 Aralık 1738 tarihli hüküm, Hezargrad kazasına bağlı Timurtaşbaba Tekkesi civarındaki kaza ve köylerdeki şakilerin yasadışı eylemleriyle ilgilidir. Bu kişiler; Ali adlı şahsı ve arkadaşını öldürüp genç kadınları kaçırarak taciz etmişlerdir. Mehmet Çavuş adlı mübaşir tarafından olayın inceleneceği kaydedilmiştir (RŞS37, 105a).

İlginç bir yaralama olayına, yukarıdaki hükümle aynı zamanlarda yaşanan ve İstanbul'a yazılan bir tahrirat suretinde rastlanmaktadır. Kimliği bilinmeyen, fakat reayadan biri olduğu belli olan davacının işyerine üç kere gelen kasaplardan Pabuççuoğlu Kara Mustafa ve arkadaşı, mağdura "sen bize her zaman niçin şarap ve kebap vermezsun" diyerek zorla kollarına ve ellerine mum ile rob (?) döküp işkence etmişlerdir. Olayı araştırmak üzere bir mübaşir görevlendiren merkez, suçluların cezalandırılmasını emretmiştir (RŞS37, 134b). Bu kişilerin davranışlarından bir eşkıya çetesi olduklarını düşünülebilir.

Hükümlerde görülen yaralama ve öldürme davalarında, olay mahkemeye ulaşınca mahkeme tarafından görevlendirilen kişiler; olayın gerçekleştiği yere giderek maktulün eceliyle mi, herhangi bir yaralama sonucunda mı, bir başkası

tarafından mı öldürüldüğünü tespit etmişlerdir. Bu inceleme sonucu ölüm nedeni tespit edilip duruma uygun süreç başlatılmıştır. Bir anlamda günümüzde "olay yeri inceleme ekibinin" yaptığı işi Osmanlı Devleti de uygulamıştır ve bu durumun şer'iyye sicillerindeki karşılığı "keşif ilamı" şeklindedir. Üstelik bu keşif raporunda maktul eğer cinayet sonucu öldürülmüş ise yaranın hangi bölgede olduğu ayrıntılı olarak kaydedilmiştir.

Keşif için gönderilen görevlilerin gittikleri mahaller çok farklı yerlerdir. Çünkü katl ve darb olayı kamuya açık alanlarda veya özel mülkiyette olabilmiştir. Bağ, çiftlik, köy, mağdurun hanesi, hane kapı önü, iş yeri gibi alanlar katl olayının gerçekleştiği mahaller olduğu gibi yol kenarı veya iki köy arası sapa ve ıssız alanlarda da öldürülme olayı görülmüştür. Ayrıca bu yerlerde eşkıya daha çok faaliyette olup güvenlik tehlikeye düşmüştür. Örneğin; Niğbolu'da oturan Ali Beşe'nin arzuhaline göre kardeşi Süleyman Beşe, Silistre'den Rusçuk'a giderken Kuzgunluk ve Sarı Güllü arasında yedi veya sekiz eşkıyanın saldırısına maruz kalmış ve katledilmiştir (RŞS38, 49b-51). Niğbolu sakinlerinin divana çıkarılıp yargılanmasını isteyen Ali Beşe'nin davası hakkında başka bir bilgi olmamakla beraber, diğer hükümler doğrultusunda soruşturmanın başlamış olabileceği söylenebilir.

Kollektif veya çete işi cinayete bir başka örnek de reayadan Salih adlı birinin başına gelen ve tarihi kaydedilmemiş gasp ile öldürme olayıdır. Ahmet adlı kişinin padişaha arzuhali sonucu kaydedilen hükme göre, kimliği belirsiz kişiler, Niğbolu taraflarında Eski İslimli adlı köyde Salih'i katledip otuz kuruşunu, bir çift piştovunu, kılıcını ve atını gasp etmişlerdir. Bu kişilerin bulunup görevlendirilen mübaşir tarafından Özi Divanı'na çıkarılmaları emredilmiştir (RŞS38, 90a-92).

Kaza merkezindeki mahallerden en çok katl olayı Cami-i Cedid'de gerçekleşmiştir. Bunun dışında Cami-i Atik, Kara Mustafa, Varoş, Hacı Musa ve Faik adlı mahallelerde de bu suç türü görülmektedir. Köyler ise dengeli bir dağılım arz etmiştir. Böylelikle suç daha geniş bir alana yayılmıştır. Bu köylerin adları şöyledir:

Karakocalı, Bey Alanı, Vetova, Koşarna, Eski İslimli, Tutrakan, Sarı Sinanlı, Ablanova, İlbasan, Batın, Köhne, Çernovi, İsmail Zımmi, Torlak, Kadı, İslim-i Müslim ve İslim-i Zımmi.

Bununla beraber, öldürme olayının işlendiği yer hükümlerde ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki tabloda katillerin ve suçun işlendiği bölgenin belli olduğu yaralama ve öldürme olayları ayrıntılarıyla verilmiştir.

DEFTER-SAYFA-HÜKÜM NO	MAĞDUR	FAİL	OLAYIN GEÇTİĞİ MAHAL	SUÇUN ŞEKLİ	SUÇUN TARİHİ
RŞS51/ 16a,35	Bey Alanı köyünden Arslan oğlu Ali Beşe	Veli oğlu Hüseyin	Bey Alanı Köyü	Bıçak ile üç parmağın kesilmesi sonucu yaralama	9 Ekim 1715
RŞS6/ 122b,192	Yanu oğlu Kino	Çernovi köyünden birkaç kişi	Mestaş (?) adlı mevki	Tüfek ile sağ göğsünden yaralama sonucu öldürme	12 Ekim 1736
RŞS36/ 8,23	Abdullah oğlu Hüseyin Beşe	Deli Yusuf	H acı Musa Mahallesi Eskicizade Camii yakınları	Kaşı üzerinden bıçak ile vurulup sağ kulağının altından çıkan darbe ile öldürme	6 Mart 1738
RŞS37/ 134b	Defterhane de çalışan bir kişi	Kasaplardan Pabuççuoğlu Kara Mustafa ve arkadaşı	Davacının işyeri	İş yerine gelerek zorla davacının kollarına ve eline mum ve rob dökme, yaralama ve tehdit	1739
RŞS8/ 103,391	Böcek Hafız oğlu Mehmet	Tenten oğlu Molla Mustafa oğlu Memiş	Cami-i Cedid Mahallesi	Sol meme üzerinden ve sekiz yerden yaralama ile öldürme	9 Ağustos 1778
RŞS8/ 103,394	Cami-i Cedid Mahallesi' nde bir terzi	Terzi Süleyman	Saraçhane'd eki dükkân önü	Tüfek ile alnından vurma	18 Ekim 1778 Kadir gecesi
RŞS8/ 103,401	Kara Mustafa Mahallesi' nden Halil	Şatır oğlu Ruşen	Selim Bey odalarının altında	Sol kasığından piştov kurşunuyla öldürme	18 Nisan 1778
RŞS8/ 103,406-407	Hacı Musa Mahallesi' nden Gordezade Molla Hasan oğlu Süleyman	Köpekçi Alemdar, Kayın Ahmet, Dellak Ali, Değirmenci oğlu İsmail	Bacıdarlık adlı yerde, pınar yakınlarında	Tüfek ile sağ memesinden ve parmağından vurarak öldürme	29 Mayıs 1778

RŞS8/ 106,421	Rıza Efendi	Hasan Paşa Hazinedarı Hüseyin Efendi	Rıza Efendi Fırını önü	Sol memesi üzerinden yaralama	19 Kasım 1778

Tablo 4: Fail-Mağdur ve Olay Yerine Göre Yaralama ve Öldürme Olayları

Bu tablodan ve tablo dışındaki diğer hükümlerden, gayrimüslimlerin de bu suç türü yüzünden mahkemeye başvurmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Örneğin, 6 Cemazıyelâhır 1149/ 12 Ekim 1736 tarihli hükümde, Yanu oğlu Kino adlı zımminin yakınları, Çernovi Köyü'nden Niko oğlu Pob Nikola, Dimo oğlu Kümüz (?) ve Kosta oğlu adlı kişileri dava etmiştir. İddiaya göre, Kino, Mestaş adlı bölgeden köye girdiği sırada adı geçen üç kişi tarafından tüfek ile göğsünün sağ tarafından yaralanıp bu yara sonucu ölmüştür. Keşif için bir görevlinin gönderilip soruşturmanın başlatılmasına karar verilmiştir (RŞS6, 122b-192). Gayrimüslimlerle ilgili bir başka örnekte de maktul bir gayrimüslim olup, katilin kimliği belirsizdir. 27 Rebi'ülâhır 1192/ 25 Mayıs 1778 tarihinde Varoş Mahallesi'nden Papas Yovanço adlı gayrimüslim halk arasında Macuncu Bölüğü denilen bağlarda, göğsü üstünden tüfek ile vurulmuş ve sonuçta ölmüştür (RŞS8, 103-405). Katili ve bu ıssız mevkide ne işi olduğu bilinmemektedir

Çalışmaya aktarılmayan birkaç hüküm dışında gayrimüslimlerle ilgili yaralama ve öldürme olayı kayıtlı değildir. Bunda, kendi cemaat mahkemelerine gitme isteği ağır basmış olabileceği gibi XVIII. yüzyılda Rusçuk bölgesinde nüfuslarının az olması da etkili olmuş olabilir. Bir gayrimüslimin bir Müslümanı öldürmesi veya tersi duruma ise şer'iyye sicillerinde neredeyse hiç rastlanmamıştır.

Tablo 4 ve şer'iyye sicilleri incelendiğinde XVIII. yüzyılın sonunda darb ve katl eylemlerinin oldukça yüksek oranda arttığı görülmüştür. Çünkü bu zamanda yenilgiyle biten savaşlar sonucu asker kontrolünden uzak bir Rusçuk vardır. Ayrıca yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan dağlı eşkıyası, sosyal düzende bir kaos ortamına sebep olmuştur. Bu durum suçun artmasına yardımcı etkenlerden birisi olup tehlikeyi arttırmıştır. Öyle ki kaza merkezindeki bir dükkân veya fırının önünde bile yaralama veya öldürme olayı gerçekleşmiştir. Ayrıca katl vakalarının artmasında reayanın silah taşıması da etkili olmuş olabilir. Eşkıyadan kendini korumaya çalışan reaya, bazen de kendi başına dert açmış ve öldürme olayına karışmıştır.

İncelenen şer'iyye sicillerinde sadece bir tane intihar vakasına rastlanmıştır. Bu da Cami-i Cedid Mahallesi'nde, Berber Mustafa adlı bir kişinin, evinde kendini

asarak hayatına son vermesi şeklindedir (RŞS8, 398-103). İntihar olayının yok denecek kadar az olmasının sebebi, İslam dinine göre intihar eyleminin büyük günahlar arasında sayılması şeklinde yorumlanabilir. Bu sebeple, insanların sorunları ne kadar büyük olursa olsun, İslam dini Rusçuk insanı üzerindeki oto-kontrol işlevini bu anlamda da sürdürmüştür. Örnekte görüldüğü gibi intihar eden insanların davaları sessizce bitip, dem ve diyet hakkı için yakınları, bulunduğu mahallin ahalisi de sorun yaşamamıştır.

Kadınlar, kimi zaman darb ve katl suçu ile mağdur olmuş, fakat hiç cinayet işlememiş veya hiç kimseyi yaralamamıştır. Bunda kadının toplumsal işlevinin ve konumunun Osmanlı erkeğine göre farklı olması etkilidir. Gündelik hayatta ev eksenli yaşayan kadın, dışarıya ender çıkmakta ve keşmekeşten uzak kalabilmekte, kalmadığı zamanda sorunlar yaşamaktadır. Örneğin; Yergöğü kazasından Hatice adlı kadın Rusçuk'a misafir olarak uğrayıp Cami-i Atik Mahallesi'nden iskeleye inerken Rusçuk Kalesi yakınlarında, kimliği belirsiz kişilerce göğsü ve belinden yaralanmış ve aldığı bu darbeler sonucu ölmüştür (RŞS8, 103-397).

Rusçuk kadını hükümlerde görüldüğü şekliyle kimseyi öldürmemiş ise de mağdur olmaktan kendini kurtaramamıştır. XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta yaşayan bir kadın, daha çok vekiller aracılığı ile miras ve veraset davalarında yakın akrabalarıyla beraber varis olarak dava açma rolünü üstlenmede etkindir.

İşlenen cinayetlerde İslam hukukunun gereği yapılmıştır. İncelenen şer'iyye sicillerinde bir ceza türü olarak, kasame ve diyet uygulamasına dair pek çok örnek bulunmuştur. Osmanlı toplum hayatında, bir tür kontrol şeklinde işlev gören kasame ve diyet (kan bedeli) uygulamasının, toplumun hayatını şekillendiren bir unsur olduğu görülmüştür. Cinayetlerin ve yaralamaların yarısına yakınında, katil belli değildir ve bu sebeple sorumlu olan olayın geçtiği bölge halkı, maktulün yakınlarına dem ve diyet parası yani kan bahası ödemek zorunda kalmıştır. İslam hukukunda yeri olan bu kasame uygulaması, insanları birbirinden sorumlu tutan ve sonuç olarak merkezin işini kolaylaştıran, devletin resmi görevlileriyle halkın dayanışmasını sağlayan bir sosyal kontrol mekanizmasıdır.

Yaralama ve öldürme gibi vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlarda suçluları dava edenler, genellikle öldürülen kişinin yakınları veya varisleri olmaktadır. Çünkü suç sabit olunca, diyet talebinde veya kısas isteğinde bulunacak

olanlar bu kişilerdir. Bu sebeple kasame ve diyet uygulamasına ait oldukça fazla örnek şer'iyye sicillerinde vardır. Kasame, İslam ceza muhakeme hukukunun ispat araçlarından birisidir. Köy, mahalle veya bir şahsın kendi mülkünde, üzerinde öldürülme izleri olan katili meçhul bir ceset bulununca, maktulün yakınlarının dava etmeleri üzerine köy ve mahalle halkına yemin ettirilmesi demektir (Akman, 2002: 789).[37] Yani bu öldürme işinde hiçbir etkilerinin olmadığını itiraf ve taahhüt ederek sorumluluktan kurtulmalarıdır. Ayrıca bu uygulamanın, toplumda can ve mal güvenliğini korumada bölge halkının duyarlılık kazanması, ortak sorumluluk bilincinin güçlenmesi, cinayet zanlılarının haksız ithamlardan kurtulması, maktulün yakınlarının acılarının hafifletilmesi, adaletin tecelli edip kamu vicdanının rahatlatılması gibi işlevleri vardır (Bardakoğlu, 2001: 528).

Rusçuk şer'iyye sicillerinde işlenen cinayet vb. türü vakalarda, bölge halkına katil belli olmadığı durumlarda kasame sorulmuştur. Bunun yanında cinayet davalarında, diyet karşılığı sulh olunan dava örnekleri de çoktur. Diyet, İslam hukukunda yaralama veya öldürme olaylarında mağdur tarafa kan ve ceza bedeli olarak ödenen mal veya paradır. Diyet âdetinin kan davalarını önleyen, şahsi intikamları teskin eden özelliği vardır ve bu da toplum için faydalı olmuştur. Diyet, bir nevi sulh sağlama aracı olarak görülmüş ve uygulanmıştır (Bardakoğlu, 1994: 473, 478).

XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerindeki diyet uygulamasına bir örnek, Dümekli Köyü ile Maratin Köyü halkı arasında geçen 15 Şevval 1153/ 3 Ocak 1741 tarihindeki davada görülebilir. Dümekli Köyü'nden Sunullah oğlu Sinan oğlu Seyyid Ali'nin büyük oğlu Veliyüddin, büyük kızı Şerife Ayşe, küçük kızı Şerife Hatice, Maratin Köyü Müslüman ve gayrimüslim ahalisine dava açmışlardır. Mahkemeden iki sene önce babaları Seyyid Ali'nin, Maratin Köyü'ne gidip kıyafet satın aldığını ve bu esnada darp edilerek öldürüldüğünü iddia etmişlerdir. Fakat iddialarını ispat edecek delilleri bulunmadığı için ara bulucular araya girerek Maratin Köyü ahalisinden yirmi beş kuruş almışlar ve böylelikle dava sonuçlanmıştır (RŞS36, 46-112).

[37] İslam hukukunda yeminin özel bir yeri vardır ki kasame uygulamasında da ne kadar önemli bir işlevi olduğu görülmektedir. Sanığın, Kur'an-ı Kerim'e el basarak doğru söyleneceğine dair verdiği taahhüt anlamında kullanılır. Yeminden kaçma (nükûl) ve yemin etme şeklinde sonuçları bulunmaktadır. Böylelikle sanığın suçu varsa belli olur, yoksa affedilir.

Sulh olsun olmasın, cinayet suçunun neden işlendiği konusu ile ilgili hükümlerde bir açıklama bulunmamaktadır. Fakat ekonomik sebepler kategorisine girebilecek mal, eşya, para, hayvan gasp etme bazı cinayet davalarına sebep olmuştur. Bazen de maktul ölüm döşeğinde iken, çevresinde bulunan insanlara öldürülmesi ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu, söz konusu ahalinin bir isteği olabileceği gibi maktulün hassasiyetinin tezahürü de olabilir. Her halükarda maktulün bu bilgilendirmesi ile hem bölge halkı sorumluluktan kurtulmakta, hem de mahkemenin işi kolaylaşmaktadır.

Bazen kasten, bazen hataen cinayet işlenmiş olup, bu eylem kamu güvenliğini huzursuz etmiştir. Ayrıca XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta cinayet sıkça gerçekleşmiştir. Rusçuk toplumundan Müslüman erkeklerin bu suç türünde en yüksek oranda maktul veya fail olduğu gözlenmiştir. Cinayeti işleyen kişiler ise toplumun her kesiminden olabilmektedir. Reaya katil olabilirken bir taşra görevlisi de bu suçu işleyebilmektedir. Bu durum da bölge insanları için ilave bir sorundur. Güvenebilecekleri bir yetkilinin cinayet işlemesi, şüphesiz tedirginlik yaratmıştır. Bunda, XVIII. yüzyılda ülkenin içinde bulunduğu siyasi çalkantılar sonucu oluşan kontrolsüzlük ve denetimsizlik etkili olmuştur. Bununla beraber bu suçu işlemenin bir de psikolojik boyutu bulunmaktadır. XVIII. yüzyıl gibi zor bir zamanda yaşamak, reayayı ve toplumun diğer kesimlerini zorlamış, bu zorlanma ruhsal çöküntü ve sıkıntılara sebep olmuş olabilir. Bunun sonucu da cinnet hali veya saldırganlık şeklinde tezahür etmektedir.

Reaya da, bu suç türünde hem etken hem edilgen taraftır. Öldürülmüş ve öldürmüş insanlar, toplumun yönetilen kesiminden de olabilmektedir. Bir kadının rahatça seyahat edemediği; bir fırıncının, dükkânının önünde öldürüldüğü bir ortamda, kırsal bölge kadar olmasa da, kaza merkezi de tehlikelidir. Bunda elbette kişiler arası husumetler de etken olabilir.

Reayadan iki kişi arasında yaşanan ilginç bir yaralama örneği, kişiler arası husumeti akla getirmektedir. Gurre-i Zilka'de 1127/ 2 Ekim 1715 tarihli hükme göre, Bey Alanı Köyü'nden Veli oğlu Hüseyin, yine aynı köyden Arslan oğlu Ali Beşe'yi bıçak ile üç parmağından yaralamıştır. Bunun sonucunda Ali, Hüseyin'e dava açıp dem ve diyetini istemiştir. Fakat Hüseyin, Ali'nin parmaklarını tedavi etmek için cerrah çağırdığını, Ali'nin cerrahı istemediğini ve parmaklarına baktırmadığını belirtmiştir. Kadı, şahit istemiş, şahitler gelmiş ve verdikleri ifadede olayın

Hüseyin'in anlattığı gibi olduğunu söylemişlerdir. Sonuçta, Ali Beşe haksız bulunmuştur (RŞS51, 16a-35).

Çalışmada kullanılan sicillerde nadir olarak karşılaşılan içki içme ve küfür suçu bir öldürme tehdidiyle birlikte görülmektedir. 25 Cemazıyelâhır 1127/ 28 Haziran 1715 tarihindeki davaya göre, Kara Kocalı Köyü'nden Ali oğlu Demir Mehmet yine aynı köyden Yusuf oğlu Mehmet'e gündüz vakti öldürmek maksadıyla tüfek doğrultmuş; kutsal değerlerine küfür etmiştir. Demir Mehmet durumu inkâr etmiş ve kadı da şahitler çağırıp onları dinlemiştir. Şahitler Demir Mehmet'in içki içtiğini, ne iş yaptığının belli olmayıp sürekli gezdiğini ve daha önce cinayet olayına karıştığını ifade etmişlerdir (RŞS51, 2a-27). Ne yazık ki olayın bundan sonraki kısmı bilinmiyor. Demir Mehmet'in neden Mehmet'i öldürmek isteyip de sonradan vazgeçtiği bir soru işareti olarak kalsa da, maddi birtakım beklentilerinin veya husumetinin olabileceği akla gelmektedir.

2.1.5. Diğer Suçlar

Çalışmanın buraya kadar değinilen konularından ayrı olarak, incelenen şer'iyye sicillerinde farklı içerikte hükümlere de rastlanmıştır. Bu bölümde, söz konusu münferit olaylar açıklanacaktır. Bu hadiseler; tecavüz, yol güvenliği, Rusçuk toplumu arasında vuku bulan, sebebi bilinmeyen kavga ve fitneler, İskerletzade Konstantin'in şikâyetleri gibi sicillerde büyük bir yekûn tutmayıp suç mefhumunu aydınlatmak adına bilgi verebilecek hadiselerdir.

Rusçuk insanı, XVIII. yüzyılda çok çeşitli suçlar ile uğraşmıştır. Bu sebeple bazen bu suçlardan muzdarip olmuş, bazen de bu suçu işleyerek toplumun güvenliğinin ve huzurunun bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bazı suç türlerinde ise kadınlar daha çok mağdur olmuştur. Bu suç türlerinden biri tecavüzdür. Genel olarak bakıldığında, tecavüz mağduru kadın ve çocuklar olmaktadır. Bu olay, mağdurun ailesinin namus ve şerefini kirlettiği, mağdur için itiraf etmenin çok zor olduğu birçok karışık ve ağır travmaların yaşandığı sarsıcı bir süreçtir. Böyle bir tecrübeyi edinen kadın hakkında olumsuz zan üretilecek, bu kadın ve ailesi toplum nezdinde horlanacaktır. Kısaca, her cinsel taciz yaşayan veya tecavüz mağduru olan kadın ve ailesinin mahkemeye gitmediği rahatlıkla söylenebilir. Bununla beraber, taciz eden kişiye karşı önlem alınmıştır.

Bu suç türü ile ilgili kaydedilmiş hükümde, suçu işleyen kişi bir din adamıdır. Mesih Mahallesi İmamı Müteseyyid Abdullah'ın davalı olduğu hükmün tarihi 5 Zilhicce 1150/ 26 Mart 1738'dir. Davacının kimliği belli olmayıp mahalle ahalisi imamı dava etmiştir. Hükme göre, imam, çocuklara cinsel tacizde bulunmaktadır. Mahkemeden önce de bu tür davranışlarından dolayı bir mahkeme geçirmiş ve kadı kendisine tenbih şeklinde hafif bir ceza vermiştir. Fakat imam bu suça devam etmiş; bu sebeple karısı onu boşamıştır. Son olayda imam, bakire bir kızın bekâretini bozmuştur. İmam, kızı nikâhladığını söyleyerek kendisini savunmuştur. Sonuçta, kızı evine gizlice götürdüğü ve kıza tecavüz ettiği için başından imamesi alınıp meslekten ihraç edilerek Rusçuk Kalesi'nde kalebend edilmiştir (RŞS36, 70-168). Söz konusu olay günlerce konuşulup ahalinin gündemini meşgul ettiği söylenebilir. Çünkü İslam dinine göre yaşayan Osmanlı toplumu için, tecavüz ağır bir suçtur ve ağır yaptırımları vardır. Üstelik bu olaydaki imam müteseyyiddir.[38] Bu bağlamda, sahte seyyid İmam Abdullah'a kadının bir ceza veya yaptırım uygulayıp uygulamadığı bilinmiyor. Fakat kendisine, tecavüz suçundan dolayı, ağır bir ceza olarak kalebentlik verildiği kayıtlara geçmiştir. Kimliği belli olmayan, fakat hayatında kara günler yaşamış bu kız ve ailesi için bundan sonrası nasıl olmuştur diye düşünülebilir. Bu kızın kim olduğu kayıtlara geçmediği için, belli ki, ailesi olayın duyulmasını istememiştir. Bu istek çok da mümkün değildir. Bununla birlikte, aile, olayın gizli kalması için her türlü önlemi almıştır. Tecavüz mağdurunun, kendisini bu kadar gizlemesinin sebebi toplumsal baskı olabilir.

Güvenlik, kadın-erkek, genç-ihtiyar, toplumun her kesimi için olmazsa olmaz gereksinimlerin başında gelir. Özellikle, firari askerlerin ve eşkıya tasallutunun yoğun olduğu XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta, erkekler için kadınlara nispetle daha önemli olan bir sorun yolların güvenliğidir. Bunun sebebi, erkek nüfusun daha çok seyahat etmesi, kadınlara göre evlerinin dışındaki işleri halletmek zorunda olmalarıyla ilgilidir. Bu yazılanlardan Osmanlı kadınının hiç seyahat

[38]Seyyid ve şerîf "nesl-i pâk-i Muhammedî'ye mensup olup yüceltmiş" demektir ve Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Fâtıma'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için kullanılan unvandır. Osmanlı Devleti'nde bu kişilerin durumlarını ve sorunlarını takip eden bir kurum olan "nakibü'l-eşraflık" kurulmuş ve bu kurum sahte seyyid ve şeriflere yaptırımlarda bulunmuştur. İmparatorlukta, seyyid ve şerifler ayrıcalıklı konumda olup kendilerine bazı vergilerden muafiyet sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece seyyidler ve şerifler yeşil renkli başlık kullanmıştır. Sahte seyyid ve şeriflerin olması da onlara tanınan ayrıcalık ve toplumsal statüleri gereği sahip oldukları imtiyazlardan kaynaklanmıştır. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.: 37, Ankara, 2009, ss. 40-43.

etmediği anlaşılmamalıdır. Örneğin, merkezden Rusçuk ve Bozcaada kadılarına ayrı ayrı gönderilen, Evâil-i Rebi'ulâhır 1166/ 5-14 Şubat 1753 tarihli ferman, Eski Boğdan Voyvodası Konstantin'in hamisi Vasiliki'nin sürgün edilmesinden dolayı, Vasiliki'nin ailesinin adaya ulaştırılması ile ilgilidir. Vasiliki'nin ailesi ve kız kardeşleri Rusçuk'a bağlı Çernovi'de oturmakta olup bu şahısların bir mübaşir nezaretinde adaya gönderilmeleri ve güvenliklerinin sağlanması istenmiştir (RŞS37, 14b-43).

Yol güvenliği ile ilgili merkezden gönderilen başka bir ferman, Eflak'tan İstanbul'a gitmesi gerekli olan Mercanoğlu ile ilgilidir. Hükümden anlaşıldığına göre, Mercanoğlu merkez için önemli bir kişidir. Çünkü kendisinin güvenliğinin sağlanması için özel çaba sarf edilmiştir. Fakat devlet işi gizli olduğu için, Mercanoğlu'na ne görev verildiği bilinmemektedir. Evâhir-i Safer 1165/ 28 Aralık- 5 Ocak 1752 tarihli fermanda Mercanoğlu'nu İstanbul'a getirmekle Dergâh-ı Âlî çavuşlarından Ali Çavuş görevlendirilmiştir. İlgililere yazılan fermanda Ali Çavuş'un konakladığı menzillerde güvenliğinin sağlanması ve kendisine yardımcı kuvvet verilmesi emredilmiştir (RŞS37, 11a-30).

Sorunlar sadece güvenliği sağlama anlamında tarihe geçmemiştir. Bir de toplumun kendi içinde fitne ve kavganın oluştuğu durumlar vardır. Bu durumlarda, İstanbul, diğer hükümlere ve suçlara göre farklı bir tavırla arabulucu görev üstlenmiş, huzur ortamını tekrar sağlamak için gayret etmiştir. 12 Safer 1148/ 4 Temmuz 1735 tarihinde Rusçuk kadısına gönderilen hükme göre, Rusçuk ayanlarından Kadeş oğlu Hasan'ın diğer ayanlar ve reaya ile mahkemeden dört sene öncesine dayanan kavga halleri ve husumeti vardır. Bu düşmanlığın sebebi belli olmamakla beraber daha önce de Rusçuk'ta mahkemeye başvurulmuş, ancak çözüm söz konusu olmamıştır. Bunun üzerine vekiller ile Vidin Divanı'nda görülen ikinci davada, Vidin kadısı ve maiyetinin kararı ile Kadeş oğlu Hasan'ın fitneye sebebiyet verdiği ve şer'i kaidelere aykırı şekilde davrandığı için kalebend edilmesine karar verilmiştir. Davalı taraf, durumu merkeze taşıyınca, merkez durumu incelemiş ve Kadeş oğlu Hasan'ın kalebend edilme kararının iptal edilmesi, bunun için mübaşir Halil Ağa'nın tayin edilmesi ve verilen emre uyulması emredilmiştir. Muhalefet edenler olursa, kimliklerinin merkeze iletilmesi de eklenmiştir (RŞS52, 32b-69).

Kadeşzadelerin düşmanlarının çok olduğu anlaşılmıştır. Fakat Kadeş oğullarıyla, diğer ayan ve ahalinin husumetlerinin bitip bitmediği hakkında daha

fazla bilgi bulunamamıştır. Bununla beraber, çalışmanın "eşkıyalık" bölümünde geçtiği üzere Kadeşzadelerin tamamen masum olduklarını söylemek de yanlıştır. Onların, eşkıya ile işbirliği içinde bulundukları vakidir. Sonuç olarak, Kadeşzadelerin, Rusçuk'un sosyal hayatında etkili oldukları açıktır. Ayrıca söz konusu durum da bölgedeki güç ilişkilerinin sorunlu ve gerilimli olduğunu göstermektedir.

Devletin koyduğu kurallara uymayıp, suç işleyen kesim sadece Müslümanlar değildir. Gayrimüslim ahalinin kilise tamiri ve inşası konusunda devletin emirlerinin dışına çıktığı olaylar da vardır. İncelenen şer'iyye sicillerinde Hıristiyan nüfusun bu suçu işledikleri tespit edilmiş ve baş sorumluların ruhbanlar olduğu gözlenmiştir. 11 Zilhicce 1165/ 20 Ekim 1752 tarihli merkezden konuyla ilgili, Niğbolu sancağındaki kaza ve köylerde bulunan manastır ve kiliselerin ruhbanlarını hedef alan hükümde, ruhbanların gizlice kilise tamir ettikleri ve yeni kilise yaptıkları haberi alınmıştır. Ceza kati ve net olup emre aykırı bir şekilde inşa ettirilen kiliselerin yıktırılması ve sorumluların mübaşire teslim edilmesidir (RŞS37, 3a-20). Takip eden yılda (H. 25 Zilhicce 1166/M. 23 Ekim 1753) aynı sorun Rusçuk özelinde tekrar etmiştir. Kazada bulunan kiliselerin genişlik ve yükseklik açısından kontrol edilerek eski durumlarından farklılık gösterenlerin yıktırılması, sorumluların yine mübaşire teslim edilmeleri yönünde emir çıkmıştır (RŞS37, 41a-121).

Bu iki örnekte görülmektedir ki merkez, kiliseler konusunda son derece titiz davranıp, emirlerine uymayanlara gereken cezayı vermiştir. Yüzyıl boyunca kilise tamir ve inşası ile ilgili sadece üç hüküm bulunmasından yasaya aykırı bir şekilde kilise yapanların çok az olduğu düşünülebilir. Buradaki sorun, Hıristiyanların ibadet yerlerinin yok edilmek istenmesi değil devletin belirlediği ölçülere uyulmamasıdır. Ruhbanların ceza alma sebebi de bu türden bir itaatsizliktir. Osmanlı topraklarında çok çeşitli dini kimlikte insanlar yaşamıştır ve ibadetlerini istedikleri gibi yerine getirmişlerdir.

İslam hukukuna göre kilise yapmak yasaktır. Var olanlar tamire muhtaç hale gelirse onarım ancak eski malzeme kullanılarak yapılır. Söz konusu kiliselerin tamiri meselesi bu sebeple merkez tarafından sorun olarak düşünülmüştür.

Gayrimüslimlerin münferit sorunları bu kadarla sınırlı değildir. İstanbul'a şikâyet gönderen Eflak Voyvodası İskerletzade Konstantin'in başından geçenler de

hayli zor günler yaşadığını gösterir. Osmanlı Devleti ile ilişkileri olumlu seyreden ve bölgesinde nizamı sağlamaya çalışan tarihi bir figür olan bu kişinin, Evâhir-i Şevval 1147/ 15-24 Mart 1735 tarihinde Babadağı Kışlağı'nda görülen mahkemesinde kendi reayasını korumaya gücü yetmediği için merkezden destek istediği görülmüştür. İskerletzade'nin verdiği beyana göre, Eflak reayası birkaç seneden beri kale sınırında koruma görevini yapmaktadır. Bu reaya, sefer sırasında Osmanlı'ya kereste, mühimmat vs. temin ettiği için güçlü kişilerin korumasına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Rumeli tarafına sefer için gönderilen askerler, Eflak reayasının yem ve hayvanlarını zorla almakta ve Tuna Nehri'nden geçen reayaya musallat olmaktadır. Merkez de, bu gibi girişimlerin engellenmesi ve bu amaçla bir çavuş tayin edilip çıkan emre uygun hareket edilmesi kararını vermiştir (RŞS6, 29a-99).

Eflak reayası, sınır bölgesi olmanın sıkıntısını, savaş ve barış zamanlarında çekmiştir. Ancak savaş zamanı yaşanan sıkıntılar artmıştır. Yine İskerletzade Konstantin'in orduya gönderdiği arzuhale, merkezin İsakçı'dan verdiği cevap, Evâsıt-ı Rebiü'lâhır 1149/ 18-27 Ağustos 1736 tarihlidir. Niğbolu, Silistre, İbrail, Rusçuk kadıları, Silistre mütesellimi ve Niğbolu mütesellimine gönderilmiş emre göre, Niğbolu, Silistre, İbrail, Rusçuk cizyedarları, Eflak reayasından çeşitli bahanelerle haksız ve usulsüz cizye toplamak için reayayı taciz ve darp etmiş, onları zincirlemiş, onlara türlü işkencelerde bulunmuşlardır. Üstelik reayanın paralarını da almışlardır. Olayı meşrulaştırma argümanları ise kendilerinin, Eflak reayasını cizye vermek zorunda olan yabancı reaya olarak görmeleridir. Oysa bu cizyedarların bölge alanı, hiçbir zaman Eflak toprakları olmamıştır. Eylemlerinin sebebi, fazla para kazanma hırsı olsa gerekir. Ama bu yolsuzluğun sonucu, reayanın baskı ve zulümden dolayı topraklarını terk etmeleri olmuştur. Merkez, bu durumun önlenmesini, bunun için de eski kayıtların incelenmesini istemiştir (RŞS6, 16b-76). Konstantin ise çaresizce, İstanbul'dan medet ummuş ve pasif kalmış bir voyvoda izlenimi vermiştir.

İskerletzade Konstantin'in, merkeze yaptığı diğer şikâyetler yukarıdaki hükümle paralel içeriğe sahiptir. Seferdeki orduya haber götürecek ulakların[39]

[39] Osmanlılar'da devletin resmî haberlerini ulaştıran görevlilere verilen isimdir. Elinde ulak hükmü bulunan kimse kendisi, hizmetkârları ve kılavuzları için beygir alır; eşyalarını taşıtmak için de beygir isterdi. Ulaklar bu hayvanları gittikleri yerlerde bırakır, dönüşte yorgun olmayan dayanıklı beygirlere el koyarlardı. Yolda hayvanlarının zayıf düşmesi durumunda rastladıkları bir kimsenin beygirini alabilirlerdi. Ulaklara menzillerde gerekli beygirler temin edilir, beratları olmayanlara ise beygir verilmezdi. Kimlere ne kadar beygir verileceği fermanlarla Anadolu ve Rumeli menzillerine

yaptıkları ile ilgilidir. Ulakların, Eflak reayasından fazla menzil beygiri temin edip, onlara zulüm yapmaları ve işkence etmeleri, mal, yiyecek ve hayvanlarını zorla almaları (RŞS6, 41-a/41b) bu sıkıntılar arasında zikredilebilir. Ayrıca Eflak bölgesindeki tüccarlar, kendi görevleri olmadığı halde reayadan vergi toplamaya kalkışmışlardır (RŞS6, 17a-77). Eflak bölgesinde bu kadar çok sorun yaşanması, daha önce kısaca değinildiği üzere, coğrafi anlamda sınırda bulunan bir bölge olmasından kaynaklanmıştır. Sınırdaki yerlerde, kontrol daha zor, daha meşakkatlidir. Diğer voyvodalarla ilgili şikâyet ve yardım talepler yok iken, İskerletzade Konstantin'in sürekli merkezden medet umması da bunun bir kanıtıdır. Ayrıca bu voyvodanın yeterince güçlü bir yönetici vasfının olmaması da reayanın sıkıntılarının bitmemesinde bir etken olarak düşünülebilir.

Münferit hadiseler incelendiğinde görülmektedir ki davacıların kimlikleri açıkça belirtilmemiş, davalılar da ayrıntılı olarak kaydedilmemiştir. Osmanlı mahkemesinin her zaman yaptığı gibi yargılama için gerekli olan bilgiler, gerektiği kadar kayda geçirilmiştir. Toplumun her kesimini ilgilendiren bu örnekler, bazen bölgesel, bazen şahsi veya ailevi bir çerçevede yaşanmıştır. Söz konusu suç her ne olursa olsun, merkez, yaptırımını uygulamış, gerekli önlemleri alıp suçluları cezalandırmıştır.

2.2. SUÇU TETİKLEYEN UNSURLAR

İnsan denilen tarihsel, psikolojik ve sosyolojik bir varlığın, bir eylemi yapma sebebi tek olmayıp birçok etmenin birleşmesine bağlıdır. İnsan, tarih boyunca, belki de davranışlarının altında yatan nedenlerin çeşitliliği sebebiyle suç unsuru taşıyan eylemlerde bulunmuştur. Fakat bir insan eylemi, her dönemde ve her toplumda "suç" olarak kabul edilmemiştir. Çünkü suç mefhumu, zaman unsuru, dinsel farklılık, hukuki yapılanma ve ahlak görüşü gibi etkenler sebebiyle çeşitli toplumlar ve çağlar için farklılık göstermiştir (Yazıcı, 2019: 109). Uzun insanlık tarihi boyunca, iyi ile kötü beraber var olmuş, içinde bulunduğu toplumun genel ahlakî, örfî ve hukukî kurallarını ihlal eden az veya çok sayıda şahıslar bulunmuş ve bulunmaya devam edecektir. Bu fıtri bir durum olup hayatın özünde bulunan hakikatin bir yansımasıdır. Önemli olan suçu ve suçluyu en aza indirmek için gerekli tedbirlerin alınmasıdır. İslam diyalektiğine göre, kötü iyiyi, yanlış doğruyu yaşatır ve

bildirilirdi. Yusuf Halaçoğlu, "Ulak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.: 42, İstanbul, 2012, ss. 77-79.

oldurur. Bu bağlamda, insanlık tarihinin edipleri, düşünürleri ideal toplum mefhumu üzerine kafa yormuşlar ve kimine göre ütopya denilen, herkesin mutlu ve güvende yaşayabileceği bir toplum varsayımı üzerinden dünyayı yorumlamışlardır. İnsanlık tarihinde yaşamış muzaffer komutan ve devlet adamları ise bu düşünsel eylemleri hayata geçirmiş ve yönetici vasıflarıyla, ülkelerini idare etmiş, çağına göre şekillenen yöntemlerle yönettikleri kimselerin refahı için adaletle hizmet etmişlerdir veya etmeleri gerekmiştir. Bununla beraber, adil bir devlet, suç unsurunu azaltır fakat yok edemez. Suçun bireysel yanı da vardır. Suç hakkında her şey, yönetimde bulunanların niteliği ile açıklanamaz. Ayrıca suçun niceliksel artışı toplumun bozulması ile doğru orantılıdır.

Tarihi süreç içerisinde her devlette bu bozulma er veya geç yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da düşüş zamanlarından önce, üç kıtada ila-yı Kelimetullah adına yaptıkları seferler ile nizam-ı âlem düşüncesi ve hedefiyle İslam medeniyetinin temsilcisi ve koruyucusu olmuştur. Reayasını güven içerisinde yaşatmayı tasarlamış ve bunu uzun bir süre de başarabilmiştir. Bunun için uğraşan padişahlar ile yüksek düzeydeki bürokratların faaliyetleri tarih kitaplarının sayfalarını doldurmuştur.

Her ne sebeple olursa olsun suç unsurunda insanın bozulması asıl etkendir. Çünkü bir toplum bireylerden oluşur. Toplumda faaliyet gösteren, suçu işleme veya işlememe tercihini yapan o toplumu oluşturan bireylerdir. Bu sebeple tekâmül yolundaki insan, hiçbir zaman mükemmele ulaşamayacağı için bazen yanılmış, hataları ve suçları olmuştur. Tahrif ve bozulma, hayatın özünde olan bir gerçekliktir. Üstelik her idealin veya her hedefin uygulamada aksayan yönleri de bulunup bu taraflar arttıkça, yani yozlaşma başladıkça o toplum için yıkımı kaçınılmaz kılmıştır.

İnsan, suçu işlemede; başta gelen role sahip olmakla beraber, şartlar müsait olduğunda bu eğilimin açığa çıktığı da sosyolojik bir gerçektir. Bu bağlamda suçu tetikleyen unsurlar çok boyutlu sebeplere göre incelenmelidir. Bu sebepler; siyasi, idari, ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak sıralanabilir.

Siyasi sebepler, zamanın ruhu ile anlaşılabilecek bir nedenler bütünüdür. XVIII. yüzyıl, günümüz tarihçilerinin bir kısmı tarafından; Osmanlı Devleti için gerileme değil bir dönüşüm başlangıcı olarak kabul edilse de, bu dönem; Viyana Bozgunu'ndan itibaren askeri gücün kaybedildiği, eski siyasi başarılardan uzaklaşıldığı bir dönem olmuştur. Zaman zaman askeri seferlerde başarılar elde eden

Osmanlı Devleti, bu başarıları çoğu zaman koruyamamıştır. Üstelik XVIII. yüzyıldaki askeri başarılar, eskiye göre çok daha uzun ve ağır süreçler sonunda elde edilmiştir. Bu da ordunun yıpranması, reayanın vergi yükünün artması, asker uzun süre seferde olduğu için köy ve kasabaların başıboş kalması yani güvensiz bir ortamın oluşması demektir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde çok sayıda örneği verilen, eşkıya tasallutu ve firar eden askerler, bu karamsar tablonun bir yansımasıdır. Savaş ortamında güvensizlik doğmuş ve sürmüş, suça meyilli fırsatçılar devreye girmiştir. Zamanın bir nevi teröristi olan eşkıya ise bulunmaz fırsatlar yakalamış ve merkez, defalarca ferman gönderip Rusçuk bölgesi taşra görevlilerini uyarmasına rağmen kesin bir çözüm bulamamıştır. Bu da göstermektedir ki toplumsal sıkıntı ve gerginlik dönemleri, suç oranını arttıran bir özelliğe sahiptir. Çünkü suça meyilli kişiler, kargaşa durumlarında aradıkları fırsatları bulmaktadırlar.

Bu bağlamda meseleye bütüncül bakmak faydalı olacaktır. Rusçuk insanı için XVIIII. yüzyıl eşkıya tasallutu, zulmeden vergi tahsildarları, gaspçılar ve katillerden kendini korumak zorunda kaldığı bir dönemdir.[40]

Suçun oluşumunda etkili olan idari ve ekonomik sebepler ise, siyasi sebeplerden ayrı düşünülemez. Çünkü bu sebepler; birlikte, bir toplumun yapısını ve bütünlüğünü oluşturur. İdari sebepler, zayıflayan merkezi yönetimle kontrolün bir anlamda gevşediği bir dönemde Rusçuk taşra görevlilerini suça itmiş veya suç işlemek için fırsat doğurmuştur. Elbette hepsi de görevini ihmal edip, stokçuluk veya rüşvete bulaşmamıştır. Fakat incelenen şer'iyye sicillerinde görevi aksatma ve görevi suistimal düşündürücü vaziyettedir. Üstelik tehditkâr ferman veya buyrulduların arka arkaya taşraya gelmesine rağmen kalıcı bir çözüme ulaşılamamıştır. Bu durum, özellikle vergi tahsildarları ile reaya arasındaki problemlerde kendini göstermektedir. Taşra yöneticileri, çeşitli bahanelerle fazladan vergi almakta; reaya bunu merkeze

[40] Rusçuk insanı, elbette tamamen yalnızlaşmış bir durumda değildir. Kimi zaman taşra yöneticilerinden, kimi zaman eşkıya veya kişisel ilişkilerinden başı ağrısa da, kendisi için adaleti tesis edeceğini düşündüğü şeriat mahkemesi vardır. Suçla ilgili hükümlerin fazla oluşundan bu sonuca varılabilir. Bu noktada Osmanlı kadısı, önemli bir fonksiyon icra etmiş ve kendisi çözüm bulamasa bile, reayanın şikâyetlerini bir üst mercii olarak çalışan merkeze bildirmiştir. Böylelikle Rusçuk insanı için tek çözüm yolu da taşra mahkemesi olmamıştır. Ayrıca yolculuğun zahmet ve ekonomik yükünü göze alabilen bir köy, temsilcileri aracılığıyla, arzuhalini sunmak üzere toplu olarak İstanbul'a gitmekten de kaçınmamıştır. Bu da, Padişah ve adaletine dayanmak, güvenmek demektir. Tabii bazı istisnalar da yok değildir. Bazen reaya belki korkudan, belki açlıktan eşkıya ile işbirliği yapmış veya çeşitli suçlara bulaşmıştır.

bildirmekte; merkez de taşradaki diğer yöneticilerin duruma müdahale etmesini isteyip sonucu takip etmektedir. Bu da göreceli bir rahatlık sağlamaktadır. İdari ve coğrafi anlamda merkezden nispeten uzak bir bölge olan Rusçuk'ta, ayanlar ve yerel yöneticiler, bu durumdan kendi çıkarları adına yararlanmasını bilmişlerdir. Fakat her zaman istediklerini yapamamışlar; bazen de suçun niteliğine göre çeşitli cezalara maruz kalmışlardır. Yani XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta devlet tamamen yok değildir.

Ekonomik sebepler, suçu oluşturan en etkili unsurların başında gelir. Devlet, zayıflayan ekonomisi sonucu halka yüklenmiş; bunun sonucunda halkın çeşitli kesimlerinin verdiği farklı, fakat olumsuz tepkiler ortaya çıkmıştır. Devlet, memurlarına hazineden maaş veya yolluk ödeyemediği için onlar, İstanbul'dan görev yerlerine giderken geçtikleri yerlerin ahalisinden para almışlardır. Ayrıca atandıkları yerlerde yerleştikten sonra yönetim bölgelerine bağlı olan hatta kendileriyle hiç ilgisi bulunmayan yerlere; ya kendileri çıkarak yahut bölükbaşları göndererek "devirler" yapmışlardır. Bu da reayanın fakir düşmesine sebep olmuştur. Üstelik İstanbul'dan gönderilen paşalar, kendilerine verilen görevi almak için rüşvet veya harç ödemişlerdir. Bu paşalar, hem kaybettikleri parayı geri kazanmak, hem de gelirlerini çoğaltmak istemişlerdir. Bu durumu da bir hak olarak görmüşlerdir. Bu kişilerin zengin olmak adına gerçekleştirdikleri bu kanunsuz eylemler ve soygunlar, reayanın perişan olmasına ve bu hareketleri sürekli İstanbul'a şikâyet etmelerine sebep olmuştur (Özkaya, 1974: 445, 446). Bunun sonucunda XVIII. yüzyılda devlet idaresinin taşradaki gücü ve etkisi zedelenmiştir. Sonuçta zor koşullarda yaşayan insanlarda da suç işleme olasılığı artmıştır. Bozulan yapı içerisinde güçlü olan ayanlar ve taşra görevlileri, reaya için eşkıya kadar zalim olmuştur. Maddi hırsları adına reayadan faydalanan bu kişiler kriz ortamından gayr-i ahlaki şekilde faydalanmış ve zenginleşmiştir.

Reayanın bu zulme karşı takındığı tavır, vergi vermemek, ilgilileri merkeze şikâyet etmek ve çare(sizlik) olarak yerini yurdunu terk etmek olmuştur. Bu da, üretici kesim olan ve tarım yapması beklenen reayanın, çiftini, çubuğunu bırakıp üretimi aksatması demektir ve sonucu, tüm ülke için açlıktır, sefalettir. Üstelik vatanını terk edip vergi vermeyen reaya yüzünden geride kalan reaya daha çok vergi ödemek mecburiyetinde kalmıştır. Bu da şikâyetlerin artmasına sebep olmuş ve huzursuzluğa zemin hazırlamıştır. Görüldüğü üzere, bozulan düzenden; hem fırsatçılar, hem de ezilen kesim olan reaya etkilenmiştir.

Teknik anlamda zayıflayan ve çağın yeniliklerini yakalayamayan Osmanlı ordusunun bozulması da ekonomik anlamda suçu tetikleyen unsurlardandır. Sefer süreleri uzamış; ordu yıpranmıştır. Seferdeki ordu, o günün koşullarında; iklimle, coğrafyayla ve düşmanla aynı anda savaşmak durumundadır. Bu durumda, reayadan acil ve ek vergiler talep edilmiş, bazen seferberlik ilan edilmiş ve eli silah tutanlar vatan görevine çağrılmıştır.

Böylelikle büyük iktisadi krizlerin ve toplumsal çalkantıların sebep olduğu savaş sırasında toplumun dengesinin bozulduğu görülmektedir. Denge bozulunca paranın değeri etkilenmiş; enflasyon ile toplumun gelirleri azalmış; diğer yandan, ayanlar örneğinde olduğu gibi, sermaye sahiplerinin alım gücü ve otoritesi artmıştır. Bu zor durumda; halkın bir kesiminin sıkıntısı iyice fazlalaşıp, bunalım ortamı oluşmuş ve zaruri ihtiyaçlarını bile karşılayamayan reaya, gayri ahlaki ve suç unsuru taşıyan yollara tevessül etmiştir (Menekşe, 1998: 65).

Bu kaotik ortamdan sosyal yapı da etkilenmiş ve bozulmuştur. Örneğin; genel olarak seferdeki asker, ganimet alamamaktan ve savaşmanın yıpratıcı zorluklarından yakınmaya başlamış; seferlerin İslam dini adına olan uhrevi boyutunu unutmuştur. Elbette bu durum savaşan bir kesim asker için geçerlidir. Ayrıca konunun insani zafiyetle alakalı bir yönü de bulunmaktadır.

Bu gelişmelere paralel olarak daha şahsi bir etken şeklinde ele alınabilecek psikolojik sebepler de, suç işlemeyi bireysel yönden açıklayabilir. İlk olarak zamanın ruhundan nasibini alan Rusçuk insanının ruhsal dünyası da zedelenmiştir. Bu zedelenmeden etkilenenlerden suç işleyenler olmuştur. Bunda yaratılış ve zorluklara karşı herkesin tahammül eşiğinin farklı olması etkilidir. Kimi için açlık o boyutlara varır ki çalmaktan kendini alamaz; bir başkası ise tevekkül ve sabır sonucu nimete erişir. Kimi eşkıyanın tehditlerine karşı gelemezken, kimi adalet arayışı ile kadıya müracaat eder. Şer'iyye sicilleri, hak talebindeki sayısız şikâyet örnekleriyle doludur. Bununla beraber, Rusçuk insanı sabırlıdır. Bıçak kemiğe dayanmadan çiftini çubuğunu terk etmemiştir. Öyle ki on senedir zalim bir taşra görevlisinden çekip sonraki süreçte mahkeme yolunu tutan örnekler mevcuttur. Üstelik bu kargaşa ortamında intihar vakası yok denecek kadar azdır.

Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: İnsan sadece zorlu şartlar ya da bireysel nedenlerle mi suç işler? Bunun cevabı tek tek bireylere göre değişmektedir.

Toplumun geneli isyankâr ve devlete başkaldıran bir tavırda olmazken, kimi zaman bir kısmı dağa çıkar. Kimisi ise doğuştan kural tanımaz ve isyan etmeye daha meyillidir. Bazı insanlar, çevresinden kolayca etkilenir ve hiç istemediği durumlara düşebilir. Çok katmanlı insan, her türlü duyguya doğuştan sahiptir. Fakat sosyalleşme ve dini öğretiler, bu içgüdüsel denilebilecek dürtü ve toplumun ahlakına aykırı halleri iyileştirir, iyileştirmesi lazımdır. Bu noktada din ve gelenek, insandaki tahammülsüzlük, açgözlülük, şehvet, hırs, kin, haset ve kibir gibi kötü hasletleri iyileştiremediği zaman suç oluşur.

Bazen de bölge ahalisinin bir kesimi tarafından tahammülsüzlük sonucu küfür ve hakaret etme, yaralama gibi eylemler yapılmıştır. XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinde en çok; alacak-verecek, borç ve miras paylaşımlarında anlaşmazlık yaşanmıştır. Mahkemeye gelen taraflar, kendileri adına en kârlı sonuca ulaşmak için bir çıkar yol aramışlardır. Kimi zaman da kişisel husumetlerden dolayı yaralama olayları olmuş veya sadece maddi çıkar sağlamak adına suçlu, yakınını gasbetmiştir.

Sonuç olarak, XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerine göre, genel ahlaka aykırı veya hukuk dışı davranışlar, zorlu koşulları ve bozulan devlet denetimini fırsat bilen güç odakları için, kötü giden maddi imkânları meşrulaştırma aracı olarak görülüp, reayayı ezme anlamında kullanılmıştır. Eşkıya ve taşra yöneticilerinin bir kısmının bu eylemi gerçekleştirdikleri, şer'iyye sicillerine dayanılarak rahatlıkla söylenebilir. Üstelik bu tür suçlar genellikle örgütlüdür. Reayanın suç işleme sebebi ise sıradan, gündelik hayatta karşılaşılabilecek olaylarda ve anlaşmazlıklarda sabırsız davranıp öfke duygusu ile hareket etmesi şeklinde olmuştur. Reaya, en fazla eşkıya ile işbirliği yapmıştır. Bunun da en önemli sebebi korku duygusudur. Zor zamanların zor insanları, bencilce ve saldırgan davranabilmiştir. Bununla beraber, adaletin tecelli ettiği örneklere de şahit olunmaktadır. Devlet, taşrada hiçbir zaman tamamen yok olmamış ama zayıflamıştır. Ayrıca merkez, hiçbir zaman adaleti tesisteki hassasiyetinden taviz vermemiştir.

2.3. ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE RUSÇUK'TA UYGULANAN CEZALAR

İslam ceza hukukunda genel esaslar ile ilkeler belirtilmiş, ayrıntılar ise değişmekte olan ihtiyaç ve koşullara göre zamanın kamu otoritelerine bırakılmıştır.

Bu otoriteler, kanun çıkarırken yapılan düzenlemelerin şer'i hukuka uygun olmasını gözetmiş ve bunun için kendi zamanlarının din âlimlerinin ve otoritelerinin olurunu almışlardır. Osmanlı padişahları da yaptıkları kanunnamelerle, örfi hukuk geleneğinin oluşması ve kendilerine tanınan yasama yetkisinin şeriata uygun olması için çaba sarf etmişlerdir. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren örfi hukuk kuralları etkinliğini kaybetmeye başlamış ve şer'i hukuk hükümleri daha çok uygulanmış ve daha geçerli bir hale gelmiştir (Yazıcı, 2019: 42, 44).

Osmanlı cezalandırma yöntemi ve uygulama şekli teorik altyapıya uygundur. Hakkında şikâyet olan kişi sabıkalı değilse, cezalandırılmadan önce tenbih edilmiş yani birkaç kez uyarılmıştır. Eğer yaptığı yanlıştan dönmez veya sabıkalı olduğu tespit edilirse cezalandırılmıştır. Suçlunun serbest bırakılması için sabıka kaydına bakılmıştır. Bu anlamda, sicillerde görüldüğü üzere, bazen de şahitler aracılığıyla, zanlının durumu sorulup hali öğrenilmiş, onlar da iyi veya kötü halini belirtmiş ve zanlı ona göre dava edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşılarından Rusçuklu Çelebi Mehmet, büyük ihtimalle yakın çevresi tarafından, kendisinin bazı hareketlerinde şüpheli taraflar olduğu yönünde ihbar edilmiştir. Evâhir-i Şaban 1204/ 25 Nisan-4 Mayıs 1790 tarihli hükme göre ihbarı alan merkez, Çelebi Mehmet hakkındaki sabıka kayıtlarını incelemiş, bunun sonucunda Çelebi Mehmet'in yararlı işler yaptığına karar vermiştir (RŞS39, 32a-131). Din ve devlet için yararlı iyi işler yapmaya devam edilmesi yönünde nasihatte bulunulan bu örnekte, Çelebi Mehmet'in düşmanlarının olduğu ve ceza verilmesinin istendiği aşikârdır.

Osmanlı dönemi cezalandırma, kadılık bölgesi içerisinde gerçekleşen gündelik, sıradan suçların tespit edilme görevini kadıların yapması, verilen cezanın da subaşı, muhtesip gibi yerel yöneticiler tarafından uygulanması şeklinde olmuştur. İlgili kaza kadısının merkeze bildirmesi gereken bir durum olduğunda da divanda cezanın ne olduğuna karar verilip bir ferman veya buyruldu düzenlenmiştir (Erim, 1984: 80).

Şer'i hükümleri uygulamaya çalışan, adaleti tesis etmekle görevli kadılar, her şeye rağmen şeriattan ayrılmamaya çalışmışlardır. İncelenen şer'iyye sicillerindeki hükümlerin çoğunda "şer'an lazım gelenin yapılması", "şer'i şerife göre hareket edilmesi" vurguları tekrarlanmıştır. Bununla beraber sicillerdeki hükümlerin birçoğunda verilen cezaların ne olduğu, uygulanıp uygulanmadığı

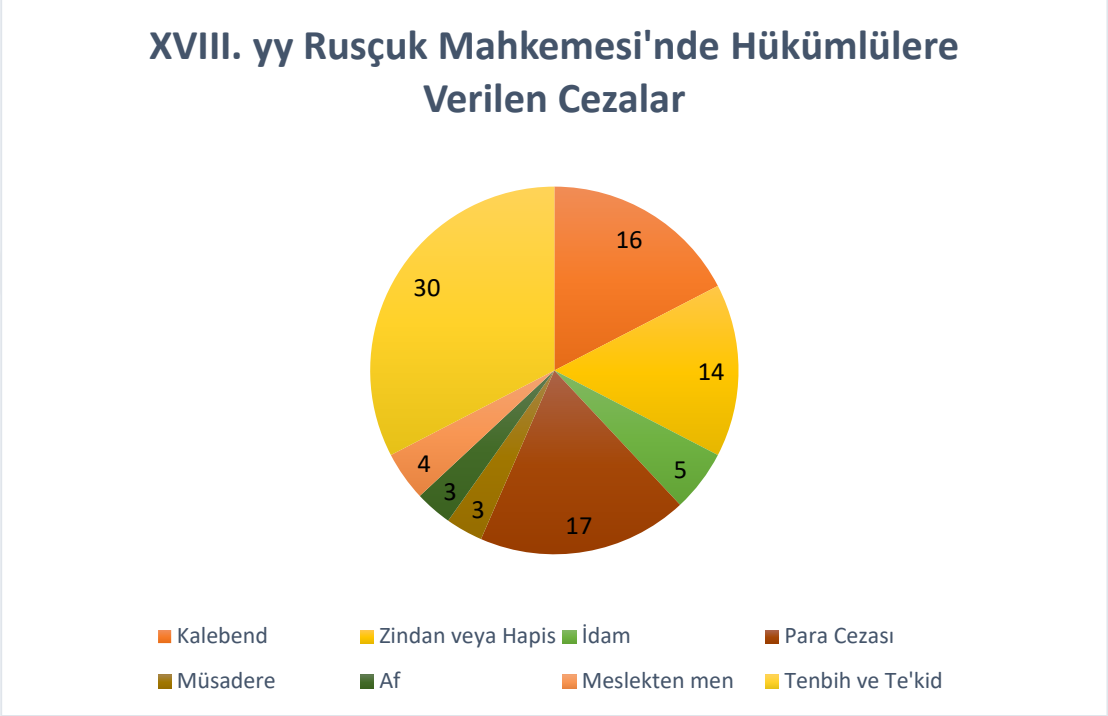
kaydedilmemiştir. Bunun sebebi infaz olayının, kadının değil devletin icra gücünü temsil eden memurların yani ehl-i örfün işi olmasıdır. Sicillerde çoğunlukla ceza verilmesi gerektiği emredilmekte fakat bu ceza uygulamasının akıbeti bilinmemektedir (Tuğluca, 2016: 138). Böylelikle kayıtlar kısa tutulmuş ve olayların ayrıntılarından ziyade yargılama sürecini ilgilendiren kısmı kaydedilmiştir.

Ne olursa olsun kadılar ile ayrıntılı, titiz bir şekilde işleyen mahkemeler reaya için çözüm kaynağı olmuştur. Çünkü mahkemenin adaletine güvenilir. Osmanlı Devleti'nin pratikte adaletli ve İslam hukukunu gözeten bir çizgide olduğu kimi Batılılarca da teyid edilmiştir. Örneğin, Lord Charlemont adlı seyyah XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesinde bir müddet kalmış ve seyahatnamesinde Osmanlıların ceza konusundaki uygulamasını şöyle not etmiştir.

"Türkler arasında zalim cezalandırmalar, işkencenin hiçbir çeşidine rastlamadım. Kazığa oturtma, şok eden zulüm günlük pratiklerden diye düşünülerken bununla ilgili hiçbir şey duymadım. Belki imparatorlukta daha önce uygulanmıştır; fakat şimdi tümden bitmiştir. Suçlar için genel cezalandırma baş kesme ve bizde olduğu gibi asmadır ve bu en kolay ve en az zalim olanıdır (Lord Charlemont, 1749)'dan naklen." (Zarinebaf, 2010: 157).

Adaletli Osmanlı Devleti'nde çeşitli suçlara çok çeşitli cezalar verilmiştir. İncelenen sicillerdeki kısıtlı ceza örnekleri; kalebend ve hapsetme, zindana atma, para ödeme gibi maddi cezalar, idam, tenbih, te'kid, müsadere, nezir uygulaması, meslekten men şeklinde olmuştur. Bazen de bir mübaşir, zabit, serdar gibi durumu teftiş için görevli tayin eden merkez, sadece suçlulara lazım gelen cezanın verilmesi, emre uygun hareket edilmesi yönünde kadı ve ehl-i örfü uyarmış, davanın yerel güçlere teslimini istemiştir. Bu tür davalar, genellikle şikâyet üzerine verilen kararlarda görülür. Bu durum bir ceza türü olmaktan çok davanın başlaması ve soruşturma süreci hakkında bilgi vermektedir. Nadir olarak da iyi hallerinden dolayı suçlular cezalarını çektikten sonra affedilmişlerdir. Bununla ilgili bir örnek Ziştovi'nin Tekfur köyünden yeniçerilik iddiasında bulunan İbrahim Çavuş ile ilgilidir. İbrahim Çavuş, bölgenin tahriri sırasında görevli vekili darp etmiş, köyden kaçırıp karısına (namusuna) saldırmıştır. Bölgenin nizamı bozulduğu için Evâsıt-ı Ramazan 1121/ 13-22 Kasım 1709 tarihinde görülen davada, İbrahim Çavuş'un yakalanıp Rusçuk Kalesi'nde kalebend edilerek, cezalandırılmasına karar verilmiştir (RŞS5, 36a-137).

İbrahim Çavuş bu kalede halini düzeltmiş olmalı ki Rusçuk'a, kendisinin serbest bırakılması için, Evâsıt-ı Zilka'de 1121/ 11-20 Ocak 1710 tarihinde, bir buyruldu gönderilmiştir. Kalebend cezası iki ay gibi kısa bir süre içinde etkisini gösterip bir şakinin durumunu düzeltmesine yetmiştir. Burada İslam ceza hukukunun ıslah edici özelliğini görmek mümkündür.

Grafik 6: XVIII. Yüzyıl Rusçuk Şer'iyye Sicillerine Göre Suçlulara Verilen Cezaların Genel Dağılımı

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta hüküm giyen suçlulara verilen cezalar, yukarıda görülen grafikteki gibidir. Bu veriler dâhilinde ilk dikkat çeken husus, Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan her cezanın Rusçuk bölgesinde uygulanmadığıdır. Örneğin, diğer bölgelerde görülen, sopa ve kürek cezalarına Rusçuk sicillerinde hiç rastlanmamıştır. Kısas cezaları, ara bulucuların araya girmesiyle kan bahasına dönüştürülmüştür. Bu da İslam hukukuna uygundur. Çünkü kısas iki durumda uygulanmaz. İlki ölen şahsın mirasçı veya yakınlarının diyete razı olması, ikincisi karşılıksız olarak suçun affedilmesidir (Yazıcı, 2019: 55). Sicillerde bulunan örnekler, bir öldürme olayı hariç, kısas cezasının diyete çevrilmesi şeklindedir.

Kürek cezasına[41] niye rastlanmadığı; Osmanlı'da verilen cezaların, devletin ihtiyacına binaen şekillenmesiyle açıklanabilir. XVIII. yüzyılda bu cezanın yerini hapis ve fakirleşen devletin ihtiyaçlarına katkı sağlamak için para cezası almıştır (Zarinebaf, 2010: 169, 173). Osmanlı Devleti'nde kürekle hareket eden gemiler XVII. yüzyılın sonuna doğru giderek azalmış, yerini yelkenli gemilere bırakmıştır. Böylelikle XVIII. yüzyılda Osmanlı'da kürekçiye olan ihtiyaç da azalmış ama tamamen bitmemiştir (Zarinebaf, 2010: 249). Bununla beraber, İpşirli, kürek cezası ile ilgili makalesinde bu duruma tezat bir görüş belirtmektedir. Ona göre, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren gittikçe artan oranda kürekçiliğe müracaat edilmiş, daha gelişmiş gemiler yapılmasına rağmen, Osmanlı donanmasında hala kürekle çekilen gemiler kullanıldığı için kürekçiye daha sonraki devirlerde de ihtiyaç duyulmuştur. İpşirli ayrıca, kürek cezasının XIX. yüzyıla kadar devam ettiğini de eklemektedir (İpşirli, 1982: 207). Bu sav Osmanlı ülkesinin diğer bölgeleri için doğru olsa bile Rusçuk şer'iyye sicilleri göstermektedir ki XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, donanmasına Rusçuk'tan kürekçi sağlamaya ihtiyaç duymamıştır. Fakat diğer bölgelerde, örneğin İstanbul'da, geçmişe göre daha kısa zamanlı olarak kürekçi temin edilmiştir. Üstelik kürek cezası XVIII. yüzyıl başlarında tüm suç türlerine verilen cezadır. Suçların çeşidine göre ceza süreleri de değişmektedir. Bu suçlar arasında küçük çaplı hırsızlık, silahlı soygun, tecavüz, öldürme, cinsel içerikli suçlar, Katolik dinine girme, meyhane işletme, kalpazanlık, kötü ekmek satma sayılabilir (Zarinebaf, 2010: 165). Rusçuk'ta kürek cezasına rastlanmamıştır. Bu durum, donanmaya yakın çevrelerden kürekçi temininin buradan kürekçi toplanmasını gereksiz kılmasından kaynaklanabilir.

Rusçuk'ta en yaygın olan dava kararları ise, görevliye sevk şeklinde olmuştur. Bu da soruşturmanın başlaması şeklinde bir uygulamadır. Divana, kadı veya ahaliden birinin şikâyeti vesilesiyle giden hükme cevaben verilen emirde, devlet; merkezden bir mübaşir, serdar veya zabit tayin edip suç mahalline göndermiş ve olayın takipçisi olduğunu da ilave etmiştir. Böylelikle, olayla ilgili sorumlu her şahıstan üzerine düşeni yapması beklenmiştir. Bazen de tayin edilen görevliler, yerel

[41] Kürek cezasının orijini, Akdeniz dünyasında Fransa ve Venedik'e kadar gitmektedir. Bu ülkeler kürek kölelerini çalıştıran büyük donanmalara sahiptir. 1700-1748 yılları arasında Fransa'da dört bin mahkûm kürekçi yapıldı. Çoğu firari asker, kalpazan veya hafif suç işleyenlerdendi. Bu konuda Osmanlı'ya çağdaşı olan en yakın devlet Venedik'ti. Bu iki devlet birbirlerinden küreğe mahkûm etmek için esir alıyorlardı. Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in İstanbul : 1700-1800*, Berkley : University of California Press, U.S.A., 2010., ss. 164, 165.

kişilerden seçilmiştir. Özellikle eşkıyanın teftişi ve yakalanması için yerel görevlilerden topluca hareket etmeleri istenmiştir. Görevin kötüye kullanılması, eşkıyalık, askerden firar, reayaya zulüm, hırsızlık, adam yaralama ve öldürme gibi suçların hepsinde görülen bu durum, imparatorlukların yapısından kaynaklanmaktadır. Çünkü ne kadar merkezi ve büyük olursa olsun her imparatorluk belli bir ölçüde "olay yerindeki adamlara" dayanmıştır (Faroqhi, 2015: 403).

Zaten XVIIII. yüzyılda Osmanlı Devleti için en önemli sorunların başında, yerel güçlerin sadakatsizliği ve kanunsuz iş yapması gelmiştir. Eşkıyanın varlığı devleti ve reayayı en çok uğraştıran sorun gibi gözükse de eşkıyanın etkisiz hale getirilmesinde en önemli etken, yerel görevlilerdir. Onlar kilit noktada olup görevlerini aksatınca işler sarpa sarmıştır. Üstelik bazen eşkıya ile işbirliğine tevessül eden taşra görevlilerine de şahit olunmuştur. Bu sebeple onları denetlemek için çeşitli yollara başvurulmuştur. İşte bu yollardan birisi de merkezin söz konusu davaların takipçisi olduğu, verilen emirlere muhalefet edilmemesi ve işlerin aksatılmaması konusunda yerel yöneticileri sürekli uyarmasıdır. Bazen birden çok ferman göndermek zorunda kalan merkez bu fermanlarda, önceki emirin yerine getirilmediği, görevde aksama yaşandığı bilgisine de yer vermiştir.

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta hükümlülere verilen en ağır cezalardan birisi kalebendliktir. Kalelerin birçok fonksiyonu[42] yanında, zindanlarında suçluların hapsedilmeleri işlevleri de vardır. Bu bağlamda kalebendlik cezası, herhangi bir suç sebebiyle suçlu olduğu tespit edilen bir kişinin, kale hisarından dışarı çıkmamak üzere burada zorunlu olarak yaşaması anlamına gelir (Koca, 2015: 52). Kalebend ise, kaleye bağlanmış, bir kale içinde yaşamaya hüküm giymiş kişi demektir (Devellioğlu, 2002: 483). Bu ceza türü, imparatorluğun ilk dönemlerinde yaygın değilken, XVII. yüzyılda, borçlarını ödeyemeyen mültezimler, zindana atılarak ömürlerinin sonuna kadar burada kalmışlardır. Kalebendlik cezası XVIII. yüzyılda yaygınlaşan bir uygulama olmuştur (Erim, 1984: 81).

[42] Ortaçağ'da ve takip eden dönemde, şehirlerin düşman saldırısı gibi çeşitli tehlikelerden korunmasında, kalelerin büyük fonksiyonu olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde, özellikle, Celâli ayaklanmaları sırasında reaya için en güvenli sığınak kaleler olmuştur. Ayrıca, devlete veya tüccarlara ait resmi evrak ve diğer değerli eşyalar da korunaklı olmaları sebebiyle kalelerde saklanmıştır. Neşe Erim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (İstanbul, 1984), Sayı: 4, s. 85.

Rusçuk'ta yedi olayda eşkıyaya kalebendlik cezası verilmiştir. Ardından sırasıyla beş olayda asker kaçaklarına, dört olayda görevi kötüye kullanan yöneticiler ve bir olayda da tecavüzcülere bu ceza tatbik edilmiştir. Suçluların gönderildiği kalelerin, suçun işlendiği yere yakın olmasına özen gösterilmiştir. Bu seçimde, suçlunun daha rahat kontrol edilme ve kaçma riskinin azaltılması gibi etkenler söz konusu olabilir. Bu yerler, Rusçuk, Tulça ve Yergöğü kaleleridir.

İncelenen şer'iyye sicillerinde bazen "kalebend etme" bazen de "hapsetme" şeklinde ibarelere rastlanmıştır. Hüküm giymiş mahkûmlar ya zindana ya da kaleye hapsedilmiştir. Sicillerde suçluları zindana atma cezasına sadece bir örnekte rastlanmıştır. Hapis ve kalebend şeklinde ayrı sınıflandırmalar yapılmasının sebepleri şunlar olabilir: Kimi suçlular, padişahın haklarında vereceği ceza sabit olana kadar hapsedilmişlerdir. Yani hapiste geçici bir bekleyişi yaşamışlardır. Diğer bir sebep; kadının, "hapis" tabiri olarak kaleyi kast etmesi ihtimalidir. Bu dönemde Rusçuk'ta suçlular için ayrı bir bina olarak hapishane yoktur ve suçluları hapsetmek için hisar, zindan veya kale kullanılmıştır.[43] Bu durum, aynı dönemde Osmanlı Devleti'ndeki çoğu şehir ve kasabalar için de geçerlidir

Zarinebaf, hapis cezasının şeriat dışı olduğu için daha az uygulanan bir ceza şekli olduğunu savunmuştur (Zarinebaf, 2010: 169). Fakat sicillerde en çok karşılaşılan ceza şekli hapistir. Rusçuk'ta eşkıyanın çoğu için bu ceza uygulanmıştır. Bununla beraber, yazara göre, hapis cezasının, XVIII. yüzyılda kürekçi ihtiyacı azaldığı için yaygınlaşmış bir ceza türü olduğu doğrudur. Çünkü XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta kalebend ve hapis yaygın olarak görülmekte, kürek cezası ise hiç bulunmamaktadır.

Sicillerde hapis cezası, niceliksel olarak kalebend cezası ile paralellik göstermiştir. Buradaki tek fark bir adam öldürme olayında hapis cezasının tatbik edilmesidir. Katl olayında kalebentlik cezası hiç verilmemiştir. İlgili olaya, merkezden; Rusçuk kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, köy zabitlerine Gurre-i Zilka'de 1154/ 8 Ocak 1742 tarihinde gönderilen emir sayesinde ulaşılmıştır. Dağ Ablanovası Köyü'nden bir tüccar katledilmiştir. Köyün teftiş olunması, mübaşir aracılığıyla katilin yakalanıp hapsedilmesi istenmiştir (RŞS38, 19b-21). Burada da görülmektedir ki olay soruşturma aşamasında olup katil veya katiller belli değildir.

[43] Beş numaralı grafikte, hapis ve kalebend cezasının ayrı olarak gösterilmesi sicillere sadık kalınmak için yapılmıştır.

Hapis cezasının verildiği diğer suçlar; dokuz olayda eşkıyalık, üç olayda firari askerler ve bir olayda da görevi kötüye kullanan taşra yetkilileri şeklindedir.

Osmanlı Devleti'nde İslam şeriatına göre ve hükümdara tanınan yasama yetkisine uygun olarak uygulanan en ağır ceza ise idamdır. Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde sadece yol kesme[44] ve kısas[45] durumlarında ölüm cezası uygulaması geçmektedir. Kur'an-ı Kerim dışı ölüm cezalarının başlangıcı ise Hz. Ebubekir devrine kadar gitmektedir. İslam'ın ilk halifesi İslam dinini korumak için dinden dönme suçunda idamı yasallaştırmıştır (Mumcu, 1985: 44.45). Görülmektedir ki sahabi devrinden beri İslam hukuku İslam hükümdarına yasama yetkisi vermiş ve zamanın otoritesi de bunu adalet için kullanmıştır. Çünkü tarihi süreç içinde şartlar ve toplumlar değişmekte ve yeni uygulamalar gerektiren yeni durumlar oluşmaktadır.

Hanefiler, idam cezasına "siyaseten katl" demektedir (Akgündüz, 2018: 566). Siyaseten katl cezası Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde sadece reaya içindir. Askeri sınıfın siyaseten katli İstanbul'un fethinden sonra genelleşmiştir. Çünkü İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı hukuku köklü bir gelişim geçirmiştir. İdam cezası almış reayanın infazını muhzır ağa, subaşı bazen de asesbaşı yapmıştır.

---

[44] Hanefi hukukçuları yol kesme eylemini hırsızlık suçları arasına katmışlar ve buna "sirkatü'l-kübra" ismini vermişlerdir. Osman Şekerci, *İslam Ceza Hukuku'nda Ta'zir Suçları ve Cezaları, Bayrak Yayımcılık,* İstanbul, 1996, s. 83. Yol kesme terörüne verilecek cezayı belirleyen ana kaynak Kur'an'dır.

Maide Suresi: 5/33:

"Allah'a ve Peygamberine karşı savaşmaya kalkışan ve yeryüzünde bozgunculuğa çalışanların cezası, öldürülmelerinden veya asılmalarından veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesinden veya bulundukları yerden sürülmelerinden başka bir şey olamaz. Bu, onların dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise kendilerine büyük bir azap vardır."

Görüldüğü gibi silahlı gasp, soygun ve isyanın cezası ölüm veya en hafif olarak sürgündür. Hangi şartlarda bu cezalardan hangisinin veya hangilerinin verileceği ise müçtehidler arasında tartışmalıdır.

[45] Kısas canda (kısas fi'n-nefs) ve uzuvda (kısas ma dune'n-nefs, kısas fi'l-etraf) olmak üzere iki bölüme ayrılıp her iki şekilde Kur'an'da düzenlenmiştir. Gülnihal Bozkurt ve Ahmet Mumcu ve Coşkun Üçok, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996, s. 75

Bakara Suresi: 2/178: (Bu ayet, öldürülme şeklindeki kısasın ceza kaynağıdır.)

"Ey iman edenler, öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hüre hür, köleye köle, dişiye dişi. Bununla birlikte her kim kardeşi tarafından kısmen bağışlanırsa, o vakit görev, birinin geleneğe uyması birinin de onun borcunu güzelce ödemesidir..."

Bakara Suresi: 2/179:

"Sizin için kısasta hayat vardır, ey temiz akıl, temiz özü olanlar! Belki korunursunuz."

İsra Suresi: 17/33:

"Allah'ın haram kıldığı canı, haklı bir sebep olmadıkça, öldürmeyin; kim haksız yere öldürülürse, velisine hakkını aramak hususunda tam bir yetki vermişizdir. O da öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü o, yardıma eriştirilmiştir."

Maide Suresi: 5/45: (Yaralamadaki kısasın ceza kaynağı olan ayettir.)

" Biz, Tevrat'ta onların üzerine şöyle yazdık: Cana can, göze göz, dişe diş, yaralamada ödeşme. Kim de bu hakkı sadakasına sayarsa, o günahlarının bağışlanmasına vesile olur..."

Divan'ın verdiği cezalar dışındaki idamları subaşı infaz etmiştir. Öldürme yöntemi ise asma veya kafa kesme şeklinde olmuştur (Mumcu, 1985: 38, 139).

Osmanlı Devleti'nde, devamlı kötülük yapıp zulmeden herkesin siyaseten katl edilme durumu vardır. Bu kişiler; reayanın malını çalanlar, eşkıya gibi etrafta zulüm yapanlar, tecavüz veya gayri meşru nikâh gerçekleştirenler, kalpazanlık veya devlet evrakında sahtekârlık yapanlar, casuslar, memurluk nüfuzunu kötüye kullanıp kadı tarafından verilen ihtarlara rağmen bunda devam edenler, padişahın otoritesine karşı gelenler, resmi makamlara gerçeğe aykırı ihbarda ve gammazlıkta bulunanlardır (Mumcu, 1985: 52,53).

Sicillerde reayadan idam edilen kişiler vardır.[46] Fakat bunlar hem sayıca azdır, hem de suç türü olarak sınırlıdır. Beş kez eşkıyalık suçunda, iki kere görevi kötüye kullanmada ve sadece bir öldürme suçunda idam cezası tatbik edilmiştir. Bu örnek de Ali kızı Hacer'in torunu İsmail'in katillerinin idamıdır. Hacer adlı kadının torunu Halil oğlu İsmail, Rusçuk kazasının Vetova Köyü'nde yaralanmış, kendisi bu yara sebebiyle mahkemeden hüccet almış, iki gün sonra da yara sebebiyle ölmüştür. 23 Muharrem 1166/ 30 Kasım 1752 tarihinde görülen davada Hacer, Vetova Köyü ahalisinden dem ve diyet istemiştir. Kadı bunu kabul etmemiş ve olayın faillerinin bulunması kararını almıştır (RŞS37, 6a-15). Olaydan yaklaşık altı ay sonra İsmail'in katilleri bulunmuş ve üç kişi oldukları anlaşılmıştır. Bu kişilerin cezalarının infaz edilmesi hükmü 9 Recep 1166/ 12 Mayıs 1753 tarihli duruşmada verilmiştir (RŞS37, 27a-88).

Genel olarak idam cezasına çarptırılan kişiler zamanın ünlü şakileri İsmilli Ali, Laz Ömer, Arnavut Veysel, Eflak'ta bir boyarın evini yağmalayan güruhtan üçü, Canbaz Cure, Mehmet Han Ağa, İmadi Mehmet, Küçek Ohrik, Kazıcı Papuz İbrahim, Salcı Bayrakdar adlı kapı halklarından olup askerlikten firar edenler, Hacı Mustafa'yı yolda katleden yedi nefer haramizade adlı kalabalık topluluktur. Bu şakilerin ortak özelliği, peşlerine atlı ve kalabalık kitleler katmaları ve yol kesme suçunu işlemeleridir. İslam hukukuna göre yol kesme yani hırabe veya yağma

[46] XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyıl başlarında idamlar çok artmıştır. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Birey ve Toplum Yay., Ankara: 1985, s. 120. Bu cezanın verilme sebebi, bozulan toplum yapısına bir tepki olabilir. Ayrıca idam, en korkutucu ibretlik cezadır. Çünkü had cezası kapsamında olan idam reayanın gözü önünde açıkta yapılmakta ve son derece zor bir şekilde hayat son bulmaktadır. Bazen özellikle toplu idamlarda siyaset meydanı denilen açık infaz uygulanmamaktadır. Ahmet Mumcu, Siyaseten Katl, s. 122.

suçlarının cezası ise idamdır. Böylelikle Osmanlı adaleti tarafından uygulanan örneklerin İslam hukukuna uygunluğu müşahede edilebilir.

Suçlulara, bedeni cezalar yanında para cezası gibi maddi cezalar da uygulanmıştır. Sicillerdeki para cezaları kan bahası örnekliğinde görülmektedir. Dem ve diyet hakkı şeklinde de tarifi mümkün olan bu mali ceza ve tazminat, kısas uygulanmadığı zamanlarda tatbik edilmiştir. Sicillerde adam yaralama ve öldürme suçuna karşılık, maktulün yakınlarının, sorumlulardan talep ettikleri kan bahası, genelde arabulucuların araya girmesi ile sağlanan bir çözüm olagelmiştir. Örneklerde yaygın olarak katil bilinmemekte ve sorunlu köy ahalisinden, maktulün mirasçıları tarafından dem ve diyet hakkı istenmektedir. Örneklerin tümünde de mağdur taraf kan bahasını almıştır.

Sicillerde rastlanan yaygın ceza türlerinden birisi de tenbih ve bir sonraki aşama olan te'kid olmuştur. Tenbih cezasında, daha önce davalı bulunan kişi veya kişilerin söz konusu suç türünden hüküm giymemeleri veya sabıkalı olmamaları unsurları önemlidir. Görevi kötüye kullanma suçunda bu durumla sıkça karşılaşılmıştır. Devlet, şikâyet edilen kişi veya kişilere bir şans vermektedir. Böylelikle, suçlu korkutulmuş ve kötü fiiliyattan dönmesi ikazında bulunulmuş olmaktadır. Te'kid ise suçluya ağır cezalar verileceği, suçlunun söyleyeceği hiçbir bahanenin dinlenmeyeceği, bir daha suçun işlenmemesi konusunda ağır ve tehditkâr bir üslup kullanılması ve suçlunun azarlanmasıdır. Bunda ıslah etme ve suçlunun durumun vahametini anlaması umulmaktadır. Fakat her suçlu için tenbih ve te'kid sonuç vermemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, tenbih ve te'kid ile uslanmayanlara o zamanın koşulları için ağır cezalar tatbik edilmiştir.

Tenbih ve te'kid ile ıslah edilmeye çalışılan bir suçlu, Obretenik Köyü zabitidir. Bu zabiti, Obretenik Köyü ahalisi merkeze şikâyet etmiştir. Çünkü köy ahalisi ödemeleri gereken vergileri ödedikleri halde köy zabiti, köylülere mahsulleri ücretsiz olarak biçtirip demet ve odun taşıtmış, kurban adı altında koyunlarını almış, kendi davarlarını istediği yerlere götürtmüş, *tuzluk ve paşa harcı* isimleriyle köylünün paralarını toplamıştır. Köy zabitinin suç defteri kabarıktır. Fakat daha önce kendisi hakkında böyle bir şikâyet olmadığından olsa gerek verilen ceza, köy zabitinin tenbih ve te'kid edilmesi olmuştur. Ayrıca, merkezden her zamanki gibi reayayı koruyan bir tavırla onlara zulüm ve baskı yapılmaması emri verilip, adaletin tesisi sağlanmaya çalışılmıştır (RŞS5, 15a-37).

Bir olay mahkemeye gittiği zaman ya kadı hüküm vermiş ya da davayı merkeze bildirmiştir. Sicillerde, divana yapılan başvuru veya şikâyet sonrası yine Rusçuk kadısı ve diğer görevlilere gönderilen hükümler çoğunluktadır. Bu durumdaki ilk çözüm, divanın mübaşir, zabit, serdar gibi görevli veya görevliler tayin edip olayı teftiş ettirmesi şeklinde olmuştur. Bu süreçten sonra, suçlunun cezası, soruşturmayı sürdüren görevliler tarafından verilecektir. Bu duruma bir örnek hırsızlık suçunda görülmektedir. Rusçuk naibi, yeniçeri serdarı, vilayet ayanları ve iş erlerine Evâsıt-ı Cemâzıyelevvel 1205/ 15-24 Ocak 1791 tarihinde gönderilen hüküm, Rumeli Kışlağı'nda sefer görevinde olan askerler hakkındadır. Bu askerler Rusçuk'ta bir iki günlük konaklamaları sırasında ahalinin eşyalarını çalmışlardır. Görevlendirilen kişilere askerlerin yakalanmaları, karşı çıkarlarsa hapsedilmeleri ve durumun kışlaya bildirilmesi emredilmiştir (RŞS39, 97a/97b-192).

Müfettiş görevlendirme sadece asker kaçaklarında görülmemiştir. Özellikle adam yaralama ve öldürme olaylarında müfettiş tayini sık karşılaşılan bir durumdur. Tutrakan Köyü'nde öldürülen, katil ya da katilleri bilinmeyen iki kişinin dem ve diyetini, yakınları köy ahalisinden talep etmiştir. Köy ahalisi ödeme yapmak istemeyince bir müfettiş tayini ile mevta olan iki kişinin yakınlarına dem ve diyet parası ödemesi zorunlu olmuştur (RŞS7, 71a). Bu durum da yine soruşturmanın başladığı şeklinde algılanmalı, bir ceza türü oalrak değil de bir davanın ilk hali şeklinde düşünülmelidir.

Özellikle, eşkıya ile başı dertte olan merkez, daha önce belirtildiği üzere, eşkıyaya karşı toplu hareket edilmesi uyarısını da isteklerine eklemiştir. Şakilerin, ölü veya diri yakalanıp cezalandırılmaları, karşı çıkarlarsa öldürülmeleri emri sıklıkla vurgulanmış veya sadece görevlilerden gereğinin yapılması istenmiştir. Bu önlemlerin yanında suça verilecek cezada ilk aşama olarak eşkıyanın üzerine müfettiş tayin edilmiştir. Örneğin, Mehmet ve Emine adlı kişilerin arzuhali üzerine Rusçuk ve Tırnova kadılarına gönderilen hükümde, Hezargrad kazasına bağlı Timurbaba Tekkesi civarındaki kaza ve köylerde bulunan şakiler, mahkemeden bir yıl önce, Ali'yi ve arkadaşını öldürmüşlerdir. Ayrıca bu şakiler, genç kadınları evlerinden çıkarıp onlara gayri ahlaki işler yapmışlardır. Müfettiş olarak görevlendirilen Dergâh-ı Mualla çavuşlarından Mehmet Çavuş yardımıyla olay incelenecektir (RŞS7, 105a). Bu durum olayın başlangıcıdır. Çünkü ceza verilmesi için ilk olarak suçlu veya suçluların yakalanması gerekir. Eşkıyalık yapan suçlular

genellikle kaçmış yani firar etmişlerdir. Bazen aylarca yakalanamayan eşkıya için arka arkaya fermanlar çıkmıştır. Eşkıya yakalandığında ise kalebend ya da idam edilmiştir. Eşkıya kendilerine verilecek cezayı bildiklerinden olsa gerek, her zaman kaçmayı ve devletten olabildiğince uzun süre saklanmayı tercih etmişlerdir.

Merkezin olayın mahallinde çözülmesiyle ilgili bir diğer talebi, suçluların yakın bölgedeki divanlardan birine gönderilmesi ve davanın o bölgede görülmesidir ki bu durum da bir soruşturma açılması durumudur ve büyük suçlarda uygulanmış olup sayıca çoktur. Bu divanlar Vidin, Niğbolu, Özi ve Edirne'de bulunmaktadır. Yakın bölge divanlarına sevk durumu, şakilik ile adam yaralama ve öldürme olaylarında sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. Bununla birlikte nadir de olsa görevi kötüye kullanma suçunda divana sevk hükmüne rastlanılmıştır. Bu hüküm davanın Edirne Divanı'na sevk edildiği tek örnektir. Rusçuk ahalisinin şikâyeti bu sefer Bostan hasekilerinden Musa Haseki ile ilgilidir. Kendisi eşkıyayı yakalamakla görevli olup Rusçuk'a gönderilmiştir. Ancak Musa Haseki, Sarı Sinan Ağa adlı şahsı suçsuz yere yakalayıp zincire vurmuş, ona çeşitli şekillerde eziyet etmiş ve haksız yere parasını almıştır. Üstelik bu tür zulmü birçok kişiye yapan Musa Haseki şakilik eylemleri sırasında yalnız da değildir. Musa Haseki'nin arkadaşları mahkemeye çağırılmış fakat gitmemişler, bunun üzerine kendisi ve adamlarının Evâil-i Zilhicce 1124/ 30 Aralık 1712/ 8 Ocak 1713 tarihinde Edirne Divanı'na sevki emri verilmiştir (RŞS5, 50b-194).

Suç çeşitlerinin hepsinde görülen bir diğer korkutma biçimi ise suçlu kimliklerinin merkeze gönderilmesi uyarısıdır. Bundan sonraki süreç ise sicillerde bulunmamaktadır. Yani kimlikleri alan merkez bu şüpheli veya suçlu kişilere karşı ne tür cezalar veya yaptırım uygulamıştır; bilinmemektedir. Fakat bu kişilerin takibata uğradıkları ve sabıkalı duruma düştükleri kesindir. Şu da bir gerçektir ki bu tedbir de bir nevi yıldırma, suçtan vazgeçirme için kullanılmıştır. Çünkü merkezin suçlulara biçtiği cezaya uymamaları durumunda kimliklerinin bildirilmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Yerel görevlileri dinlemeyen, şeriata boyun eğmeyen suçluların varlığı böylelikle aşikâr olmuştur.

Hafif denilebilecek ceza türlerinden birisi de haksız kazancın, hak sahiplerine geri verilmesidir. Aslında bir nevi tenbih cezası kapsamında düşünülebilecek bu türden bir uyarı ile sicillerde çoğu kez karşılaşılmaktadır. Bu da bir yaptırım olup, uygulanması ancak tayin edilen mahalli görevliler eliyle

gerçekleştirilmiştir. Para veya daha genel ifade ile mala yönelik suçlarla ilgili bu uyarı, genel olarak haksız şekilde vergi toplayan görevliler ve hırsızlar için gönderilmiştir. Rusçuk ahalisinin İsakçı'daki ordu kışlağına gönderdiği arzuhalin sonucunu ihtiva eden Evâsıt-ı Muharrem 1150/ 10-19 Mayıs 1737 tarihli dava bu konu ile ilgilidir. Buna göre, Rusçuk ahalisi avarız, imdad-ı hazariyye ve seferiyye vergilerini zamanında ödemişlerdir. Fakat Niğbolu Sancağı mutasarrıfı ve mütesellimi reayadan *teftiş akçesi, nal baha, kaftan baha* adıyla haksız yere para almışlardır. Reaya perişan olup oturdukları yerleri terk etmiştir. Bu sebeple ahaliye zulüm edilmemesi ahaliden para alınmaması emredilmiştir (RŞS6, 45a-115).

Devlet bazen de müsadere yolu ile haksız kazanç kapısını kapatmıştır. Müsadere, devlet tarafından hazineye gelir kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak söz konusu mala el konulmasıdır. Özellikle kamu görevlilerinin haksız şekilde elde ettikleri gelir ya da emlakın tamamına veya bir kısmına devletin el koyması uygulamasıdır (Akgündüz, 2018: 910). Örnekleri az olsa da bu ceza daha çok yolsuzluk olaylarında görülmüştür. Rusçuk ve Yergöğü muhafızlarına, Rusçuk kadısına, Dergâh-ı Mualla kapucubaşılarından Rusçuklu Çelebizade Seyyid Muhammed'e ve görevli mübaşir eminine, 4 Şaban 1204/ 19 Nisan 1790 tarihinde gönderilen hüküm bir müsadere örneğidir. Rusçuk ve Yergöğü Menzil Emini Hacı Hüseyin'e menzil işlerini idare etmesi için merkezden iki defa on bin kuruş gönderilmiştir. Hacı Hüseyin ise işini yapmamış ve parayı kendisi için harcamıştır. Kendisinden ödemeyi yapması beklenmektedir. Devlet, bu işi yapması için görevlendirilen mübaşirden Hacı Hüseyin'in ne kadar çiftlik, eşya, dükkân, nakit parası varsa el koyması ve senet yapmasına karar vermiştir (RŞS39, 32a-32b/ 131-132).

Devletin, sadece kendisi ve görevlilerinin etkin olmadığı, bölge reayasını ceza unsurunun içine kattığı uygulamaları da vardır. Burada suçluyu cezalandırmak için onların yakalanması ve suçu en aza indirmek maksadıyla alınması gereken tedbirler görülmektedir. Reayanın da devlet eliyle aktif hale geldiği bu uygulamalar, sicillerde geçtiği şekliyle kefalet ve nezirdir.

Kefalet, suçların önlenmesinin yanında, Osmanlı Devleti'nde kamu hizmetlerinin yapılması, ticari ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde de yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Osmanlı resmi uygulamasında ve sosyal hayatında birbirine kefil olmak mevzuat gereğidir. Yöneten ve yönetilen kesimden herkesin bir

kefili vardır. Bu uygulamaya *"kefil-i müteselsile"* denmiştir. Kefalet uygulamasının, insanları birbirinden sorumlu tutarak yardımlaşmayı arttırıp cemaat bilinci oluşturması, ahlaki değerlerin muhafazası, kamu işlerinin daha süratli ve doğru bir halde yürütülmesi ve iyi şöhretli kefiller sayesinde ahalinin iyi birer tebaa haline gelmesi gibi yararları vardır. Kefalet, Osmanlı Devleti için o kadar güvenilir bir uygulamadır ki zanlı olan şahıslar kendilerine kefil bulamazlarsa hapsedilmiş; hapiste bulunan suçlular ise soruşturma ve yargılama sürecinden sonra suçsuz bulunsalar bile ancak birbirlerine kefil olduktan sonra serbest bırakılmışlardır (Yazıcı, 2019: 273, 277).

Bu konuda Rusçuk ve Hezargrad ahalisinin yaşadıkları tipik bir kefalet örneğidir. Bu ahalinin, Rusçuk ve Hezargrad kazaları arasında Abdal Mustafa'nın tımarına bağlı yedi kadar şaki ile başı derttedir. Şakilerin sürekli yol kesme suçunu işlemesi yüzünden ahalinin güvenliği kalmamıştır. Bu sebeple İstanbul'dan Evâhir-i Rebi'ülevvel 1121/ 30 Mayıs-8 Haziran 1709 tarihinde Rusçuk'a gönderilen hükümde reayanın güvenliğinin sağlanması, bunun için kazaların ahalisinin birbirine kefil olması ve şakilerin yakalanması emredilmiştir (RŞS5, 25b-90). Üstelik bu ferman birçok kez bölgeye gönderilmiştir. Devlet bu uygulama ile hem şakilerin ahali arasında barınamamasını, hem reayadan şakilere katılan olursa ihbar edilmesini, hem de iki kaza ahalisinin toplu hareketi sonucu şakilerin saklanamaması ve böylelikle daha kolay yakalanmasını beklemiştir.

Kefalet örneği sadece eşkıya için uygulanmamıştır. Bir katl vakasında da bu durum müşahede edilmiştir. Bayraktar oğlu Mustafa'nın Vetova Köyü'nde oturanlara açtığı dava buna bir örnektir. Vetova Köyü Camii önünde, Mustafa'nın bir yakını olduğu aşikâr olan bir adam haksız yere katledilmiştir. Merkezi hükümet, köy sakinlerinin katili bulmaları, katili saklamaları durumda ise bir müfettiş vasıtasıyla köyden on kişinin Vidin Divanı'na çağırılacağı yönünde karar vermiştir (RŞS8, 62-248). Demek ki daha önce çeşitli sebeplerle katillerin saklandığı olaylar yaşanmıştır. Her ne olursa olsun Mustafa'nın söz konusu katili bulma ümidi artmıştır.

Suç işleme eğilimi gösteren ve mahallelerinde güven duyulmayan şaki ruhlu insanlara karşı da bir tür kalkan olarak kefil istendiği örnekler mevcuttur. Bu ilginç durumla ilgili bilgiye bir hüccetle ulaşılmıştır. Hüccette, Faik Mahallesi'nden Ömer oğlu Mehmet'in, şerrinden korktuğu Cafer oğlu Hasan'a karşı kefil istediği bir belirtilmiştir. Bu 27 Cemâzıyelevvel 1193/ 12 Haziran 1779 tarihli davada Mehmet,

Cafer adlı kişiden korktuğundan, kendisine Cafer'den her an bir zarar gelebileceğinden yakınmıştır. Çözüm olarak mahalle mutemedi Ebubekir'in Cafer'e kefil olma kararı alınmıştır (RŞS8, 105-412).

Reayanın aktif olarak görev aldığı bir diğer uygulama da nezirdir. XVIII. yüzyıl eşkıyası ile baş etmede devletin uyguladığı yöntemlerden birisi olan nezir, sadece büyük vakalarda bir çözüm yolu olarak düşünülmüştür. Bölge ahalisinin toplu hareketini sağlayan bu uygulama, bölgede fesat çıkarmak isteyenlere fırsat verilmemesi için devletin kullandığı ve maddi yönü bulunan etkili bir uygulamadır. Fakat ne yazık ki eşkıyaya karşı kökten bir çözüm getirememiş; diğer önlemlerle aynı sonuçları doğurmuştur.

Nezir, Türkçe'deki "adak" kelimesinin karşılığı olup sözlükte, insanın yerine getirmeyi kendisine borç (vacip) kıldığı şey demektir. Çalışma ile bağlantılı olan manası ise nezir veya nezir akçesi olarak kaynaklarda geçmekte olup, bir bölge halkının devlete karşı tavırlarından dolayı verdikleri ceza parasıdır (Akgündüz, 2018: 947).

Nezir uygulaması örneği Rusçuk'ta sadece, bozgunculuk yapan Çelebi oğlu Seyyid Mehmed, Kadeş oğlu Ali ve otuz bir arkadaşının, 13 Cemâzıyelevvel 1193/ 29 Mayıs 1779 tarihinde ortalığı karıştırıp, kaos ortamı yaratıp, ardından firar ettikleri olayda uygulanmıştır. Bölge ahalisi ile görevliler arasında bir nevi akit olan bu hükümde bölge ahalisi bazı sözler vermiş ve bu sözler yasal olarak yazılmıştır. Buna göre, bölgede bozguna sebep olan eşkıyanın firar etmeleri sebebiyle beldenin güvenliğinden sorumlu paşanın verdiği yeni düzene aykırı hareket eden olursa bu kişiler tüm ahalinin kararı ile yakalanıp zabitlere teslim edilecektir. Eğer şakiler bölgeye gelirler ise fakirleri ve ahaliyi korumak için kasabanın ayan ve eşrafı zorluğu birlikte göğüsleyecektir. Buna binaen ahali de kendi aralarındaki münakaşalara son verdiğini, bundan sonra eşkıya beldeye gelecek olursa ilgililerle işbirliği içinde olacaklarına dair söz vermiştir. Ayrıca ahaliden herhangi biri bu zahmetli işe aykırı hareket ederse otuz bin kuruş nezir ödeyecekleri taahhüdünde bulunmuştur (RŞS8, 32-123).

Bu hüküm, Rusçuk toplumunun genel durumunu anlatan çok şey söylemektedir. İlk olarak bugün olduğu gibi o zaman da toplu hareket etmek, bir cemaat içinde birlik sağlamak zordur. Çünkü o grupta kavgalı kişiler veya aileler

bulunmaktadır. Rusçuk'ta da benzer bir durum mevcuttur. İkinci olarak, reaya zaman zaman eşkıyayı saklamakta ve onunla işbirliği yapmaktadır. Şakilerin fesadı neticesinde merkez tarafından Rusçuk reayasının şakilere karşı birlikte hareket etmesi istenmiştir.

Rusçuk için tam bir sorun kaynağı olan eşkıyaya verilen cezalar bu kadarla sınırlı değildir. Sicillerde tek örneği görülen mahalleden ihraç cezası da; yine şaki olan Abdal oğlu Muhammed Sipahi için uygulanmıştır.[47] Bu kişinin hakkından gelemeyen Rusçuk kadısı İstanbul'a arzuhal göndermiş ve bunun sonucunda kadıya ve mütesellime merkezden emir gönderilmiştir. Sipahi; etrafa zarar veren, gece-gündüz eşkıya ile içki içip hanesi olan çiftliğinde katilleri saklamakta, gizli ve açık, bazı ahalinin emval ve eşyasını çalmakta; bazı kişileri de darb edip, hizmetinde kullanmaktadır. Tarihi belli olmayan bu davada ceza kesin olup, köyden ihraçtır. Fakat sipahinin olaydan sonra nerede yaşayacağı belli değildir (RŞS52, 26a-56). Mahalleden ihraç, suçlunun yaşadığı bölge ahalisi için rahatlatıcı bir ceza olmakla beraber, Muhammed Sipahi'nin her nereye gitti ise tavrını değiştirip değiştirmediği merak konusu olarak kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin taşraya gönderdiği ve uygulanmasını emrettiği ceza türleri bunlarla sınırlı değildir. Devletin, özenle seçtiği ve bazen kasıtlı kullandığı tabirler vardır: *eşidd ve ekid cezama muhatab olursuz, şakileri ölü veya diri yakalayın, derdest edin, muhalefet eden olursa hapis edin, katledin….* gibi vurguların, yerel görevlilere tam yetki verdiği ve sonunda padişah otoritesine giden bir yol olduğu düşünülürse, suçlu açısından durum vahim olmalıdır. Bu durum bazen işe yaramış, bazen de yaramamıştır. Korkutmanın işe yaradığı meslekten men etme ile alakalı İsmail, Kili, İbrail, Silistre, Rusçuk, Ziştovi, Niğbolu ve Şumnu kazalarının kadıları ve yerel yöneticilerine hitaben yazılan hüküm bu korkutma üslubunu açıkça ifade etmektedir. Bu hükme göre, Tuna sahillleri ile Eflak ve Boğdan memleketlerinden Galata Kapanı'na gönderilmesi istenen yağların katıksız olmaları gerekmektedir. Fakat bu yağlar katıksız ve saf değil, çerviş[48] ile dolu olup kalitesiz yapılmıştır. Dolayısıyla yağlar tüketime uygun değildir. İstanbul reayası kaliteli ayağ temin edemediği için zor durumda kalmıştır. Verilen uyarı, her bir yağın

[47] Bu ceza türü, Osmanlı zamanında, yüz kızartıcı suçlar olan, fahişelik, köftehorluk (pezevenklik), kadınlı erkekli işret meclisleri kurmak ve içki içmek gibi Müslüman ahlakına uymayan suçlular için daha çok uygulanmıştır.

[48] Hayvanın eritilmiş yağı

temizlenip başka şeylerle karıştırılmadan İstanbul'a ulaştırılmasıdır. Hükme, eğer içlerinden biri muhalefet ederse yaptıkları ticaret izninin kalkacağı uyarısı da eklenmiştir (RŞS8, 44-167). Buradan anlaşılmaktadır ki sorumlular eğer emre uygun hareket edip yağların kalitesini düzeltmezlerse bir daha ticaret yapamayacaklar, yani meslekten men edileceklerdir. Bu da toplum içinde saygınlığını ve güvenilirliğini yitirmek olup ticaret vb. meslekler için son derece vahim bir sonuçtur.

Devletin korkutma ve tehdidinin işe yaramadığı örnekler ise yukarıda zikredilen nice idam ve kalebend etme, hapis cezalarında görülebilir. Sert cezalar, kamu vicdan ve düzenini bozan hemen herkese verilmiştir. Bu bağlamda, suçla mücadele eden her devlet gibi Osmanlı da gerekli durumlarda müdahale etmekten geri durmamıştır.

Yüzyıla yayılan suç unsurunu devlet ne kadar azaltabilmiştir? Şeriatın ve hükümdarın suçluya biçtiği cezalar ne kadar etkili olmuştur? Bu konuda kesin bir hüküm vermek zordur. Suç unsuru hiçbir zaman tamamen bitmemiş bir olgu olarak tarihi süreçte varlığını sürdürmüştür. Fakat suça ve suçluya karşı Rusçuk şer'iyye sicillerine göre kökten bir çözüm bulunamamıştır. Suçlu sayısının azalması gibi bir durum söz konusu değildir. Üstelik yüzyılın sonuna doğru dağlı eşkıyası ortaya çıkmış, şakilerin sayıları ve etkileri daha da artan bir seyir izlemiştir. Çünkü imparatorluğun genelinde bir huzursuzluk hâkimdir. Bu durum Rusçuk bölgesine de sirayet etmiştir. İbretlik verilen cezalar, tehditkâr korkutmalar bir yana, suç toplumda yaşamaya devam etmiştir.

Burada üzerinde durulması gereken nokta, her ceza hükmünün sicillere yansımamasıdır. Kadı ancak verdiği cezayı deftere yazmıştır. Bu sebeple, ceza mefhumu üzerinde genellemeler yapmak doğru bir yöntem olamaz. Şer'iyye sicillerini kendi bağlamında ve tarihçiye anlattığı metnin içeriğine göre değerlendirmek yapılabilecek en sağlıklı yaklaşımdır. Bu açıdan bakılarak siciller, Rusçuk'ta uygulanan cezalar konusunda, taşra görevlilerine çok iş bırakıldığı, büyük çaplı eşkıyalık olaylarının son derece ciddiye alındığı, gündelik hayatta rastlanan adi vakalarla alakalı cezaların çok az sayıda olduğu gibi çıkarımlara olanak sağlar. Devlet, genelde Rusçuk bölgesini denetleme, varlığını hissettirme ve büyük sorunları çözmedeki rolünü aksatmamıştır. Yüzyılın en büyük sorunlarından biri olan taşra idarecilerinin zulmü konusunda da diğer ehl-i örf mensuplarına dayanan devlet, kimi zaman da kadının çözüme ortak olmasını beklemiştir.

3.BÖLÜM

YÖNETİCİ-REAYA BAĞLAMINDA RUSÇUK'TA SUÇ VE CEZA

3.1. MERKEZİN TAYİN ETTİĞİ YÖNETİCİLER VE SUÇ İLİŞKİSİ

XVIII. yüzyılda Osmanlı taşrasında, merkezin tayin ettiği yöneticilere büyük sorumluluk düşmüştür. Bu kişiler, devletin verdiği görevleri yine devlet adına icra etmekle yükümlü tutuldukları için sadık ve yetenekli olanlardan seçilmeye çalışılmışlardır. Hükümlerde, suç ve ceza ile ilgili olarak, merkezin görevlendirdiği kişilerin adı "mübaşir"dir.

Mübaşir, lügat anlamı olarak bir işe yarayan demektir. Terimsel olarak ise mahkemelerde celp ve tebliğ işlerinde kullanılan veya devletçe gördürülmesi ya da soruşturulması gereken bir iş için görevlendirilen memur anlamlarındadır. Mübaşir, bu yaptığı görev karşılığında *"mübaşiriyye"* adında ücret almaktadır (Akgündüz, 2018: 884).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde, mübaşirlerin ehliyetli kişilerden seçilmemeye başlanmış ve mübaşirlik adam kayırmak için bir yol haline gelmiştir. Eğitimsiz kişiler, maddi çıkarlar için mübaşir olabilmek amacıyla devlete başvurmuşlar, merkez tarafından kendilerine ferman verilerek taşraya gönderilmişlerdir. Mübaşirlerin ehliyetsiz olanları, doğal olarak haklıyı haksızı ayırt edemeyip, kimin daha fazla para vereceğini araştırarak işlerini yürütmüşlerdir. Üstelik aldıkları mübaşiriyye ile reayayı canlarından bezdirmişlerdir (Özkaya, 2010: 212). Böylelikle, devlet işinin doğru yapılmaması nedeniyle adaletsizliğin artmasına katkıda bulunup, suça ortak olmuşlardır. Bütün bunlara rağmen, devlet; merkezden atanan görevlilerden daha çok, yerel yöneticilerin yasadışı ve zalimane duruşlarıyla uğraşmıştır. Çünkü devlet, İstanbul'dan tayin ettiği memuruna, yerel güçlere göre daha rahat söz geçirebilmiştir (Özkaya, 1994: 260).

İncelenen sicillerde suç ve ceza ile bağlantılı olarak merkezin tayin ettiği yöneticilerin görevleri çok çeşitlidir. Bu görevlerin ana niteliği belirlenen cezaları uygulamaya koymaktır. Ayrıca mübaşirler, Rusçuk kadısına, merkez tarafından gönderilen mühürlü mektup ve buyruldu ulaştırmışlardır. Sicillerdeki ilgili her

hükümde bu görevlilerin kimlikleri yazmamaktadır. Fakat görevi ve adı belirtilen bu kişilerin, İstanbul'da çeşitli unvanlarının olduğu görülmektedir.[49]

Ceza kısmında da incelendiği üzere, her suç türünde merkezin verdiği karar; ilk olarak bu suçu araştırması ve cezayı uygulaması için bir "mübaşir" yani bir anlamda müfettiş tayin etmesidir. Bu bağlamda mübaşir, cezanın uygulayıcısı olma konusunda ilk adımı atan kişidir ve elbette bu görevinde yalnız değildir. Gönderildiği bölgenin serdar, zabit ve ayanları da kendisine destek olmakla yükümlüdür.

Mübaşir; eşkıyalık, hırsızlık, reayaya zulüm, kaçak askerler vb. gibi her türlü suç olayında başroldedir. Bu bağlamda görevliler; çözüm bulan, karanlık olayları açığa çıkartan bir nevi bilirkişi olmuştur denebilir. Yani mübaşir adı altında belgelerde görülen görevlinin suçla kurduğu ilişki, suçu ve failleri bir dedektif mahiyetinde çözmek ve kadıya bildirmek olmuştur. Kadı da durumu merkeze iletmiş ve sonuç olarak mübaşirden görevini yapması beklenmiştir. Her dava için davanın büyüklüğüne göre bir veya birkaç mübaşir tayin edildiği görülmüştür.

Mübaşirin işi, verilen görevi uygulamak ve bilirkişi olarak olaya müdahale etmek olduğundan, suçlu olmaması ve sadakat ile adaleti icra eden kişilerden seçilmesi gerekmektedir. Teorideki bu gerçeklik pratikte de kısmen yaşanmıştır. Çünkü incelenen sicillerde mübaşirin, görevini suiistimal ettiği münferit örnekler görülmüştür. Suçluyla ve suçla devlet adına savaşan bu güvenilir görevlilerin yaptığı hatalar, düşündürücü olmakla beraber niceliksel olarak son derece az olduğu için denilebilir ki mübaşir, suçlu ve suça karşı savaş açan bir bilirkişi gibi hareket etmiştir.

Mübaşirin suçlu olduğu nadir durumlardan biri, Rusçuk kazası ahalisinin arzuhali üzerine gönderilen hükümde tespit edilmiştir. Buradaki sorunlu kişi, Mübaşir Hasan Ağa'dır ve bir kaç seneden beri reayadan haksız bir şekilde para almaktadır. Reaya, bu duruma son verilmesi için şikâyet hakkını kullanarak, Hasan Ağa'nın sahiplendiği paralarının kendilerine iadesi kararının alınmasını sağlamıştır (RŞS5, 22a-76). Burada tamahkâr ve hırslı bir mübaşir tipi vardır. Böylelikle mübaşir, kendinden beklenen sorumluluğu yerine getirmediği gibi devletin kendisine bahşettiği güveni de sarsmıştır.

[49] Vidin Muhafızı Mübaşir Ahmet Paşa, Mübaşir Kadızade Ali Çavuş, İsmail Çavuş, Kapıcılar Kethüdası Hüseyin Ağa hükümlerde geçen kimliği belirli mübaşirlerdendir.

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta haksız kazanç istemiyle suç işleyen mübaşir yanında görevini hakkıyla yerine getirmeyen mübaşir de mevcuttur. Bu duruma Girdap Mübaşiri İbrahim adındaki görevli örnek olarak gösterilebilir. İbrahim'in diğer taşra görevlileri ile birlikte Rusçuk ve Niğbolu'daki iskelelerde bulunan Tuna gemilerine zahire yüklemek ve gönderilmesi emredilen yerlere gemileri nakletmek görevi vardır. Fakat görevliler, fazla zahire alıp gemilere fazla yük yüklemişler, verilen işi doğru yapmamışlardır. Kadılar ve taşra görevlilerine merkezden gönderilen hüküm; sorunun çözülmesi için bir mübaşir görevlendirildiği ve bu mübaşir aracılığıyla işlerin doğru yapılması, aksi takdirde sorumluların azarlanacakları yönündedir (RŞS51, 54b-114). "Yerinde adamlarla yönetim" ilkesini benimsemiş devlet mekanizmasından nemalanan mübaşir, diğer taşra görevlileri ile işbirliğine gitmiştir. Devletin taşradaki temsilcileri nüfuzlarını, adaletle ve dürüstlükle değil zorla ve güçle kullanmışlardır

Merkez, varlığını hissettirip adaletin tesisine uğraşmış, mübaşirin suçlu olduğu durumlara karşı yeni bir mübaşir atama ve sorunu çözme yoluna gitmiştir. Üstelik her zaman mübaşire verilen cezalar tenbih ile sınırlı kalmamıştır. Daha ağır suç işleyen mübaşire hapis cezası verildiğine dair çeşitli örnekler de bulunmaktadır. Bu tür örneklerde, görevini layıkıyla yapmayan ve daha da kötüsü; görevinde yolsuzluk tespit edilen mübaşirin hapsedilmesi ile adalet tesisine gidilmiştir.

Diğer yandan çok çeşitli görevlerde sorumluluk verilen mübaşir adlı tarihi figürün suçlu bulunduğu örnekler sicillerde, yukarıda zikredildiği kadardır. Bu sebeple XVIII. yüzyıl Rusçuk bölgesinin şartlarına göre "en masum" yönetici, merkezin tayin ettiği şahıs olan mübaşirdir. Çok çeşitli davaların her biri için bir mübaşir görevlendirilmiştir. Bu durum, merkezin taşradan elini çekmediği, reayanın veya diğer toplumsal kesimlerin sorunlarını çözmede etkin olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Ayrıca merkez için önemli olan mübaşir seçiminde güvenilir ve iş bitirici kişilere görevi tevcih etmektir. Genel olarak bakıldığında, merkez bu konuda isabetli seçimler yapmış, taşraya gönderdiği görevlilerin yaptığı işlerden memnun kalmıştır. Bu kişilere karşı merkez çoğu zaman tehditkâr, çözüm bekleyici ve hatta kişinin görevlendirildiği olayı takip ettiğini belirten bir dil kullanmıştır. Böylelikle, mübaşirin merkezden taşraya doğru yola çıkmadan sözel olarak uyarılan bir görevli olduğu düşünülebilir.

Suçla ve suçluyla uğraşan mübaşir, neredeyse her davada vardır. Suçların niteliğine ve buna paralel olarak artan veya azalan cezaların uygulanmasına katkıda bulunan mübaşir, bazen de Rusçuk kadısına devletin resmi yazısını ulaştırmakla bir nevi ulak vazifesini icra etmiştir. Karışık ve zor olaylarda sunulan çözümü tatbik eden mübaşir, incelenen şer'iyye sicillerine göre mübayaa nakli hizmetinden, yolsuzluk ve zulmü önlemeden, seyahat halindeki görevlilerin güvenliğini sağlamadan, eşkıya ve diğer firarilerin yakalanıp hapis ya da kalebend edilmesinden, suçluları sevk edilen divana göndermeden veya mahkemeye sevk etmeden, kan bahasını ödemeyen reayadan para almaktan, kimliği belirsiz katilleri bulmaktan sorumlu tutulmuştur.

Suç ve suçlularla başa çıkmaya çalışan mübaşir, devletin verdiği her işi yapmış ve neredeyse her olayda vazifeli olmuştur. Bu bağlamda, mübaşire yardım edilmesi, onunla işbirliği halinde olunması konusunda yerel görevliler uyarılmıştır. Çünkü XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta yerel görevliler arasında da gerilimli bir ilişki söz konusudur. Kendi aralarında birlik sağlamak ve yardımlaşmak hususunda her olayda başarılı olamayan bu kişiler içerisinde mübaşirin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Hükümlerde sürekli olarak mübaşire yardım edilmesi ve sözünün dinlenmesi konusu gündemdedir. Özellikle eşkıyaya karşı olan her unsurun birlikte hareket etmesi konusunda Rusçuk kadısına gönderilen hükümler bu savı doğrulamaktadır.

Bu bilgileri destekleyen örnek, Rusçuk kadısı ve mübaşir olarak görevlendirilen saray gediklilerinden Emin Paşa Mühürbaşısı İsmail'e hitaben 19 Cemâzıyelevvel 1193/ 4 Haziran 1779 tarihinde gönderilen hüküm olup taşradaki tüm görevlilerin durumunu aydınlatıcı niteliktedir. Olay, Rusçuk reayasından olup birkaç seneden beri eşkıyalık yapmaya başlayan Çelebi oğlu Mehmet ve Kadeş oğlu Ahmet'in yakalanıp mallarına el konulmasıdır. Bu iş için Emin Paşa Mühürbaşısı İsmail görevlendirilmiştir. Kadının da mübaşire destek olup yardım etmesi emredilmiştir (RŞS8, 34-132). Bu uyarıdan kadının veya diğer görevlilerin mübaşire zorluk çıkardığı, en iyi ihtimalle destek olmadıkları anlaşılmaktadır. Eğer uyum içerisinde çalışılsaydı; uyarıda bulunmaya gerek olmazdı. Bu bağlamda mübaşire yardım konusunda uyarı veya istek niteliğindeki bir diğer hüküm, Rusçuk vd. kadılara ve taşra idarecilerine 1193/1779 yılında yazılmıştır. Bu hükümde kış mevsiminin yaklaşmakta olduğu hatırlatılarak, tüccardan kimini soyup, kimini katledip, köy ve mezralardaki köylülerden kiminin malını yağmalayan eşkıyaya karşı

önlem alınması ve reayanın rahat ettirilmesi emredilmiştir. Bu iş için mübaşir görevlendirilmesi, kadılar ve taşra idarecilerinin, güvenilir adamlarının bu mübaşirin emrine verilmesi; böylelikle eşkıyaya karşı birlikte hareket edilmesi istenmiştir (RŞS8, 40-148).

Görüldüğü üzere merkez, taşrada bulunan tüm unsurlara güvenmek istemiştir. Başta mübaşir olmak üzere tüm yerel yöneticilerin birlikte ve dürüst çalışarak fesat yuvalarını temizlemeleri beklentisinde olan merkez, her olumsuz durumda olayın takipçisi olduğunu açıkça ifade etmiş ve hatta görevlilere karşı tehditkâr bir üslup kullanmıştır. Merkezin aldığı tüm bu önlemlere rağmen mübaşirlerin içinden de suç işleyen ve suça meyilli olan kişiler olmuştur.

3.2. YEREL YÖNETİCİLER VE SUÇ İLİŞKİSİ

Yerel yöneticiler, devletin görevlendirdiği çeşitli beledi, mali ve hukuki işleri yerine getirmekten sorumlu, kısacası bulundukları bölgenin her türlü işini, padişah adına gerçekleştiren merkezin taşradaki gücüdür. Sicillerde, merkezden gönderilen hükümlerde muhatap alınan bu kişiler, çok geniş bir örgütlenmeye sahiptir. Birbirleriyle uyum içinde çalışmaları ve dayanışma içerisinde olmaları, kamu hizmetlerinin sağlıklı yürümesi için vazgeçilmezdir. Özellikle eşkıyanın yakalanması konusunda, yerel yöneticilerin kendi içinde ve hatta reaya ile birlik halinde bulunmaları hususuna dikkat edilmiştir.

Sicillerde geçen bu kişilerin unvanları şu şekilde sıralanabilir:

> *Kadı ve naibi, menzilci, mütesellim, subaşı, köy zabiti ve genel olarak zabit, vali, mutasarrıf, dergâh-ı mualla kapıcıbaşısı, paşa, kale dizdarı, iş eri, beylerbeyi, girdap mübaşiri, kethüdayeri, yeniçeri (zabiti, serdarı, çavuşu), vilayet ayanları, vezir, iskele emini, mübayaa mübaşiri, ocak ihtiyarı, cizyedar, voyvoda, muhafız, asker, zaim, vakıf mütevellisi, il eri, çavuş, serdar ve vekilleri.*

Bu görevliler arasında kadının özel bir yeri vardır. Kadı; yargı mercii, asayişin amiri, vakıfların denetçisi, beledi hizmet ve kolluk görevlerinin amiridir. Kadının bu işleri için yukarıda sayılan yerel yöneticiler ve başkalarından oluşan bir ekibi vardır. Kadı, ehl-i örf ile onlar da kadı ile yakın işbirliği içerisinde olmak durumdadır (Ortaylı, 2008: 283). Bu sebeple merkezden gönderilen hükümlerde en çok kadının adı zikredilmiştir.

Merkez, hitap ettiği bu kesime karşı sert ve buyurgan bir üslup kullanmıştır. Bazen tenbihte bulunmuş ve bazen de görevlilerin cezai yaptırımlara maruz kalacaklarını ifade edip, psikolojik tahakküm ile işlerin olumlu sonuçlanmasına özen göstermiştir. Çünkü yerel yöneticiler XVIII. yüzyıl boyunca çeşitli suçları işleyen, reayaya zulmeden bir durumdadır. Bu sebeple devlet, elini her zaman taşrada hissettirmeye çalışmıştır. XVIII. yüzyılda eşkıya ve ayanla işbirliği içinde olan, güçsüze bencillikleri ve hırsları sebebiyle merhamet etmeyen bir görevli topluluğu ile karşılaşılmaktadır. Suça ortak olmak ve ancak reayanın şikâyeti üzerine merkezle hesaplaşmak zorunda kalmak, bu kişilere özgüven vermiştir. Sicillerde, yerel yöneticilerden yanlış iş yapanları ve suç işleyenleri ihbar edenin sadece reaya olması da dikkat çekicidir. Yerel yöneticilerin kendi içlerinden zulmedenleri merkeze ihbarda bulunmaması ise çıkar ortaklığı ile açıklanabilir.

Bu noktada neden XVI. ve kısmen XVII. yüzyıllarda suç işleyen yerel yöneticilerin gücü olup reayayı ezmesi yaygın değildi gibi bir soru akla gelebilir. Çünkü XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesi, siyasi ve askeri anlamda eski gücünü kaybetmiş; bu da idari teşkilat unsurlarını olumsuz anlamda etkilemiştir. Devlet artık zengin değildir; savaş kaybetmeye başlamıştır, toprak rejimi de böylelikle bozulmuş ve yeni çareler aramak gündeme gelmiştir. Devletin değişen dünyaya ayak uyduramaması, teknolojik gelişmelere yetişememesi, bunların yanında Avrupa'nın hızlı bir dönüşüm ve ilerleme kaydetmesi Osmanlı'nın bulunduğu çağdan geri kalmasına sebep olmuştur. Bu durum da kötü niyetli kişiler için bir fırsat ortamı doğurmuştur.

Tüm bu sebeplerin içinde en önemlilerinden biri, tımar[50] rejiminin bozulmasıdır. Teknolojik kontrol araçlarının ve bürokrasinin nitel ve nicel yetersizliği sebbebiyle para ekonomisine geçmeyen geleneksel Osmanlı Devleti; askeri, idari ve mali görevleri bir başkasına teslim etmek zorundadır. Tüm sanayi öncesi toplumlarda görüldüğü şekliyle toprağı kontrol eden zümre giderek nüfuzunu artırmış ve belirli bir özerkliğe sahip olmuştur (Ortaylı, 2008: 124).

[50] Tımar, Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak için bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerde kendi adlarına tahsili hakkı verilmiş vergi kaynaklarına ve yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan dirliklere denir. Tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde tımarlılar ve tımar sahiplerinin maiyyetinde sefere iştirak etmeleri gereken askerler vardır ve bunlara "cebelü" denir. Ömer Lûtfi Barkan, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C.: 12/1, s. 286, 292.

Burada önemli olan, yerel güçlerin nüfuzlarını kullanma nitelikleridir. Onlar, genel olarak buldukları fırsat ortamından yararlanıp zulüm yoluna kapı açmış, reayayı ezmiştir. Vergi yolsuzlukları yapma, reayanın emeğini sömürme, bazen reayaya fiziksel şiddet uygulama, eşkıya ile anlaşma, görevlerini layıkıyla yapmama gibi yollara tevessül eden yerel yöneticilerin cezai yaptırımlara uğradıkları durumlar da olmuştur. Ekmekçi esnafından beş zımminin, ordu kışlağına gönderdiği arzuhal sonucu, ceza alan Rusçuk Subaşısı Mehmet hakkındaki hüküm, bu duruma örnektir. 1203/1789 yılında ordu Silistre'den Maçin tarafına giderken bu zımmiler orduya ekmek tedarik etmişlerdir. Subaşı Mehmet, zımmileri haksız yere yakalayıp, hapis ve günlerce işkence etmiş; sermayeleri olan altı yüz yetmiş beş kuruşlarını gasbetmiştir. Bu hükme göre, Mübaşir Abbas'ın olayı teftiş etmesi, doğru ise şer'an gereğinin yapılması emredilmiştir (RŞS39, 15b-115).

Fakat yerel yöneticiler için ceza alma etkili olmamış olacak ki kurdukları düzen yüzyıl boyu devam etmiştir. Çünkü devlet, yukarıda sıralanan sebepler yüzünden eski zamanlardaki gibi güçlü değildir. Tam olarak Rusçuk'tan elini çekmeyen devlet, kendi görevlilerine söz geçirememekte ve onların da zulümleri artarak devam etmektedir. Bu durumdan en çok etkilenen ise yine sosyo-ekonomik anlamda güçsüz olan reaya olmuştur.

Yerel yöneticilerin zulümlerinin başka sebepleri de bulunmaktadır. Bunların içerisinde, tekâlif-i şakka vergisini toplama nedenleri, onları bir anlamda haklı çıkartacak niteliğe sahiptir. Örneğin, valiler tayin olurken hediyeler ödemek zorunda olup bu hediyeler için yaptıkları masrafı çıkartmak ve kapıhalklarının ihtiyaçlarını görmek adına tekâlif-i şakka almak durumundadırlar (Özkaya, 2010: 195). Buradan anlaşılmaktadır ki koşullar toplumun çeşitli kesimlerini, bazı olumsuzlukları yapmaya itmiştir. Elbette yerel yöneticilerin açgözlülük ve hırslarının da bir başka etken olduğu unutulmamalıdır. Böylelikle bu vergi devamlı olarak toplanmıştır.

XVIII. yüzyılda yerel yöneticilerde genel bir bozulma ve yozlaşma olduğu kesindir. İncelenen sicillerde, onlarla ilgili neredeyse her hüküm olumsuzdur, uyarıdır, tenkittir veya ceza vermedir. Görevi suiistimal eden, haksız vergi toplayan, ulaşımda aksaklıklara neden olan, reayaya fiziksel ve psikolojik şiddet yapan bu kesimi denetlemek için yine kendi içlerinden başka güç odakları kullanılmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Örneğin, mutasarrıfların tekâlif-i şakka almalarının önüne bir türlü geçilememiştir. İlgili bölgeye mübaşirler gönderilmiş, bu

tür harekete başvuranların cezalandırılacakları yönünde ikazlar yapılmış, ancak bir sonuç alınamamıştır. Diğer yandan rüşvet de giderek artmıştır (Özkaya, 2010: 198).

Bu ağır şartlar altında suça meyilli görülseler bile yerel yöneticilerin işi zordur. Örneğin, eyalet ve sancak merkezlerinde olmaları gereken sancakbeyleri ve beylerbeyleri, XVIII. yüzyılda, savaşların uzun sürmesi nedeniyle cephede olup görev yerlerinden uzak kalmışlardır. Sadrazam ve ileri gelen bürokratlara büyük meblağlar ödeyerek tayinlerini gerçekleştiren, fakat sık sık görevden alınıp açıkta kalan valiler, eski zamanlara göre daha zor şartlar altında görevlerini sürdürmüşlerdir. Çünkü taşrada güçlenen ayanların isteklerini dikkate almak durumunda kalmışlardır. Valiler, ayan tayini sırasında kim fazla para verirse, o kişiye ayanlık buyruldusu vermişlerdir. Üstelik valiler, ayanların zulümlerine göz yumup kadılar ve naiplerle ortak hareket ederek reayaya zulmetmişlerdir (Özkaya, 2010: 202). Bu bağlamda yerel yöneticiler, adaletsizdir; fakat yerel yöneticilere karşı tavırlar da adaletsizdir. Sorun merkezden başlamakta ve bundan toplumun her kesimi payını almaktadır.

Sicillerde kısıtlı olarak verilen ceza hükümlerinden, merkezin şeriatı uyguladığı söylense de yerel yöneticiler için verilen en yaygın ceza tenbih ve te'kid olmuştur. Çünkü merkezin bu kişilerin çalışmasına, işleri halletmesine ihtiyacı vardır. Yani merkez, atadığı yerel yöneticisinden fayda ummaktadır. Bununla beraber korkutma yüklü üslup da yerel yöneticileri daha farklı, daha doğru ve dürüst çalıştırmaya yetmemiştir. Çoğu zaman reayaya zulüm devam etmiştir. Kimi zaman ise yerel yöneticiler, kendi içlerinde güç çatışması yaşamışlar ve bu da bölgenin sosyal hayatını etkilemiştir. Sicillerde, taşradaki yöneticilerin, merkezden gönderilen görevlilerin liderliğine uygun hareket etmeleri sürekli tekrarlanmıştır. Bu da demek oluyor ki; bu görevliler işlerini yaparlarken taşra yetkililerinden her zaman destek görememişlerdir.

Sonuç olarak, toplumsal yozlaşma ve bozulmanın sirayet ettiği bu kişiler, görevlerine liyakatla değil rüşvetle ve iltimasla gelmişler, yetkin olmadıkları alanlarda bireysel çıkarlarını gözetmişlerdir. Koşulların zorluğu onları da etkilemiştir.

3.2.1. Görevi Kötüye Kullanma

Yerel yöneticilerin reayaya karşı olumsuz tavırları için Osmanlı şer'iyye sicillerinde "zulüm" kelimesi kullanılmıştır. Teoride, askeri sınıf üyeleri, padişahın hizmetlisi oldukları için reayaya iyi davranmakla yükümlüdürler. Padişahın gücü reayanın refahına bağlı olup, İslam dini de, Müslüman'ın Müslüman'a ve diğer ehl- i kitaba iyi davranmasını ve yöneticinin adaletle hükmetmesini emrettiği için[51] yöneticiler iyi olmak zorundadırlar. Fakat yöneticiler, devlete karşı yaptıkları hizmetlerin karşılığını reayadan aldıkları için bu durumu suiistimal etmiş ve kimi zaman adaletsiz davranmışlardır (Mumcu, 1985: 10). Pratikte ise reaya ile doğrudan temasta bulunmaları, reayayı onlara karşı savunmasız bırakabilmiştir. Zaman zaman da reaya, taşra yöneticilerine vergi vermek konusunda zorluk çıkarmak gibi davranışlar sergilemişlerdir.

XVIII. yüzyılda taşra yöneticileri, Rusçuk'ta, merkezin emrettiği iş ve sorumlulukları yerine getirmede zaman zaman yanlışlık yapmış ve ihmalde bulunmuşlardır. Bunun sonucu, suçun türüne göre; ya kalebend edilmeleri, ya hapsedilmeleri ya da merkezin bir mübaşir göndererek durumun düzeltilmesi konusunda soruşturma başlatması şeklinde olmuştur. Elbette görevlerini yapan yerel yöneticiler içinde dürüst çalışan ve sorumluluk sahibi olanlar vardır. Fakat merkezin, şikâyet sonucu bölge kadısına ve çoğunlukla kadı ile beraber diğer görevlilere gönderdiği ferman, berat, buyruldu ve mektuplarda işlerin her zaman düzgün gitmediği anlaşılmaktadır. Siciller incelendiğinde, taşra yöneticilerinin görevleri sırasında zaman zaman yaptıkları sorumsuzluk ve yolsuzluk örnekleri açıkça görülmektedir.

Bu aksamalar, merkezin başını ağrıtmakla beraber, yerel yöneticilerden en çok zarar gören reaya olmuştur. Reaya, kimi zaman kanunsuz vergi toplayanlar yüzünden zulme uğramış, yerinden yurdundan olmuş, kimi zaman ise yerel yöneticilerin eşkıya ile birlik olduğu bir hayatta yaşamak zorunda kalmıştır. Bunun sebeplerinden biri taşra yöneticilerinin nüfuzlarının XVIII. yüzyılda artmış olmasıdır. Devletin yaşadığı siyasi çalkantılar taşrada kontrolü sekteye uğratmıştır. Fakat buna rağmen, Padişah'ın adaletine güvenen ve ondan medet uman halk, hükümlerde defalarca görüldüğü üzere, İstanbul'a arzuhal göndererek durumunu arz etmiş ve

[51] Hz. Ömer'e (ra) atfedilen "Mülkün temeli adalettir" cümlesi bu konuda ne kadar hassas davranılması gerektiğini belirtir.

adalet aramaktan geri durmamıştır. Burada çözümün kadı tarafından gerçekleştirilemediği durumların varlığından da söz edilebilir. Ayrıca, kadının verdiği karardan memnun olmayan tarafların başvurduğu bir temyiz mahkemesi gibi düşünülmesi sebebiyle, Divan sorunlara çözüm aranan yegâne mercii olmuştur.

Genel olarak bakıldığında konuyla ilgili az sayıda muhtekirlik, çok sayıda malların iskelelere aktarılmasında ihmaller veya yolsuzluklar, bozuk peksimet, yağ ve zahire nakli, voyvoda, kadı, asker, ulak, sipahi vs. gibi görevlilerin halka zulmü, usulsüz vergi toplama şeklinde olumsuzluklar sicillerde görülmektedir.

3.2.1.1 Usulsüz Vergi Toplama

Usulsüz vergi toplama, görevlilerin en çok yanlışlık ve haksızlık yaptığı suç türüdür. Bunda ekonomik kaygılar ve hırslar etkili olmuştur. Böylelikle anlaşılmaktadır ki ekonomik etkenler tarih ilmini şekillendiren önemli saiklerden birisidir. Mültezimler gibi vergi tahsiladarlarının *bâd-ı heva* türünden vergiler alması, vergi almaması gereken kesimden vergi alması ya da cari olan fiyattan daha fazla vergi alması vergi toplayanların suçlarıdır. Bu suç türü yüzyıl boyunca değişik zamanlarda devam etmiştir. Fakat belli dönemler dışında süreklilik göstermemiştir.

Vergi konusundaki usulsüzlükten kaynaklanan sıkıntının en büyüğünü Çernovi Köyü halkı yaşamıştır. İlk yolsuzluk örneği, Evahir-i Rebi'ülâhır 1121/ 29 Haziran-8 Temmuz 1709 tarihinde, Çernovi Köyü'nde kasap olan beş zımminin uğradıkları haksızlık üzerine düzenlenen hüccette görülmektir. Bu hüküm, sancak mütesellimleri, subaşıları ve köy zabitlerine gönderilmiştir. Çernovi Köyü ahalisinin şikâyeti üzerine merkezden Rusçuk'a gelen bu hükümde, suçlu, yerel yöneticilerdir. Yerel yöneticiler, zımmilerin, kasaplardan davar alıp götürmesi sırasında, onların hayvanlarını zapt edip *"mücerred topraktan geçtiniz"* diyerek *otlak, gezek ve gözcü akçesi ve sürek hakkı* adıyla kanunsuz para almışlardır. Sonuç, mütesellimlerin, subaşıların ve köy zabitlerinin sürek, gezek ve gözcü akçesi adıyla kanunsuz vergi almalarının önüne geçilmesi ve bunu yapan yöneticilerin isimlerinin merkeze gönderilmesi, bir daha bu şekilde bir uygulamanın yapılmaması emredilmiştir (RŞSŞ5, 108-29a). Merkez bu kişilerin kim olduğunu kayıt altına almak istemiştir. Fakat sicillerde daha sonraki süreç tespit edilememektedir. Konuyla ilgili hükümlerin hemen hemen hepsinde aynı tenbih olmakla beraber, isimleri alınan kişilere daha sonra ne olduğu sorusunun cevabını -ne yazık ki- şer'iyye sicilleri karanlıkta

bırakmaktadır. Muhtemeldir ki bir şekilde bu kişiler takip altına alınmakta, bir daha böyle bir suç işlediklerinde affa uğramamaktadırlar.

Bu köy halkı için XVIII. yüzyılın ikinci çeyreği kara günler olmuştur. O zaman görev yapan ve isimleri bilinmeyen vergi toplayıcıları veya diğer ehl-i örf, bu sıkıntının sebebi olmuşlardır. Çernovi Köyü, Mihrimah Sultan vakıf köylerinden olup Rusçuk kazasına bağlı bir yerdir ve hükümde geçtiği şekliyle serbestiyet üzeredir. Çernovi Köyü ahalisinin arzuhali üzerine, Evâil-i Muharrem 1144/ 6-15 Temmuz 1731 tarihinde, Rusçuk vd. kadılara gönderilmiş emirde; "*sevad akçesi*"[52] adıyla görevlilerin reayadan haksız yere para aldığı kaydedilmiştir. Hükümde, görevlilerin, suçluların isimlerini merkeze göndermesi ve haksız yere para toplayanların haklarından gelmeleri emredilmektedir (RŞS38, 89-87b).

Yine Çernovi Köyü'nden Suriçi taifesinin arzuhali üzerine, Rusçuk vd. kadılara hitaben yazılmış Evâsıt-ı Muharrem 1144/ 15-25 Temmuz 1731 tarihli hükümde *sevad akçesi* tekrar gündeme gelmiştir. Eflak taraflarından zahire taşımak amacıyla aldıkları küçük davarlar için gerekli vergilerini verdikleri halde, Niğbolu Sancağı Has Köyü zabitleri on beş yirmi atlı ile onlara saldırıp *"bize sevad akçe ver!"* diye bazılarını darp etmişlerdir. Merkezin hükmü, zabitlerin bir daha bu zulmü yapmamaları, eğer yaparlarsa kimliklerinin merkeze bildirilmesi şeklinde olmuştur (RŞS6, 74-14b). Görülmektedir ki bu durum tam bir eşkıyalık olayıdır. Zorla para gasbeden, para vermeyince mağduru darp eden bu zabitlerin eylemlerini sürdürüp sürdürmedikleri bilinmemekle birlikte takibata uğradıkları bir gerçektir.

Çernovi Köyü'nün sıkıntıları burada bitmemektedir. Bu köy, serbest tımar grubuna girmekte iken, bu ayrıcalığa uymayacak şekilde kendilerinden vergi alınmaktadır. Köyün durumunu tahlil etmeden önce konunun daha net anlaşılması için "serbest tımar" mefhumunu izah etmek gerekmektedir. Serbest tımarda, tekâlif-i şer'iyyenin yanında rüsum-ı örfiyye diye bilinen bad-ı heva[53] vergileri sipahinin hakkıdır. Serbest olmayan tımarlarda ise bad-ı heva vergileri ehl-i örf adı verilen ve

[52] Sevad: Şehir, kasaba, köy anlamına gelmektedir. Sevad akçesinden kasıt da, köyün ödemesi gerektiği düşünülen bir vergi olabilir. (Çevirimiçi), http://www.osmanlicaturkce.com/?k=sevad&t=%40 01 08 2019.

[53] Bâd-ı Hevâ Vergileri: Osmanlı Devleti'nde ne zaman tahsil edileceği belli olmayan (zuhurata bağlı olan) vergiler için kullanılan genel bir tabirdir. Örfi bir vergi çeşidi olan bâd-ı hevâ; gerdek resmi, cürm-i cinayet, ev tapusu, çiftlik tapusu, tütün ve duhan resmi vs. gibi adlar altında geçmektedir. Mufassal tahrir defterlerinde diğer gelirlerin tahsil vakti ve mevsimi belli olmasına rağmen bâd-ı hevânınki belirtilmez. Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.: 4, İstanbul, 1991, ss. 416-418.

icra makamında bulunan subaşılar, voyvodalar, sancakbeyleri ve kethüdalar tarafından tahsil olunmaktadır. Konuyla ilgili Osmanlı Kanunnamesi şu şekildedir:

"Alaybeğlerin ve zu'ama ve ser'asker ve çavuş ve dizdarların tımarları serbest olmak kanun-ı kadimdir. Ve havass-ı hümayun ve evkaf ve emlak min küli'l vücuh serbesttir. Sancakbeği subaşıları ve gayrıları bunların kanun üzere rüsum-ı serbestiyesine dahl edemez." (Akgündüz, 2018: 1115).

Ayrıca padişah hasları ile sultan ve vezir vakıflarından başka vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, nişancı, defterdar, divan kâtipleri, çavuşlar, çeribaşıları, subaşıları ve dizdarlar gibi yüksek rütbeli idare amirleriyle diğer memur ve askerlerin has ve zeametleri, idari ve mali bakımdan bazı imtiyazlara sahip serbest tımar olarak muamele görmektedir (Ünal, 2011: 607).

Cağanzade İbrahim'in arzuhali üzerine, Rusçuk vd. kadılara, İstanbul'dan yazılan, Evasıt-ı Muharrem 1144/ 15-25 Temmuz 1731 tarihli hüküm de bu konu üzerine olup, reayanın yaşadığı yere işaret etmektedir. Hükümde, Çernovi ve etrafındaki köylerin serbest tımar olduğu, vergi tahsiline dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiği konusunda daha önce emirler gönderildiği belirtilmektedir. Buna rağmen Niğbolu mütesellimi kanuna aykırı şekilde köy halkını haksız yere suçlamak için yakalayıp zincirlemiş, başka topraklara götürüp hapsetmiş, *"cerime"* adı altında kanunsuz para almış, vakıf gelirlerine de zorla el koymuştur. Hükümde geçtiği şekliyle *"vakıf ve reaya perakende ve perişan olmuştur".* Bunun anlamı halkın bulundukları yeri terk etmeleridir. Vakıf mukataasının serbestiyet üzere olduğu ifade edilerek emre uygun hareket edilmesi istenmektedir. Bad-ı heva vergilerinin; Niğbolu Sancağı mütesellimleri, mirimiran, mirliva, subaşı voyvodaları, züema, tımar erbabı, çeribaşılar dışında kimse tarafından toplanmaması, reayanın *"bir habbesinin"* bile alınmaması ve çeşitli şekillerde reayaya zulmedilmemesi, şimdiye kadar vakıf vergisini alan olmuşsa voyvodanın ispat edip vergiyi geri alması, voyvodaya uyulması emredilmektedir (RŞS6, 75-15a).

Zaman zaman cizyedarlar[54] ile reaya arasında da vergi toplama konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. 1 Cemâzıyellâhır 1128/ 23 Mayıs 1716 tarihinde

[54] Cizyedâr: Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıla kadar cizye vergisini ifade etmek için genellikle haraç kelimesi kullanılmış, daha sonra cizye veya cizye-i şer'î tabirleri yaygınlaşmıştır. Ayrıca bazı belgelerde arazi haracından ayırt edilmek için cizye yerine "baş haracı" tabiri de kullanılmıştır. Bu vergiyi toplayanlar önceleri harâcî veya haraccı, sonraları ise cizyedar şeklinde ifade edilmiştir. Halil

cizyedarlar, reayadan *akçe, kâtibin, kollukçu* vs. adlar altında para alıp zulmetmişlerdir. Cizyedarların, reayadan fazla akçe almaları durumunda cezaya uğrayacakları açıktır (Raşid Mehmet Efendi, 2013: 1005).

Çernovi Köyü'ne göre daha kapsamlı bir bölgeye ait bir hatt-ı şerif sureti de yine konu ile bağlantılıdır. İstanbul'dan Rusçuk kadısına gönderilen Evâhir-i Rebi'ülevvel 1144/ 2 Eylül 1731 tarihli Çernovi ve civarı ahali ve reayasının merkeze ilettiği arzuhale cevaben yazılan hükümde, Çernovi Köyü ve civarının bir özelliği daha keşfedilmektedir. Bu hükme göre, Rusçuk'ta yaptırılmış cami, imaret ve medreselerin bir bölümünün gelirleri, Mekke ve Medine fakirleri ile Urfa'da bulunan Hz. İbrahim'in makamı olan Halilü'r-rahmandaki kişilere verilmektedir. Ayrıca su temin etmek için her sene köyün mallarından on bin kuruş vakfedilmektedir. Özellikle belirtmek gerekir ki Osmanlı toplumu, kutsal yerler konusunda sorumluluk hissini hiçbir zaman kaybetmemiş ve söz konusu bölgeleri mamur etmek için elinden geleni yapmıştır. Çernovi Köyü de ödemeleri gereken avarız[55] ve imdad-ı hazariyye[56] vergilerini Sultan Süleyman zamanından beri temlik[57] etmiştir. Köy, serbest tımar olmasına rağmen mirimiran ve mütesellim tarafından gönderilen adamlar, ahalinin evlerine gelip koyun, kuzu, tavuk, bal, odun, yağ, saman vb. mallarını almaktadırlar. Ayrıca haksız yere *baha ve nakd-i baha* adı altında kanunsuz para (akçe) toplamaktadırlar. Hükümde kanuna aykırı hareketlerin önlenmesi, görevlilerin reayayı koruması, verilen emre aykırı iş yaptırılmaması emredilmektedir (RŞS6, 75-15b).

İncelenen sicillerde serbest tımar bölgesi olmasına rağmen haksızlığa uğrayan başka yerler de vardır. Tutrakan Köyü ile İstanbul'daki Ayşe Sultan ve Gazi

---

İnalcık, "Osmanlılar'da Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.: 8, İstanbul, 1993, ss.45-48.

[55] Avârız: (tekâlif-i divaniye; avarız-ı divaniye) Osmanlı maliye sisteminde örfi bir vergi terimidir. Avârız, düzenli olmayan vergilerin başlıca grubunu oluşturur. Başta savaş harcamaları olmak üzere devletin aniden oluşan büyük kamu hizmetleri için reayadan nakdi olarak topladığı vergi çeşididir. Fakat XVII. yy. ın sonlarından itibaren art arda yapılan savaşlar nedeniyle normal vergiler grubuna dâhil edilmiştir. Halil Sahillioğlu, "Avârız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.: 4, İstanbul, 1991, ss.108-109.

[56] İmdad-ı Hazariyye: Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyıl sonlarından itibaren görülen ve Tanzimat dönemine kadar devam eden malî bir yükümlülük. Devletin barış zamanlarında, yani sefer olmadığı zamanlarda reayadan aldığı bir vergi çeşididir. XVIII. yüzyıldan itibaren düzenli alınan vergiler grubuna dâhil edilmiştir. Ruz-ı Hızır ve Ruz-ı Kasım olarak iki taksitte alınırdı. Ahmet Tabakoğlu, "İmdâdiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.: 22, İstanbul, 2000, ss.221-222.

[57] Temlik: Arapça bir kelime olup bir malın mülkiyetinin başkasına devredilmesi demektir. Osmanlı hukukunda ise farklı manaları vardır. Konuyu ilgilendiren anlamı, miri arazinin gelirinin belirli bir hayır cihetine tahsis edilmesi demektir. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukuk Istılahları Kamusu*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2018, s. 1240.

İbrahim Paşa vakfından olan Silistre Sancağı Hırsova Kazası'na bağlı Tapa Köyü aynı sıkıntıyı yaşamış ve benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır

Cizye ödemekle yükümlü Kıbtiyan taifesinin[58] de vergi verirken haksızlığa uğrayan başka bir zümre olduğu, Hacı Musa'nın merkeze gönderdiği arzuhale verilen cevaptan anlaşılmaktadır. 26 Zilhicce 1154/ 4 Mart 1742 tarihinde, Özi Eyaleti Mutasarrıfı'na, Hotin Muhafızı'na, Filibe, Niğbolu, Silistre, Hotin, Tatar Pazarı ile Kıbtiyan taifesinin bulunduğu yerlerin kadılarına, Niğbolu ve Silistre mütesellimlerine yazılan hükümde Hotin ve Vidin kaleleri, Tatar Pazarı ve civarında Kıbtiyan cizyeleri serbest tımar grubundandır. Daha önce vezirler, emirler, mirimiran, mirliva, mütesellim, voyvoda, saray askerleri, vilayet ayanları ve ehl-i örfe bu bölgeye müdahale etmemeleri konusunda ferman verilmiştir. Fakat bu sıralar sefer olduğu için bazı kötü niyetli kişiler çıkmış, söz konusu bölgeye cizyedar tayin edip Kıptilerin kolcu ve çeribaşılarını haksız yere zincirlemişlerdir. Bu zulüm sebebiyle cizye toplanamamakta, aydan aya toplanan zahire kesilmekte, reaya da zor durumda kalmaktadır. Hükümde bu duruma son verilmesi, mühür hakkı, toprak ve kışlak hakkı vb. sebeplerle asker ve ehl-i örfün reayaya zulmetmemesi emredilmektedir (RŞS38,76a-78). Ayrıca bir nevi çözüm olarak Kıbtiyan taifesinin başına bir çeribaşı tayin edilmesi, cizye vermek istemeyen Kıbtiyan taifesi olursa ve bunlar başka yere firar ederlerse, onlardan cürüm akçesi alınması emri de eklenmiştir. Bu durum reayanın yaşam standartlarını kötüleştirdiği gibi devlet için de ekonomik anlamda zararlı olmaktadır.

Usulsüz vergi toplama sorunu, sadece serbest tımar alanları için söz konusu değildir. Sicillerde görülmektedir ki vergi toplama sırasında, serbest olmayan tımarlarda da yerel yöneticiler tarafından reayaya sıkıntı yaşatılabilmektedir. Örneğin, Obretenik Köyü ahalisinin arzuhali üzerine merkezden gönderilen Evail-i Zilka'de 1121/ 2 Ocak 1710 tarihli hükümde, köy zabitinin haksız uygulamalarına şahit olunmaktadır. Bu hükme göre; köy reayası ödemekle yükümlü oldukları vergileri ödedikleri halde köy zabiti köylülere ücretsiz orak biçtirip demet ve odun taşıtmış; *"kurban"* diyerek koyun ve davarlarını istediği yere götürtmüş; *"tuzluk"* ve *"paşa harcı"* adı altında paralarını almıştır. Alınan karar, bu kişinin engellenmesi;

[58] Kıbtiyan Taifesi: Osmanlı Devleti'nde özel bir statüye sahip askeri ve sosyal bir sınıftır. Cingânelerle ilgili ilk hukuki düzenleme Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmıştır. Ahmet Akgündüz, Osmanlı Tarih ve Hukuk, s. 702.

haksız yere reayaya baskı ile zulüm yapılmaması; onların çalıştırılmaması yönünde olmuştur (RŞS5, 37-15a). Görüldüğü üzere, köy zabiti köylünün sadece parasını haksız yere almakla kalmayıp, köylüyü şahsi işleri için çalıştırıp emek sömürüsü de yapmıştır.

Başka bir hükümde daha acıklı bir tablo içeren ve reayadan haksız vergi alan Hasan Ağa adlı bir mübaşirin varlığı görülmektedir. Evâsıt-ı Safer 1121/ 21 Nisan 1709 tarihli hükümde (RŞS5, 76-22a) dikkat çeken husus, yaklaşık on yıldır, reayadan haksız yere akçe almasına rağmen Hasan Ağa ile ilgili bir şikâyette bulunulmamıştır. Ancak aradan on yıl geçtikten sonra reaya mahkemeye gidip şikâyet hakkını kullanmıştır. Uysal Osmanlı reayasının genetik kodları ve kader telakkisi sonucu son derece sabırla ve metanetle olayı karşılamaları bu sonucu oluşturmuştur. Osmanlı reayası, ancak bıçak kemiğe dayandığında durumu bir üst makama arz etmiştir. Ayrıca reayanın yerel yöneticilerin baskılarından ve güçlerinden korkmaları da bir etkendir. Çünkü onlar, her daim bu yöneticilerle karşı karşıya gelmekte, onlarla beraber yaşamaktadırlar.

Osmanlı reayası için hayatı yük haline getiren bu durum, sadece Müslümanlar veya Kıbtiyan taifesi için geçerli değildir. Munzır adlı zımminin arzuhali sonucu yazılan yukarıdaki hükümlere yakın tarihli fermanda, evi veya taşınmaz mülkü olmayan kadimi reayasından[59] da haksız vergi talep edildiği ve bu verginin kaldırılması emredilmektedir (RŞS5, 82-23b). Görülmektedir ki yerel yöneticiler, eken biçen her ferde etnik veya dini ayrım gözetmeksizin aynı muamelede bulunmuştur.

Vergi vermede haksızlığa uğrayan toplumun kanaat önderleriyle ilgili örneğe ise bir tekke şeyhinin şikâyeti sonucu ulaşılmıştır. Evâhir-i Rebi'ülâhır 1147/ 19-28 Eylül 1734 tarihinde, Hezargrad Kazası Divane Orhan Köyü Seyyid Timur Baba Tekkesi vakıflarında, Mütevelli Şeyh Ali ve Türbedarı Şeyh Hüseyin'in arzuhali üzerine Rusçuk vd. kadılara hüküm gönderilmiştir. Bu hükme göre, Rusçuk Kasabası Tutrakan Köyü zabiti, vakıf imaretine ve fakirlere yemek için sattıkları 150 kıyye tuz için *"toprak akçesi"* adıyla para istemektedir. Bu durumun önlenmesi konusunda emir çıkmıştır (RŞS6, 77-17b).

[59] Kadimi reaya, ne zamandır bulunduğu yerde oturduğu belli olmayacak kadar eski olan ve bulunduğu toprakları yurt edinmiş reayadır.

İncelenen örnekler, toplumun farklı kesimlerinin bu zulme maruz kaldıkları yönündedir. Osmanlı toplumunda nüfuzu olan kesimden bir tekke şeyhi bile yaşadığı sıkıntıyı mahkemeye intikal ettirecek kadar rahatsızlık duymuştur.

Her şekilde çeşitli bahaneler ile usulsüz vergi toplayan yerel yöneticiler hakkında ilginç bir örnek de 2 Muharrem 1150/ 2 Mayıs 1737 tarihli olup merkezden Rusçuk ve Niğbolu kadılarına gönderilmiştir. Bu hükme göre, yerel yöneticiler, kârhanede[60] çalıştırılmak amacıyla İstanbul Baruthanesi için gerekli siyah barut imal etmek üzere Niğbolu ve Rusçuk kazalarından kömürcüler temin etmektedir. Bu kömürcüler için, yerel yöneticiler tarafından kanuna aykırı şekilde *"toprak akçesi"* adıyla para alınmaktadır. Hükümde kimseden haksız yere para alınmaması, reayaya zulmedilmemesi, emre muhalefet edenler olursa isimlerinin merkeze bildirilmesi emredilmektedir (RŞS6, 109-39b).

Tüccar taifesi de ilgili konu üzerinde sıkıntı yaşamış ve merkeze arzuhal göndermiştir. Evahir-i Rebi'ülâhır 1151/ 7-16 Ağustos 1738 tarihli hükümde belirtilmiştir ki tüccar taifesi Rusçuk has defterlerinde yazdığına göre vergi vermekle yükümlü değildir. Rusçuk kazasında yerleri, avarız hanesi sayılacak kullandıkları evleri de yoktur. Resm-i ispence[61] vb. vergileri ödemeleri kanunen gerekli değilken Rusçuk voyvodası bu vergileri onlardan istemiştir. Hükümde bu haksız durumun önlenmesi, kanun dışına çıkılmaması, bu işi yapanların kimliklerinin merkeze gönderilmesi emredilmektedir (RŞS6, 153-83a).

Bu uygulamalar sonucu, şikâyetçi olan reayanın toplu başvuruları dikkat çekecek kadar fazladır. Bunda, taşra yöneticilerinin uygulamalarının tüm köy ahalisini ilgilendirmesi etkili olmuştur. Örneğin, Kuzgunluk ve Kakaliye köylerinin reayasının toplu başvurusu sonucu, Rusçuk kadısı vd. görevlilere, Evâil-i Şaban 1154 / 12-21 Ekim 1741 tarihli hüküm iletilmiştir. Bu hükme göre, reayaya zulüm eden kişiler, üç zaim ve bir sipahidir. Bu reaya, vermeleri gereken vergileri ödemişken; sipahilerden Çapar Ahmet denilen kişi, defterde yazılandan fazlasını almak için

[60] Fabrikanın, modern öncesi dönemdeki şekline verilen addır.

[61] Resm-i İspence (İspenc, İspenc Resmi): Osmanlılarda tarım yapan gayrimüslim reayadan alınan bir çeşit örfi vergidir. Macarların eski "kapu vergisi"nin Osmanlılarca ispence adıyla tahsil edildiği bilinmektedir. Hıristiyan veya Yahudi, Gayrimüslim unsurlardan alınan ispence, aslında ortaya çıkışı itibariyle Rumeli'ye mahsus bir vergi türüdür; fakat daha sonra Anadolu'da, özellikle XVI. yüzyılda Doğu Anadolu'nun ele geçirilmesinin ardından buradaki Hıristiyan halka da uygulanmıştır. Vergi genellikle timar sahibinin gelirleri arasında olup bazı hallerde doğrudan devlet hazinesine de intikal edebilmekteydi. Bu vergi Tanzimat'tan sonra kaldırılmıştır. Halil İnalcık, "İspence", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.: 23, İstanbul, 2001, ss.177.

köylüyle kavga etmiştir. Bu sebeple reayadan bazısı başka yerlere gitmiştir. Kendilerinden, kanun üzere eski köylere naklettirildikleri bahanesiyle iskân harcı adıyla kanunsuz vergi alınmıştır. Çapar Ahmet; Voyvoda Rat, Aviko, Mud, Miço, Milço, Vasil, Maratin, Menşo, Koca Minho ve Ustuyan adlı zimmilerden 13 kuruş; İstanço'dan 7 kuruş; Kobur ve Matyo'dan 4 binek 6 kile buğday, bir çift koşulmuş öküz arabası; Duçor'dan 4 kile buğday, 1 araba; Dragan'dan 1 inek ve bir miktar buğday almıştır. Köy reayası da bu zulme dayanamayıp merkeze durumu arz etmiştir. Merkez, sipahinin azarlanması, reayaya yapılan zulmün sona erdirilmesi, reayanın ödemesi gerekenden fazla para vermemesi konusunda ilgilileri uyarmıştır. (RŞS38,43-41a). Bu olayın büyük çaplıve zararlarının yıkıcı olduğu ifade edilebilir.

Vergi talep etmek öyle yaygın bir hal almıştır ki Bender Kalesi'ni korumakla görevli yeniçeriler bile çeşitli adlar altında bölge ahalisinden vergi talep etmiştir. (RŞS38, 56-53a).

Veziriazamın gözetiminde olan vakıflardan Hanzade İsmail Bey'in mütevellisi olduğu Merhum İsmihan Sultan Evkafı'ndan Çardak Kazası'na bağlı Kadı Köyü hakkındaki hüküm, H. Cemâzıyelâhır 1155/ 13 Temmuz 1742 tarihli olup Kadı Köyü halkının şikâyeti üzerine Rusçuk kadısına gönderilen ve Kadı Köyü sakinlerinin sıkıntılı durumlarını belirten bir niteliktedir. Bu köyün sıkıntısı öncekilere göre daha büyüktür. Köy uzak bir yerde olduğu için eşkıya etkindir; ahalisi perişan olmuştur. Köy reayası vergisini verdiği halde ayanlar tekrar vergi istemişlerdir. Sonuç ise reayanın haklı zaferi olmuştur. İstanbul'dan gönderilen emir, şikâyetten sonraki süreçte bu köyün, Çardak'tan alınıp Rusçuk kazasına verilmesi şeklindedir (RŞS38, 85-83a).

Şimdiye kadar incelenen hükümler, genellikle XVIII. yüzyılın ilk yarısına tekabül etmektedir. Yüzyılın sonuna doğru reayanın vergi konusunda yaşadığı sıkıntıları haiz bir hüküm, Evâhir-i Şaban 1204/ 5-14 Mayıs 1790 tarihlidir ve Rusçuk kadısı ile naibine gönderilmiştir. Ahali, aşar vd. vergilerini ödemesine rağmen yerel yöneticiler *"ağalık kâtibi" ve "hizmet akçesi"* adıyla beş yüz kuruş; subaşılık adıyla birer kile İstanbuli zahire almışlardır (RŞS39, 131-31b, 32a).

Elbette ki yerel yöneticiler içinde dürüst çalışan ve reayaya yardımcı olan hatta reayadan sıkıntı çekenler bulunmaktadır. Fakat usulsüz vergi toplayan yerel yöneticilerin varlığı da azımsanmayacak kadar çok olup şer'iyye sicillerinde geçen

şekliyle örnekleri verilmiştir. Bu bağlamda kendi otorite ve yönetme güçlerine güvenip yerel yöneticilerden bir kısmı adaletten ayrılmış ve reayaya haksızlık yapmıştır. Kimi zaman da bu fiiliyatlarına karşılık yargılanıp ceza almışlardır. Merkezin tüm çabalarına rağmen yüzyıla yayılan vergi usulsüzlüğü bitmemiştir.

3.2.1.2. Taşra Görevlilerinin Reayaya Zulmü

Reayaya karşı işlenen zulüm kavramının, İslam ceza hukukunda yeri yoktur ve bu sebeple tüm Osmanlı yazarları, bu tür kanunsuz hareketleri örfi hukuk içerisinde düşünmüşlerdir. Örfi hukukun da her hükümdarın tahta geçişiyle değişme ihtimali içermesi sebebiyle, zulüm suçunu bir ayırma ve derecelendirmeye tabii tutmamışlardır (Mumcu, 1985: 22). XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerinde de yerel yöneticilerin eylemleri *"zulüm ve teaddi" "kahr u cevr"* gibi ifadelerle isimlendirilmiştir.

İncelenen örneklerden hareketle tespit edilen yerel yöneticilerin gerçekleştirdikleri kanunsuz işleri yapma cesaretini; reayanın savunmasızlığı, merkezin zayıflayan otoritesi ve kendi yönetimlerinin verdiği hükmetme gücü ile açıklamak makul görünmektedir. Bu kişilerden bazıları, reayayı suçlulara karşı korumaları gerekirken kendileri suçlu durumunda olup, reayaya zulüm etmekten geri durmamışlardır. Devletin taşradaki temsilcisi konumunda olan taşra yöneticileri, bu imtiyazlarını sonuna kadar kullanmışlardır. Üstelik kendi aralarında güç çatışmalarına da girmişler ve bundan en fazla etkilenen kesim yine reaya olmuştur. Merkez ise bu duruma ilgisiz olmayıp, Rusçuk'a sürekli ihtar ve ikaz içerikli ferman veya buyruldu göndermiş; gidişatın iyileşmesi için alınması gereken tedbirleri ve düzeltilmesi zorunlu halleri bildirmiştir. Ayrıca merkezi hükümetin kullandığı dil, korkutucu ve tabir-i caiz ise hizaya getirici bir nitelikte olup, devamlı reayayı koruyucu bir karakteri haizdir. Fakat şer'iyye sicilleri incelendiğinde görülmüştür ki merkezin bulduğu ilk çözüm, söz konusu olay için bir mübaşir tayin edip durumun düzeltilmesini ondan beklemektir. Elbette bu mübaşir denen görevli tek başına olmayıp taşradaki diğer yetkililer de kendisine refakat edecektir. Ayrıca bu görevli her zaman bilmektedir ki İstanbul, yaptıklarının sonucunu bilmek isteyecek; yani davanın sonucundan haberdar olacaktır. Bu hesap verme zorunluluğu ve denetlenme durumu da soruşturmayı yürüten görevlinin işini iyi yapmasını zorunlu kılmaktadır. Ne yazık ki bu tedbirler –eşkıya ile çok uğraşılsa da- yetersiz kalmıştır. Merkezin taşradaki denetiminin zayıf olduğu, bölgedeki nüfuzlu kesimin bilhassa ayanların

baskın çıktığı ifade edilebilir. Taşra yöneticileri, kendi güçlerini kullanarak, özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra artan ölçüde söz sahibi olmayı sürdürmüşlerdir. Bununla beraber, yüzyıl gibi uzun bir süreçte konuyla ilgili hükümler nispeten azdır. Bu durumun gerçeklerle birebir örtüşüp örtüşmediği reayanın, her başı sıkıştığında karşılıklı etkileşimde bulunduğu yetkiliyi şikâyet edip etmediği ve sonuç alıp almadığı soruları şu şekilde cevaplandırılabilir: Yetkili bir kişiyi en son kademede padişahın olduğu devlete şikâyet etmek için, belirli bir cesaret düzeyi ve artık yaşanılanların katlanılamaz hale gelmesi gerekmektedir. Reaya, "devlet" olarak taşra yöneticilerini, özellikle bölge kadısını bilmektedir. Merkezi temsil görevi olan bu kişilerle beraber yaşayan da reayadır. Dolayısıyla onların tasallutundan kurtulmak reaya için hiç de kolay değildir. Ayrıca incelenen hükümlerde görülmüştür ki merkez, reayanın karşılaştığı zulümden genellikle uzun bir zaman diliminden sonra haberdar edilmiş; yani reaya zulüm başladıktan çok daha sonra şikâyetçi olmuştur. Bununla beraber, yerel yöneticilerin zulmü, vergi toplama ve bu sırada reayayı maruz bıraktıkları işkence ile sınırlı değildir. Değişik şekillerde olabilen taşra görevlisi zulmü örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Taşra yöneticilerinin zulmü, sefer zamanlarında artmaktadır. 1127/ 1715-1716 tarihindeki Mora seferi sırasında asker taifesinin, reayanın mal ve çocuklarına zulmünün engellenmesine ve özellikle Mora serhaddine girişten itibaren reayanın korunmasına, eskisinden daha çok özen gösterilmiştir. Buna rağmen, Mora taraflarına bazı önemli işler için gönderilen Hüdavendigar, Menteşe zaimleri, alaybeyleri ve tımar erbapları söz konusu bölgedeki bazı köylerin sakinlerinin mallarını zorla alıp çocuklarına sataşmıştır. Bu sebeple olayla ilgili altı asker cezalandırılmıştır (Raşid Mehmet Efendi, 2013: 937-938).

Aşağıdaki tabloda, buna benzer şikâyetlerle ilgili olarak yerel yöneticiler tarafından Rusçuk reayasının, bireysel veya topluca zulüm ile horlandığı hükümler bulunmaktadır.

DEFTER-SAYFA-HÜKÜM NO	SUÇLU GÖREVLİ	MAĞDUR REAYA	SUÇ TÜRÜ	SUÇ TARİHİ
RŞS37/ 89-27a-28a	Daha önce Eflak voyvodası olan Likor ile voyvoda	Eflak reayası	Bu kişiler reayaya zulüm ederek fazla para toplamış, bölgedeki tacirlere büyük zarar	4 -14 Mayıs 1753

	olan oğlu Mika		vermişlerdir.	
RŞS37/ 148-53a	Rumeli ve Anadolu taraflarına önemli bir iş için giden ulaklar	Rumeli'nin sağ kolunun iki tarafında bulunan kazaların reayası	Ulaklar, menzillerde ellerinde bulunan menzil hükmüne aykırı olarak fazla beygir talep etmiş, saat başına onar akçeden düşük ücret ödemiş, beygirlere aşırı yük yüklemişlerdir.	26 Ocak 4 Şubat 1754
RŞS5/ 35-14b	Rusçuk sakinlerinden Fındıklı Mehmet Çavuş, çarşı imamı Abdullah Efendi	Rusçuk ahalisi	Bu kişiler yerel yöneticilere iyi davranıp halka zulmetmiştir. Reayadan 1040 kuruşu zimmetlerine almışlardır.	23 Kasım-2 Aralık 1709
RŞS5/ 137-36a	Ziştovi'nin Tekfur Köyü'nden yeniçerilik iddiasında bulunan İbrahim Çavuş	Ziştovi ahalisi	İbrahim Çavuş, vergi tahsildarını darp edip, köyden çıkarmış, namusuna saldırmıştır. Daha önce de ikaz edilmesine rağmen durumu iyileşmemiş, kötü haline devam etmiştir.	13-23 Kasım 1709
RŞS5/ 194-50b	Bostan hasekilerinden Musa Haseki	Rusçuk kazası ahalisinden Sarı Sinan Ağa	Musa Haseki, Sarı Sinan Ağa'yı suçuz yere yakalamış, zincire vurmuş, parasını almış ve bir süre eziyet etmiştir. Üstelik bu işi başka masum insanlara da yapmıştır.	30 Aralık-8 Ocak 1713
RŞS39/ 115-15b	Rusçuk Subaşısı Mehmet	Ekmekçi 5 gayrimüslim	Geçen sene Mehmet, ordu Silistre'den Maçin'e giderken çeşitli emtia tedarik ettiği zımmileri yakalayıp işkence ve hapsetmiş, sermayeleri olan 675 kuruşlarını da almıştır.	7-16 Ocak 1790
RŞS52/ 37-17b	Bölge kadılarından olan Mustafa, vilayet ayanları	Rusçuk ve Yergöğü reayası	Bu kötü niyetli kişiler 1140/1727-1728 tarihinden beri reayayı suçsuz yere itham ederek ceza parası almış, fukarayı birbirine düşürüp fitneye sebep olmuşlardır.	29 Eylül-8 Ekim 1734
RŞS52/ 56-26a	Köstence Köyü'nden Abdal oğlu Muhammed sipahi	Köstence Köyü ahalisi	Abdal oğlu Muhammed gece-gündüz eşkıyayla içki içip bazı kişilerin mallarını ve eşyasını alıp	Tarihsiz.

			onları dövmüş ve bazılarını da zorla kendi işlerinde kullanmıştır.	
RŞS6/ 94-24b	Rumili'nin sağ kolundaki orduda görevli kazaların yeniçeri serdarlarının emrindeki yeniçeri ve kuloğulları	Rumili'nin sağ kolundaki kazaların reayası	Bu askerler, gelip geçtikleri yerlerde ahaliden bayrak ve kurban akçesi istemiş, onların mallarını almış ve çoluk çocuklarına kötü muamele etmiştir.	5-14 Aralık 1736
RŞS6/ 95/25a-25b	Rusçuk'taki ehl-i örf	Rusçuk'a önemli bir iş için gelen, ellerinde menzil fermanı olan ve beygir almak isteyen ulaklar	Ehl-i örf ulaklara zarar verip şer'a aykırı hareket etmiştir.	20 Şubat 1735
RŞS6/ 111-41b	Yaklaşan sefer için Rumili tarafına geçen ulaklar	Eflak reaya fukarası	Ulaklar, doğru yoldan gitmeyip Eflak tarafına geçmiş ve reayadan menzil beygiri isteyip onlara zulüm etmiştir.	Tarihsiz
RŞS6/ 154-84b/155-85a	Rusçuk ve civarı kazaların mübayaasında görevli Menzil Emini Süleyman ve önceki mübayaacı Kara Ebubekir, Rusçuk Cizyedarı Kadeş oğlu Hasan	Rusçuk reayası	Bu kişiler Rusçuk reayasına zulüm etmişlerdir.	14 Ocak1738
RŞS38/ 14-12a	Rusçuk iskele emini	Hıristiyan Korşum kızı Kıraşna	Lofça Orta Mahalle'den ölmüş olan Doşkov oğlu Nedo'nun zevcesi Kıraşna ve oğlu Payan'ın ifadesine göre Nedo'nun, Rusçuk iskelesindeki gemilerde bulunan balık, kürk vs. muhallefatını iskele emini zapt etmiştir.	1741-1742

Tablo 5: Reayaya Çeşitli Bahanelerle Zulüm Eden Ehl-i Örf ve Diğer Görevliler

Yukarıda verilen hükümlerde mağdurlar büyük oranda toplu başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar, voyvoda zulmünden sıkıntı çeken Eflak reayası, Rusçuk, Ziştovi, Yergöğü ve Köstence Köyü ahalisi; Rumeli'nin sağ kolunun iki tarafında bulunan kazaların reayası şeklinde toplu mağduriyetlerdir. Bununla beraber şahsi veya daha küçük çapta sayılabilecek başvurular da görülmektedir.

Masum reayayı mağdur eden suçlularsa, kadı, vilayet ayanı, bostan hasekisi, Eflak voyvodası, ulaklar, yeniçerilik iddiasında bulunan kişiler, sipahi, Rusçuk'taki ehl-i örf, Rumilinin sağ kolundaki orduda görevli kazaların yeniçeri serdarlarının emrindeki yeniçeri ve kuloğulları, Rusçuk iskele emini, Rusçuk cizyedarı ve mübayaacısı, menzil emini, çarşı imamı ve çavuş unvanındaki şahıslardır.

Suçlu yönetici ve görevlilerin suç çeşitleri ise hayli geniş bir yelpazededir. Tablo 5'e göre, ilk olarak yerel yöneticilerin, fazla ve kanunsuz para istemeleri suçu göze çarpmaktadır. Bu haksızlığa uğrayanların başında Rusçuk ve Yergöğü kazası reayası gelmektedir. Onlara zulmeden de kadı ve vilayet ayanlarıdır. 1145-1146/ 1734 tarihli hükme göre, bu kötü niyetli kişiler, yedi yıldan beri reayayı suçsuz yere itham ederek, onlardan ceza parası almakta; halkı birbirine düşürüp fitneye sebep olmaktadır. Yine, Rumeli'nin sağ kolundaki kazaların reayası, Rumeli'nin sağ kolundaki orduda görevli kazaların yeniçeri serdarlarının emrindeki yeniçeri ve kuloğullardan şikâyetçi olmuşlardır. Zira bahsedilen kişiler gelip geçtikleri yerlerde ahaliden bayrak ve kurban akçesi istemekte; mallarını almakta ve çoluk çocuklarına kötü muamele etmektedirler. Bu haksızlığı yapanlara bir diğer örnek de Eflak Voyvodası Mika olup reayadan fazla para toplamakta; bölgedeki tacirlere büyük zarar vermektedir. 1753 yılında olan bu olayda, voyvoda uyarılmakta ve zulüm etmemesi emredilmektedir.

Yine ekonomik sebepli bireysel bir olay, 1741-42 yıllarında Hıristiyan Korşum kızı Kıraşna'nın başına gelmiştir. Söz konusu olayda suçlu Rusçuk iskele eminidir. Lofça'ya bağlı Orta Mahalle'de ölmüş olan Doşkov oğlu Nedo adlı kişinin zevcesi Kıraşna ve oğlu Payan'ın ifadesine göre Nedo'nun, Rusçuk iskelesindeki gemilerde olan balık, kürk vs. muhallefatını iskele emini zapt etmiştir. Oysa varisleri belli olan Nedo'nun mallarını müsadere etmek kanuni değildir.

Konuyla ilgisi bulunan kesimlerden birisi de ulaklardır. Onların, hem suçlu, hem de mağdur oldukları hükümler vardır. Mağdur olmalarının sebebi, ehl-i örftür. 1147/1735 yılında, Rusçuk'a görevli olarak gelen, ellerinde menzil fermanı olan ve at almak isteyen ulaklar, ehl-i örfün şer'e aykırı hareketleri yüzünden zarara uğramışlardır. Ne yazık ki bu zararların ayrıntısı ve şer'e aykırı hareketlerin niteliği hükümde yazmamaktadır. Bununla beraber ulakların suçlu konumuna düştükleri iki hükümde mevcuttur. Tarihi belli olmayan hükme göre, yaklaşan sefer için Rumeli'ne giden ulaklar, Eflak tarafına yönelmekte ve reayadan menzil beygiri isteyip onlara

zulüm etmektedir. Evâil-i Rebi'ülâhır 1167/ 26 Ocak-4 Şubat 1754 tarihli diğer bir hüküm ise, Rumeli'nin sağ kolunun iki tarafında bulunan kazalar reayasının şikâyeti üzerinedir. Rumeli ve Anadolu taraflarına görevli olarak giden ulaklar, menzillerde ellerinde bulunan menzil hükmüne aykırı olarak fazla beygir talep etmişler, saat başına onar akçeden düşük ücret ödemişler, beygirlere aşırı yük yüklemişlerdir. Bu durumun üstesinden gelemeyen reaya da tedbirini mahkeme kanalıyla almak ve haklı olarak çözüm bulmak istemiştir.

Köstence Köyü'nden Abdal oğlu Muhammed sipahinin ahlaka mugayir hareketleri de Köstence Köyü ahalisinin dikkatinden kaçamayacak boyutlara varmıştır. Abdal oğlu Muhammed, reayaya zarar vermektedir. Gece-gündüz eşkıyayla içki içmekte; bazı kişilerin mallarını ve eşyasını alıp, onları dövmekte; bazılarını da zorla şahsi işlerinde kullanmaktadır. Bu olayın hem ahlaki, hem de sosyal boyutu vardır. Müslüman bir Osmanlı köyünde içki içmek suçtur. Bu eylemi yapan da bir sipahi olup eşkıya ile birliktedir. Üstelik köylüden bazılarını yaralayıp çalıştırmakta ve emeklerini sömürmektedir. Tarihi belli olmayan bu hükümde devlet gerekli tedbirleri almıştır.

Evâhir-i Rebi'ülâhır 1204/ 7-16 Ocak 1790 yılına ait, geç tarihli bir hükümde ise suçlu, Rusçuk Subaşısı Mehmet'tir. Ekmekçi taifesinden beş zımmi; 1203/ 1789 senesinde Silistre'den Maçin'e giderken ordu için çeşitli emtia tedarik etmişlerdir. Ancak Subaşı Mehmet bunları yakalayıp işkence ve hapsedip, sermayeleri olan 675 kuruşlarını almıştır. Burada aleni olarak gasp suçu işlenmiştir.

Görüldüğü üzere taşra görevlilerinin suç yelpazesi geniştir. Çünkü yetkileri geniş olup, bulundukları bölgede nüfuzları vardır. Son iki hüküm arasında seksen yıldan fazla zaman farkına rağmen, benzer nitelikte olayların devam etmesi dikkat çekicidir. Burada ne yazık ki olumlu anlamda bir değişimden söz edilememektedir. Yüzyıl boyunca benzer şikâyetlerin yaşandığı bu Osmanlı taşrasında, mahkeme sık uğranılan bir yer olmuştur denilebilir.

Tablo 5'e göre suçlar, genel olarak ekonomik kaynaklı olup, güçlünün zayıfı ezerek, istediğini yaptırmaya zorlaması şeklindedir. Fakat reaya da her zaman devletin kurallarına uygun hareket eden bir tavır sergilememiştir. Örneğin, Rusçuk, Tırnova, Hezargrad vd. kadılara gönderilen 1149/ 1737 tarihli hükme göre, seferde görevli olan asker ile vergilerini ödemeyen reaya; Hezargrad, Şumnu, Yergöğü,

Ziştovi ve Çardak kazalarına firar etmiştir. Emre göre, söz konusu kazaların vergilerinin ödenmesi gerekmektedir. Hükümde, firar eden reayanın ve askerlerin yakalanması bildirilmektedir (RŞS6, 107-37a). Yaklaşık bir yıl sonra Rusçuk Kadısı Arif Hacı Ahmet'in İsakçı'dan orduya gönderdiği arzuhale verilen cevapta da aynı durum müşahede edilmektedir. (RŞS6, 115-45b).

Vergi vermeyi kabul etmeyen Kıbtiyan taifesi ise çok da masum değildir. Evâsıt-ı Ramazan 1154/ 29 Kasım-8 Aralık 1741 tarihinde, Cami-i Cedid Mahallesi sakinlerinin arzuhali üzerine kadı naibine gönderilen hükümde, Kıbtiyan, kefere ve bazılarının vergi vermeleri gerekirken vermedikleri; kendilerinden talep edildiğinde ise vermeyi reddedip, kanuna aykırı hareket ettikleri tespit edilmiştir. Hüküm; bahsedilen gruplardan, ödemeleri gereken vergilerinin kanuna uygun olarak alınması ve eğer itiraz ederlerse kimliklerinin merkeze ulaştırılmasını karara bağlamıştır (RŞS38, 48-46b).

Reaya, kimi zaman da kavga etmekten ve vergi vermekten kaçarak kurtulmayı seçmiştir. Bu durum, 1133/ 1720-1721 yılında İstanbul'da görülmektedir. Bazı reaya çocuklarıyla beraber gelip İstanbul'a yerleşmiştir. On seneye kadar gelenler ve avarız hanesine kaydı olmayanların ya yurtlarına geri dönmeleri ya da raiyyet rüsumlarını[62] vermeleri emredilmiştir. Fakat bu emre uyulmamış ve göçler devam etmiştir. Bu noktada kadılar ve diğer görevliler, bu kişilere geçiş izni vermemeleri konusunda uyarılmışlardır (Raşid Mehmet Efendi, 2013: 1231). Bu örnekte vergi vermekten kaçan reaya, ehl-i örfle kavga etmektense göçmeyi seçmiştir. Bu durum ise sosyo-ekonomik yapıyı bozmakta, düzeni ve işleyişi aksatmaktadır.

Aynı sorun yüzyıl boyunca devam etmiştir. Vakanüvis Subhi Efendi'ye göre 1153/ 1740-41 yılında da reayanın bazısı çiftlerini terk edip raiyyet rüsumlarını vermemek adına bölük bölük İstanbul'a gelip iş sahibi olmak için bazı dükkânlara yerleşmiş, İstanbul reayasının yiyeceğinin azalmasına sebep olmuşlardır. İstanbul, Üsküdar, Galata, Tophane, Kavak adlı yerlerde hanlar, dükkânlar, hamamlar mahalle imamlarınca teftiş edilmiştir. 1730 yılından beri taşradan İstanbul'a gelen kim olursa

[62] Raiyyet Rüsumu: Raiyyet, bir hükümdarın idaresinde olma, devletin idaresindeki insanlar anlamına gelmektedir. Raiyyet rüsumu da raiyyete has, raiyyetin ödediği vergilerdir. Askeri sınıf mensupları bu vergiye tabii değildir. Bu muafiyet, askeriyi reayadan ayırt eden belli başlı bir özelliktir. Yani raiyyet rüsumu, reayanın; imparatorluğun tebaasından olmasından dolayı ödediği bir vergi çeşididir. Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten (Ankara, 1959),* C.: XXIII, Sayı: 92, s. 295.

ihraç edilmiş ve bu taşralılar vilayetlerine gönderilmiştir (Subhi Mehmet Efendi, 2007: 631). Reayanın kanunsuz göçü hem İstanbul'un yapısının ve düzeninin bozulmasına hem de ekonomik anlamda üretim yapılmamasına sebep olduğu için fakirleşmeye yol açmıştır. Bu durum tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda ve özelde XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta da görülmektedir. Ayrıca reaya, merkez tarafından yeterli şekilde korunamayınca; başının çaresine bakmak amacıyla, göç etmenin yanısıra ayaklanma, yerel beylerin etrafına toplanma gibi çeşitli şekillerde tepkisini göstermiştir (Mumcu, 1985: 50).

Sonuç olarak; toplumun her kesimi kendi çıkarlarına uygun hareket etmekte; gerektiğinde kanunsuz uygulamalar içine dâhil olabilmektedir. Bu durum, siyasi erkin zayıflaması ile daha da artmaktadır. Diğer bir gerçek ise bu sıkıntılar sebebiyle toplumun her kesiminin zorlandığıdır.

3.2.1.3. Taşra Görevlilerinin Yolsuzluk ve İhmalleri

Daha önce değinildiği üzere, Rusçuk, Osmanlı Devleti için çeşitli açılardan önemli bir mevkide bulunmaktadır[63]. Eflak ve Boğdan taraflarından tedarik edilen koyun ve zahirenin bir kısmı Rusçuk'tan, Tuna ve Karadeniz yoluyla, İstanbul'a sevk edilmektedir. Seferlerde asker için gerekli olan erzak ve mühimmat Rusçuk Limanı aracılığıyla savaşan orduya iletilmektedir. Ayrıca Rusçuk, seferler için malzeme ve asker temin eden bir kazadır. Örneğin, 1714-1716 yılları arasındaki Mora Seferi için gerekli arabalar muhtelif kazalardan toplanmıştır: Bunlardan birisi de Rusçuk'tur. Kazadan söz konusu sefere doksan araba temin edilmiştir. Yine bu savaştaki kalyonlar için Rusçuk ve civarındaki mahallerden leventler yazılmıştır. Sakız Muhafazası için Rusçuk'tan yüz bir yeniçeri gönderilmiştir (Ertaş, 2007: 92, 200, 330, 200). Sevkiyat sırasında çok sayıda ihmal ve gecikmenin yanı sıra, stokçuluk, sevk edilen malın kalitesiz ve pis olması gibi problemlerle karşılaşılmıştır.

Sevk edilen zahire, yağ, odun ve koyun etinin kalitesiz olmasıyla ilgili hükümler, diğer suçlara oranla daha az miktardadır. Kadı vd. görevlilere gönderilen, 20 Rebi'ülevvel 1128/ 14 Mart 1716 tarihli hükme göre, Hezargrad kazasının köylerinden, daha önceden turnacıbaşı olan Hüseyin ile oğlu zahire getirmiştir. Fakat bu zahire bozuk, çuvalları ise çürük ve eskidir. Ahalinin bir kısmı zahireyi bazı adamlara teslim edip, hisselerine düşen parayı almışlardır. Merkez, mübayaa

[63] Bkz. Çalışmanın eşkıyalık bölümü

mübaşirinden zahireyi sağlam ve kaliteli şekilde temin edip, acele olarak nakil ve teslim etmesini istemektedir. Hükümde, kadılara görev verilmekte; zahireyi istenildiği gibi iskeleye getirip mübaşire teslim etmeleri emredilmektedir (RŞS51, 114-54b).

XVIII. yüzyılın ilk yarısından ziyade ikinci yarısında, özellikle yüzyılın sonlarına doğru, aynı konuyla ilgili hükümlere daha çok rastlanmaktadır. 1780'li yıllarda, İstanbul'dan; Tuna sahilindeki kadı, kaza zabitleri, iş erleri ve ileri gelenlere gönderilmiş bir ferman, konu hakkında bilgi sunmaktadır. Bu fermana göre, Tuna sahillerinden ve Eflak-Boğdan memleketlerinden Galata kapanına gelen sade yağlar, donuktur ve çerviş ile doludur. Halk, kaliteli yağ tüketemediği için zarar görmektedir. Yağların kaliteli ve düzgün çıkarılması emredilmektedir (RŞS8, 168-44). Yine aynı numaralı sicil defterinde; aynı konu üzerine yazılmış bir başka hükümde, verilen ceza bellidir ve olay tekrar ettiği için merkezin sert bir tavır aldığı görülmektedir. İsmail, Kili, İbrail, Silistre, Rusçuk, Ziştovi, Niğbolu ve Şumnu kazalarının kadılarına ve yerel yöneticilere hitaben yazılan hükümde ise verilecek ceza, bir uyarı niteliğindedir. Buna göre, bu iş için görevli olanların; her bir yağı ayrı ayrı koyup, İstanbul'a götürmeleri istenmekte; içlerinden birinin emre uymaması halinde ticaret izinlerinin kaldırılacağı bildirilmektedir (RŞS8, 167-44).

Bozuk mal, sadece yağ değildir. Sadrıazam tatarlarından Veli aracılığıyla getirilen ferman da kaliteli peksimet hazırlanması ve sevk edilmesiyle ilgilidir. Hüküm, Rusçuk kadısı ve peksimet pişirmekle görevli Kadeşzade Ahmet'e hitaben gönderilmiştir. Bu hükme göre, İsmail tarafında bulunan asker için peksimet ve zahirenin gerekli yerlerden toplanması istenmiş iken emre uyulmamış; peksimet ve zahirenin üçte biri telef olmuş; Ahmet Ağa ile arkadaşları peksimet çuvallarını çalmıştır. Hükümde, sorumluların cezalandırılması istenmektedir (RŞS8, 286-76). Don ve çerviş yağ göndermekle alakalı sorunlar, Evâsıt-ı Şevval 1204/ 23 Haziran-2 Temmuz 1790 yılında da devam etmiş; merkez, görevlileri temiz yağ göndermeleri konusunda ikaz etmiştir (RŞS39, 142/42b-43a). Görülmektedir ki sadece görevde ihmal anlamında sorunlar yaşanmamış; görev sırasında yolsuzluk yapanlar da sıkıntıya sebep olmuştur. Bozuk mal sevkiyatı yanında bu malı ulaştırmada ihmal ve yolsuzluklar sebebiyle aksaklıklar yaşanmış, düzen bozulmuştur.

Yolsuzluk üzerine çok miktarda örnek vardır. Özellikle seferdeki askerin tayinat ve mühimmatının temininde, görevli kişilerin ihmal ve sahtekârlıkları

merkezi çok uğraştırmıştır. Bu sahtekârlıklardan birisi de muhtekirlik yani stokçuluktur. Muhtekir, ihtikâr eden kişi anlamına gelen Arapça bir kelimedir. İhtikârlık, halkın yiyecek ve içecek gibi zaruri ihtiyaçlarını ucuza toplayıp, fırsatını bulunca pahalı bedelle satmak, vurgunculuk, madrabazlık, karaborsacılık yani stokçuluk yapmaktır. (Devellioğlu, 2002: 419).

İsakçı'dan 20 Cemâzıyelevvel 1149/ 26 Eylül 1736 tarihinde Niğbolu, Silistre vd. kadılar, mütesellimler, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, vilayet ayanları, iş erlerine gönderilen hükme göre, seferdeki asker için gerekli erzak ve arpayı Tuna sahillerinden, Eflak ve Boğdan vilayetlerinden toplamak icap etmektedir. Muhtekir ve tüccar taifesi Tuna kıyısındaki iskelelere gizlice gitmiş; arpayı, birer ikişer akçeye satın almış; Kili ve İsmail Geçidi önlerinde Karadeniz gemilerine satmışlardır. Bu sebeple askerin tayinatı için gerekli olan arpanın tedariki ve mübayaası konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Hükümde; bu akçelerin, miri mübayaacılara teslim edilmesi ve muhtekirlere, gereken şer'i cezanın verilmesi emredilmektedir (RŞS6, 81-21b,82-22a). Görüldüğü üzere, devlet bu konuda sert bir tutum sergilemiş ve ikaz yerine şer'i ceza verilmesini istemiştir. Çünkü bu durum sevkiyat hususunda düzeni sekteye uğratan başat olaylardan birisidir. Aynı sorunun daha sonra da devam ettiğine dair sicillerde örnekler mevcuttur.

Muhtekirlerin sevkiyatta yaşattığı aksaklıklar konusuna bir diğer örnek de H. Gurre-i Muharrem 1151/ 21 Nisan 1738 tarihinde, Varna gibi İstanbul'a zahire nakleden iskele ve kazaların kadı, naib, mübaşir, iskele eminleri, zabitler, ayanlar ve Varna Voyvodası Süleyman'a gönderilen hükümde görülmektedir. Bu hükümde; Süleyman'ın, Varna İskelesi'nden gönderdiği zahire ile dolu dört kayığın, İstanbul'a geldiği fakat kazalardaki ambar sorumluları bazı kişilerin, ellerindeki zahireyi göndermeyip stok yaptığı kaydedilmiştir. Hükümde görevlilerin şiddetli bir cezaya çarptırılmaları; zahireleri satın alıp gemiye yükleterek İstanbul'a naklettirmeleri istenmektedir (RŞS36, 189-78).

Muhtekirlik suçunu toplumun çok farklı kesimlerinden kişiler de yapmıştır. Örneğin, Eflak voyvodasına gönderilen, 25 Zilka'de 1154/ 1 Şubat 1742 tarihli hükümde; Eflak'taki Tuna kıyılarında yerli ve yabancı bazı kimseler ile boyar[64] ve

[64] Boyar: Eflak ve Boğdan'ın yerli toprak asilzadelerinin unvanıdır. XVIII. yüzyıla kadar voyvodaları boyarlar seçmiştir. Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 128.

matrabazlar[65] muhtekirlik yapmaktadır. Bu kişiler, reayaya *silme* adı altında akçe dağıtıp koyunlarını almış; yani koyun mübayaasına iştirak etmişlerdir. Sonuçta, bunu yapmalarının yasaklandığı; devam ederlerse, kimliklerinin merkeze ulaştırılması emredilmektedir (RŞS38, 50-48a).

İhtikârlıktan başka görevini yapmamak, ihmal etmek sebebiyle uyarı alan görevliler de mevcuttur ki bu durum, Temeşvar Beylerbeyi Mustafa Paşa ile Rusçuk Kalesi dizdarına gönderilen emirde görülmektedir. Temeşvar bölgesinden Kiran Salih'in emre uymayan bir kişi olduğu için araba ve mübayaa hizmeti vermediği bildirilmektedir. Görevlendirilen Hasan Çavuş tarafından Salih'in Rusçuk Kalesi'ne hapsedilmesi ve tekrar bir emir çıkmadığı sürece buradan çıkarılmaması bildirilmiştir. (RŞS51, 85-41a). Görüldüğü üzere, ikaz veya tenbih ile zaman kaybedilmemiş ve bu ihmalkâr görevli Kiran Salih'e ceza verilmesi uygun bulunmuştur. Bu tip örnekler şer'iyye sicillerinde epeyce fazladır. Örneğin, Rusçuk ve Niğbolu kadıları, girdap mübaşiri İbrahim'e, 15 Rebi'ülâhır 1128/ 8 Nisan 1716 tarihinde gönderilen hükümde; işin yanlış yapılması söz konusudur. Bu hükme göre, seferde görevli Dergâh-ı Mualla gediklilerinden Hacı Mustafa ve Mübaşir Selim'in, Rusçuk ve Niğbolu iskelelerinden Tuna gemilerine mal yükleyip, emredilen yerlere gönderme görevleri vardır. Fakat bu kişiler fazla zahire alıp, gemilere fazla yük yüklemektedirler. Taşra görevlilerinden bunun engellenmesi istenmekte ve bu suçlu kişilerin işlerini düzgün yapmazlarsa merkezin ikazına maruz kalacakları konusunda uyarıda bulunulmaktadır (RŞS51, 114-54b). Olayın içinde bir kasıt olup olmadığı bilinmemekle birlikte, bir beceriksizlik bulunduğu kesindir. Anlaşılmaktadır ki merkez taşradaki olayları takip edip gerektiği yerlerde müdahalede bulunmaktadır.

İşinde hainlik yapan ve dürüst olmayanlar hakkında başka mesleklere mensup değişik görevliler de tespit edilmiştir. İsakçı kadısına, H. Rebi'ülevvel 1150/ M. Temmuz 1737 tarihinde yazılan hüküm, ambar emini Mustafa aracılığıyla Rusçuk'a ulaşmıştır. Tuna sahillerinden, İsakçı ambarına mübayaa zahiresi nakleden reisler, naklettikleri miri zahireyi ambara teslim etmektedirler. İşler yolunda giderken Ambar Emini Mühürdar Mustafa; kişisel çıkarlarını devlet görevinden üstün tuttuğu için hainlik yapmış ve zulmetmiştir. Bu kişi, reislerin *hüddam anbarı akçesi* adıyla gelirlerini almaktadır. Bunun önlenmesi bildirilmiştir (RŞS6, 130-60a, 60b). Bu

[65] Matrabaz (Madrabaz): Müşteriyi aldatan, hilekâr olan, malını yüksek fiyatla satmak için saklayan şahıs; karaborsacı. Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 436.

hüküm, bir taşra görevlisinin, diğer taşra görevlilerine de zulmü söz konusu olması sebebiyle kayda değerdir.

Merkez, taşrada otorite kurmak ve bunu devam ettirmek için sürekli emirler göndermekte ve sonuç almak istemektedir. Ne derece başarılı olduğu sorusu için; yüzyıl boyunca bu tarzda hükümlere rastlamak mümkün olmakla beraber, nicelik olarak fazla olmadığı noktasından hareketle; merkezin, kısmen de olsa etkisini hissettirdiği ifade edilebilir. Üstelik suçlular affedilmemiş, şeriata uygun olarak cezaları verilmiştir.

Mübayaa hizmetinde çalışanların görevlerini aksatmalarından, seferdeki ordu da zarar görmüştür. Bu çerçevede, Tuna Nehri kıyısında; zahire mübayaası ile görevlendirilen kazaların kadıları, mübayaacılar vd. görevlilere gönderilen hükümde, reayayı mağdur eden görevlilere karşı sert önlemler alınmıştır. Seferde görevli askerin erzaklarının verilmesi için Tuna sahillerindeki kazaların zahire mübayaası toplama görevi, Menzil Emini Süleyman'a havale edilmiştir. Süleyman, bu amaçla mübayaacılar tayin etmiş; onlar da zahireyi gemilere yükleyip, İsakçı iskelesine göndermişlerdir. Fakat mübayaacılarla çalışan gemiciler, eşkıyalık yapıp zahireyi yükleyip firar etmişlerdir. Mübayaacılar, zahire yükleyecek gemi bulamadıkları için iskelelerde bekleyen miri zahire açıkta kalıp zarar görmüştür. Bu durum, İsakçı ambarına gidecek zahirenin kesilme tehlikesini de beraberinde getirmiştir. İlgililerden; gemici reislerinin yakalanması, gemileri mübayaacılara teslim etmesi, itiraz ederlerse yakalayıp kalebend etmesi istenmiştir. Ayrıca işlerini ertelememeleri konusunda uyarılmışlardır (RŞS6, 148, 78a-78). Buradan anlaşılmaktadır ki merkez, sistemin işlemesinde olabilecek en ufak bir aksaklığa bile izin vermemekte ve gerekeni yapmaktadır.

Mübayaa hizmetleri sırasında çalışan görevlilerden, reaya da zarar görmüş ve merkez, bu duruma müsamaha göstermemiştir. Bu duruma bir örnek, Kartal sahrasından Rusçuk, Hezargrad, Şumnu ve Eski Cuma kadıları vd. görevlilere; 6 Cemâzıyelevvel 1150/ 1 Eylül 1737 tarihinde gönderilen hükümdür. Bu hükme göre, seferdeki askerin erzakları için Rusçuk iskelesine taşınacak söz konusu kazaların mübayaa zahiresi kazalardan ayni olarak alınmıştır. Bu iş için görevlendirilen Mübayaacı Ebubekir reayaya zulmetmiş ve zahire bedelini fazla tutmuştur. Kolcu akçesi vs. adlarla, tutarın üç katı fazla akçe tahsil eden mübayaacı, bu şekilde reayanın malını gasp etmiştir. Yolsuzluk haberinin merkeze ulaşması üzerine

merkez, bunun önlenmesi, gerçek fiyattan işlem yapılması, reayanın korunması ve bunun orduya bildirilmesini istemiştir (RŞS6, 148-78b, 149-79a). Reayaya yapılan haksızlık ve eziyet türlü şekillerde devam etmiştir: İstanbul'dan, 23 Ramazan 1150/ 14 Ocak 1738 tarihinde Rusçuk kadısı, Rusçuk Cizyedarı Kadeş oğlu Hasan, Tuna sahilleri mübayaasına mübaşir tayin edilen Kapucular Kethüdası Vekili Mustafa'ya gönderilen hükümde de aynı durum gözlenmiştir. Rusçuk ve civarı kazalarının mübayaasında görevli Menzil Emini Süleyman, Ebubekir ve Kadeş oğlu Hasan reayaya eziyet etmişler ve paralarını almışlardır. Bunu duyan merkez, mübayaacının görevine son verilmesi, Kadeş oğlu Hasan'ın mübayaa hizmetinden alınması ve Ebubekir'in iyi halinden dolayı affedilmesini emretmiştir. Ayrıca Kadeş oğlu Hasan'ın zapt ettiği paraların geri alınması da istenmiştir (RŞS6, 154-84b, 155-85a).

Devletin taşradaki temsilcilerinden beklediği elbette daha sorumluluk sahibi, zor zamanlarda daha ciddi iş yapan ve mazlumun yanında duran kişiler olmalarıdır. Ancak yaşananlar bunun her durumda geçerli olmadığını göstermiştir. Fırsatçılık sonucu, kişisel zenginlikleri için çalışan bu kişilere, merkez tarafından, zaman zaman azarlama ve ikaz gibi hafif cezalardan başlayarak, daha ağır şekilde yaptırım uygulanmıştır.

Devletin malını gasp etmekten dolayı hayatını mahveden bir taşra görevlisi ile ilgili bilgilere de rastlanmıştır. İlgili ilk hüküm, 1204/ 1789 tarihinde Rusçuk ve Yergöğü muhafızlarına, Rusçuk kadısına, Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşılarından Rusçuklu Çelebizade Seyyid Muhammed'e ve bu iş için görevlendirilen mübaşir eminine gönderilmiştir. Hükme göre, Rusçuk ve Yergöğü Menzil Emini Hacı Hüseyin'e menzil işlerini idare etmesi için iki defa on bin kuruş gönderilmiştir. İşleri başkasına devredip görevin tamamlanmasını sağlamayan Hacı Hüseyin'in ödemeyi yapması istenmektedir. Bu işin halledilmesi için bir mübaşir görevlendirilmiştir. Hüseyin'in ne kadar çiftlik, eşya, dükkân ve parası varsa devlet tarafından el konulup gereğinin yapılması bildirilmektedir. (RŞS39, 131-32a, 132-32b).

İlgili ikinci hükümde ise olay daha da büyümektedir. Emin Mehmet'in orduya gönderdiği tahriratta, Hacı Hüseyin'in tüm mallarının müsaderesi söz konusudur. Hacı Hüseyin sahip olduğu üç bin kuruş değerindeki nakit parayı gizlemiş; önceki görevinden kaldığı anlaşılan beş bin kuruşu da devlet hazinesine teslim etmesi gerekirken harcamıştır. Bu sebeplerle Hacı Hüseyin'in kalede hapsedilmesi ve mallarına el konulmasına karar verilmiştir (RŞS39, 136- 37a, 37b).

Merkez, bu sorunlu görevlilerle her devlette olduğu gibi, var olduğu sürece uğraşmıştır. Bir toplumda hukuk dışı yani kanunsuz hareket etme eğiliminde olan kişiler her zaman var olmuştur. Önemli olan zararı en aza indirmektir ve Osmanlı merkezi hükümeti de düzeni korumak, işlerin aksamadan yapılmasını sağlamak ve adaletten ayrılmamak için gerekeni yapmaya çalışmıştır. Fakat Kadeş oğullarında görüldüğü üzere, zaman zaman eşkıyalık, zaman zaman görevlerinde kanunsuzluk yapmak gibi pek çok suça bulaşmış olan ve taşrada yaşayan bir kesim hep olagelmiştir. Sonuçta; zarar gören reaya kesimi, mevcut koşullardan nemalanmak isteyen bir kesim ve haksızlığı önleyip reayasını korumak isteyen merkez arasındaki gerilim üzerinden adalet sağlanmaya çalışılmıştır.

3.3. AYAN-EŞRAF VE SUÇ İLİŞKİSİ

Ayan ve eşraf, Osmanlılarda, kasaba ve şehirlerde devlet ile reaya arasındaki ilişkileri düzenleyen, hem reayanın temsilcisi olan, hem de devletin emirlerinin uygulanmasında etkili bulunan, o bölgenin ileri gelenleri için kullanılan bir tabirdir (Ergenç, 1982: 106). Klasik dönem ve sonrasında, toplum hayatında çok önemli fonksiyonlar icra etmiş olan bu zümre, toplumun nüfuz sahibi kişilerinden oluşmuştur. İlk İslam devletlerinden itibaren tarih sahnesinde görülen ayan, Osmanlı döneminde çok geniş bir anlamda kullanılmıştır. Tarih kaynaklarında; voyvoda, mütesellim, vali, mutasarrıf ve muhassıl olan yerli hanedanlar, aynı zamanda mütegallibe, ayan ve derebeyi şeklinde de ifade edilmiştir. Ayrıca molla, müftü, kadı, tarikat mensupları ve seyyidler gibi ilmiyeden kişiler; yeniçeri serdarı, kethüdayeri gibi kapıkulları; esnafın önde gelenleri; çuhacı, kuyumcu, zahireci, sarraf gibi tüccarlar ile mültezimler de ayandan sayılmıştır (Mert, 1991:195-196). Ayanlık görevini deruhte eden şahısların çoğu Türk menşeli, bulundukları yerin zengin ve tanınmış ailelerine mensup kişilerdir (Özkaya, 2010: 206).

Osmanlılarda bu kişilerin tümü için "vilayet ayanları" tabiri kullanılmıştır. Vilayet ayanları, devletin taşraya gönderdiği emirlerin uygulanmasında yerel yetkililer ile beraber çalışmışlardır. Şer'iyye sicillerinde, merkezden gönderilen buyruldu ve mektupların çoğunda vilayet ayanlarına da hitap edilmiştir. Bu bağlamda bölgenin ayanlarına büyük görevler düşmüştür. Toplumda böylesi önemli roldeki bir zümre için kullanılan san "çelebi" olup, bu kelime soyluluk ve değerlilik anlamı taşımaktadır (Ergenç, 1982: 113).

Osmanlı taşra idaresinde merkezden tayin edilen voyvoda, mütesellim, vali ve mutasarrıflardan başka her kasaba veya şehirde, vilayet ayanları arasından seçilen bir ayan vardır. Merkezi hükümet ile bölge ahalisinin ilişkilerini düzenleyen bu kişiye "baş ayan, resmi ayan, aynü'l-ayan, reis-i ayan veya sadece ayan" denmektedir (Mert, 1991: 196).

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde kurumlar, görevini doğru olarak yaptıkları için ayanın da çalışması doğrudur ve toplum içindeki nüfuzu, bulunduğu bölgenin sınırları dâhilindedir. Yani klasik dönemde ayanlar, önemli pozisyonlarını doğru bir şekilde ve doğru işler için kullanmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise durum farklılaşmış, ayanlar bazen reayayı ezen ve merkezi hükümeti yok sayan faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kimi tarihçiler için bu dönem, ayanlar çağıdır. Çünkü bu yüzyılda ayanların nüfuzu ve bununla beraber zulmü de artmıştır. Âdem-i merkeziyetçi devlet politikası[66] ile devletin taşrada zayıflaması, yerel unsurları daha etkin ve daha güçlü hale getirmiş ve bu durumdan ayanlar da yararlanmıştır. Bu durumun bir diğer sebebi de imparatorlukta, madencilik ve sanayide gelişmeyi sağlayacak bir atılımın olmaması ve ayanların bu nedenle toprağı kontrol edebilmesidir (Ortaylı, 2008: 357).

Ayanlar, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Anadolu'ya yayılan askerilerin ekonomik anlamda kuvvet kazanarak, kendilerine katılmasıyla daha da güçlenmişler ve önemleri artmıştır. Söz konusu dönemde ayanlar, iltizama katılmak ve çiftçiye borç para vermek suretiyle zenginleşmiş ve topraklarını genişletmişlerdir. Ayrıca reayayı kendilerine borçlu hale getirerek, onlar üzerindeki tahakkümlerini arttırmışlardır. XVII. yüzyılda görülen Celâli İsyanları ve tımarlı sipahiliğin ihmal edilmesiyle boş kalan tımarlar iltizama verilince, mültezimlik ile reayaya hâkim olan ayan, toprağını terk eden çiftçi ve leventlerin kendisine sığınması ile çalışan ve savaşan nüfus açısından da gücünü arttıran bir görünümdedir. Diğer taraftan devletin bitmeyen savaşlarda maruz kaldığı mali buhranlardan dolayı vergi tahsil etmiş ve maliyeye borç para vererek daha da önem kazanmışlardır. Üstelik XVIII. yüzyıl savaşlarında hizmet etmişlerdir. 1726 yılından itibaren Babıali tarafından beylerbeylik ve sancak beyliği gibi önemli görevlere getirilip askeri zümreye de dâhil

[66] Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz, Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Thomas Naff, Roger Owen, Carbondale, Southern Illinois University, 1977, ss. 27-53.

olmuşlardır. Böylelikle, XVIII. yüzyılın ortalarında merkezin gücü taşrada azalınca, bir ayan ailesinin; taşradaki bölgesinde devamlı surette yöneticilik yapmasıyla adeta bir hanedan niteliğinde büyük aileler oluşmuştur (Mert, 1991: 196).

Siciller ile XVIII. yüzyıl boyunca, ayanların giderek artan bir şekilde güçlendiği ve etkili olduğu teyid edilebilir. Bu dönemde ayanın görevleri, genel anlamda; zahire mübayaası, muhtekirliğin önüne geçilmesi, bozuk peksimet naklini önleme, eşkıyaya karşı birlik olup eşkıyayı hapsetme, leventleri, delil askerini yakalama, asker kaçaklarının geçişlerine izin vermeme, firar eden askerleri kalebend etme, kaçak askerleri toplama, firar eden hırsızları yakalama şeklindedir.

Bu hayati görevlerin ve sorumlulukların içerisinde suçlularla ilgili kısımlar çoğunluktadır. Merkezin yüzyıl boyunca; eşkıyaya karşı her türlü faaliyette, firari askerlerin orduya geri getirilmesinde ve daha birçok suç türünde, vilayet ayanlarını göreve çağırması dikkate değerdir. Buradan anlaşılmaktadır ki ayanlar, devletin işlerine yardımcı ve suçluya karşı kullanılan bir silah olma görevini sürdürmüştür. Bu noktada, merkezin; biraz da ayanların nüfuzu sebebiyle buna mecbur kaldığı söylenebilir. Yani devlet, ayanlarla işbirliğine gitmeyi, onların güçleri ve taşradaki konumları yüzünden kabul etmiş olmalıdır. Nihayetinde, taşra temsilcilerinin başında gelen bu kişiler; bölgeyi iyi tanıyan, reaya ile güçlü temasları bulunan, her yerde adamları olan ve problem çözmede etkili olabilecek özelikleri haizdirler. Devlet de ayanlara rağmen ayanlardan faydalanmayı yüzyıl boyunca sürdürmüştür. Suçlu olmalarına rağmen, ayanların gücünden faydalanmak yoluna giden devlet, ayanlarla her daim bir nevi pazarlık yolunu tutmuştur.

Bu görevleri sürdürürken ayanların tek başına olmadığı, diğer yerel görevlilerle birlik içerisinde hareket ettiği bir gerçektir. Eflak voyvodasının arzuhali üzerine yazılan hükümde bu durum açıkça görülmektedir. Vidin ile İsakçı arasındaki bölgelerin kadıları, vilayet ayanları vd. taşra görevlilerine gönderilen hükme göre, Bosna seferinde görevli Tatar askeri ve Hotin'e giden bazı askerlerin, Eflak reayasına zulmü söz konusudur. Bu askerler, sefer için Eflak topraklarından geçerken, reayanın; zorla zahirelerini almış; çocuklarına uygunsuz davranışlarda bulunmuşlardır. Bu durumun önlenmesi, verilen emrin yerine getirilmesi konusunda vilayet ayanları ve diğer görevliler tenbih edilmişlerdir (RŞS51, 71b-146).

Yüzyılın sonuna doğru; seferde görevli askerin, firarilik meselesine dair örnekler; sicillerde mevcut olup, vilayet ayanları yine iş başına çağırılmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki yüzyıl boyunca asayişin ve güvenliğin sağlanmasında, vilayet ayanları etkili ve gereklidirler.

Bazen de ayanlar diğer bölge ayanlarıyla birlikte hareket etmek durumdadır. Örneğin, Vidin Muhafızı Dağıstani Ali Paşa'nın teftiş buyruldusu, geniş bir bölgeye yayılan şakilik faaliyetlerinin önlenmesi için Tuna'nın iki yakasındaki[67] ayanlara vd. görevlilere hitap etmektedir. Buradaki bölgelerin ayanları, kazalarda bulunan çiftçi, yolcu ve fakirleri korumak adına görev başına çağrılmıştır. 11 Zilhicce 1192/ 31 Aralık 1778 tarihli bu hükümde, tüm ayanların diğer görevlilerle birlikte eşkıyaya karşı harekete geçmeleri, reayayı korumaları emredilmiştir (RŞS8, 54-207). Bu ekip çalışmasının sonuçları ve aralarındaki uyumun ne derece sağlandığı bilinmese de ayanlar ve taşra görevlilerinin zor koşullarda birleşmek zorunda kaldıkları kesindir.

Eşkıyalık konusunda vilayet ayanlarının yardımına özellikle başvurulduğu dikkat çekmektedir. Yüzyıla yayılan ve yüzyılın ikinci yarısından sonra daha da artan şakilerin faaliyetlerine dâhil olan bir grup da; Avusturya gayrimüslimleridir. Bu kişilerin, Macar bölgesinde yaşayan Müslümanların mallarını zapt etmeleri ve türlü eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaları üzerine merkez; önlem almak için Rusçuk kadısı, vilayet ayanları vd. yetkilileri görev başına çağırmış; Tuna kenarındaki tüm kale ve kasabaların hassasiyetle korunmasını emretmiştir (RŞS6, 46b-116).

Suça ve suçluya karşı organize bir şekilde çalışan ayanlar; ne yazık ki artan güçlerini adaletli bir şekilde ve kamu yararına kullanmayı her zaman tercih etmemiştir. Geniş yetki sahibi olan ayan, özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra, kontrolsüz yükselen gücüyle çok çeşitli suçlara karışarak, reayayı baskı altına almış ve adaletsizliğin artmasına sebep olan unsurların başında gelmiştir. Üstelik bunu yaparken, bazen diğer taşra yetkilileri veya eşkıya ile işbirliğinde de bulunmuş; adeta bir çete gibi faaliyet göstermiştir: Yergöğü reayasının şikâyeti üzerine yazılan arzuhal üzerine gönderilen hüküm örneğinde, organize bir zorba faaliyeti vardır. Suçun baş aktörleri, nerede görev yaptığı sicilde kaydedilmemiş Mustafa adında bir kadı, şaki sınıfından bir güruh ile vilayet ayanlarıdır. Bu kişiler, uzun yıllardır yasadışı işler yapmaktadırlar. Reayadan, hiç suç işlemedikleri halde ceza parası

[67] Şumnu, Tırnova, Rusçuk, Niğbolu, Ziştovi, Plevne, Cuma-i Atik, Osman Pazarı, Lofça, İvraca, Rahova, Hezargrad, Servi, İzladi, Tetova, Niğbolu, Tırnova.

almakta; reayayı birbirine düşürüp kavga çıkmasına sebep olmaktadırlar. Kazada huzur ve sükûnet kalmamıştır. Vilayet ayanları ve şakilerin; Tulça Kalesi'ne hapsedilmeleri, reayanın paralarının iadesi ve kadının, kazadan ihraç edilmesi emri verilmiştir (RŞS52, 17b-37). Böylelikle vilayet ayanları, reayaya yaptıkları zulüm konusunda ağır cezalara da maruz kalmışlardır. Tüm suç unsurlarına; hak ettikleri ceza verilerek adaletin temini sağlanmaya çalışılmıştır.

Görülmektedir ki XVIII. yüzyılda reayaya zulmeden eşkıya ile tüm nüfuz sahibi kişilerden bir kesim mevcuttur. Vilayet ayanları da bunlardan biridir. Merkezin affetmediği bir suç olduğu görülen reayaya zulüm suçunu işleyen kesim arasında; ayanlara dair örnekler, sicillerde bol miktarda vardır. Durum son derece vahim olup, merkez; sürekli olarak eşkıyaya ve ayanlara yardım edenlerin kimliklerinin bildirilmesini emretmiştir.

Ayan zulmü bu kadarla da sınırlı değildir. XVIII yüzyıl Rusçuk sicillerinde, bizzat suçun içinde yani suçlu olup çeşitli cezalarla hüküm giyen, en azından tenbih cezası alan vilayet ayanlarıyla sıkça karşılaşılmıştır. Rusçuk kadısına hitaben; Kadı Köyü reayasının arzuhali üzerine yazılan hükme göre; ayanlar, köy reayasından vergisini ödedikleri halde tekrar vergi almak istemişler; yani haksız vergi talebinde bulunmuşlardır. Köy reayasının teklifi ve kayıtlı defterlerin incelenmesiyle, Kadı Köyü'nün bağlı olduğu Çardak Kazası'nın Rusçuk Kazası'na bağlanması uygun görülmüştür (RŞS38, 83a-85). Köy reayasının bu zor durumuna eşkıya ile birlikte sebep olan ayanların hak ettikleri ceza ve uygulama durumu bilinmemekle birlikte merkezin öngördüğü görevlerin tersini yapan ayanların var olduğu ve hatta sayılarının da arttığı görülmektedir. Sosyo-ekonomik ve idari anlamda güç kazanan ayanlar, bu güçlerini tahakküm unsuru olarak kullanmışlardır. Zengin olma hırsı, tamahkârlık, daha da güçlü olma isteği gibi sebeplerle zulmeden ayanlar, bir zümre haline dönüşmüştür. Diğer taraftan ilginç olan durum ise yüzyıl boyunca vilayet ayanlarının, kamu işlerinin halledilmesi konusunda görevlendirilen kişilerin arasında yer almasıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki vilayet ayanları da kendi içinde "suçlu ve suçsuz" olarak ayrılmaktadır. Suça ortak olan, şakilerle vd. zalim yöneticilerle işbirliği halinde olan bir ayan kesiminin varlığı yanında, çözüm üreten ve reayanın dolaylı olarak da merkezin yanında olan ayanlar da mevcuttur. Diğer yandan bir gerçeklik olarak, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında memleketin düzenini bozan, şehirlerde karışıklık çıkaran ve anlaşmazlıklara yol açan ayanların sayısı artmıştır.

Böylelikle ayanlık, klasik dönemdeki fonksiyonu ve kuruluş amacından uzaklaşarak, servet sahibi olup güçlü kalmak için kullanılan bir vasıta haline gelmiştir. Bu sebeplerle de ayanlar toplumla zaman zaman çatışma içine girmişlerdir. Reaya, onları İstanbul'a sık sık şikâyet etmiştir (Özkaya, 1994: 247). Sicillerde bu durumu gösteren örnekler bol miktardadır. Üstelik ayanlar, savaştan kaçan firarileri de saklamışlardır. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki asker kayıplarının çok olması bunun bir kanıtıdır (Özkaya, 1994: 256). Asker kaçakları, bulundukları bölge ayanlarına veya kadılara başvurarak kendilerini güvenceye almışlardır. Böylelikle ayanlar, nüfuzlarını devlete karşı kullanmış olmaktadır.

Merkez, zaman zaman ayanları cezalandırsa da; onları kendi işi için kullanmayı bilmiş; aslında buna biraz da mecbur kalmıştır. Çünkü devlet, asker vb. ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekmekte, bu sebeple de ayanların gücüne başvurmaktadır. Ayrıca bu kişilerin çoğu devlet hizmetinde olup kazandıkları itibar ve servetle nüfuzlarını arttırmışlardır (Özkaya, 1994: 304). Tüm bunlarla beraber eşkıyadan bunalan reaya için de güvenli bir sığınak olan ayanlar, reayayı eşkıyaya karşı koruyarak onu kendisine bağlamayı bilmiştir (Özkaya, 1994: 303). Çünkü reaya merkezden medet umduğu halde cevap alamamış ve başının çaresine bakmak zorunda bırakılmıştır. Bu bağlamda ayanlık, ne suçlu ne de suçsuz olarak nitelendirilebilecek bir yapıya bürünmüş; merkez için daha ziyade "zorunlu" olmuştur. Bu sebeplerle XVIII. yüzyılda, ayanlar şehir hayatında diğer zümrelere göre daha aktif hale gelmişler; şehir yönetiminde, Enderunlular yerine yerli aileler egemen olmuştur (Özkaya, 2010: 207).

Sosyal yaşantıyı belirleyen faktörlerin başında gelen ayanların maruz kaldıkları sıkıntılar da mevcuttur. Bu duruma dair ilginç bir örnek, Karesi Sancağı Mutasarrıfı ve Yergöğü Muhafızı Kasım Paşa'ya gönderilen Evasıt-ı Rebi'ülâhır 1193/ 27 Nisan- 6 Mayıs 1779 tarihli fermanda görülmektedir. Rusçuk kasabasında eşkıyalık yapan Çelebi oğlu, Rusçuk Ayanı Ahmet'in konağını yakmıştır. Daha başka birçok suçu işleyip, reayayı birbirine düşüren, bölgede küçük çaplı bir savaşın fitilini ateşleyen Çelebi oğlu ve adamlarının, Rusçuk kadısı ile de yakınlığı vardır. Sorumlu şakilerin bir an önce yakalanıp, gereken cezalarının verilmesi emredilen bu hükümde, eşkıya mağduru olan ayan varlığına şahit olunmuştur. Bu bağlamda, ayan ve şaki lideri ya çıkar çatışması yaşamıştır; ya da Rusçuk Ayanı Ahmet gerçekten de

suçsuzdur. Her iki durumda da Rusçuk Ayanı Ahmet, reaya ile birlikte zarara uğramıştır. Üstelik evi yakılmış olup zararı sıradan boyutlarda değildir.

Suç ve cezanın toplumun geneline sirayet ettiği, reayadan ayana kadar her kesimden şahsın dava konusu olduğu bir ortamda, kötü niyetli ve çıkarcı kişilere fırsatlar doğmuştur. Nüfuzlu ayanların içindeki kötü niyetli kişiler için ise bu durum büyük bir fırsattır. Merkezle anlaşıp Sened-i İttifak'ı imzalayacak kadar kuvvetlenen ayanlar, bu kargaşa ortamında saflarını belirleyip, ya hak ettikleri cezayı almışlar ya da ceza alan diğer ayanları yakalayan güç olmuşlardır.

3.4. REAYA VE SUÇ İLİŞKİSİ

Osmanlı toplumunun üretici kesimi olan reayanın, suçla kurduğu ilişkinin birçok yönü vardır. Reaya; kimi zaman suçlu, kimi zaman da bir suçlu yüzünden mağdur olmuştur. Reaya ile suç ilişkisine geçmeden önce Osmanlı reayasının kimliği üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Osmanlı toplumunda, soy asaletine dayanan özel aristokrat sınıfı bulunmayıp ayrıcalıkların devlet tarafından bahşedildiği yönetici sınıf vardır. Bu sınıf, padişahtan berat alarak devlet hizmetine giren yüksek zümre olup, kendilerine "askeri" denilmiştir. Bu sınıf, devlet hizmeti gördükleri için vergiden muaftırlar ve toplumu yöneten kesimdirler. Reaya ise en genel tanımı ile bir hükümdarın idaresinde bulunan ve vergi veren halk demektir. Bu bağlamda Osmanlı toplumu; yönetenler yani askeriler ve yönetilenler yani reaya olarak iki ana gruba ayrılır (Mumcu, 1985: 55, 56, 70). Osmanlı reayası; köylü, çiftçi ve tüccarlardan oluşan, seyfiye, ilmiye ve kalemiye mensupları dışında kalan kesimdir (Kütükoğlu, 2018: 36). Reaya; tarım yapan köylüler, şehirliler ve göçebe aşiretlerden müteşekkildir. Osmanlı toplumundaki bu sınıflaşma, yaptıkları görev sebebiyle olup, bütün kanunlar ve nizamlar, sınıfların hukuki yapısı düşünülerek oluşturulmuştur. Bu tip bir toplumsal yapı Avrupa'dan farklıdır. Avrupa'da; sınıflar arası geçişkenlik bulunmazken, Osmanlı toplumunda; padişah beratıyla, toplumsal statünün değişmesi mümkündür. Yani padişahtan gelen bir yazılı belge ile reaya askeri, askeri de reaya olabilmiştir. Tâbi oldukları toplumsal statüye göre hareket etmesi beklenen teb'anın her bir şahsı; şeriat önünde, eşit hak ve muameleye sahip olmuştur (Halaçoğlu, 2014: 105).

Toplumun bu kesiminin, çeşitli saiklerle suçlu olup yargılandığı örneklere şer'iyye sicillerinde rastlanmıştır. Kimi zaman hırsızlık yapmış, kimi zaman vergi tahsildarlarına zor zamanlar yaşatmış ve isteyerek veya istemeyerek eşkıya ile işbirliği yapmıştır. Reayanın işlediği suçlar; etkilerinin niteliği bakımından, adi suçlar ve toplumsal suçlar olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

Reayanın suç niteliğinde olmayıp; huzursuzluk sonucu dava konusu olan durumları da vardır. Fakat bu olaylar da, sosyal anlamda huzursuzluk oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu tür olaylar, en çok alım-satım, borç ve miras konularındaki sorunlar olup; taraflar reayadan, teminat ve haklarını almak için mahkemeye müracaat etmiştir. Ayrıca reaya, kendi arasındaki anlaşmazlıklar ve daha büyük çapta toplumsal olaylarda da suçla zaman zaman ilgili olmuştur.

Reayanın adi suçlara karışma oranı azdır. Kimi zaman adam öldürme ve yaralama olayında dem ve diyet ödeyen ahali, kimi zaman adam yaralayan davalı, kimi zaman da hırsızlığa teşebbüs etmiş biri olmuş reaya, herhangi bir idam veya kısas cezasına uğramamıştır. İdamla cezalandırılanlar daha ziyade eşkıyadır. Sicillerde; tek davada katl olayı yüzünden kısas cezasından hüküm giyen üç katil vardır; fakat onların da kimliğine ulaşılamamıştır. Ayrıca reayanın idam gibi ağır bir ceza almamasında, askeri sınıfın reayaya oranla merkez nezdinde daha fazla sorumlu olması etkendir denilebilir. Yani Osmanlı adalet sisteminde, askeriler her konuda daha fazla sorumluluğu bulunan ve bu sebeple daha çok hesap vermesi gereken kesimdir. Çünkü merkez, temsilcisi olarak gönderdiği kendi adamlarına her zaman güvenmek istemiş ve bu güven sarsıldığı zaman tenbih ve te'kid fasıllarından sonra sert cezalar vermekten geri durmamıştır.

Bu bağlamda, maişet derdi yüzünden gayri ahlaki yollarla iş sahibi olmak isteyen Şeyh Ali'nin davası ilginçtir. 24 Zilkâ'de 1121/ 25 Ocak 1710 tarihli davada zikredilen olay; Rusçuk'ta bir camide hatip olan Ahmet Halife'nin izne ayrılıp, yerine naibi olarak Mehmet'i bırakmasıyla başlamıştır. Bu fırsattan yararlanmak isteyen ve Ahmet Halife'nin bir tanıdığı olan Şeyh Ali, Ahmet'in kaybolduğunu etrafa yayıp, hatiplik görevini almak istemiş ve bir müddet de bu görevi yapmıştır. Fakat Ahmet Halife, geri dönünce yaşadığı şaşkınlıktan sonra durumu merkeze bildirmiştir. Vakıfta haksız görev tevcihi olmasının önüne geçilmesi ve hatiplik görevinin elli akçe yevmiye ile Ahmet Halife'ye verilmesi kararı alınmıştır (RŞS5, 15a-36). Burada Şeyh Ali'nin küçük hesaplar peşinde koşan ve geçici olarak

işsizliğine bir çözüm bulan hali görülmektedir. İşte reaya bu nitelikte olaylarla mahkeme gündemini meşgul etmiştir.

Reaya, daha çok kişiler veya aileler arası husumet olaylarında mahkemeye gitme lüzumunu hissetmiştir. Bu olaylar, etkileri küçük ve toplumsal hafızada derin izler bırakmayan cinstendir. Bir fırıncıdan zorla para gasp etmek; çeşitli oyunlarla iş sahibi olmak gibi küçük çıkarları gözeten suçlu reaya kesimi, sosyal nüfuzlarının zayıf olması sebebiyle büyük olaylarda kendi başlarına etkin konumda değildir.

İkinci gruba dâhil edilen eşkıyalık gibi toplumsal olaylardaki reayanın suç durumu ise ilk gruptan daha farklıdır. Burada az bir kesimde de olsa reayanın şer odaklarına teslimiyeti mevzu bahistir. Reaya, toplumsal olayların bazen içine çekilmiş, bazen taraf tutmak zorunda kalmıştır. Ayrıca masum kalan reaya, şer odaklarına karşı kendi içinde ve yerel yöneticilerle birlik olmak konusunda yapması gerekeni her zaman yapmamış veya yapamamıştır.

Reayanın eşkıyaya karşı tavrı bunun tipik bir göstergesidir. Nezir uygulamasının yürürlüğe konması sonucu mahkemeye ulaşan davada birlik olamayan ve eşkıyayı koruyan bir reaya topluluğu ile karşılaşılmaktadır.[68] Çok şey anlatan bu hükümde ve diğer bazı hükümlerde şakilere karşı birlikte olunması istenmiştir. Dolayısıyla şakilerin, reayanın bütünlüğünü bozduğu ve hatta reayanın içinden de şakilerin çıktığı sonucuna varılabilir. Reayanın şakilerle işbirliği yapma sebeplerinin; kendisini korumakla yükümlü yerel yöneticilerden bazılarının şakilerle işbirliği yapmış olması ve korku olduğu ifade edilebilir. Burada amaç, reayayı masum göstermek değildir. Fakat bu durumu, güvenliğini korumaya çalışan ve elinde yaptırım gücü olmayan bir kesimin zorunlu refleksi olarak görmek daha doğru olacaktır. Elbette reayanın şakilere yardımı, onları saklaması veya onlara katılması için tek sebep korku unsuru olamaz. Kişisel çıkarlar ve merkezle-reaya ilişkisinin niteliği de bu yakınlaşmada etkili olmuştur. Doğruluk, hayırhahlık ve merhamet gibi duygulardan yoksun şahısların; menfaat ve tamahkârlığı, şakiler konusundaki tavırlarında belirleyici olmuştur. Üstelik reaya, merkezden gelecek bir yöneticiye veya merkezin yerinde yaptığı müdahalelere karşı da kimi zaman tepki göstermiştir. Çünkü bunlar, kendisinin güven ve huzur içerisinde yaşamasına yetmemiştir.

[68] Bkz. 2. Bölüm Ceza Bahsi

Kendisine sağlam bir alan oluşturmak çabasındaki bir kısım reaya "denize düşen yılana sarılır" teşbihindeki durumu yaşamış ve yerel anlamda güç odaklarından biri olan eşkıyayı nadiren korumuş; bazen de korumak mecburiyetinde kalmıştır. Çünkü her zaman, her insan, hakkını aramak eylemini gerçekleştiremez. XVIII. yüzyıl Rusçuk reayası da sabırla sıkıntılara dayanmış; bazı cesur ve doğru mizaçtaki kişilerin tarih sahnesine çıkmasını beklemiştir. Bunun dışında suçlu konumundaki reaya, eşkıya ile beraber dükkân basmış, kız kaçırmış, mal gasp ederek ceza da almıştır. Osmanlı adaleti ölçeğinde, yapılan suçlar gerektiği zaman karşılığını bulmuştur.

Reayanın merkeze zorluk çıkardığı ve huzuru bozucu hareketlerinden birisi de; vergi tahsildarlarına karşı olumsuz tavırlarıdır. Özellikle Kıbtiyan Cemaati, vergi ödememek için türlü zorluklar yaşattıkları görevlilerin, merkeze şikâyette bulunmalarına sebep olmuşlardır. Görevliler yaşadıkları sıkıntıyı açıkça bildirmiş ve sonuç olarak tenbih ve te'kid cezasına maruz kalan reaya vergilerini vermeye mecbur kalmıştır. Bir kesim reayanın böyle bir karşı çıkışta bulunma sebebi olarak ilk akla gelen; vergi tahsildarlarıyla ilişkilerinin niteliğidir. Daha sonra, vergi veren reaya olmak demek sürekli ekip biçmek ve yılın belli zamanlarında vermesi gereken vergiyi hazır bulundurmak demektir. Bu da Osmanlı toplumunda en meşakkatli işlerin başında gelmektedir. Yani reaya olmak, zor ve zahmetli bir iştir. Reayadan her hane, bu zahmetli işi kaldıramamıştır. Genel olarak düşünüldüğünde ise sicillere göre Rusçuk'ta vergi ödemeyi reddeden reayanın sayısı azdır ve devletin reayaya biçtiği vergiler ödenmeyecek kadar ağır değildir. Yani vergi veren kesim olmak zordur ama yapılamayacak zorlukta değildir.

Suç mefhumu konusunda çok da aktif olmayan reayanın mağdur olduğu durumlar ise daha fazladır. Bunların başında; reayanın, zalim vergi tahsildarlarıyla yüzyıl süren çetin mücadelesi gelmektedir. Usulsüz vergi toplayan mültezimler, reayanın karabasanı olmuştur. Ortadaki haksız durumun sebebi, vergi toplama eylemine girişen yerel yöneticilerdir. Çünkü vergi toplamada adaletsizlik çok yönlü olarak vardır. Reayanın vermeleri gereken miktardan fazlasını onlardan talep etmek, avarız hanesi olmayan kesimlerden vergi almak, çeşitli adlar altında vergiler icat etmek, olmayan yeni vergiler üretmek gibi şekillerde vergi tahsili gerçekleştirilmek istenmiştir. Üstelik bu örnekler, şer'iyye sicillerinde epeyce fazladır. Reayanın merkeze, toplu olarak veya kadı, din büyüğü gibi bir önderin temsilciliğinde yaptığı

şikâyetlere karşılık, merkezin bulduğu çözüm; diğer yerel yöneticileri görevlendirip, tenbih ve te'kid etmek, reayaya asla zulüm yapılmaması, zalimliğin önüne süratle geçilmesi; eğer bu durum tekrarlarsa, daha şiddetli yaptırımların olacağı şeklinde bir korkutmadan ibarettir. Elbette merkezdeki defterler incelenir, reayaya yapılan mali haksızlık hak sahiplerine hakları geri verilerek sağlanırdı. Bu bağlamda zorda kalan reayaya bir can simidi uzatılmıştır. Fakat bu güvenlik tedbiri yeterince fayda sağlamamış olmalıdır. Çünkü yüzyıl boyunca aynı durum incelenen sicillerde tekrar etmiştir. Böylelikle umudu kalmayan reaya yurtlarını terk etmişlerdir. Bu da huzursuzluğun artması, üretimin düşmesi, ekonominin bozulması demektir. Görülmektedir ki; reayanın toplu hareketi etkili olmuştur.[69] Ayrıca yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan dağlı eşkıyası da reayanın can güvenliğini ortadan kaldırmıştır. Ancak II. Mahmud devrinde dağlı eşkıyası sorunu çözülünce reaya eski yurtlarına dönmüştür (Özkaya, 2010: 171).

Toplu olarak mahkemeye giden köy ahalisi[70], halini arz edip köye döndükten sonra sonucu kaygıyla beklemiş, kadı kendilerini tekrar çağırınca somut bir çözüm aradıkları belgeye dikkatlice bakmışlar ve çoğunlukla geçici çözümlerle karşılaşmışlar; hayal kırıklığına uğramış ve bu şekilde yaşamaya çalışmışlardır. Bu çıkarımın dayanağı; vergi zulmünün yüzyıla yayılan bir seyir izlemesidir. Üstelik yerel yöneticiler, reayaya başka şekilde de zulüm etmişler ve onlara zor zamanlar yaşatmışlardır. Bu bağlamda yerel yöneticilerin tavrı, şakilerinki ile aynıdır. Bir köle gibi kendi işini yaptıran, reayanın çocuklarına çeşitli şekillerde musallat olan görevlilere de şahit olunmuştur. Merkez, haddi aşan bu kişilerin hapsedilmeleri, yakalanmaları ve haklarından gelinmesi emri ile reayanın rahat bir nefes almasını amaçlamıştır. Sadece pasif bir tevekkül ile kaderine boyun eğmiş bir reaya değil, hakkını birlikte arayan bir kitlenin varlığı da söz konusudur.

Reayaya zulüm eden, onların paralarını gasp eden, evlerini basan firari askerler ve ulaklar da olmuştur. Savaştan kaçıp sığınacak yer arayan bu maceracı güruh; yakalanana kadar reayayı canından bezdirmiştir. Bu sebeple sapa yollar, izbe

[69] Sicillerde açıkça görülmüştür ki XVIII. yüzyıl reayasının suçlularla mücadelesindeki en etkin silahı, yaşadığı yeri terk etmek olmuştur. Bu durum, XVIII. yüzyılda devleti de en çok uğraştıran sorunların başında gelmektedir. Göçlerin sebebi, reayanın yerel yöneticiler tarafından paralarının alınması ve böylelikle adaletin sağlanamamasıdır. Devletin, reayanın korunması için yerel yöneticilere yolladığı adaletnameler de etkili olmamakta ve göçler devam etmektedir.

[70] Reayanın şikâyet hakkı ve kullanımı için bkz: Halil İnalcık, "Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mazharlar", *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII, The Journal of Ottoman Studies VII-VIII*, İstanbul, 1988, ss. 33-54.

yerler, yol güzergâhları yüzyıl boyunca asla güvenli olmamıştır. Üstelik reaya, kendini savunmak için zaman zaman silahlanmış veya bıçak gibi kesici aletler taşıyarak yola çıkmıştır. Yola çıkan kesim ise neredeyse tamamen erkektir. Sıradan bir ziyaret sebebiyle bir köye veya mahalleye giden kadınlar ise çeşitli yaralama veya öldürülme olaylarına maruz kalmıştır.

Reayanın sıkıntısı, toplumun bu kesimleriyle sınırlı değildir. Reaya için en büyük dert, yüzyıla damga vurmuş eşkıyadır. Her şekilde reayaya zarar veren bu güruh; idam, kalebendlik gibi ağır cezalara çarptırılmıştır. Yol kesme, yağma, cana kıyma, ırza tecavüz gibi olayların mağduru olan reayanın mazlum olarak yaptığı en etkili silahı; Osmanlı sisteminde yeri olan, şikâyet hakkını kullanmak olmuştur. Sonuç aldığı zamanlar, merkezin etkisinin bu uzak Balkan şehrinde hissedildiği durumlar da olmuştur. Reaya, ne yazık ki bu şaki tasallutundan kesin olarak kurtulamamış; yüzyıl boyunca artan bir şekilde eşkıya ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Mağdur bir konumda olup kendini savunmak için silahsız veya bıçaksız gezemeyen reaya için güvenli ortam -kalabalık insan toplulukları olan şehirler istisna- yoktur. Üstelik şakiler, çete halinde kat-i tarik yaptıkları için savunma araçları da çoğu kez işe yaramamış; reaya ansızın gerçekleşen eşkıya baskınından kendini kurtaramamıştır. Mal varlığı ve kıyafetleri alınan mağdur reaya, karşı koyarsa eşkıya tarafından yaralanmıştır. Tüccar gibi mal ve değerli emtia taşıyan kesim ise daha çok zarar görmüş ve eşkıya için adeta ganimet olmuştur. Toplumun üretici kesimi için XVIII. yüzyıl zor ve ağır geçmiştir. Reaya, üretmek ve kendini korumak zorundadır. Bu noktada kadı, ona yardımcı olamamıştır. Çünkü kadının da yaptırım gücü sınırlı olup, şer odaklarıyla o da yüz yüzedir. Bu sebeple büyük davalar, çoğunlukla yakın bölge divanlarına sevk edilmiştir. Üstelik az da olsa, şer odaklarıyla işbirliği yapan kadı figürüne de rastlanmıştır. Tamahkârlıkları sonucu ve ekonomik anlamda iyileşmek için sahip oldukları değerleri zaman zaman hiçe sayan, şeriatı uygulaması gerekirken şeriattan ayrılarak adaletten uzaklaşan ve hatta adaletsizlik üreten pasif ve korkak bir kadı ile nadir de olsa karşılaşılmıştır. Bu durumda da reaya daha fazla umutsuz ve yalnız kalmıştır.

Osmanlı yönetiminin reayayı korumak, hakkını teslim edip adalet tesis etmeye çalışmak karşılığında reayadan tek istediği; emre itaat ve yerinde kalıp, imparatorluğa üretim açısından katkıda bulunmasıdır. Yani devlet için reayanın görevini yapması ve vergi vermesi esas olandır.

Böylelikle, savaş ortamının yarattığı boşluğun olumsuzluğunu; canıyla, sevdikleriyle ve malıyla ödeyen bir reaya kesimiyle karşılaşılmıştır. Reaya, kimi zaman şer odaklarıyla anlaşma yapmak ve karşı tarafa geçmek gibi yanlış yollara tevessül ederek bir çıkar yol bulmaya çalışmıştır. Reaya adına söylenebilecek bariz gerçeklik, bezdirici koşullarda hayatta kalma çabasında olmasıdır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti için adalet son derece önemlidir. Osmanlı merkezi, bu ülküsünü XVIII. yüzyılda devam ettirmeye çalışsa da, bu araştırmanın konusu olan Rusçuk bölgesinde bu hedefini gerçekleştirmeye çalışırken zorlanmıştır. İnsanın, yaşam koşulları olumlu yönde seyrederken suç işleme olasılığı düşüktür. Fakat işler her zaman iyi gitmemiş, hayatın özünde olan çatışma ve zor koşullar, XVIII. yüzyıl Osmanlı dönemi Rusçuk kazasını da etkilemiştir. Böylelikle, suç işleme konusunda kötü niyetli ve çıkarcı kişiliklere uygun bir zemin hazırlanmıştır. Toplumsal çalkantıların ve düzensizliğin hüküm sürdüğü Rusçuk bölgesinin işlendiği bu çalışmada, suç işleme oranının yüksek olduğu gözlenmiştir.

XVIII. yüzyıldaki Osmanlı kurumları ve buna bağlı olarak toplum, önceki dönemlerden çoğu açıdan farklıdır. İlk olarak fetihler durmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun medeni, hukuki ve teknik anlamlardaki üstünlüğü, ekonomik gelişmeler, yeni ticaret yollarının keşfi, teknik alandaki atılımlar ve eğitim kurumundaki gelişmeler nedeniyle artık Avrupa'ya geçmiştir. Bu konjonktürde, Osmanlı İmparatorluğu, yalnız kalma siyasetiyle Batıdan uzak kalma, savaşlara yabancı devletlerle ittifak yaparak girmeme, dış ülkelerle ticaret yapmama gibi yöntemler kullanmışlardır. Avrupalı devletler ise, bilhassa ticaret alanında, eskiden kazandıkları ticari hakları daha da genişleterek Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürmüşlerdir (Özkaya, 2010: 16).

XVIII. yüzyılda devlet, Müslüman tebaanın vergi yükünü arttırmış ve bu durum da sefalete yol açmıştır. Fiyatlar da yükselmiş ve toplum pahalılıktan yakınaya başlamıştır. Çünkü savaşlarda başarı kazanılmadığından, devlet eski ganimet ve gelirlerini alamaz olmuştur. Kademeli olarak bozulan merkezi otorite, Anadolu'yu ve imparatorluğun büyük merkezlerini kontrol edemez duruma gelmiştir. Bu tabloda, başta idareciler olmak üzere, en büyük görevliden en küçük görevliye kadar herkes kendi çıkarını gözetmeye uğraşmış; rüşvet ve yolsuzluk artmış, şeriatı uygulamakla görevli kadılar da bile yozlaşma başlamıştır (Özkaya, 2010: 22). Kadılar neden yozlaşmıştır? Kadıaskerler, devamlı seferler sebebiyle, verecek kadılık bulamaz hale gelmişler, bazılarını rica ve aracılarla tayin etmişler, kadıların sürelerini kısaltıp azlederek yerlerine yenilerini tayin etmek önlemini almışlardır. Bu durumda kadılar yerlerinden emin olmadıklarından haksız işleri haklı göstererek rüşvet almaya ve reayaya zulüm etmeye başlamışlardır (Özkaya, 2010: 217). Ayrıca

hükümlerde de görüldüğü üzere XVIII. yy. da bazı köylerin yerlerinden uzak başka kazalara, bazı kazaların da sancaklara katıldığı sık görülen olaylardandır. Bunun nedeni, kazaların kuvvetli bir sancağa bağlanmaları ve böylelikle asayişsizliğin önünü almak veya yakın bir sancağa bağlanarak emirlerin daha hızlı uygulanabilmesini sağlamaktır (Özkaya, 2010: 28).

Tüm bu sebeplerden dolayı XVIII. yüzyıl Osmanlı Rusçuk toplumunda sosyal çatışmalar had safhadadır. Buna bağlı olarak da suçlar yaygındır. Fakat şer'iyye sicillerine göre suç çeşitliliği açısından aynı iddiada bulunmak olası değildir. Bu dönem Rusçuk mahkemesinde eşkıyalık, hırsızlık, gasp, cinayet, tecavüz, devlet görevinde ihmal ve yolsuzluk, askerden firar, suçlularla işbirliği gibi belirli suçlar mahkeme kayıtlarına geçmiştir. Başta tecavüz ve aile içi şiddet olmak üzere birçok suç çeşidinin kayıtlara geçmediği bir gerçektir.

İnsanlık tarihi boyunca suçlu olarak hüküm giyen kesimlerin en çok "bekâr-erkek-genç" olduğu bilinmektedir. Yani kavgaya, haydutluğa, hırsızlığa ve gayri ahlaki suçlara en çok karışan kesim erkeklerdir. Rusçuk'ta ise yaş aralığının ve medeni durumlarının bilinmediği erkekler, huzuru bozan faaliyetlerde başı çekmiştir. Kadınlar ve çocuklar ise suçlu olarak nerdeyse hiç hüküm giymemiştir. Kadınlar hakkında dikkat çeken bir husus aile içi miras davaları gibi mülkiyet konularında aktif olmalarıdır. Bu konularda da kadınlar daha çok vekil kullanmayı tercih etmişlerdir.

Suç listesinde yeri en çok "eşkıya" işgal etmiştir. Eşkıyalık, söz konusu dönem içinde görülebilecek en organize suçtur.[71] Rusçuk eşkıyası için İslam hukuku kuralları uygulanmış ve şakiler yakalandıktan sonra idam ve kalebentlik cezasına çarptırılmıştır. Çünkü Rusçuk eşkıyası "çok yönlü suçludur". Ev basmak, adam soymak, yol kesmek, ırza geçmek, kadın veya çocuk kaçırmak, adam yaralamak ve öldürmek, reayaya işkence yapmak şeklinde sıralanabilecek neredeyse çağının tüm suç çeşitlerini bilfiil icra etmiştir. Bu bağlamda eşkıya reayaya ve toplumun diğer kesimlerine her türlü zararı verebilecek başlıca güçtür. Olayın en acıklı yanı ise merkezin yetersiz müdahalesidir. Taşra bölgesi devlet temsilcileriyle yönetilen

[71] Osmanlı'da olduğu gibi İngiltere'de de kamu düzenini sekteye uğratan en önemli etken ortaya çıkan haydut çeteleri olmuştur. Mitchel P. Roth, *Göze Göz: Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*, çev. Barışhan Erdoğan, Can Yay., İstanbul, 201, s. 242. Fransa'da da XVIII. yüzyılın sonuna doğru büyümekte olan suçlu çeteleriyle başa çıkacak polis gücü bulunamamakta, bu suçlular idam edilmedikleri takdirde kürek mahkûmu olarak kadırgalara gönderilmektedir Mitchel P. Roth, Göze Göz, s. 252.

XVIII. yüzyıl Osmanlı taşrasında bu durum çağın bir problemi olarak görülebilir. Çünkü ister Kudüs'ün bir köyünde olsun, ister Van Erciş'te, isterse Niğbolu Sancağı Rusçuk Kazası'nda olsun devlet demek reayanın güvenliği ve bakımından sorumlu taşra görevlileri demektir. Onlar, liyakate bakılmadan işe alınınca sorunlar büyümektedir. Hükümlerde bu şahıslar sipahi, voyvoda, zabit, mütesellim, kale muhafızı olan yeniçeri, zabitler, alay beyi, ulak, ayan, cizyedar, mübayaacı, imam, çavuş, iskele emini şeklindedir.

Hükümlerde görülmektedir ki eşkıyanın iki dayanak noktası bulunmaktadır: kendisi ile işbirliği yapan söz konusu taşra görevlileri ve bu sebeple taşrada zayıflayan devlet otoritesi. Üstelik reayadan eşkıyaya katılan veya korktukları için eşkıyaya yardım edenler de olmuştur. XVIII. yüzyılda ve özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra şakilerin Rusçuk'ta tahakküm oluşturdukları rahatlıkla söylenebilir. Zaten XVIII. yüzyıl dünya genelinde bir "soyguncular çağı"dır (Roth, 2017: 245). Eşkıyalık ile de yazılı tarihin çoğunda farklı şekillerde karşılaşılmış, çoğunlukla sanayi öncesi toplumlarda gözlenmiş ve şehir merkezleri ile kırsal kesimden de destek görmüştür. Bunlar organize ve uluslararası boyutlu çetelerin ilk habercileridir (Roth, 2017: 176). Fakat buradaki Rusçuk bölgesinin istisnai durumu eşkıyanın çevresinden gördüğü güçlü destektir. Ayrıca XVIII. yüzyılda Rusçuk eşkıyası, öncüllerine göre daha çok, daha tehlikeli ve daha açtır.

Taşra yöneticilerden destek gördüğü için bu kadar uzun süre ve büyük ölçüde güçlenen Rusçuk eşkıyasının eylemleri yerel çaplı kalmıştır. Zaten eşkıyanın daha büyük hedefleri olduğunu söylemek güçtür. Mansıp elde etmek, sistem içerisinde yer almak ve en basitinden zengin olmak hırsından başka eşkıyanın bir hedefi veya uğrunda ölümü göze alabileceği yasadışı faaliyeti olmamıştır. Burada merkezi yani devleti temsil eden yerel yöneticilerin genel asayişi sağlayamamaları durumu vardır. Zaten özel anlamda eşkıyanın genel anlamda tüm suç çeşitlerinin varlıklarını sürdürmesindeki temel etken de budur. Bu bağlamda bölgede eşkıyadan oluşan bir suçlu tabakasının varlığından söz edilebilir.

Yerel yöneticilerin eşkıyaya katılmaları durumu nasıl değerlendirilebilir? Bu durum her görevli için söz konusu olmamakla birlikte vardır, fakat merkezin takipçisi olduğu davalarda hak ettikleri cezaları almışlardır.

Kazada hırsızlık suçu, nispeten azdır ve daha çok gasp olayı şeklinde gerçekleşmiştir. Hırsızlık suçu için şeriatın öngördüğü el kesme cezasının hiç verilmemesi ise hukuki şartların oluşmamasından kaynaklanmıştır. Ayrıca hırsızlık suçu önemli ölçüde yaralama veya öldürme eylemi ile birleşmiştir. Bu durumda dem ve diyet uygulaması yürürlüğe konmuştur. Bu bağlamda Rusçuk'ta XVIII. yüzyılda yaralama ve öldürme olayları yüksek oranda görülmüştür. Yüzyılın sonuna doğru artan bu suç türünde katilin kimliği ve neden cinayet işlediği ile ilgili kayıtlarda bilgi bulunamamıştır. Ayrıca suç tabakasını oluşturan eşkıya, öldürme ve hırsızlık suçlarını farklı şekillerde işleyen başlıca unsur olarak tespit edilmiştir.

Firar eden askerler, Osmanlı ordusunun uzun süren, yorucu nitelikteki savaşların daha da uzamasında ve bu savaşların kaybedilmesinde etkili olmuştur. Firar ettikleri bölge reayasına ciddi zararlar veren bu güruh, yüzyıl boyunca eylemlerini sürdürmüştür. Psikolojik sebeplerle savaşların yorucu atmosferinden kurtulmak isteyen asker kaçakları, Osmanlı Devleti'nin savaşan birimleri için en önemli motivasyonu olan gaza ve cihat ruhunu kaybetmişlerdir. Üstelik sadece askerler değil, devlet görevini bırakan başka meslek erbaplarının da bulunması dikkat çekicidir. Bu kişilerin sadece maddi çıkarları gereği firar ettiği, paralarını aldıktan sonra eylemlerini gerçekleştirmelerinden anlaşılmaktadır.

Yerel yöneticiler ve ayanlar, toplumda etkili olan, gündelik hayatı şekillendiren başlıca unsurlar olarak görülmüştür. Bu kesimin önemli bir kısmı, toplumda zulmün ve baskının oluşmasında etkili olmuştur. Reayayı zorla şahsi işlerinde çalıştırma, reayaya işkence etme ve baskıyla fazla miktarda veya kanunsuz vergiler alma ile tarihe geçmiş olan bu güruh, toplum üzerinde tahakküm kurmuş, güçlerini zalimane kullanmayı seçmişlerdir. Reayanın bu sıkıntılara verdiği cevap ise ya toplu olarak yaptıkları başvurularla şikâyet haklarını kullanmak veya göç etmek şeklinde olmuştur.

Şer'iyye sicillerinde suçlular için tespit edilen ceza her zaman kaydedilmemekle birlikte merkezin hukuki süreçleri başlatmakta titiz davrandığı ve davaları dikkatle takip ettiği gözlenmiştir. Bu bağlamda, merkez, ilgisiz değil fakat güçsüzdür. XVIII. yüzyılda şer'i kaidelerin daha ağır bastığı görülmüştür. Sicillerde sıklıkla "*şer'an gereğini yapın, mahkeme edin"* şeklindeki ibareler buna işaret etmektedir.

XVIII. yüzyılda bir yandan hayat normal akışında devam ederken diğer yandan çeşitli suçların işlendiği bir ortam vardır. Toplumun bu durumu genel bir endişeye sebep olmaktadır. Kamu güvenliğini sağlamak, reayayı korumak ve suçu en aza indirmekle uğraşan merkez ile merkezin emirlerini uygulamada gevşeklik gösteren yerel yöneticiler arasındaki sıkıntılı haberleşmeler reayayı olumsuz yönde etkileyen unsurların başında gelir. Diğer açıdan artan suç oranlarına ve sürekli işlenen suçlara rağmen, gündelik hayat devam etmiş ve bir Balkan kazası olan Rusçuk'ta devlet varlığını her daim hissettirmiş; fakat çözülmenin önüne geçememiştir.

KAYNAKÇA

a.Arşiv Belgeleri:

Bulgaristan Milli Kütüphanesi Oryantal Bölümü, St. Cyril and Methodius National Library of Bulgaria Natsionalna Biblioteka Sv Kiril i Metodiy (NBKM).

Rusçuk Şer'iyye Sicili (RŞS), nr. 5, 51, 52, 6, 7, 36, 38, 37, 8, 9, 39.

Rusçuk Haritası, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yprk. Mk.0001800051001, h. 00162-00001, h. 0142.

b. Kitaplar ve Makaleler:

Akdağ, M., *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2009.

Akgündüz, A., *Şer'iyye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. 52, İstanbul, 1988.

Akgündüz, A., "İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri", *Türkler,* Cilt 10, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 54-68.

Akgündüz, A., *Osmanlı Tarih ve Hukuk Istılahları Kamusu*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, Haziran 2018.

Akman, M., "Osmanlı Hukukunda Kasame", *Türkler,* C. 13, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 789-794.

Aksan H. V., *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997.

Aksan H. V., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010.

Aksu, O., "Rumeli Kazaskerliği 376 Numaralı Defterin Transkript ve Hukuki Tahlili", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.

Anıl, Y. Ş., *Osmanlı'da Kadılık*, İletişim Yay., Yayın no: 135, İstanbul, 1993.

Aslan, N., "İslam ve Osmanlı Hukuk Sisteminde Sulh Akitleri ve Osmanlı Toplumunda (Muslihun) Arabuluculuk Müesesesi", *Kur'an'da Evrensel Hoşgörü*, Nesil Yay., İstanbul, 1997, ss. 254-270.

Aslan, N., "Milli Arşivimiz İçinde Şer'iyye Sicilleri", *I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar (20-21 Nisan 1998)*, Yayın No: 12, Ankara 1998, ss. 187-194.

Avcı, M., *Osmanlı Hukukunda Suç ve Cezalar,* Gökkubbe Yay., İstanbul, 2004.

Babinger, F. "Rusçuk", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1993, ss. 784-787.

Bakırjieva, T. ve Yordanov, S., *Rusçuk ve Bölgesinin (2 ve 19. Yy) Tarihine İlişkin Seçilmiş Kaynaklar,* İzvori Kaynak Kütüphanesi, C. 1, Rusçuk, 1999.

Bakırjieva, T. ve Yordanov, S., *Rusçuk Alan ve Tarih: 14. Yüzyılın sonu ve 19. Yy 70 li yılları*, Bölgesel Tarih Müzesi, Rusçuk, 2001.

Bardakoğlu, A., "Diyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1994, ss. 473-479.

Bardakoğlu, A. "Kasame", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 528-530.

Barkan, Ö. L., "Tımar", *İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C.: 12/1, s. 286-333.

Barkey, K., *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.

Bayındır, A., *İslam Muhakeme Hukuku: Osmanlı Devri Uygulaması*, İslami İlimler Araştırma Yay. 7, İstanbul, 1986.

Bayrak (Ferlibaş) M. ve Kaçan, Erdoğan, M., "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, ed. Meral Bayrak (Ferlibaş), Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, ss. 169-227.

Bostan, İ., http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1764/Bostan.pdf?sequence=1, 07 Mart 2018.

Bozkurt, G. ve Mumcu, A., Üçok, *Türk Hukuk Tarihi,* Savaş Yayınevi, Ankara, 1996.

Çolak, K., "Rusçuk ve Çevresinde Eşkıyalık ve Asayiş Meselesi (XVII. YY)", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk,* ed. Meral Bayrak, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, ss. 109-143.

Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

Devellioğlu, F., *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat,* Aydın Kitabevi Yayınları Sözlük Dizisi: 1, Ankara, 2002.

Doğru, H., *Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Doykov, V. G. *Rusçuk: Ekonomik ve Coğrafik Karakteristik*, Devlet Yayını, Sofya, 1959.

Efraimova, H., M., "Bulgaristan Rusçuk'ta Türk Varlığı: Rusçuk'ta Ayakta Kalan Türk Varlığı" *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozymu II,* C. I, 13-15 Mayıs 2010, Haz. Ünal Şenel, C. I, Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa, 2010, ss. 409-420.

Ergenç, Ö., "Osmanlı Klasik Dönemindeki 'Eşraf ve Ayan' Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları III, The Journal of Ottoman Studies III*, İstanbul, 1982 ss.105-113.

Erim, N., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi ,Sayı: 4,* İSAM Yay., İstanbul, 1984, ss. 79-88.

Ertaş, M., Y., *Sultanın Ordusu*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007.

Ertaş, M. Y., "18. Ve 19. Yy Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör,* ed. Osman Köse, İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Yay. No: 12, Samsun, 2017, ss. 179-191.

Faroqhi, S., "Merkezi Devletle Başetmek, Yerel Güçlerle Başetmek: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Bölgeleri ve Ayan", *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarihyazımı Tartışması,* ed. Suraiya Faroqhi, Fikret Adanır, İletişim Yay., İstanbul, 2015, ss. 403-437.

Faroqhi, S., *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç: 1550-1720*, Alfa Yay.., İstanbul, 2016.

Gedikli, F., "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, Sayı 5, 2005, ss. 187-213.

Gedikli, F., *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları-Tespitler, Problemler, Teklifler Sempozyumu*, ed. Ali Akyıldız, Ş. Tufan Buzpınar, Mustafa Sinanoğlu, İSAM Yay. Yayın no: 391, İstanbul, Aralık 2007, ss. 73-96.

Genç, M., "Malikane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, 2003, ss. 516-518.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Cânbâzân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 7, İstanbul, 1993, s. 141

Griswold, J. W., *Anadolu'da Büyük İsyan: 1591-1611*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000.

Gümrükçüoğlu Okur, S., "Şikâyet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulaması (1649-1653)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Halaçoğlu, Y., "Ulak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul, 2012, ss. 77-79.

Halaçoğlu, Y., *XIV. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014.

İlgürel, M., "Celali İsyanları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 252-257.

İlgürel, M., "Levent", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, İstanbul, 2003, ss. 149-151.

İnalcık, H., "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten,* C. XXIII, Sayı: 92, Ankara, 1959, ss. 575-610.

İnalcık, H., "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Thomas Naff, Roger Owen, Carbondale, Southern Illinois University, 1977, ss. 27-53.

İnalcık, H., "Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mazharlar", *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII, The Journal of Ottoman Studies VII-VIII,* İstanbul, 1988, ss. 33-54.

İnalcık, H., "Osmanlılar'da Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, 1993, C. 8, ss.45-48.

İnalcık, H., "İspence", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 23, İstanbul, 2001, ss.177.

İnalcık, H., *Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak*, Hayy Kitap, İstanbul, 2012.

İnalcık, H., *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet,* Kronik Yay., İstanbul, Şubat 2018.

İpşirli, M., "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 12, İstanbul, 1982, ss. 203-248.

Ivanova, S., *Aydınlanma: 17. ve 18. Yy. Ruse Belediyesi Öncesi Döneme Doğru*, Ulusal Kütüphane 'Kiril ve Metody', Rusçuk, t.y.

Kaçan, Erdoğan., M.., "Rusçuk Kalesi", *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler, Uluslar arası Sempozyum, 11–13 Mayıs 2005,* İstanbul, 2005, ss. 425-439.

Kaçan, Erdoğan, M. ve Bayrak Ferlibaş, M. ve Çolak, K.; *Rusçuk Ayanı: Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, Yeditepe Yay., İstanbul: 2009.

Kaçan, Erdoğan, M., "Bozgun Yıllarında (1683-1699) Rumeli'de Eşkıyalık Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 26*, KOCAV, İstanbul, 2012 ss. 19-66.

Kaçan, Erdoğan, M., "Balkanlarda Uluslararası Bir Organizasyon: İslimye Panayırı", *Belleten,* Cilt:, LXXX, Sayı: 287, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2016, ss. 123-155.

Karakışla, Y. S., *Eski Hayatlar Eski Hatıralar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgelerle Gündelik Hayat (1760-1923)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.

Kiel, M., "Rusçuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 35, İstanbul, 1988, ss. 246-250.

Koca, U., "17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M. 1768-1774) Yılları Arasında Osmanlı'da Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar", Mimar Sinan

Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Köse, O., *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2006.

Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, çev. Elmalılı Hamdi Yazır, Huzur Yayınevi, İstanbul, 1994.

Küçükaşçı, M. S., "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 2009, ss. 40-43.

Kütükoğlu, M., *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2018.

Menekşe, Ö., "XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası", Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 1998.

Mert, Ö, "Ayan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1991, ss. 195-198.

Mumcu, A., *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985.

Mumcu, A., *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985.

Mustafa Kesbi, *İbretnüma-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin),* haz. Ahmet Öğreten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

Ortaylı, İ., *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 1994.

Ortaylı, İ., *Türkiye İdari ve Teşkilat Tarihi*, Cedit Yay., İstanbul, 2008.

Öz, M., "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri*", Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör,* ed. Osman Köse, İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Yayın No: 12, Samsun, 2017, ss. 11-21.

Özcan, S., "XVIII. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nda Eşkıyalık Hareketleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör,* ed. Osman Köse, İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Yay. No: 12, Samsun, 2017, ss. 109-121.

Özkaya, Y., "XVIII. Yüzyıl Adalet-nameleri'ne Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Belleten,* , C. XXXVIII, Sayı: 151, Tarih Kurumu Yay,.Ankara, Temmuz 1974, ss.445-491.

Özkaya, Y., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808),* Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Basımevi, Ankara, 1983.

Özkaya, Y. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Özkaya, Y., *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010.

Öztürk, M., "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten,* Türk Tarih Kurumu yay., Cilt: LIV, Sayı: 211, Ankara, Aralık 1990, ss. 963-993.

Öztürk, M., "18. Yüzyılda Antep ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu: Milli Mücadele Döneminde Gaziantep Bildiriler Kitabı,* ed. Ahmet Gündüz, Murat Çelikdemir, Murat Dağ, Selim Osrak, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Yayın No: 23, Gaziantep, 2018, ss. 185-214.

Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü I, II, III,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Pierce, L., *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2005.

Raşid Mehmet Efendi ve Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli,* C. II-III, haz. Abdülkadir Özcan, Ahmet Zeki İzgöer, Baki Çaker, Yunus Uğur, Klasik Yay., İstanbul, 2013.

Roth, M. P., *Göze Göz: Suç ve Ceza'nın Küresel Tarihi,* çev. Barışhan Erdoğan, Can Yay., İstanbul, 2017.

Sahillioğlu, H., "Avârız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 4, İstanbul, 1991, ss.108-109.

Sahillioğlu, H., "Bâd-ı Hevâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 4, İstanbul, 1991, ss. 416-418.

Sevad Akçesi, http://www.osmanlicaturkce.com/?k=sevad&t=%40 , 01 08 2019.

Subhi Mehmet Efendi, *Vakanüvis Subhi Tarihi Sami ve Şakir Tarihleriyle Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin): 1144-1155 h./ 1730-1744 m,* haz. Mesut Aydıner Kitabevi, İstanbul, 2007.

Şekerci, O., *İslam Ceza Hukuku'nda Ta'zir Suçları ve Cezaları*, Bayrak Yayımcılık, İstanbul, 1996.

Tabakoğlu, A., "İmdâdiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, 2000, ss.221-222.

Tanıdı, D., "R-3 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicilinin Çeviriyazısı ve Tahlili (H. 1093-1100/m. 1682-1688)", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Haziran 2013.

Taş, K. Z., "Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları", *I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar (20-21 Nisan 1998),* Yayın No: 12, Ankara, 1998, ss. 175-186.

Topal, M., "II. Mustafa'nın Avusturya Seferlerinde Rusçuk Şehri ve Limanı'nın Önemi" *Türklük Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan II-Özel sayı: 20,* İstanbul, ss. 223-250.

Topal, M., "Rusçuk Şehri'nin Yeri ve Adı Üzerine Düşünceler", ed. Meral Bayrak (Ferlibaş), *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk,* Yeditepe Yayınevi, Yayın no: 164, İstanbul, 2011, ss. 1-21.

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr, 1 Ocak 2017.

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr, 26 Ocak 2017.

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/, 12 Şubat 2017.

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/, 23 Şubat 2017.

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/, 28 Temmuz 2019.

Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Yayın no:171, Ankara, 1984.

Uluçay, M. Ç., *XVIII. Asır'da Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri,* Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1944.

Ünal, M. A., *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2011.

Ünal, M. A., "Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör,* ed. Osman Köse, İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Yay. No: 12, Samsun, 2017, ss. 3-11.

Yalçınkaya, M. A., "Uyanış ve Toparlanma Çabaları", *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, Grafiker Yay, Ankara, 2012, ss. 345-390.

Yazıcı, M., *Osmanlı Klasik Dönem Hukuku'nda Suç ve Ceza: Anadolu'da Kamu Düzeni,* Yeditepe Yay., İstanbul, Ocak 2019.

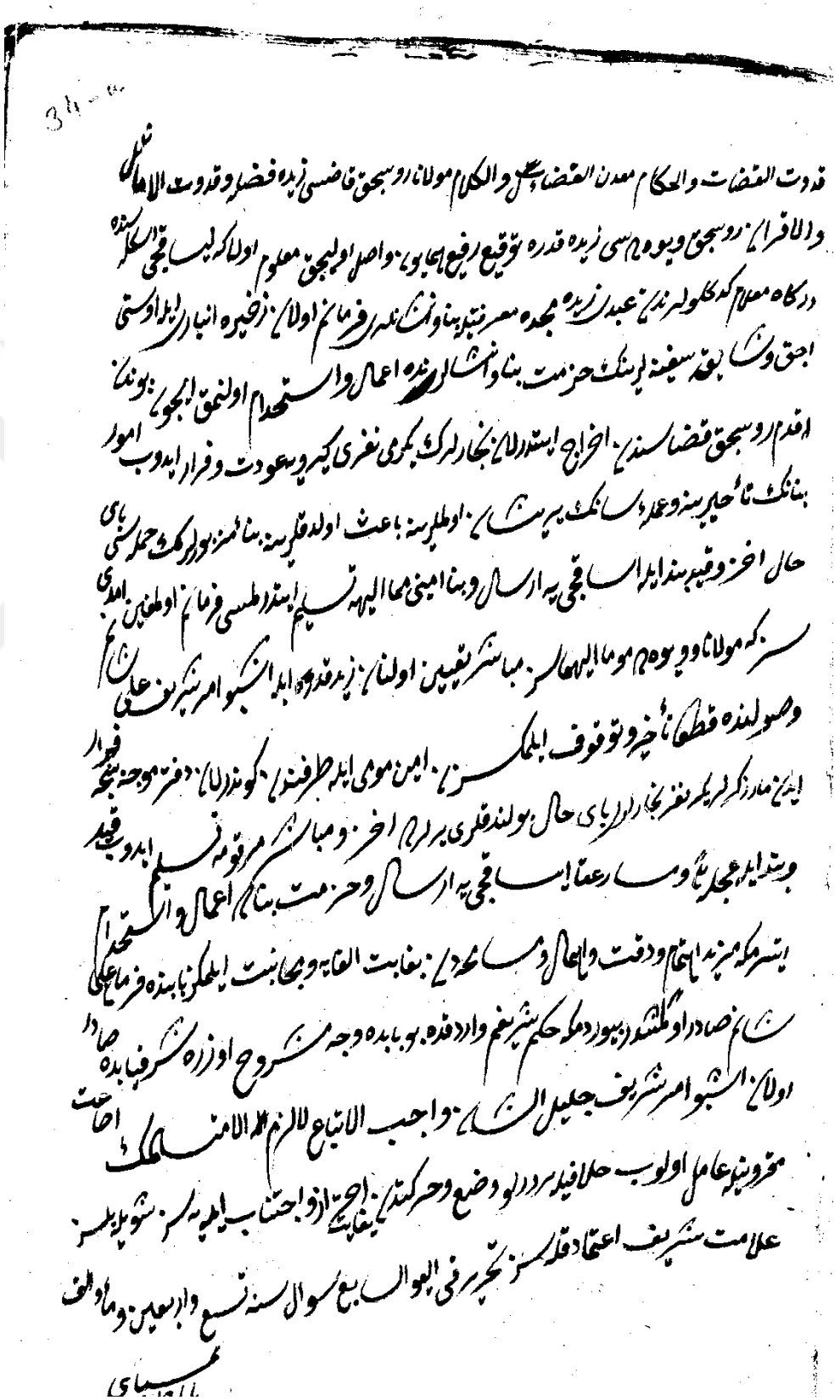
Yılmazçelik, İ., "Şer'iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülahazalar", *I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar (20-21 Nisan 1998)*, Yayın No: 12, Ankara, 1998, ss.159-173.

Zarinebaf, F, *Crime and Punishment in İstanbul : 1700-1800*, Berkley : University of California Press, U.S.A., 2010.

Ze'evi, D., "Osmanlı Şer'i Mahkemesi Kayıtlarının Ortadoğu Sosyal Tarihi Açısından Kullanımı: Yeniden Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 32, Ankara, 2009, ss. 215-230.

EKLER

Ek-1: Örnek Hüküm ve Transkribe Edilmiş Metni (RŞS6, 23-93)

RŞS6-23b-93

Kıdvetu'l-kudât ve'l-hükkâm ma'deni'l-fedâi'l-ve'l-kelam Mevlana Rusçuk kadısı zîde-fazluhû ve kıdvetu'l-emasil ve'l-ekârim Rusçuk voyvodası zîde-kadruhû tevkî'-i refî'i hümâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki;

İsakçı iskelesinde dergâh-ı mu'allam gediklulerinden Abdullah zîde-mecduhû ma'rifetiyle bina ve inşaları fermânım olan zahire anbarları ile üstü açık ve şayka sefinelerinin hizmet-i bina ve inşalarında i'mâl ve istihdâm olunmak için bundan akdem Rusçuk kazasından ihrâc ittirilen neccârların yigirmi neferi giruye avdet ve firâr idüb umûr-ı binanın te'hîrine ve amele-i sâirenin perişân olmalarına bâ'is olduklarına binâ'en mezbûrların cümlesini bi-eyy-i hâl ahz u kapû-bend ile İsakçı'ya irsâl ve binâ emini mûmâ-ileyhe teslim ittirilmesi fermânım olmağın imdi siz ki Mevlana ve voyvoda-i mûmâ-ileyhimâsız mübâşir tayin olunan zîde-kadruhû ile işbu emr-i şerif-i âlişânım vusûlünde kat'â te'hîr ve tevakkûf eylemeksizin emîn-i mûmâ-ileyh ile tarafından gönderilen defter mûcibince firâr iden mâru'z-zikrleriyle nefer-i neccârları bi-eyy-i-hâl bulundukları yerlerde ahz ve mübâşir-i merkûma teslim idüb kayd u bend ile aceleten ve müsâra'aten İsakçı'ya irsâl ve hizmet-i binâda imâl ve istihdâm ittirmeye mezîd-i ihtimâm ve dikkat ve ihmâl ve müsâmahadan be-gâyetü'l-gaye ve mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmağın buyurdum ki hükm-i şerifim vârid oldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfde-i sâdır olan işbu emr-i şerîf-i celilü'ş-şân-ı vâcibü'l-ittibâ-ı lâzımü'l- imtisâlimin itâ'at-makrûnuyla âmil olub hilâfıyla bir dürlü vaz' u hareketten ihtirâz ve ictinâb eyleyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe itimâd kılasız tahriren fî'l- yevmi's-sâbi-i Şevval sene tis'a erba'a ve mi'e ve elf..

Be-meştâ-yı Babadağı

Ek-2: Örnek Hüküm ve Transkribe Edilmiş Metni (RŞS39, 107-7b)

RŞS39-107-7b

Tirsinikli oğlu hakkında

Kıdvetu'l-kudât ve'l-hükkâm ma'deni'l-fadli ve'l-kelam Mevlana Rusçuk kadısı zîde-fazluhû tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki;

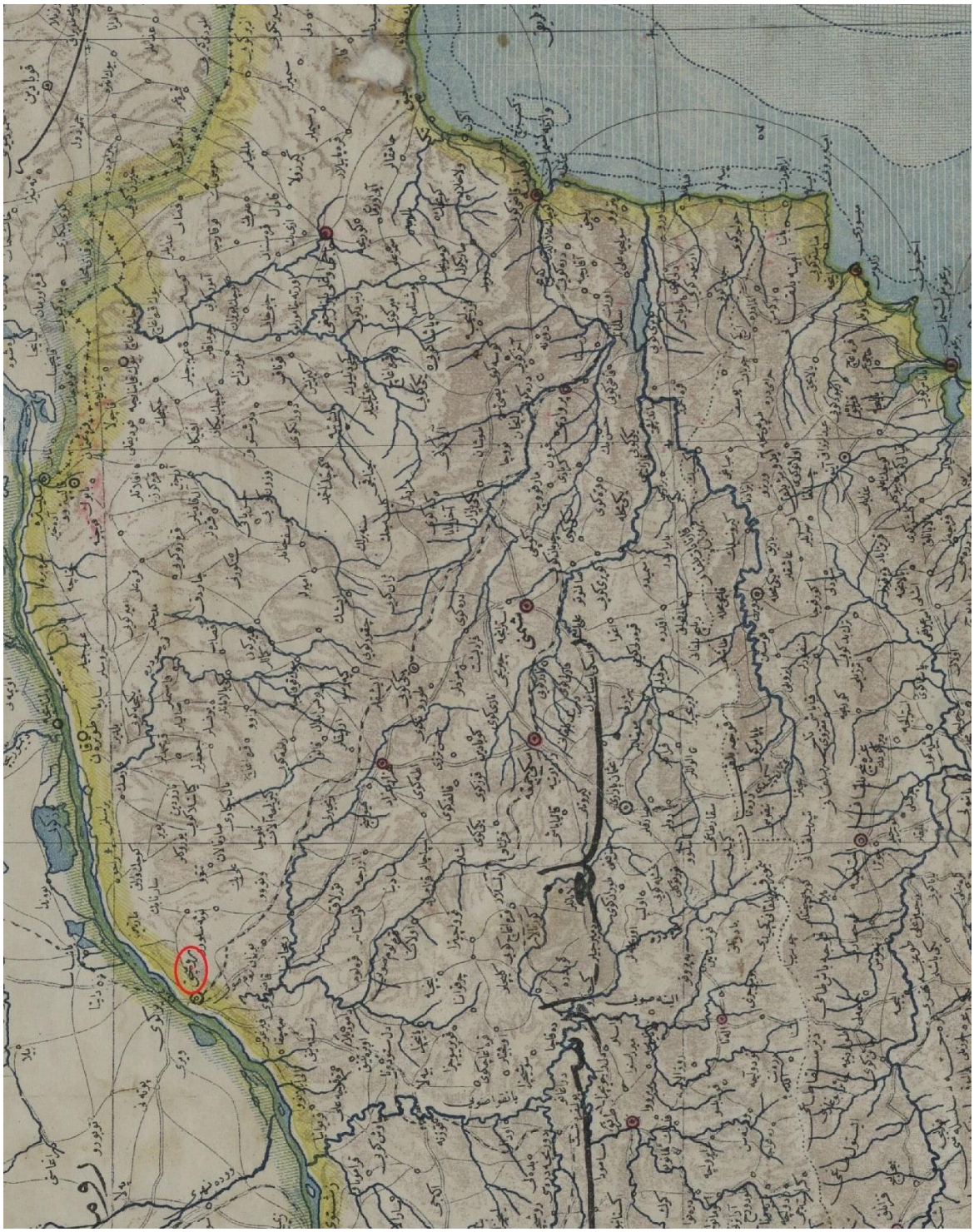
Emin nam kimesne meştâ-yı ordu-yı hümâyûnuma arzuhâl idüb bu kendü halinde arzıyla mukayyed olub hilâf-ı şer' kimesneye vaz' u hareketi olmayub teaddî olunmak icâb itmez iken Rusçuk sakinlerinden Tirsinikli oğlu İsmail dimekle ma'rûf kimesne iki yüz senesinde bunu da'vet ve hilâf-ı şer' ve bi-gayr-ı hakk üzerine hücum ile üç kise akçelik silah ve bir tapu ve sâir ber-mûcib-i defter eşyasını fuzûlî ahz itmekden mâ'adâ kör Hasan nam kimesnede emanet olan ber-mucib-i defter eşyasını dahi zulmen ahz u gadr küllî eylediği ve mezbûrun muayyen fekkîresi? olduğundan mukavemete iktidârı olmadığın bildirüb mübâşir ma'rifetiyle mahallinde şer' ile görülüb icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hakk olunmak bâbında emr-i şerifim ricâ itmeğin mübâşir ma'rifetiyle şer'-i rü'yet ve ihkâk-ı hakk olunmak emrim olmuştur buyurdum ki vusül buldukda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel idüp mübâşir-i mûma-ileyh ma'rifetiyle ihzâr-ı husemâ kılub mukaddemâ bir def'a şer'le görülüb ihzâr olunmayan husûmların tamam mukayyed olub göresin i'lam olunduğu üzere ise ol-bâbda muktezâ-yı şer'-i kavîmle amel idüb dahi mâdem ki üzerine şer'an bir nesne sâbit ve zâhir olmayub vech-i meşrûh üzere mezbûrun hilâf-ı şer' bi-gayr-ı hakk fuzûlî ve zulmen ahz itdiği mârü'z-zikr silah ve kuyûd ve ber-muceb-i defter eşyaların ba'de's-sübût hükm idüb alıverüb icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hakk eylesin mi'n-ba'd şer'-i şerîf ve emr-i âlişânıma mugâyir kimesneye iş ittirmeyüb husus-ı mezbûr içün bir dahi emr-i şerifim varmalu eylemeyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe itimâd kılasuz. Tahriren fî evahir-i şehr-i cemâziye'l-âhir lî-sene erba'a ve mi'eteyn ve elf.

Be-meştâ-yı Şumnu

Ek:3- Rusçuk Harita: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: YPRK.MK.0001800051001

Ek: 4- Rusçuk Harita: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: HRT. h.00162-00001

Ek: 5- Rusçuk Harita: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: HRT. h. 0142

